

● **Megvalósult szükségyszerűség** ●
Az állami rendőrség megszervezése
● **Rendészettörténeti tanulmányok 3.** ●

**MEGVALÓSULT SZÜKSÉGSZERŰSÉG.
AZ ÁLLAMI RENDŐRSÉG MEGSZERVEZÉSE.
RENDÉSZETTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 3.**

Budapest
2020

A NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM RENDÉSZETTUDOMÁNYI KARRÁN 2019. NOVEMBER 14-ÉN MEGRENDEZETT „SZÁZ ÉVE TÖRTÉNT: TERVEKTŐL A MEGVALÓSULÁSIG (A REGIONÁLIS RENDVÉDELEMTŐL AZ ÁLLAMI RENDŐRSÉGIG)” CÍMŰ KONFERENCIÁKON ELHANGZOTT ELŐADÁSOK ALAPJÁN.

Szerkesztette:
Jámbor Orsolya Ilona
Tarján G. Gábor

Kiadja a Rendőrség Tudományos Tanácsa

Felelős kiadó: Dr. Németh József r. ezredes, RTT elnöke
Felelős szerkesztő: Dr. Tarján G. Gábor

HU ISBN 978-615-81484-1-2

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó.....	6
Androvicz Gábor: A rendőrség államosításának folyamata (1919–1921).....	8
Végső István: A kiskunhalasi rendészeti útja az államrendőrségig (1919).....	40
Kovács Tamás: Rendőrségi centralizáció és decentralizáció a dualizmus idején és a Horthy-korban.....	54
Sallai János: A sokszínű rendőrségtől az állami rendőrségig (különös tekintettel Miskolczi László és Réde(i) Miklós elképzelésire).....	68
Szilvássy György Péter: Legitimációs kísérlet 1919-ben, néhány megjegyzés a tanácsköztársaság jogalkotásához.....	92
Csunderlik Péter: „Októbertől augusztusig” - Dietz Károly budapesti rendőrfőkapitány (ön)értékelése.....	120
Jámbor Orsolya Ilona: Megfigyelt szerbek Magyarországon a két világháború között.....	136
Deák József: A cári políciától a szovjet milíciáig. A rendvédelem átszervezése a forradalom után.....	156
Tarján G. Gábor: Rend a terror világában. A köz biztonsága a náci birodalomban.....	194
Sipos Máté Levente: Tervezett genocidium, közreműködő rendőrség.....	222
Müller Rolf: A magyar politikai rendőrség, 1945–1956 szervezettörténeti áttekintés.....	238
Krahulcsán Zsolt: A kádár-korszak állambiztonsági szervezeti felépítés, működés, állami-és pártirányítás (1956–1990).....	288
Boda József: Az állambiztonságtól a nemzetbiztonságig.....	350

ELŐSZÓ

A Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti- és történeti Tanszéke folyamatosan foglalkozik a rendvédelemhez, elsősorban a rendőrséghez kapcsolódó történeti kutatásokkal. Ezek a rendészettudomány egyik leágazását is jelentik, képviselik.

A 2017-ben megjelent „A rendőrákadémiától az egyetemig” című kötet (2019) apropóját az adta, hogy előző évben volt 70 éves a Rendőrtiszti Akadémia. A kiadó a Rendőrség Tudományos Tanácsa volt. A 17 rendészettörténeti tanulmány az ókortól napjainkig mutatta be egy-egy korszak történeti „szeletét”. Az ókori Róma rendvédelmének bemutatásával kezdődött és napjaink nemzetbiztonsági képzésével fejeződött be. A kötet előszavában Dr. Németh József rendőr ezredes, a tudományos tanács elnöke ma is érvényes megállapítást tett: „A rendészettudomány jelentőségét ma már nem vitatja senki. Ez a tudomány manapság is folyamatosan fejlődik, ugyanakkor a jelenlegi kutatások mellett szükséges visszatekintenünk az elmúlt korok rendészettel kapcsolatos gondolkodásmódjára is, hogy a korábbi tapasztalatokat felhasználva a fejlődés eredményes lehessen.”

A 2019-ben megjelent új tanulmánykötet 16 rendészettörténeti tanulmányt tartalmazott. Az első írás a rendészettudomány nyugat-európai kezdeteivel foglalkozott, majd hagyományos tanulmányok következtek kronológiai sorrendben egy-egy témát érintve. A kezdő évszám 1918 és egy rendőr meggyilkolása, a befejezés a kádári pártállami március 15-i tüntetések és ezek rendőri kezelése. A kiadó változatlanul a Rendőrség Tudományos Tanácsa.

Ennek a harmadik kötetnek a 13 tanulmánya az államrendőrség megszervezéséhez, létrehozásához kapcsolódik. A mai rendfenntartó szervek történetében meghatározó mérföldkőnek számít az az 1881-ben kihirdetett XXI. törvénycikkely, ami lefektette az államrendőrség intézményének alapjait. Utóbbi legelőször Budapesten alakult meg, majd példáját követték a nagyobb városok 1919 után, amivel létrejött az országos rendőri szervezet.

Az elkövetkező évtizedekben Magyarország kénytelen volt megélni két világháborús összeomlást, forradalmakat, és rendszerváltozásokat. Egymással végletekig ellentétes ideológiák és politikusok váltották egymást a hatalomban, ami komoly befolyást gyakorolt az államrendőrség feladatköreibre, szervezetére és személyi állományára. Az eltérő időszakokban és rendszerekben ellenben mindvégig állandó volt az elvárás vele szemben a közrend és a közbiztonság fenntartására.

A magas szakmai precizitással megírt tanulmányoknak köszönhetően gyakorlatilag nincs olyan periódusa a 20. századi Magyarországnak, amikor ne tudnánk érdemben nyomon követni az állami rendfenntartó szervek formálódását és működését. Betekintést kaphatunk emellett mindazoknak a kivételes kvalitásokkal felruházott személyeknek az életébe, akiknek a szakmai tevékenysége meghatározónak bizonyult a testület tevékenységében. A szerzők szembenéznek és számot vetnek a múlt tanulságaival, és objektíven bemutatják azt is, amikor az intézmény az elnyomó állami apparátus eszközeként funkcionált a vélt vagy valós politikai ellenfelekkel, valamint az „idegen elemekkel” való leszámolásra. A kötet értékét tovább növeli, hogy összehasonlításra is lehetőséget ad a szovjet és a náci diktatúrák hasonló testületeinek bemutatásával. Mindezek után ajánlom ezt a könyvet mindazok számára, akik olvasmányos formában szeretnék ismereteiket gyarapítani a rendészet történetének eme sajtószerű, de annál érdekesebb területén.

Dr. Prantner Zoltán
egyetemi docens
Kodolányi János Egyetem

A RENDŐRSÉG ÁLLAMOSÍTÁSÁNAK FOLYAMATA (1919–1921)

Magyarország rendőrsége a dualizmus korában két csoportra oszlott: állami és önkormányzati rendőrségekre. A városok önkormányzatai irányítása alatt álló rendőrségek képezték a magyarországi rendőrségek gerincét (elsősorban működési területük és összlétszámuk szempontjából), míg állami rendőrségek ott működtek, ahol az állam kiemelt fontosságot tulajdonított a rendfenntartásnak, illetve annak közvetlen felügyeletének. A dualizmus időszakában összesen három ilyen, törvényi rendelettel létrehozott, a Belügyminisztérium irányításával működtetett rendőrség létezett: a budapesti államrendőrség¹ (melynek hivatalos megnevezése többször változott), valamint a Magyar Királyi Határrendőrség² és a Fiumei Állami Rendőrség³. A municipális (önkormányzati) vidéki rendőrségek többsége csekély létszámú, képzetlen, a kívánalmak alatt teljesítő rendőrközegekből állt. Az egyes városok hatóságai mind önálló szolgálati, szervezési szabályzattal; egyenruhával és fegyverzettel rendelkezett, s működésük nem volt mentes a helyi politikai érdekektől. A magyarországi rendőrségek államosítása egy 1848-tól kezdődő, és közel 70 évig tartó

1 1872. évi XXXVI. törvénycikk Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről; 1881. évi XXI. törvénycikk a Budapest-fővárosi rendőrségről

2 1903. évi VIII. törvénycikk a határrendőrségről

3 1916. évi XXXVII. törvénycikk a fiumei m. kir. állami rendőrségről

folyamat eredménye volt, és összesen 25 törvényhatósági jogú⁴ és 112 rendezett tanácsú⁵ város közigazgatását érintette.⁶

A városi rendőrségek államosításának előkészítése az utolsó békeesztendőekben vett új lendületet, amikor megtörtént a régóta várt törvényhozási intézkedés az ügyben. A városok fejlesztése tárgyában kiadott törvény⁷ 1.§-a értelmében államsegély gyanánt a törvényhatósági joggal felruházott és a rendezett tanácsú városok javára az 1913. évre összesen 5 millió koronát különítettek

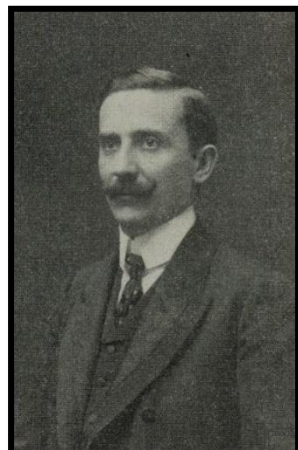
4 törvényhatósági jogú város: közigazgatási területi-szervezeti egység, a polgári korszak egyik jogi városfogalma, amelynek hatásköre a vármegyei törvényhatóságával azonosan volt megállapítva. Az 1870. évi XLII. tc. a szabad királyi városok majd mindegyikét a törvényhatósági jogú városok kategóriájába utalta. Néhány év múlva azonban az addigra már jelentéktelen településsé vált, közel ötven egykori szabad királyi várost (pl. Esztergomot, Székesfehérvárt, Kőszeget, Nagyszombatot) az 1876. évi XX. tc. rendezett tanácsú várossá minősítette (miközben más települések, amelyek korábban nem voltak szabad királyi városok, de gazdasági jelentőségük, lakosságuk számottevően nőtt, törvényhatósági rangot kaptak). Az 1886. évi XXI. tc. 1. §-a felsorolta a törvényhatósági jogú városokat, e szerint a székesfővároson kívül Arad, Baja, Debrecen, Győr, Hódmezővásárhely, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár, Komárom, Marosvásárhely, Nagyvárad, Pancsova, Pécs, Pozsony, Selmecbánya, Bélabánya, Sopron, Szabadka, Szatmárnémeti, Szeged, Székesfehérvár, Temesvár, Újvidék, Versec, Zombor tartoztak ide. Később csatlakozott hozzájuk Miskolc az 1907. évi LI. törvényekkel, illetve a visszacsatolt Ungvár, amelyet az 1942. évi XXI. tc. már thj. városként említett. Pomogyi László (2008): Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár. Budapest, M-érték Kiadó 1139.

5 rendezett tanácsú város: közigazgatási területi-szervezeti egység, a (jogi értelemben vett) községek egyik típusa a polgári korszakban. Az első törvényhatósági (1870. évi XLII. tc.) és az első községi törvény (1871. évi XVIII. tc.) alapján jöttek létre a régi mezővárosokból, illetve az 1876. évi XX. tc. alapján azokból a kisebb szabad királyi városokból, amelyeknek a lakossága, gazdasági ereje nem volt elég ahhoz, hogy önálló törvényhatóságot (s ezáltal törvényhatósági jogú várost) alkothassanak. A rendezett tanácsú városok a falvaktól, községektől eltérően a járási szervezeten kívül álltak, és közvetlenül a vármegyei hatóság alá tartoztak. Pomogyi László (2008): Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár. Budapest, M-érték Kiadó, 1004.

6 Tisza Miksa (1925): Magyarország rendőrségének története. Pécs, Haladás 239.

7 1912. évi LVIII. törvény cikk a városok fejlesztéséről

el, amelyből 1 milliót elsősorban a városi rendőrségek fejlesztésére kellett fordítani.⁸ A törvény hatálya Budapestre, valamint Fiume városára, tehát a már államosított rendőrségekre természetesen nem terjedt ki. A 30.§ arra utasította a belügyminisztert, hogy két éven belül terjesszen elő egy törvényjavaslatot a városok szervezetről, közigazgatásáról és háztartásáról, illetve a városi rendőrségek országos rendezéséről.

dr. Pekáry Ferenc

8 A törvény értelmében az évente folyósítandó államsegély, és annak a rendőrség fejlesztésére fordítandó összege évente 1-1 millió koronával nőtt, így 1916-tól már 4 millió korona különült el a rendőrség számára. Tisza Miksa rendőrségtörténeti monográfiájában a kormány pótcselekvésének tartotta ezt a fajta anyagi támogatást, amely nem is minden esetben fordított a meghatározott célokra: „A háború elején ugyan az a hír tartotta magát, hogy a vidéki rendőrséget újjászervezik, de később letettek róla, mert nem volt a kormányban az az energia, mely az államosítás keresztülviteléhez szükséges lett volna. A kormány inkább a dolog könnyebb végét fogta meg, amennyiben a vidéki rendőrség fejlesztésére évente négy millió koronát utalványozott a városoknak. A városok nagy részének pedig kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy rendőrségét fejlessze; így aztán megtörtént, hogy a rendőrség fejlesztésére kiutalt pénzüsszeget felvette a város és »csürközi« csatornázásra használta fel. Hiába fellebbezte meg a rendőrség vezetője a sérelmes városi képviselőtestületi határozatot, a belügyminisztérium a fellebbezés elutasításával a városi határozat mellett döntött. Így fejlesztették a háború alatt az önkormányzati rendőrséget.” Tisza Miksa (1925): Magyarország rendőrségének története. Pécs, Haladás 258.

A törvényjavaslat előkészítésével dr. Pekáry Ferenc⁹ budapesti főkapitány-helyettes lett megbízva, akit még ez év májusában miniszteri tanácsosi címmel osztálytanácsossá neveztek ki, s ezt követően átvette a Belügyminisztériumban a külön erre a célra szervezett XIII. Államrendészeti Főosztály vezetését. Pekáry az előkészítő munkálatok során a vidéki városokat bejárva széleskörű adatgyűjtést végzett, személyes tapasztalatokat szerezve az orvosolandó problémákról. Az adatok feldolgozását követően, elsőként a városi rendőrségek felzárkóztatását szolgáló kormányzati intézkedés megvalósítását kezdeményezte. Az ebből a célból kiadott, 1913. március 11-én kelt belügyminiszteri körrendelet államsegélyt engedélyezett és utalványozott a városi rendőrségek legégetőbb szükségleteinek rendezésére, így a rendőrlegénység illetményeinek javítására, a rendszeres rendőri szakoktatásra (a korabeli vélekedés szerint ugyanis ennek hiányából fakadt a rendőrségek elmaradottsága), továbbá egy közbiztonsági rendelkezési alap rendszeresítésére és a detektívszolgálat létesítésére, fejlesztésére. Ez utóbbi vonatkozásában előírta a detektívek létszámát

9 Dr. Zebegnyői Pekáry Ferenc (1859–1925) díjnokként kezdte rendőri pályafutását 1882-ben, és 1906-ra végig járta a testületi ranglétrát. Dolgozott főkapitányi titkárként, a VII. kerületi kapitányság vezetőjeként, a főkapitányság gazdasági, majd bűnügyi osztályán. A különböző szakterületeken töltött szolgálata során szerzett tapasztalatait kamatoztatva számos reformkezdeményezés köthető nevéhez. Aktív közreműködője volt az ujjnyomat-nyilvántartó rendszer (daktíloszkópia) hazai meghonosításában. A fiatal rendőrtisztviselők továbbképzése és szakmai felkészültségük elmélyítése érdekében bűnügyi értekezletek szervezett, továbbá bekapcsolta a tisztviselői kart a rendőri működéssel kapcsolatos büntetőjogi kérdések tudományos művelésébe. A gyermekvédelem ügyét felkarolva, az Országos Gyermekvédő Liga tagjaként az ő kezdeményezésére került felállításra Budapesten a rendőri gyermekbíróság. 1911-1912 folyamán fogalmazógyakorlonoki tanfolyamot szervezett, amely az 1920-as évektől rendszeresített rendőrtisztviselői tiszti tanfolyam előfutára volt.

Dorning Henrik (1925): Dr. Zebegnyői Pekáry Ferenc. *A Rend*, V. évf. 14. sz. 1-2.; Anti Csaba László (2011): A modern állami rendőrség apostola - Dr. zebegnyői Pekáry Ferenc. In: Szomor Sándor (szerk.): Jubileumi emlékalbum a 125 éve alakult Budapesti Detektívtestület tiszteletére. Budapest, Országos Rendőr-főkapitányság 199-205.

(minden 10 000 lakosra legalább egy), fizetésüket és lakpénzüket.¹⁰

Pekáry egyéves szervezési munkájának összegzéseként 1913. május 17-én benyújtotta a városi rendőrségek reformjáról szóló jelentését és törvényjavaslat-tervezetét a belügyminisztérium vezetésével megbízott Lukács László miniszterelnöknek. Dorning Henrik 1923-ban megjelent tanulmányában közli azt a sajnálatos tényt, hogy sem a jelentést, sem a mellékletként csatolt törvénytervezetet – amely egyébként a fővárosi rendőrségre vonatkozó 1881. évi XXI. törvénycikkből indult ki – nem hozták nyilvánosságra, így annak tartalmát a róla folyó tárgyalásokból és megbeszélésekből rekonstruálta. Pekáry a budapesti m. kir. államrendőrség és az állami határrendőrség bevonásával az összes város bel- és külterületére kiterjedő hatállyal m. kir. államrendőrség felállítását javasolta, melyet saját közegei által az állam kezel. A tervezet a budapesti államrendőrség külön szervezetét nem érintette, és a határszéli rendőrkapitányságok közül is csupán a városokban működőket szüntette volna meg, míg a községekben felállított rendőrkapitányságokat meghagyva, azok a terület szerint illetékes kerületi rendőrfőkapitányság alá tagozódtak volna be. Pekáry az országos rendőri szervezetet összesen 11 kerületi rendőrfőkapitányságra osztotta (Budapest, Debrecen, Győr, Kassa, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Pécs, Pozsony, Szeged és Temesvár székhelyekkel), továbbá az országos jelentőségű nyomozásának vezetésére Budapest székhellyel államrendőrségi központi nyomozó hatóságok felállítását javasolta. A fent vázolt tervezetet több kritika is érte. Egyrészt a döntésben illetékesek a rendőrség államosítását a szintén tervbe vett vármegyei közigazgatás államosításával szerették volna összhangba hozni és okfejtésük szerint a rendőrhatalóságok egységes működését már azzal is megoldhatónak vélték, ha a vármegyei tisztviselőket és a városok rendőrkapitányait és rendőrtisztviselőit is állami tisztviselőkké nevezik ki. Szintén kritikák fogalmazódtak meg az államosított rendőrség

10 41.500/1913. XIII. B. M. számú körrendelet. Az 1912: LVIII. t.-c. 1. §-a által a városi rendőrségek fejlesztésére szánt összeg felhasználása.

kerületi tagozódásával, valamint a központi nyomozóhatóság hatáskörével kapcsolatban is. A tervezetet kifejezetten ellenzők pedig a vidéki rendőrségek államosításában az államhatalom túlzott megerősödését, az 1850-es évek osztrák neoabszolutista berendezkedésének újjáéledésének lehetőségét, illetve az önkormányzatiság csorbulásának veszélyét látták.¹¹ Érdekes, azonban forrásmegjelölés nélküli adatot közöl az államosítási tervekről Raymond B. Fosdick 1914-ben írt monográfiája az európai rendőrségi szervezetekről. A szerző állítása szerint a kormányon lévő Nemzeti Munkapárt mindössze a tíz legnagyobb magyar város rendőrségének államosítását vette tervbe.¹²

A már említett 1913. évi belügyminiszteri körrendeletben – Pe-kárý javaslatát figyelembe véve – az egységes rendőri szakoktatás ügye került előtérbe az államosítás előkészítési fázisában: *„Köztudomású, hogy rendőrségeink hátramaradottságának túlnyomó részben a rendszeres rendőri szakoktatás hiánya képezi az okát. Ennek a hiánynak a pótlása végett [...] különböző intézkedéseket kívánok tenni a jövőben a rendőrtisztviselők és alkalmazottak rendszeres szakoktatásának és továbbképzésének a lehetővé tételére”*.¹³ A dualizmus időszakában a vidéki rendőroktatást a nagyobb városokban egy erre kijelölt tiszt, kisebbekben pedig a rendőrkapitány vagy egy altiszt végezte. Bár néhány város rendőrsége már korábban is elküldte az oktatásra kijelölt tisztjeit a fővárosban folyó rendőrképző tanfolyam elvégzésére, azonban az ország többségében nem történtek ilyen irányú törekvések. A vidéki rendőrségek szakmai nivójának megfelelő szintre emelésének érdekében a rendelet Budapesten oktatótiszteket és oktatóaltiszteket képező tanfolyamok felállításáról határozott abból a célból, hogy *„a vidéki*

11 Baksa János (1923): Rendőrségi almanach. Budapest, Stephaneum 231–232.

12 Fosdick, Raymond B. (1915): European Police Systems. New York, The Century Co. 81. Az említett tíz magyar város (zárójelben lakosság számukkal): Debrecen (94 000), Pozsony (80 000), Temesvár (75 000), Nagyvárad (67 000), Arad (65 000), Kolozsvár (63 000), Pécs (53 000) és Kassa (47 000).

13 41.500/1913. (03.11.) XIII. sz. B.M. körrendelet az 1912. évi LVIII. tc. 1. §-a által a városi rendőrségek fejlesztésére szánt összeg felhasználására

rendőrségi őrszemélyzet oktatásával foglalkozó rendőrtisztek és altisztek elsajátítsák a közigazgatási, bünyügyi és jóléti rendészet legfontosabb ágazatai körébe tartozó, s a mai kor színvonalán álló azokat az elméleti és gyakorlati ismereteket, amelyek tapasztalat szerint a rendőrségi őrszemélyzet kiképzésénél mellőzhetetlenül szükségesek".¹⁴ Az államsegély szakoktatásra eső része a városi rendőrkapitányok által kijelölt tisztek és altisztek költségeit (utazás, napidíj) is fedezte.

A belügyminisztérium felügyelete alatt álló, három turnusban szervezett egy-egy hónapos oktatótiszti tanfolyamok közül az első 1913. május 5-én indult a budapesti főkapitányságon és június 7-ig tartott. Az ünnepélyes megnyitón a főszervező, Pekáry miniszteri tanácsos a vidéki rendőrségek életében határkönek nevezte a tanfolyam elindítását, amely „*egy új, modern fejlődés kezdetét jelzi*”. Harminckét város rendőrhallgatói előtt mondta el beszédét, akiknek „vándoroktatóként” azt a szerepet szánta, hogy a jövőben az egész ország rendőrlegénységét kiképezzék.¹⁵ Az oktatótiszti tanfolyamokkal párhuzamosan három oktatóaltiszti tanfolyam is nyílt, ahol a hallgatók ugyanabban a kiképzésben részesültek, mint a budapesti államrendőrség altisztjei, ezáltal hasznos munkatársaivá váltak a vidéki oktatótiszteknek. Az oktatóaltiszti tanfolyamok helyszíne a rendőrfőparancsnokság volt, ahol a vidéki rendőröket a budapesti őrszemélyzet kipróbált oktató tisztjei és altisztjei képezték ki.¹⁶ A tanfolyam szervezésében aktívan résztvevő Gegus Dániel a kurzusok végétével bizakodva tekintett a jövőbe, megalapozottnak tekintve a vidéki rendőrközegek anyagi és szellemi egzisztenciáját, amely két legfontosabb feltétele a rendőri pályán maradásnak: „*Eddig a rendőri állás csak asylum [menedék – A. G.] volt, ahová addig menekült az illető, amíg jobb állást vagy más munkát nem kapott. [...] Ma már az államsegéllyel*

14 Rendőri szakoktatás (1913). Közbiztonság (Rendőri Lapok), XX. évf. 14. sz. 157.

15 Az oktatótiszti tanfolyam megnyitása (1913). Közbiztonság (Rendőri Lapok), XX. évf. 19. sz. 218–219.

16 Baksa János (1923): Rendőrségi almanach. Budapest, Stephaneum, 230.

kiegészítve, a vidéki rendőrlegénység is elég tisztességesen van fizetve, úgy hogy a rendőrkapitány nem kerül abba a szegényteljes helyzetbe, hogy rendőrei a munkaidő beálltával egyszerűen ott hagyják, mint Szent Pál az oláhokat. Anyagot is kap, jobbat, tisztességesebbet, mert hát a rendőr most már pályának tekintheti az állását, amely megélhetést, előhaladást is nyújt neki”.¹⁷

Az első világháború kitörése meggátolta az államosítással kapcsolatos érdemi munkát, ugyanakkor előremutató lépésnek tekinthető, hogy még a békeidőben, a belügyminisztérium anyagi támogatásával tankönyvsorozat készült a vidéki rendőrség számára tartott oktatótanfolyamok segédleteként, *A m. kir. belügyminisztérium felügyelete alatt álló rendőrségi szaktanfolyamok kiadványai* címmel. A kötetek szerzői a budapesti államrendőrség szaktekintélyei közül kerültek ki, akiknek a kormány 500 korona tiszteletdíjat fizetett, ugyanennyivel járult hozzá a nyomdai költségek fedezéséhez, s ezen felül megvett bizonyos számú példányt. A tanfolyamok és továbbképzések kiegészítéséül szolgáló szakmunkák végül 1916 és 1918 között kerültek kiadásra, ám sajnos csak kis példányszámban.¹⁸

Időközben a rendőrség országos államosítására vonatkozó munkálatok függetlenedtek a vármegyei államosítás háttérbe szorulásának következtében. 1918 elejére újabb törvényjavaslat készült el, amelyet július 9-én dr. Wekerle Sándor, a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök nyújtott be a képviselőházhoz. Ez a törvényjavaslat, ha részleteiben nem is, de elveiben

17 Gegus Dániel (1914): A rendőroktatás és annak jövője. Közbiztonság (Rendőri Lapok), XXI. évf. 10. sz. 115.

18 A megjelent hét kötet: Dorning Henrik: Külföldi rendőrségek. A német, osztrák és francia rendőrségek szervezete és működése (1916); Rédey Miklós: A rendőri szolgálat vezérfonala (1916); Gábor Béla: A nyomozás segédeszközei I. kötet. Személyleírás, fényképezés, ujjnyomatrendszer, bűnügyi nyilvántartás, figyelőlapok, bejelentési hivatal (1916); Gábor Béla: A nyomozás segédeszközei II. kötet. A helyszíni nyomozás. Láb-, ujj-, vérnymom. Helyszíni rajz, fénykép. Hullafényképezés stb. (1916); Dumitreanu Ágoston: Az életmentés vezérfonala. Az emberi test szerkezetének és életműködésének rövid magyarázatával. Népies ismertetés (1917); Schreiber Emil: A prostitúció (1917); Sándor László – Dietz Károly: A nyomozás alapelvei (1918).

megfelelt Pekáry Ferenc korábbi törvénytervezetével, még fontosabb azonban, hogy az új javaslatnak sikerült lefednie azokat az elveket, amelyekért a rendőrségi tisztviselők és az államosítás tervezésében résztvevő szakemberek évtizedek óta küzdöttek. A Wekerle-féle törvényjavaslat tartalmában újdonság, hogy a városokban, valamint azokon a községi területeken, amelyre a belügyminiszter a m. kir. államrendőrség működési körét kiterjeszti, a rendőrhatóságot elválasztja a közigazgatási hatóságtól. A rendőrhatóság fogalmának, illetve az államrendőrség ügyintéző hatáskörének meghatározásával kimondta, hogy a nem rendőri természetű közigazgatási feladatokkal a rendőri alkalmazottak a továbbiakban nem foglalkoztathatók. Egyes intézkedéseket kivéve általánosságban az igazgatásrendészetet is a közigazgatási hatóságok feladataként határozta meg.¹⁹ Wekerle javaslata nem került egységesen elfogadásra, és a további tárgyalást elhalasztották, mert lényeges módosításokra szorult.²⁰

A háború által generált kaotikus gazdasági és belpolitikai viszonyok, valamint a rendőrség kritikus létszámcsökkenése következtében az 1918 őszen hatalomra kerülő Károlyi-kormány érdemben nem tudott foglalkozni a rendőrség államosításával. A közbiztonsági és közrendvédelmi feladatok fokozott ellátására 1914-től kezdődően egymás után jöttek létre a különböző fegyveres testületek. A minisztertanács 1918. november 11-én kiadott rendeletében foglaltak érzékletes képet adnak a rendészetben tapasztalható, az addig egységesnek mondható rendészet felbomlásáról, hiszen „*a fennálló csendőrségen, államrendőrségen, határrendőr-*

19 Baksa János (1923): Rendőrségi almanach. Budapest, Stephaneum, 234-235.

20 A törvénytervezet egyes pontjai a budapesti és a vidéki rendőrtisztviselőkben egyaránt elégedetlenséget keltett. A fővárosi tisztviselői kar tagjai sérelmesnek találta azt az előirányzott intézkedést, hogy szolgálati érdekből a belügyminiszter őket Budapestről bármelyik vidéki városba áthelyezheti. A vidéki rendőrtisztviselők a legfőbb hibát abban látták, hogy az államosítást követően ők nem juthattak volna be olyan arányban a magasabb fizetési státusokba, mint budapesti kollégáik. Elégedetlenek a vidéki rendőrtisztek (1918). Szamos, L. évf. 182. sz. 3.

ségen, pénzügyőrségen és közigazgatási (vidéki) rendőrségen, továbbá a budapesti rendőrség mellett felállított védőrségen, a katonai rendőrségen, a budapesti önkéntes őrseregen és a vasúti mozgóőrségeken kívül” szervezik, illetve tartják meg a hadsereget, a nemzetőrséget és a polgárőrséget.²¹

Újabb központosítási törekvés csak a Tanácsköztársaság bevezetésekor történt. 1919. március 26-án a teljes rendőri, határrendőri, csendőri és pénzügyőri állományt a Vörös Őrségbe integrálták. Az új szervezet feladata volt a belső rend megalapozása és fenntartása, ugyanakkor a Vörös Hadsereg kiegészítő részét is képezte, így tagjait bármikor hadiszolgálatra lehetett rendelni, illetve a Vörös Hadseregbe áthelyezni. A Vörös Őrséget közvetlenül a belügyi népbiztos alá rendelték, területileg szerveződött, városi és vármegyei (ezen belül járási és községi) parancsnokságai működtek a központi szerv alárendeltségében.²²

A Tanácsköztársaság bukását követően az átmenetileg működő Peidl-kormány már augusztus 3-án egy rövid, mindösszesen három paragrafusból álló rendeletet adott ki az államrendőrség felállításáról, melynek személyzete a Vörös Őrségből alakult, azonban nem része a hadseregnek és a belügyminiszternek alárendelve kizárólag a közbiztonság és a közrend megvédése a feladata.²³ 1919. augusztus 8-án, a Friedrich-kormány hatalomra kerülését követően kezdték meg a közigazgatás helyreállítását. Az antant katonai bizottsága ellenőrzés alá vonta a rendőrség és csendőrség újjászervezését, emellett a rendőrség munkáját a megszálló román katonaság is erősen gátolta.²⁴ A törvényes állapot helyreállí-

21 A ministeriumnak 5.220/1918. M. E. számú rendelete. Magyarország demokratikus függetlenségének, belső rendjének, lakosságának személy- és vagyonbiztonsága, valamint általában a törvényes rend fentartásának biztosítására létesítendő szervezetek.

22 A belügyi népbiztos 1. B. N. sz. rendelete a Vörös Őrség felállításáról.

23 A Magyar Népköztársaság kormányának 1919. évi 4. számú rendelete államrendőrség felállításáról.

24 Borbély Zoltán – Kapy Rezső (szerk.) (1942): A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941. Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 50.

tása után vehette csak kezdetét a rendőrség reorganizációja, mint-hogy azonban a magyar törvényhozás csak 1920-ben kezdte meg működését, erről rendeletileg kellett intézkedni.

A kormány az 1919. szeptember 22-én megtartott minisztertanácsi ülésen végül nem a Pekáry által kidolgozott, hanem a Wekerle-féle törvényjavaslatot fogadta el, és 1919. október 1-én törvénypótló kormányrendelet²⁵ alakjában hirdette ki a magyarországi rendőrségek államosítását, amely később az 1920. évi I. törvénycikkkel nyert törvényhozási jóváhagyást.²⁶ A román megszállás és a cenzúra miatt a kormányrendeletet a Belügyi Közlöny csak október 19-én közölte, a Budapesti Közlönyben pedig csak a következő év januárjában hirdették ki.²⁷ A belügyminiszter, Benicky Ödön egy riportban a politikai-társadalmi közhangulattal magyarázta a rendeleti úton történő kormányintézkedést: *„Valamirevaló belügyminiszternek ma talán egyetlen kötelessége, hogy a végleg leromlott közbiztonsági szolgálat ellátására az előző kormányok annyi kísérletezése után végre-valahára országosan szervezett, egységes irányelvek szerint működő állami rendőrséget teremtsen elő. A polgári rendet és biztonságot állandóan veszedelembe sodró kommunista és más rokonelemek sajnos nem engedik meg, hogy várjuk, míg e téren alkotmányos úton-módon cselekedhetünk. A minisztertanács ezért a rendőrség szervezése ügyében az ismert Wekerle-féle törvényjavaslatot fogadta el szükségrendeletül, a változott viszonyoknak megfelelő módosításokkal.”*²⁸

25 5047/1919. M. E. rendelet. A rendőrség államosítása.

26 Ennek 10. §-a szerint: „A nemzetgyűlés az 1919. évi augusztus hó 7. napja óta az alkotmányos jogrend és a jobbiztonság helyreállítása végett alakult kormányok és tagjaik rendeleteinek érvényességét elismeri...” 1920. évi I. törvénycikk. Az alkotmányosság helyreállítására irányuló rendelkezések.

27 A magyar minisztérium 5.047/1919. M. E. számú rendelete a rendőrség államosításáról (1920). Budapesti Közlöny, LIV. évf. 17. sz. 1-3.

28 Beniczky Ödön belügyminiszter újjászervezi a rendőrséget (1919). Uj Nemzedék, I. évf. 6. sz. 2.

Benitzky Ödön

A magyar rendőrség további fejlődését alapjaiban meghatározó rendelet értelmében a törvényhatósági jogú és rendezett tanácsú városokban a rendőrhatósági jogokat a továbbiakban a m. kir. állami rendőrség gyakorolta, a rendőri szolgálatot pedig annak állami közgei látták el. Ezt a rendelkezést a belügyminiszter egyes községekre és községi csoportokra is kiterjeszthette. Az új szervezetbe a budapesti államrendőrség és a M. Kir. Határrendőrség is beolvadt, így az új elnevezésű „M. kir. állami rendőrség” egységes létszámot alkotott.²⁹

Az új államrendőrség területi megszervezése mintegy kétéves időszaktól ölelt fel, mivel az ország jelentős része ellenséges megszállás alatt állt, a meg nem szállt részek pedig ellenőrző an-

29 5047/1919. M. E. rendelet. A rendőrség államosítása; Elszigetelt esetként említhető Nagykanizsa városa, amely ebben az időben az államosítással nem értett egyet, így annak kihirdetését megelőzően átiratot küldött az összes városhoz, csatlakozásra szólítva fel őket egy városközi akcióhoz az államosítás ellen. Ellenállásukhoz azon csak alig egy-két város csatlakozott, így az államosítás végül az előírtaknak megfelelően itt is végbement. Bacsa Gábor (2007): Rendőrség Nagykanizsán 1920-ig, az államosításig. In: Rendvédelem-történeti Füzetek, XII. évf. 15. sz. 10.

tantbizottságok működtek. Az ország belső területe 1919. november közepén, a Tiszántúl 1920 márciusában, végül Pécs és Baja környéke csak 1921 augusztusában szabadultak fel az idegen megszállás alól. A szegedi kerületi főkapitányság megszervezésére például közvetlenül az államosító rendelet kihirdetését követően, 1919 októberében dr. Szalay József korábbi szegedi rendőrkapitány kapott megbízást, azonban a szegedi városi rendőrkapitányság csak november 15-től kezdett állami rendőrségként, egyúttal kerületi főkapitányi székhelyként működni. Mindamellet Szeged 1920 márciusáig francia, a kerület többi része francia, román és szerb megszállás alatt volt.³⁰

Eközben folyamatosan épültek ki a törvényben meghatározott nagyobb szervezeti egységek, a kerületi főkapitányságok, amelyek száma kezdetben még nem volt pontosan meghatározva. Magyarország területén végül összesen hét rendőri kerület jött létre, amelyek területei eleinte egybeestek a csendőrkerületi parancsnokságokéval (megőrizve természetesen a hatásköri elkülönülést, tehát a rendőrségek csak a városokban és egyes bevont községekben láttak el szolgálatot). A kerületi beosztásnál figyelembe vették az általános igazgatási és honvédelmi érdekeken kívül az egyes országrészekben előforduló népi, nemzetiségi sajátosságokat is.³¹ Először a budapestvidéki, székesfehérvári, szegedi, kaposvári, szombathelyi és miskolci kerületek álltak fel. 1920 tavaszán a debreceni, 1921 augusztusában pedig az utolsóként felszabadult pécsi kerület is megalakult, amelynek székhelye ekkor Kaposvárról Pécsre költözött.³² 1925-ben a belügyminiszter a nehéz gazdasági helyzetre való tekintettel kénytelen volt a miskolci és pécsi kerületi rendőrfőkapitányságokat megszüntetni, illetve a többi

30 Fülöp Zoltán (2008): Csongrád megye rendőri szerveinek története. Szeged, Bába Kiadó 29.

31 Keserű István (1994): A rendvédelmi szervek újjászervezése és tevékenysége az első világháború és a forradalmak után (1919-1924). In: Rendvédelem-történeti Füzetek, IV. évf. 5. sz. 86.

32 Baksa János (1923): Rendőrségi almanach. Budapest, Stephaneum, 237-238.

fentmaradtba beolvasztani.³³ A kerületi főkapitányságok megszervezését a kerületi főkapitányok kinevezésével vette kezdetét: ők azután helyi szinten intézték, városról-városra járva a tényleges berendezést, ezért a kezdeti időszakban széles intézkedési jogkörrel rendelkeztek, amely később utólagos központi rendelkezésre szorult.³⁴

A rendőrség területi szerveződésével párhuzamosan jelentkezett az égető igény a világháború folyamán súlyos mértékben megfogyatkozott őrszemélyzet létszámának feltöltésére. Még 1919 augusztusában tizenötezer főben állapították meg a szerveződő állami rendőrség létszámát, az 1913. év 8960 fős összlétszámmal szemben. Egy belügyminiszteri feljegyzés szerint a nagymértékű létszámemelésre azért volt szükség, mert *„az államhatalomnak gondoskodnia kell arról, hogy akarátának – ha szükséges – kényszereszközökkel is érvényt tudjon szerezni. Az államellenes törekvések még mindig észlelhetők, és azok kiirtására minden el kell követni.”*³⁵ A vidéki tisztikar a beolvasztott határrendőrség személyzetéből, a városi rendőrsegek tagjaiból és vármegyei tisztviselőkből állt össze³⁶, míg a rendőri őrszemélyzet a határrendőrök és városi rendőrök mellett javarészt újonnan toborzott egyénekből. A megalakult kerületi főkapitányságok többsége a budapesti főkapitányság szervezeti szabályzata szerint irányították az újonc- és altisztképzést, azonban a szükség gyakran úgy kívánta, hogy a rendőrnek jelentkezőket rögtön felvételüket követően szolgálatba állították, rendszeres kiképzésük így csak utólag kerülhetett sor.

33 125.235/1925. VI. a. B. M. rendelet. Rendőrkerületek területi tagozódása.

34 Baksa János (1923): Rendőrségi almanach. Budapest, Stephaneum, 237.

35 Pintér István (1973): Rendnek muszáj lenni. Budapest, Táncsics 244.

36 A vidéki kerületi főkapitányságok vezetőinek összetétele is hasonlóan heterogén volt. Az első vidéki rendőrfőkapitányok (zárójelben korábbi hivatali beosztásukkal): dr. Gábor Béla (budapesti rendőrfőtanácsos), Issekutz Aurél (Krassó-Szörényi vármegyei alispán), dr. Szalay József (Szeged rendőrkapitánya), Váczy József (Kassa rendőrkapitánya), Késmárky Dezső (határrendőrségi főnökhelyettes), Balló Rudolf (Liptó vármegyei alispán), dr. Ghyczy Tihamér (határrendőrségi főtanácsos), dr. Varga Lajos (Marosvásárhely, majd Kaposvár rendőrkapitánya).

A világháború után Budapesten is csupán néhány száz rendőr maradt. 1919 végére a tömeges felvételekkel együtt kb. 3500-4000 főre nőtt a rendőrlegénység létszáma, amelynek háromnegyede újonnan érkezett a testülethez.³⁷

A kormányzat 1920 novemberében ideiglenes hatállyal módosította a budapesti őrszemélyzet szervezeti szabályzatát. A behívott újoncrendőrök elméleti és gyakorlati kiképzésük idejére a rendőri tartalékhoz, vagy közvetlenül a tanosztályhoz kerültek beosztásra. Ideiglenes alkalmazásukat – az általános felvételi követelmények teljesítését követően – két évre emelték fel, amelynek első hat hónapjában folyt elemi kiképzésük. Az újonc ezalatt a „próbaidős rendőr” címet viselte, s amennyiben a követelményeknek megfelelt, ideiglenes minőségű másodosztályú rendőrré nevezték ki. A testületben maradás még ekkor sem volt biztosított: „*akár felfogásuk vagy ítélőképességük fogyatékoságai, akár meg nem felelő magaviseletük miatt*” a rendőri állásra alkalmatlannak talált próbaidős vagy másodosztályú rendőröket indoklás nélkül, bármikor elbocsáthatták. Az ideiglenes alkalmazás első évének végén újabb orvosi felülvizsgálat következett, amelyen csak az erős szervezetű, tökéletesen egészséges személyek feleltek meg.³⁸ A két év leteltével az el nem bocsátott személyeket véglegesítették, addigi ideiglenes alkalmazásukat beszámítva a rendes szolgálati időbe.³⁹ A rendelet későbbi módosítása a vidéki rendőrkerületek számára megengedte, hogy szervezeti viszonyaik javulásáig a próbaidőse rendőrök hathónapos elemi kiképzése és vizsgáztatása a

37 Patay József (1931): A kötelesség teljesítése. Rendőr, V. évf. 21. sz. 389.; Budapest rendjének helyreállítása (1919). Nemzeti Ujság, I. évf. 76. sz. 12.

38 64.552/1920. VI. a. B. M. rendelet. Őrszemélyzet próbaidejének, ideiglenes alkalmazásának meghosszabbítása. A leendő legénység orvosi úton történő szűrésének fontosságát igazolja az 1920. évi rendőrorvosi kimutatás: a fizikailag-idegileg hosszútávon megterhelő szolgálat és az ebből következő rendszertelen táplálkozás miatt kórházi ápolást igénylő betegség miatt 3063 esetben, betegség miatt orvosi vélemény alapján 41.823 esetben volt szolgálatfelmentés. Baksa János (1923): Rendőrségi almanach. Budapest, Stephaneum, 191.

39 Baksa János (1923): Rendőrségi almanach. Budapest, Stephaneum, 191.

szükséghez mérten kapitánysági vagy kirendeltségi osztályonként történjen.

Az újjászervezés időszakában is megmaradt a budapesti rendőrőrszemélyzet humánpolitikájának korábbi szemlélete. Az 1921. évi főkapitányi jelentés szerint az újoncok felvételekor arra törekedtek, hogy a budapesti rendőrség *„lehetőleg a vidék józan, a főváros lelki fertőjétől még mentes eleméből toborzódjék”*. Ennek megfelelően a rendőrőrszemélyzet 88%-a korábbi földműves foglalkozásúakból állt. A vidék embere azonban ugyanazért a fizetésért szívesebben szolgált a lakóhelyéhez közelebb fekvő és olcsóbb megélhetést biztosító városokban, mint Budapesten, az ipari és egyéb szakmunkásokat pedig megbízhatatlan, opportunistáknak tartották, akik *„a rendőri pályát csak átmeneti megélhetésnek nézik, s mihelyt jobb elhelyezkedésre van kilátás, még fegyelmi árán is menekülnek”*. A kialakult létszámhiány növelésére a jelentés az őrszemélyzet, különösen a családos rendőrök számára póttelvények bevezetését és rendőrtelepek létesítését javasolta.⁴⁰

A trianoni békeszerződés magyar fegyveres testületeket érintő rendelkezése értelmében az 1922-ben kiadott dekrétum a rendőrség egyenruha- és fegyverviselésre jogosult tagjainak létszámát 12 ezer főben maximalizálta, amelyből legfeljebb 1500 fő lehetett tisztt, azaz fogalmazói és felügyelő karbeli tisztviselő. A meghatározott összlétszámba nem számítottak bele a detektívek, az orvosok és az irodai (számvevőségi és kezelési) alkalmazottak. A feltehető létszámon kívül a kormányhatározat rendelkezett arról is, hogy a szolgálati kötelezettség az egyenruhás tisztviselők esetében 20, míg a legénységi állomány tagjainál 6 évre terjed. A katonaságnál eltöltött előzetes szolgálatból legfeljebb 10, illetve 3 évet számíthattak be.⁴¹ Szintén 1922 elején a m. kir. honvédség a békeszerződés értelmében végleg áttért a toborzó kiegészítésre.

40 Jelentés a budapesti államrendőrség 1921. évi működéséről (1922). Budapest, Radó Izor Nyomdai Műintézete 194.

41 1922. évi VII. törvénycikk a m. kir. állami rendőrség és a m. kir. csendőrség létszámának kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról

Mivel a rendőrség és a csendőrség is így juthatott csak emberanyaghoz, a versenyhelyzet kiküszöbölésére a testületek őrsemélyzetének illetményeit összhangba kellett hozni.

Milyen egzisztenciát és életkörülményeket biztosított a rendőrfizetés a világháborút és a forradalmakat követően? A Nagyhanatosról származó, a budapesti rendőrségnél 1905 óta szolgáló Harangozó Istvánnak az 1920 januárjában megszervezett rendőrnapi alkalmából volt lehetősége őszintén nyilatkoznia a *Pesti Naplónak*: „Tizennégy év óta szolgálok, az idő mindig egyformán telt el, szolgálattal, meg újból szolgálattal.[...] A fizetésem havonta ötszázkilencvenegy korona, ehhez hozzá lehet számítani havonta négyszer díjas szolgálattal [egyenként tíz korona - A. G.]. Megjegyzem azonban, hogy ezt az ötszázkilencvenegy koronát csak a tizenkét és tizenöt év szolgálati időt betöltő rendőrök kapják, az újoncrendőrök ennél kevesebbet. Azt már azután nehéz most megmondani, hogy ebből hogy élek meg, ez bizony nehéz feladat. Tessen csak elképzelni, négy gyermekem van, a legkisebb hat éves, a legidősebb tizenkét éves. A gyerekek után kapok évente kétszáznegyven korona nevelési járulékot.[...] úgy áll a dolog, hogy nekem semmiféle igényem nincsen, ugyanígy van az asszonyom, hát úgy élünk meg, ahogy lehet. Húst, hosszú idő után szent karácsony napján ettünk először és most bizony megint csak jó idő fog eltelni, amíg megint húshoz jutunk. Az volt a szerencsém, hogy a feleségem vagy negyvenöt kiló paradicsomot tett el és most azután felváltva hol pörkölt, hol paradicsomos káposztát, meg paradicsomos levest eszünk. Se liszt, se zsír nincsen. Meg kell mondanom, hogy én még sokkalta szerencsésebb helyzetben vagyok, mint a kollégáim, mert faluról nősültem és a feleségem a múlt évben jussolt is a megholt apósomtól egy kis pénzt, ezt azonban a kumun [kommün] már régen elvitte. Most aztán elküldtem a feleségemet haza, hogy valami zsírt, meg lisztet szerezzen, egyelőre hitelbe vettük a rokontól, ha megsegít az Isten, megfizetjük, ha nem - mondta mosolyogva - hát letagadjuk. Mindaz, amit jegyre kapunk, meg a pénz is, amit fizetésnek kapunk, a hónap első hetére elég. Most tessék elképzelni, hogyan ruházok magam, az asszonyt, meg a gyerekeket, egy pár gyermekcipő, a tizenkét éves fiamnak négyszáznyolcvan koronába kerül. Rongyosan járnának szegények, ha nem tudtam volna

az öcsém katonakabátjából két ruhát csináltatni, a bélést hozzá a feleségem ruhájából vettük ki. A paradicsom, amit elraktunk, ez a szerencsénk, mert különben nem tudnánk, hogy mit ennénk, emellett az egyik gyerekem most beteg volt, orvost kellett fizetni, a feleségem vérszegény, tejet kellene innia, de nem jut rá. Úgy vagyunk, hogyha van egy kis cukor, akkor teavizet iszunk reggelire, ha nincs, akkor az asszony bíztatja a gyerekeket, hogy majd holnap lesz alma. A többi társam azonban még rosszabbul van, tessék elképzelni, van olyan, akinek kilenc gyermeke is van. A legtöbb rendőr különben is hazaküldte a családját, ő maga meg csak elnyomorog valahogy a kintinban. Azelőtt kaptunk lábbelit, most azt sem tudunk kapni, a suszternél meg külön protekció kell, hogy egyáltalában elvállaljon egy talpalást. [...] Szenvedés és nyomorúság a mi életünk és mondom, hogy mi, rendőrök csak ambícióból lettünk rendőrök.”⁴²

Még 1920-ban, az akkori magyar kormányának régi szándéka volt, hogy az összes fegyveres testület (hadsereg, csendőrség, rendőrség) illetményeit egységes alapokra helyezze, s egyben megszüntesse azt a hátrányos helyzetet, amely illetmények szempontjából főleg a rendőrőrszemélyzet tekintetében mutatkozott. A kormány a fegyveres testületek legénységének illetményrendezését a zsoldrendszer alapul vétele mellett a katonai illetmények kiterjesztésével oldotta meg. A zsoldrendszer bevezetése azt jelentette, hogy a rendőröket is katonai rendfokozatoknak megfelelő zsoldkategóriákba sorolták. Az egyes zsoldfokozatokban az előmenetel bizonyos szolgálati idő felmutatásához volt kötve, ugyanakkor megmaradtak a régi rendőri rendfokozatok: próba-idős rendőr (egy évig), rendőr (öt évig), ellenőr (két évig), főellenőr (két évig). A rendőrtörzsőrmesteri és főtörzsőrmesteri rendfokozatok tulajdonképpen csak címet biztosítottak. A rendőrőrszemélyzetet érintő zsoldrendszer bevezetésekor osztatlan megelégedést keltett, bár az addig folyósított rendőri pótdíj átmenetileg (1921. október 1-ig) megszűnt az áttérés következtében. Az 1921-1924 közötti koronainfláció gyakori illetményrendezéseket tett

42 Balla Ernő (1920): Harangozó István rendőr élete és küzdelmei. Pesti Napló, LXXI. évf. 5. sz. 4.

szükségessé, és 1922. február 1-től kezdve a fegyveres testületek, így a rendőrőrszemélyzet illetménye is revízió alá került.⁴³ A rendőri őrség új illetményeinek tárgyában kiadott 35.000/1922. számú belügyminiszteri rendelet értelmében az addigi rendfokozatok elnevezései is módosultak:

- próbaidős rendőr (a szolgálatba lépés napjától)
- ideiglenes minősítésű rendőr (a szolgálatba lépés 7. hónapjától)
- rendőr (a szolgálatba lépés 3. évétől)
- rendőrőrmester (a szolgálatba lépés 7. évétől)
- rendőrtörzsőrmester (a szolgálatba lépés 9. évétől)
- rendőrfőtörzsőrmester (a szolgálatba lépés 11. évétől)
- III. osztályú rendőrfelügyelő-helyettes (az eddigi címzetes őrmester)
- II. osztályú rendőrfelügyelő-helyettes (az eddigi címzetes törzsőrmester)
- I. osztályú rendőrfelügyelő-helyettes (az eddigi címzetes felügyelőhelyettesek)⁴⁴

A toborzás útján történő önkéntes jelentkezések ellenére az egyes kerületek létszámai még mindig nem érték el a kívánt mértéket.⁴⁵ 1922 augusztusában Rakovszky belügyminiszter belügyminiszter a kerületi főkapitányoknak írt körlevelében arról számolt be, hogy a *leszerelések, a nyugdíjazások és áthelyezések figyelembevételével az őrszemélyzet tényleges létszáma jelenleg majdnem minden főkapitányság területén alacsonyabb, mint a toborzás megindításakor volt. Ezt a jelenséget a belügyminiszter annak a körülménynek tulajdonította, hogy az eddig lefolyt munkálatok arra az időre estek, amikor egyrészt a mezőgazdaságnál kínáló s jól jövedelmező munkaalkalmak tartották vissza a rendőrpályára leginkább vállalkozó falusi elemeket, másrészt pedig a toborzás ideje is összeesett a m. kir. honvédség, csendőrség és*

43 A rendőrőrszemélyzet zsoldilletményei (1927). Rendőr, I. évf. 19. sz. 6.

44 35.000/1922. VI. a. B. M. sz. utasítás. Őrszemélyzet rendfokozatai

45 Sallai János (2016): Rendőr-, rendőrtörzs-, rendőrtörzsaltiszt-képzés a m. kir. rendőrség államosítása után. Magyar Rendészet, XVI. évf. 6. sz. 171.

vámørség részére folytatott toborzásokkal...⁴⁶ A belügyminiszter minden létező módon igyekezett növelni a toborzás eredményességét. Új és egységes szövegű belépési hirdetményt bocsátott ki terjesztésre, hirdetési (propaganda-) felületet kért a helyi sajtóorgánumoktól, valamint beosztottjait is arra utasította, hogy ne csak hivatalos minőségükben, hanem „a magánérintkezéseikben is minden erővel hassanak oda, hogy a toborzás iránt az arra hivatottak körében az érdeklődést felkeltessék”.⁴⁷

Az újjászervezés hétköznapijaiba nyújt betekintést Tóth P. László budapesti rendőraltiszt 1931-ben publikált visszaemlékezése. Tóth a vidéki rendőrségek államosításakor önként kérte át-helyezését a budapestvidéki rendőrkerület alá tartozó mezőtúri kapitányság állományába, ahol 1920 júliusától öt és fél éven keresztül látta el feladatát szolgálatvezetőként. Megérkezésekor a már összetoborzott 98 fős mezőtúri őrszemélyzet között két határrendőrségi altisztet, egy kolozsvári rendőraltisztet, egy fiatal budapesti altisztet és egy öreg rendőrt leszámítva mindenki újonc volt. A legénység 80%-a helyi lakosokból, a maradék részben menekültekből, részben a környékbeli városok és falvak lakosaiból lettek toborozva. Mezőtúron a rendőri szolgálat minden alapot nélkülözött, ugyanis az államosítást megelőzően a csendőrség hatásköréhez tartozott a helyi rendfenntartás, és megfelelő épület sem állt a rendőrség rendelkezésére. A toborzott legénység ugyan mind katonaviselt ember volt, de csak kevesen rendelkeztek altisztzi ranggal, iskolai tanulmányaik pedig kimerültek a négy elemi osztály elvégzésében, gyenge íráskészséggel, lassú gondolkodással. A néhány értelmesebb fiatal is csak a katonai szolgálat alóli mentesülés miatt kerültek felvételre pártfogóik segítségével. Az akkori viszonyok között Tóthnak nélkülöznie kellett az elméleti oktatást, s kénytelen volt embereit minden előképzettség nélkül gyakorlati szolgálatra állítania. „Semmi fáradságot nem kíméltem; éjt-napot eggyé tettem, örökösen közöttük voltam, bennük éltem.

46 116.946/1922. B. M. levél a m. kir. államrendőrség valamennyi kerületi főkapitányának

47 116.946/1922. B. M. levél a m. kir. államrendőrség valamennyi kerületi főkapitányának

*Minden érintkezést az oktatásra használtam fel. A csüggedőket bátorítottam, a kishitűeket meggyőztem". A szolgálatvezető következetes, erélyes magatartással fogta össze csapatát, elsimította a korábban különböző testületeknél szolgáló altisztek között gyakorta előforduló kicsinyes súrlódásokat. A kiképzés nehézségeit tovább fokozta az anyagi ellátottság elégtelensége. Rendőregyenruhák hiányában a leszereléskor náluk maradt elrongyolódott katonai egyenruhában teljesítettek szolgálatot. A fegyverzet szintén szedett-vetett volt, s bár később kaptak karabélyokat, szíjat nem adtak hozzá, azt házilag készítették el kenderből. Az első télen a kevés ágyneművel felszerelt őrszobák tüzelőanyag hiányában fűtetlenek voltak, a kinti szolgálat végén ide érkeztek vissza. A megszervezéstől számított egy év eltelte után aztán fokozatosan javultak életkörülményeik, és a rendszeres elméleti kiképzés is kezdetét vehette. Tóth P. László minden tőle telhetőt megtett a személyzet fejlesztése érdekében, majd saját kérelmére visszahelyezték Budapestre, beszámolóját így zárja: „*ottani időmet nem töltöttem el hiába, mert a budapesti őrszemélyzetnél újoncrendőr koromban belém oltott tudást, önfegyelmélettséget és tántoríthatatlan akaratot, valamint a gyakorlati szolgálatban szerzett tapasztalataimat átplántáltam újoncrendőr társaimba, akik közül távozásomkor már több derék altisztet hagytam hátra*”.⁴⁸*

Az államrendőrség gyakorlati szervezeti és hatásköri kiépítése a gazdasági és belpolitikai viszonyok miatt ténylegesen csak 1920 elejétől vette kezdetét. Rendeleti úton történt intézkedés az állami rendőrség ügyintéző hatásköréről⁴⁹, az egységes fegyelmi szabályzatról⁵⁰, valamint a számviteli és pénzkezelési szabályokról.⁵¹ A megalakult kerületi főkapitányságok többsége a budapesti főkapitányság szervezeti szabályzata szerint irányították az újonc- és

48 Tóth P. László (1931): Egy év rendőri életemből. Rendőr, V. évf. 5. sz. 90–91.

49 90.080/1919. B. M. sz. rendelet. A m. kir. állami rendőrség ügyintéző hatásköre.

50 2500/1920. VI. a. B. M. rendelet. A magyar királyi államrendőrség személyzetének fegyelmi szabályai.

51 52.000/1920. B. M. sz. rendelet. Az állami rendőrségi hivatalok pénzkezelése és számvitele.

altisztképzést, azonban a szükség gyakran úgy kívánta, hogy a rendőrnek jelentkezőket rögtön felvételüket követően szolgálatba állították, rendszeres kiképzésük így csak utólag kerülhetett sor.⁵²

A rendőri őrszemélyzet gerincét alkotó altiszti kar újjászervezése is ekkor vette kezdetét. Erre azért volt szükség, mert a Tanácsköztársaság fennállása alatt az a káros gyakorlat alakult ki, hogy a rendőrellenőri, illetve az őrmesteri rendfokozat helyébe lépett rendőrfőellenőri állások már pusztán az eltöltött szolgálati idő számbavételével, vizsga nélkül elérhetővé váltak, anélkül, hogy az altiszti teendők ellátására ténylegesen képesítve lettek volna – a vizsgázott altisztet így semmi nem különböztette meg a régebb óta szolgáló rendőrközegtől. A 4048/1921. B. M. sz. rendelet ezen rendfokozatok és korábbi illetményeik meghagyása mellett ideiglenes jelleggel címzetes (tehát magasabb fizetéssel nem járó) rendőrőrmesteri, rendőrtörzsőrmesteri és rendőrfelügyelő-helyettesi állásokat szervezett, külön rendfokozati jelzésekkel. Az őrszemélyzet e címzetes tagjai alkották az új altisztikart. Az állások betöltéséhez szükséges feltételek a rendszeresített új állásokban:

- címzetes rendőrőrmester: olyan rendőr, rendőrellenőr vagy rendőrfőellenőr, aki az altiszti vizsgát sikeresen letette, s őrszoba- (őrség-) parancsnoki teendők ellátására alkalmas,
- címzetes rendőrtörzsőrmester: olyan rendőrfőellenőr, aki a címzetes rendőrőrmesternél felsorolt feltételek mellett a budapesti m. kir. állami rendőrségnél rendszeresített rendőrőrmesteri vizsgát letette,
- címzetes rendőrfelügyelő-helyettes: olyan címzetes rendőrtörzsőrmester, aki előjáróinak egybehangzó véleménye szerint osztályparancsnoki (felügyelői) teendők ideiglenes ellátására is alkalmas, továbbá a szolgálatban és a magánéletben is kifogástalan magatartást tanúsít.⁵³

52 A rendőri szakképzés ügye (1929). Rendőr, III. évf. jubileumi sz. 92.

53 Laky Imre (szerk.)(1921): Szervezési és egyéb szabályzatok (1921). Budapest, Pátria, 14-15.; Baksa János (1923): Rendőrségi almanach. Budapest, Stephaneum, 247.

A rendőrlegénység tagjaihoz hasonlóan – akik túlnyomó többsége ideiglenes minősítésű volt – a fiatalabb tisztviselők, kezelőtisztek és detektívek sem rendelkeztek még számottevő gyakorlattal, ezért a teendők sorában a szakképzettség ellenőrzése, előmozdítása és intézményes biztosítása következett. A szakmai felzárkóztatás érdekében kiadott 80.269/1920. B. M. sz. rendelet ún. tájékoztató vizsga letételére kötelezte az állami rendőrség minden, a XI-IX. fizetési osztályba sorolt fogalmazói és felügyelő karbeli tisztviselőjét, akik még nem rendelkeztek háromévi rendőri szolgálattal.⁵⁴ A rendelet ennek értelmében a budapesti tisztviselőkre is kiterjedt.⁵⁵ A vizsgák 1921. április 19-től június 3-ig folytak, összesen három bizottság előtt, a belügyminisztérium adminisztratív államtitkára, egyik helyettes államtitkára, valamint a budapesti rendőrfőkapitány elnökle alatt, tagjai a belügyminisztérium és a rendőrség magasabb rangú tisztviselői, valamint az igazságügyminisztériumban szolgálatot teljesítő két királyi főügyész voltak. A vizsgázókról előzetesen bizalmas jelentés készült, amely tartalmazta a kerületi főkapitányok véleményét az illető gyakorlati használhatóságáról, képességéről s az államrendőrséghez való ki nevezése óta teljesített szolgálata értékéről. A fogalmazói tisztviselőktől megkívánt ismeretek:

- az államrendőrség szervezésére vonatkozólag kibocsátott szabályok (az 5.047/1919. M. E. számú és ennek végrehajtása tárgyában kibocsátott rendeletek)
- a legfontosabb államrendészeti ügyek (pl. az idegenekre, az internálásokra, az egyesületekre és a gyülekezésekre vonatkozó szabályok)

54 80.269/1920. VI. a. B. M. rendelet. Tájékoztató vizsga rendszeresítése a rendőrtisztviselők részére.

55 A tájékoztató vizsgákat a budapesti államrendőrségnél előkészítő tanfolyam előzte meg, amelyen tizenegy magasrangú tisztviselő tartott előadásokat a rendőri munka különböző ágazatairól. A fővárosi vizsgázók a főkapitány elnökle alatt működő bizottság előtt jelentek meg. Jelentés a budapesti államrendőrség 1921. évi működéséről (1922) 191.

- a büntetőtörvények, bűnvádi perrendtartás, valamint a rendőri büntető szabályzat és a vonatkozó kihágási ügyviteli szabályzatok teljes terjedelemben
- általános közigazgatási szervezeti ismeretek
- gyakorlati kérdések a vizsgázó által ellátott ügykörről, valamint azon rendőrhatóság működési köréből, ahová be volt osztva.

A rendőrfelügyelők vizsgatárgyai megegyeztek a fentebb felsoroltakkal, de csökkentett terjedelemben. Ismerniük kellett továbbá az osztályparancsnoki teendőket, különös tekintettel a vizsgázó szolgálati beosztására. A kb. félórás vizsga befejeztével a bizottság döntött arról, hogy a tisztviselő a további szakkiképzésre, illetve általában rendőri szolgálatra alkalmas-e. Az eredményt (az „alkalmas”, „kevésbé alkalmas” és „alkalmatlan” megjelöléseket használva) a vizsgázó előtt kellett kihirdetni. Ezek a jegyzőkönyvezett vizsgák elérték céljukat, amennyiben a tisztviselőket rászorította a rendőri tudnivalók alapos áttanulmányozására, másrészt a legfőbb előljárók (kerületi kapitányok) így megismerhették a tömegesen kinevezett rendőrhivatalnokok képességeit. A vizsgákon összesen 240 fogalmazói és 138 felügyelő karbeli tisztviselő tett tájékoztató vizsgát. Innentől fogva ebbe a két tisztviselői karba minden új kinevezés ideiglenes hatállyal történt, a véglegesítés a még rendszeresítés alatt álló későbbi szakvizsga letételétől függött.⁵⁶ A tájékoztató vizsgákkal párhuzamosan intézkedés történt arról is, hogy az állami rendőrséghez átvett és újonnan kinevezett segédhivatali tisztviselők is fokozatosan letegyék a belügyi kezelői vizsgát.⁵⁷ Az ideiglenes minőségű detektívek oktatását és a véglegesítésükhöz szükséges vizsgát szintén külön rendelet szabályozta, ennek következetes végrehajtását azonban a rendkívüli viszonyok nem tették lehetővé.

56 Laky Imre (szerk.)(1921): Szervezési és egyéb szabályzatok. Budapest, Patria, 26-27.; A rendőri szakképzés ügye (1929). Rendőr, III. évf. jubileumi szám 92.

57 1920-1921 folyamán összesen 76 kezelő tisztviselő kapott utasítást a vizsga letételére, és csak két személy esetében történt elbocsátás. Jelentés a budapesti államrendőrség 1921. évi működéséről (1922) 192.

A rendőri szakoktatás rövid időn belül, 1922-1923 folyamán gyökeres változáson ment át, ekkor ugyanis a tisztviselők, detektívek és törzsaltisztek oktatása és továbbképzése ügyében hozott belügyminiszteri rendeletek sorozatával a kormány állandóvá, egységessé és intézményessé tette a rendőri szakoktatást. Ennek megvalósítása az állami rendőrség országos szaktanfolyami rendszerében történt, melynek felügyeletét a m. kir. állami rendőrség országos szaktanulmányi felügyelője látta el.

A bőr- és szövetárukban országos szinten jelentkező anyaghiány, valamint az 1920-1921-es években jelentkező koronainfláció miatt a kormányzat nem tudott sem az egyenruha-ellátásról, sem a megfelelő felszerelésről gondoskodni, így a rendőrök ruházódása elég vegyes képet mutatott. Az őrszemélyzet egy része – a sapkát kivéve – még hónapokig a hadseregbeli csukaszürke egyenruhában járt, amelyet vagy hazulról hoztak el, vagy egyéb módon szereztek be (a polgári lakosságtól razziák alkalmával, vagy a vásárokon, hetipiacokon, illetve házkutatások során). Ezek a – gyakran a világháborút és a forradalmakat is megjárt – uniformisok azonban hamar elrongyolódtak a szolgálatban. Voltak, akiknek még katonaruhával sem rendelkeztek. Gábor Béla budapestvidéki kerületi főkapitány 1920. július 5-én jelentésében tett erről panaszt: *„Nagy nehézséget okoz, hogy a legénység nélküli a legszükségesebb ruházati és lábbeli cikkeket. A legénység igen nagy része saját polgári ruhájában végzi a rendőri szolgálatot”*. Egyenruha hiányában erről szóló szabályzatot sem állapítottak meg, így *„azok, kik egyenruhát óhajtának csináltatni, vagy átalakítani, nem tudják magukat mihez tartani”*.⁵⁸ Az egységes öltözet megállapí-

58 „Nem egyszer megtörtént, hogy a rendőr külső megjelenése annyira méltatlan volt a testülethez, hogy a szolgálat ellátása helyett inkább beküldték az őrszobába. [...] A volt városi rendőrök jártak csak a maihoz hasonló, de legtöbbször vedlett ruhában, a határrendőrök a volt határrendőrségi ruhában, az újonnan felvett rendőrök a katonai idejükből átmentett különféle színű és szabású ruhákat viseltek. Akadt ezek közt huszármente, tüzéruzubbony, mindenféle gyalogsági zubbony és köpeny. Láthattunk rendőrt, aki polgári nadrágban, katonai zubbonyban teljesítette szolgálatát. Ki csizmában járt, ki bakancsban, némelyek lábszárvédőket hordtak, bőrből és posztóból. [...] A tél adta a legtöbb szenvedést,

tása végett Ráday Gedeon belügyminiszter 1921 júliusában ideiglenes egyenruha-szabályzatot adott ki, amely értelmében a budapesti m. kir. állami rendőrség egyenruháját és rendfokozatait rendszeresítette a vidéki hatóságok számára is. A tisztikarban csak a fogalmazói és a felügyelői kar tagjai viselhettek egyenruhát. A körülményekre való tekintettel a díszegyenruha viselése sem hivatalos alkalmakkor, sem a társadalmi életben nem volt kötelező. Rangjelzésül kizárólag jelvényrőzsákat (rozettákat) volt szabad viselni, így a csillagok, a határrendőrségi jelvények és bármely szabályellenes hajtóka hordása fegyelmi büntetést vont maga után.⁵⁹

Gábor Béla idézett jelentésében kitér az őrszemélyzet fegyverzettel való ellátásának nehézségeiről is. A kormány megkísérelt a rendőrség számára forgópisztolyokat beszerezni, amelyeket az antant katonai misszió ellenőrzése és engedélye mellett utaltak ki. Az 1919. szeptember 15-én a rendőrség részére kért 3600 darab revolverből a román térparancsnokság mindösszesen 462 darabot engedett át, amelyekből a hivatalos megállapítás szerint 164 darab volt használható állapotban, a többi világítópisztoly vagy használhatatlan kováspisztoly és egyéb „ócskavas” volt. A budapestvidéki rendőri kerület ezért igyekezett felhasználni minden olyan lőfegyvert, amihez csak hozzá tudott jutni: különböző (1886., 1888., 1890., 1895. mintájú) Mannlichereket, karabélyokat, kurtályokat, gyalogsági lőfegyvereket, mexikói puskákat, átfúrt orosz fegyvereket. 1920. július 5-én az őrszemélyzetnek még mindig csak a 30%-a rendelkezett lőfegyverrel, tölténytáska hiányában a rendőrök a zsebükben tartották a lőszert.⁶⁰ Bende Gergely kecskeméti

mert téliruhában volt legnagyobb a hiány. 1921-ben is megtörtént még, például Rákosszentmihályon, hogy a vasúti állomáson egy rendőr az egész telet a csípőn valamivel alul érő fél civilgallérban húzta ki.” Szelecsényi Andor (1929): A m. kir. állami rendőrség anyagi ellátásának fejlődése. Rendőr, III. évf. jubileumi sz. 96-97.; Borbély Zoltán - Kapy Rezső (szerk.) (1942): A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941. Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 100.

59 63.515/1921. B. M. sz. rendelet. Ideiglenes szabályzat a m. kir. államrendőrség tagjainak egyenruhaviseléséről.

60 Szelecsényi Andor (1929): A m. kir. állami rendőrség anyagi ellátásának fejlődése. Rendőr, III. évf. jubileumi sz. 95-96.

rendőraltiszt visszaemlékezésében egy kalandos, ugyanakkor egyáltalán nem veszélytelen fegyverszerzési akciójáról is beszámol a román megszállás időszakából: „Az állam és a városok elszegényedve maradtak, amit tetézt a románok harácsolása. Mint rendőrök állottunk helyeinken, de fegyverünk nem volt, sem felszerelésünk. Ismét azon gondolkoztam, hogy lehetne részünkre fegyvert és egyéb felszerelést szerezni. A románok parancsot kaptak időközben, hogy csak hatósági közeg jelenlétében rekvirálhatnak. Ekkor alkalmam nyílt az egyik laktanya közelébe jutnom, amelyet a románok megszállva tartottak. A laktanya udvarán felfedeztem egy raktárhelyiséget, melyről a románok nem tudtak még. Egy volt vöröskatona közbejöttével megállapítottam, hogy a raktárban katonai felszerelés (fegyver, ágynemű stb.) van felhalmozva. A raktárajtón bejutni nem tudtam, mert az belülről be volt zárva. Majd mikor a következő napok egyikén újból a románok mellett teljesítettem szolgálatot, kifürkésztam, miképpen lehetne a raktárhelyiségbe bejutni. Felmentem a raktár padlására, leereszkedtem a raktárba, az ajtót belülről kinyitottam s azzal a padláson keresztül újból visszamentem s szolgálatomat befejeztem, magamhoz vettem hat rendőrtársamat s hoztam velük hat lőfogatot, a hat kocsit felszereléssel (kb. 300 db katonai lőfegyvert, kb. 15 láda töltényt, ágyneműt kb. 80 darabot stb.) megrakva a rendőrségre szállítottam. A románok mikor a laktanya kapujában megállítottak, hogy mit viszünk, azt feleltem – mivel a kocsin felül szalmazsákok voltak rakva -, hogy a rendőrség tulajdonát képező szalmazsákokat viszünk, s így sikerült felszerelnem a rendőrlegénységet”.⁶¹

A nyíregyházi rendőrkapitányság épületének 1926. december 9-én kibocsátott zárókö okmánya – amely jelenleg a budapesti Rendőrmúzeum történeti kiállításában tekinthető meg – szemléletesen mutatja be egy vidéki rendőrség szervezeti fejlődését és az államosítás környéki állapotokat. 1840-ben a közbiztonsági szolgálatot a város napidíjas alkalmazottjaiként alabárdos éjjeliőrök látták el. A minden rendszert nélkülöző rendfenntartás elsősorban az akkor már létező közintézmények megőrzésére irányult. 1860-

61 Bende Gergely (1931): Hűség és ragaszkodás. Rendőr, V. évf. 13. sz. 239.

ban már 12 pandúri és 5 csendbiztosi állást rendszeresített a város. A pandúrok Nyíregyháza beépített területén, kerületi beosztásban, a csendbiztosok pedig a városhoz tartozó tanyabokrokban végezték a közbiztonsági szolgálatot. Utóbbiban palétások (pusztabírák) is működtek, akik tűzrendészeti feladatokat láttak el. 1891-ben Kállay András főispán kinevezte az első városi rendőrkapitányt, Sztarek Ferencet. Ezzel egyidőben megszüntették a csendbiztosok intézményét, s helyettük 4 rendőrbiztosi állást szerveztek, a rendőrök létszámát 20 főben állapították meg. 1895-ben a nyíregyházi rendőrség létszáma a következő volt: 1 rendőrkapitány, 1 tollnok, 2 írnok, 1 rendőroktató, 1 rendőrellenőr, 2 lovasbiztos, 2 gyalogbiztos, 1 őrmester, 1 hajdúkáplár, 8 lovaspandúr, 2 lovasrendőr, 2 börtönőr, 1 lovasbiztos-helyettes, 27 városi és 1 mezei rendőr, valamint 9 hajdú. 1914-re az őrségi személyzet létszáma 50 főre emelkedett. Az 1918. évi októberi forradalom arra sarkallta a város képviselőtestületét, hogy a közbiztonsági szolgálat ellátására elégtelennek mutakozó létszámot 1919 elején előbb 120, majd néhány hónappal később 250 főre emelje fel. Az államosító rendelet Nyíregyházán csak 1920. március 15-én, a román csapatok kivonulását követően lépett életbe. A rendőrkapitányság a korábbi évekhez hasonlóan a Vay Ádám u. 13. alatt lévő, a város tulajdonában álló épületben működött, azonban az elhelyezés sem a rendőrség létszámának, sem a kor igényeinek nem felelt meg. A világháború, a forradalmak és az idegen megszállás által okozott károk enyhítését az államháztartás még évekig nem tudta finanszírozni. Csak 1925-ben kezdődtek el az első komoly tárgyalások egy új kapitánysági épület létesítésével kapcsolatban. 1926 tavaszán Rakovszky belügyminiszter végül elrendelte az építkezést, amelyhez Nyíregyháza ingyen telekkel, 100 ezer darab téglával és egyéb kisebb mellékszolgáltatásokkal járult hozzá.⁶² A *Rendőr* című szaklapnak az államosítással kapcsolatos jubileumi különszáma további, meglehetősen lesújtó részletekkel szolgál az épület korábbi állapotát illetően: „A nyíregyházai rendőrkapitány-

62 A M. Kir. Államrendőrség nyíregyházai kapitánysága épületének zárókömánya. Rendőrmúzeum gyűjteménye (leltári szám: 2004.54.1.)

ság elhelyezése tipikus városi rendőrségi elhelyezés volt. Egy, legalább kétszázéves, rozoga, földszintes házban húzódott meg a kapitányság. Falait jóformán csak a vakolat tartotta. Szobáiban a mennyezetig húzódott fel a nedvesség, állandó bűzös gőzt fejlesztve. Patkányok száguldoztak keresztül-kasul az épület helyiségeiben, fényes nappal is. Megegett, hogy hivatalos iratokat egyik napról a másikra foszlányokká rágtak a kapitányságnak ezek a gyűlölt lakói. Talán ez a kapitányság működött a legtűrhetlenebb elhelyezési viszonyok között a csonka ország rendőrhatalóságai közül, mindaddig, míg Rakovszky 1926-ban mintegy 500.000 pengő költséggel monumentális rendőrpalotát építtet részére. A hatalmas ampír palota Lechner Jenő dr. építész, műegyetemi tanár tervei szerint, nyíregyházai iparosok és munkások közreműködésével készült és a virágzásnak indult város legszebb épületeinek egyike”.⁶³

1921 novemberében az új rendőrségi napilap (!), a *Rend* szakmai fórumként helyet biztosított az államosítás éve alatt összegyűlt tapasztalatok összegzésének. Nagy Valér fővárosi rendőrtisztviselő így foglalta össze ezt az időszakot: „Aki azt hiszi, hogy az állami rendőrség vidéki szervezete egységes szabályzat híján rosszul működik – nagy tévedésben van. Talán hiba az, hogy az egyes kerületek ma még más-más utakon haladva érik el céljukat és valósítják meg a szervezet kiépítésére vonatkozó a helyes intenciókat, de ez semmiesetre sem oly hiba, mely érdemben okozna károkat. [...] Ma az egyes kerületek működésére a kerületi főkapitány egyénisége nyomja rá kifejezetten bélyegét. [...] A rendőrség egysége ma nem abban áll, hogy Pécsen és Hajdúszoboszlón, Szegeden és Dombóváron egyforma legyen az utca képe, hanem az egység lényege az, hogy 8000 rendőrnek egy ember parancsol, akármelyik talpalatnyi földjén ez országnak is teljesíti szolgálatát. [...] A budapesti rendőrség szolgálati szabályzatát a vidékre átplántálni nem célravezető – pedig volt idő, mikor ez nem is látszott lehetetlennek Magam is látatlanban belementem volna, két év előtt ebbe a megoldásba, - ma pedig tudom, hogy más Budapest és más

63 Szelecsényi Andor (1929): A m. kir. állami rendőrség anyagi ellátásának fejlődése. Rendőr, III. évf. jubileumi sz. 98.

a vidék rendészete. Talán hiba volt, hogy nem adtak ki egy ideiglenes szabályzatot próbaidőre, de ez a hiba kisebb – mint amilyen lett volna egy íróasztal mellől megírt szabályzat hirtelen kiadása. Ma már korántsem kell légvárakat építenünk, mert kétéves tapasztalat alapján dolgozhatjuk ki azokat a szabályokat, melyeket türelmetlen emberek szerint az első napon kellett volna piacra dobni. [...] Most már elég közel vagyunk anyagi és szellemi téren is ahhoz, hogy az úgynevezett nagy szervezés megállhasson, illetve befejeződjék. A munka koronájaként következik a szolgálati utasítás kiadása, mely időpont az állami rendőrség ünnepnapja lesz – mert ez az úgynevezett utolsó formaruha, melybe az egész állami rendőrséget beöltöztetik – jelenteni fogja a testület nagykorúságát, az építkezés befejezését.”⁶⁴

A Belügyminisztérium 1922. április 11-én léptette életbe – az 1919-es törvényerejű államosító rendelet végrehajtásaként – az új szervezeti és szolgálati szabályzatot, amely rögzítette az állománycsoportok tagozódását és az alá-fölérendeltségi viszonyokat, a budapesti m. kir. állami rendőrség hatósági tagozódását és belső szervezetét azonban egyelőre nem érintette. Az országos rendőrség irányítása és egysége a belügyminiszter személyében koncentrálódott, mint legfelsőbb felügyelő és ellenőrző hatóság. Az adott kerület rendőrfőkapitánya gondoskodott az újoncrendőrök felvételéről, véglegesítéséről és további kinevezéséről, s az ő feladata volt megtenni mindazon intézkedéseket – az országos egységes oktatás létrejöttéig –, „amelyek az újoncrendőrök kiképzését s általában a felügyelői kart is beleértve, az őrszemélyzet minden tagjának szak- és továbbképzését az adott viszonyok között a legjobban biztosítják”.⁶⁵ Átmeneti jellege miatt a szolgálati szabályzat több pontja az elkövetkező évek folyamán módosításokon ment keresztül, igazodva az új, szervezetében egységes – ugyanakkor a kerületi tagozódás tekintetében decentralizált – magyar rendőrség előtt álló kihívásokhoz. Klebelsberg Kunó belügyminiszter indoklása szerint: „Olyan új országos szervezetnél, mint

64 Nagy Valér (1921): Rendőrségi szervezési kérdések. A Rend, I. évf. 5. sz. 1.

65 39.820/1921. B. M. r. A m. kir. állami rendőrség szervezetének és szolgálatának szabályozása

amilyen a m. kir. állami rendőrség, általánosságban is, de különösen a mai viszonyok között, csak a gyakorlatban való következetes kipróbálás döntheti el a felállított szabályok használhatóságát és fedheti fel hiányaikat. [...] Mindezekre való tekintettel a most kibocsátott szolgálati szabályzatot további intézkedéséig úgy kell tekinteni, mintha csak egyévi kipróbálási időre lépett volna életbe, rendelkezéseit azonban éppen azért a legszorosabban végre kell hajtani, hogy ekképen a gyakorlati életre való hatása elbírálható legyen.”⁶⁶

Nagy Valér az államosítás harmadik esztendejében bizakodva, ugyanakkor a gazdasági és társadalmi realitásokkal számolva tekintett a jövőbe: „Ne higgyük, hogy pár év alatt minden rendbe jön, ha nem is teszünk semmit; igenis a normális élet ismét visszatér egy-két évtized múlva, de annak ára nemzedékek bús, lerongyolódott élete lesz. Ezt az elkövetkező időt, mely a lét vagy nemlét kérdését fogja eldönteni, erőnk minden megfeszítésével kell a magunk javára fordítanunk. A rendőrségre ebben a küzdelemben nagy feladat vár; sőt döntő lesz a kérdés érdemi megoldásánál a rendőrségi szervezetnek fajsúlya is. [...] Nem lehet rendet fenntartani tartalom nélküli keretekkel, öntudatlan, máról-holnapra élő emberekkel, - legalább is azt a rendet nem, melynek minden porcikáját pörölygel fogják zúzni az eljövendő keserves évek. [...] A rendőrségnek történelmi hivatása van ma és lesz a jövőben. [...] A rendőrséget fel kell világosítanunk erről a hivatásáról, meg kell magyarázni tiszteknek és legénységnek egyaránt, hogy a lét és a nemlét választómezsgyéjén állunk, visszavonulás, csüggedés, elégedetlenségnek ma helye nincs és nem lehet a jövőben sem. [...] Tegyük a rendőrséget erkölcsileg gazdaggá és gazdaságilag erőssé, hogy csak hivatásának élhessen és hivatásában örömet és keléglülést találjon.”⁶⁷

66 29.820/1921. VI/a. B. M. rendelet

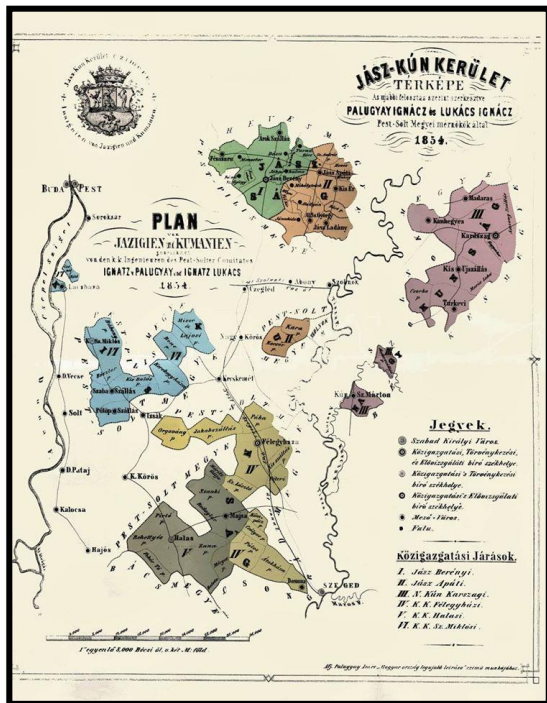
67 Nagy Valér (1921): A jövő és a rendőrség. A Rend, I. évf. 3. sz. 2.

VÉGSŐ ISTVÁN

A KISKUNHALASI RENDÉSZET ÚTJA AZ ÁLLAMREND- ŐRSÉGIG (1919)

Előzmények, a városi rendészet 1918-ig

Halas 1745 óta a Jászkun kerület része volt. Hatalmas, 112 ezer kataszter hold területtel rendelkezett. 1872-ig a rendvédelmi feladatokat a mezőőrség és a zsandárok végezték. Az 1860-as években - a későbbi polgármester - Vári Szabó István akkori jegyző viselte a rendőrfőnöki címet. Ekkor a rendvédelem a jegyzőből és hat városi szolgából állott, akik együttműködtek a Jászkun Kerületi

komiszáriussal és hadnagyokkal. A település a Kiskun Kerület kiváltságos törvénykezési és közigazgatási beosztása mellett, a kisebb arányú bűntények és kihágásokkal szemben, törvénykezési joggal volt felruházva.

A város szervezett rendőrséggel azután rendelkezett, miután a Jászkun Kerületet 1872-ben beintegrálták Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyébe. Ekkor lett Kiskunhalas rendezett tanácsú város.¹ 1872 után a helyi rendőrség: egy rendőrkapitány, egy rendőrfogalmazó, aki a rendőrkapitány akadályoztatása vagy távolléte esetén annak helyettese, két rendőrbiztos, két írnok, egy börtönőr, kilenc gyalogrendőr, tizenkét lovas rendőr és hat kézbesítő szolga állományából állt.² A gyalogrendőrök és szükség esetén a városi kézbesítő szolgák is a város belterületén, - a tizenkét lovas rendőr, a 8 főből álló lovas csendőrörsszel együtt, a külterületen látták el a rendőri teendőket. A rendőrkapitányi hivatal hatáskörébe a törvények és rendeletek által oda utalt rendőri természetű és jellegű ügyeken kívül, a közegészségi, állategészségügyi, mezőrendőri ügyeknek első fokú elintézése és ezen felül számtalan egyéb rendőri jelleggel nem bíró ügyeknek elintézése tartozott.³ Szekér Pál, a leghosszabb ideig hivatalban lévő rendőrkapitány ügyvédnek tanult, majd rendőrkapitányi állásra pályázott. 1884. december 20-tól 1918. teléig töltötte be ezt a tisztséget. Hodossy Gyula rendőrfogalmazó, a jogi tanulmányai után 1887-től lett rendőrfogalmazó. Az egykori '48-as huszár hadnagy, Szuper Imre rendőrbiztos⁴

1 Nagy Szeder István (1993): A redemptio utáni kor 1745-től kezdve - Kiskunhalas város története oklevéltárral 2. kötet. Kiskunhalas, Sepsi család kiadásában, 116.

2 Vári Szabó István (1874): Hivatalos jelentés Kis-Kun-Halás város közigazgatási, közgazdászati viszonyairól, pénztári állásáról 1873. évben. Kecskemét, Szilády Károly nyomda, 24-25.

3 Nagy Mór, dr. (1902): Kiskunhalas rendezett tanácsú város szabályrendelete és ügyrendje. Halas, Práger Ferenc nyomda, 24-32.

4 Közismert halasi család sarja volt. Aktívan végezte szolgálatát. TJMA 2513. sz. i.

1886-tól volt ebben a tisztségben. Szüry László 1882-től volt rendőrbiztos.⁵ Ebben az időszakban folyamatosan nő a bejelentett bűncselekmények száma, a kinyomozott ügyek felderítése változó mértékű: 1877-ben 52 bejelentett lopás volt, 20-at nem tudtak kinyomozni. 1879-ben 81 bejelentett lopás volt, 24-et nem tudtak kinyomozni. 1888-ban 280 bejelentett lopás volt, de ebből 130-at nem tudtak kinyomozni.⁶ Látható, hogy a bejelentések száma meredeken növekedett, és ha arányaiban nem is tudtak sikeresek maradni a nyomozások, de számszerűleg egyre több esetet derítettek fel. Mérhetetlenül nagy volt a teher, ami rájuk nehezült. Főként az első világháború idején. Ekkor két katonai alakulatot is vezényeltek a rend fenntartása érdekében ide. 1915-től a cs. és kir. 52. gyalogezred pótzászlóalja érkezett Pécsről, majd 1918-ban a cs. és kir. 24. vadászzászlóalj pótszázada jött a városba.⁷

Szekér Pál rendőrfőkapitány 1918-as év végi lemondásánál a következőket mondta: *„A fegyverletételt követő, az ország személy és vagyonbiztonságát megrázkódtató s nálunk is az elmék és lelkek forrongására okot adó súlyos közbiztonsági viszonyok között exponált hivatali állásomban eskümhöz híven rendíthetetlenül teljesítettem kötelességemet. De tovább már nem bírom. Beteg idegeim felmondták a szolgálatot. Állandó ideges szívdobogásban szenvedek és az írásban is nehézséggel küszködöm. Es ily körülmények*

5 Prof. Dr. Sallai János r. ezredes, tanszékvezető egyetemi tanár NKE RTK szíves közlése alapján.

6 Vári Szabó István (1878): Polgármesteri jelentés Kis-Kun-Halas rendezett tanácsú város belállapotáról közigazgatási, közigazgatási viszonyairól, pénztári állásáról 1877. évben. Kecskemét, Szilády Lajos nyomda, 23., Vári Szabó István (1880): Polgármesteri jelentés Kis-Kun-Halas rendezett tanácsú város belállapotáról közigazgatási, közigazgatási viszonyairól, pénztári állásáról 1879. évben. Kecskemét, Szilády Lajos nyomda, 5-6., Vári Szabó István (1881): Polgármesteri jelentés Kis-Kun-Halas rendezett tanácsú város belállapotáról közigazgatási, közigazgatási viszonyairól, pénztári állásáról 1880. évben. Halas, Bitterman Nyomda, 14-15., Vári Szabó István (1882): Polgármesteri jelentés Kis-Kun-Halas rendezett tanácsú város belállapotáról közigazgatási, közigazgatási viszonyairól, pénztári állásáról 1881. évben. Halas, Práger Ferenc nyomda, 5., 36-37.

7 Vö.: Nagy Szeder István (1993): A redemptio utáni kor 1745-től kezdve - Kiskunhalas város története oklevéltárral 2. kötet. Kiskunhalas, Sepsi család kiadásában, 174. illetve Szili Kováts László (1940): Az egykori cs. és kir. 24. táborig vadászzászlóalj története. Budapest, 225-226.

között úgy érzem, hogy hosszas, súlyos, rendes viszonyok között is idegölő becsületes közszolgálatom után igénnyel bírok az, hogy azon pár év alatt, amely normális emberi számítás szerint a sírtól még esetleg elválaszt, a hivatali zaklatásoktól ment nyugodtabb életet folytathassak és megpihenhessek. Mint szülővárosom jó fia és rendíthetetlen patriótája, a béke éveiben szerettem pályámat s rendíthetetlenül csüngtem rajta. Ez a magyarázata annak, hogy a rendőrhatalósági jogkört és tevékenységet a mi szerény viszonyaink között is a megfelelő színvonalon tarthassam, mindenkor ember felletti erővel dolgoztam, nem néztem a hivatalos órákat, a közjó érdekében az én hivatalos óráim csak akkor telt le, mikor már a sok munka után szellemem és gondolkozási képességem felmondotta a szolgálatot. Keserűséggel telt be azonban az én poharam a háborús adminisztráció alatt, midőn a város legtisztességesebb polgárait, rokonainkat s barátainkat is bűnvádi eljárás alá kellett vonni. Hány álmatlan éjszakát okozott ezen eljárás az én gazdag és szegény érdekeit egyformán mérlegelő lelkemnek.”⁸

Magyarországi események mentén a rendészet története 1919-1920

A Belügyi Népbiztosság rendeletileg megszüntette a csendőrséget 1919. március 26-án. A belső rendfenntartás feladatára egységes fegyveres testületet hozott létre, a Vörös Őrséget. Ugyanakkor, mivel nagy szükség volt a tapasztalattal rendelkező végrehajtói erőre, így fordulhatott elő, hogy a Vörös Őrségben viszonylag sok egykori csendőr szolgált. A Belügyi Népbiztosság 1. számú rendeletének 9.§-a az összes karhatalmi alakulat „emberanyagát” rendelkezési állományba helyezte. Ennek megfelelően gyakorlatilag mindenkit átvettek a korábbi rendvédelmi szervek állományából.⁹

8 Kiskun-Halás Helyi Értesítője (KHÉ), 1918. december 25. 3-4.

9 Vö.: Ernyes Mihály (2018): Magyarországi rendőrségek a dualizmusban és a két világháború között. In: Rendvédelem-történeti Füzetek, 2018. XXVIII. évf. (2018) 56.sz. 26., Tornyai Miklós (2011): A határőrség Kiskunhalason (a magyar államhatár és annak őrzését, védelmét, a határforgalom ellenőrzését végrehajtó szervezetek létrehozásának, változásának tükrében a dualizmustól az uniós csatlakozásig) Kiskunhalas, kézirat

Ebben az időben a határőrizeti tevékenység háttérbe szorult a hadászati, hadműveleti tevékenységek miatt demarkációs vonalak léteztek. A Vörös Őrség tábori alakulatainak végleges feladatairól rendeletet adtak ki. Ez rögzítette, hogy a Vörös Őrség, mint a Vörös Hadsereg kiegészítő belső szervezete többek közt a demarkációs vonal mentén lát el figyelő, biztosító szolgálatot. A feladatokat az állomány részére is igyekeztek minél előbb közérthető formában eljuttatni, ezért kiadták „A vörös űr kis tankönyve” című kiadványt. Ugyanez az utasítás előírta a határvéd kerületek felállítását, amely kerületek a Vörös Hadsereg alárendeltségében működtek. Térségünkben a Ceglédi 1. Hadtestparancsnokság alárendeltségében tevékenykedett a 4. Határvéd Kerületparancsnokság. Ennek állomáshelye Kecskemét volt. Alárendeltségébe tartoztak a kalocsai, kiskunhalasi, kiskunfélegyházi védőszakasz parancsnokságok. Szervezése szerint 4 zászlóaljból állt, melynek működési területe a Duna-Tisza köze. Személyi állománya 16 fő főtisztből, 104 fő tisztből, 388 fő altisztből és 2220 fő őrszemélyzetből állt. Ezek a csapatok alapvetően határvédelmi feladatokat láttak el, illetve a tömeges méretűvé vált csempészet ellen harcoltak.¹⁰

A Fővezérség 1919. augusztus 19-én katonai körletekre osztotta az országot: I. Budapest, II. Siófok (később Székesfehérvár), III. Szombathely, IV. Kaposvár, V. Szeged, VI. Debrecen, és a VII. Miskolc. Ez a területi felosztás egészen a területi visszacsatolások idejéig fennállt. A csendőrség és a rendőrség területi elhelyezkedése az ország katonai körleteinek megfelelően épült ki. A románok által meg nem szállt II., III. és IV. katonai körletben a Fővezérség nyomban el is kezdte a karhatalom kiépítését. A rendőrség és a csendőrség feletti ellenőrzést Horthy Miklós még a kormánnyal szemben is megtartotta. A karhatalmi erők erősítéseként pedig felállította az úgynevezett csendőr tartalékokat. Ez az antant megtévesztését szolgálta, hiszen annak állományába katonai erő került. 1919. október 1-én államosították a városi rendőrségeket. Igaz, ez

10 Tornyai Miklós (2011): A határőrség Kiskunhalason (a magyar államhatár és annak őrizetét, védelmét, a határforgalom ellenőrzését végrehajtó szervezetek létrehozásának, változásának tükrében a dualizmustól az uniós csatlakozásig) Kiskunhalas, kézirat

csak a központi elgondolás volt, hiszen nem mindenhol lehetett az elképzelést végrehajtani. A csendőrség a határőrizetben, a határőrség megmaradt része pedig az államrendőrség részeként, mivel 1919-ben beleolvadt az állami rendőrség országos szervezétébe, a határforgalom ellenőrzésében vett részt.¹¹

Magyarország határőrizetét a két világháború között a trianoni békeszerződés által megszabott lehetőségek befolyásolták. Mivel a belbiztonsági erők növelésétől az Antant nem zárkózott el, a magyar kormány engedélyt kapott arra, hogy a határok őrizetére felállítsa a Magyar Királyi Vámőrséget. A vámőrség a magyar haderő álcázott része volt, kvázi katonai szervezetben tevékenykedett, őrizte az államhatárt, biztosította a határvédelmet és a kishatárforgalom ellenőrzését, de vám feladatokat nem látott el. A vámfeladatokat a vámhivatalok végezték, a távolsági személyforgalom ellenőrzését pedig a Magyar Királyi Államrendőrség határszéli ki- rendeltségei látták el.¹²

A csendőrség 1920. január-februárjában ideiglenesen átvette a határ őrizetét, a térségben többek közt Szeged Alsóközpontban és Átokháza Podoz-tanyán volt határctsendőr laktanya, de az illetékesekben már ekkor felmerült a Határőrség létrehozásának gondolata, különösen azért, mert a csendőrség alapvetően politikai rendfenntartó, polgárháborús haderői szerepet kapott. Tompán a mai határátkelő helyén egészen Trianon óta működött valamilyen átkelőhely. Ez kezdetben a kishatár forgalom zavartalanságának biztosítását szolgálta, többek közt a kettős birtokosok ki- és belépését. Ebben az időszakban viszonylag kevesen, alapvetően diplomaták, felsőbb társadalmi réteghez tartozók, valamint hivatali célból utazók juthattak útlevélhez, ezért 1922 és 1924 között csekély volt a személyforgalom. Napi szinten két pár nemzetközi és 1-1

11 U.o.

12 Parádi József 2014: A Magyar Királyi Vámőrség, a polgári magyar állam rendvédelmi testülete. In: Rendvédelem-történeti Füzetek, XXIV. évf. (2014) 39-42.sz. 81-84.

pár személyvonat közlekedett Halas és Szabadka között. Az utasforgalom közel 95 %-a magyar és szerb állampolgárokból tevődött ki.¹³

Az államosítás rögzös útján a kiskunhalasi rendőrség, 1919-1920

Szekér Pál rendőrkapitány 1918-as lemondása után a közigazgatás és a rendvédelem története a városban is „felgyorsult” és sokat változott. A forradalom alatt megmaradt, egyben tartott alakulatokat hamarosan a Vörös Hadsereg egységei váltották fel. 1919. március 21-én jutott el a proletárdiktatúra híre Kiskunhalasra is. Az irányítást pár nap alatt a hatalomba került szociáldemokrata és kommunista pártemberek vették át. Vörös Őrség szerveződött. Minden intézménybe, szakterületre munkásokat, „agrárproletárokat”, megbízható elvtársakat helyeztek. Házkutatásokat tartottak és „rekviráltak” a módosabb polgároknál. Több egyesületet betiltottak. A 100 hold feletti mezőgazdasági ingatlanokat elvették. A Sóstófürdőt a munkásság és saját „elvtársi” igényeik céljára vették igénybe. Néhány halasi antikommunista inkább a külterületen bujkált a retorzióktól tartva, mint például dr. Frank Áron, zsidó származású fogorvos. Idegen, „pesti” népbiztosi kiküldöttek lovas kocsikon járták a határt, és ami megtetszett nekik, lefoglalták, elvitték a „hatalom nevében”.¹⁴ A Tanácsköztársaság 1919. augusztus 1-jei bukását követően a csendőrség és a rendőrség egykori szervezetei nem léteztek. 1919. augusztus 6-án Kiskunhalasra érkeztek, a Prónay-féle különítményesek és ezzel véget vetettek a helyi vörös uralomnak, és megkezdődött a fehérterror, amelynek helyi viszonylatban 11 halálos áldozata volt.¹⁵

13 Tornyai Miklós (2011): A határőrség Kiskunhalason (a magyar államhatár és annak őrzését, védelmét, a határforgalom ellenőrzését végrehajtó szervezetek létrehozásának, változásának tükrében a dualizmustól az uniós csatlakozásig) Kiskunhalas, kézirat

14 Végső István – Simko Balázs (2007): Zsidósors Kiskunhalason – kisvárosi út a holokauszthoz. Budapest, L'Harmattan, 67.

15 Nagy Szeder István (1993): A redemptio utáni kor 1745-től kezdve - Kiskunhalas város története oklevéltárral 2. kötet. Kiskunhalas, Sepsi család kiadásában, 179-185.

Az 5047/1919. ME rendelettel a kiskunhalasi rendőrség is államosítva lett 1919. októberében.¹⁶ Az egyik helyi média így harangozta be az eseményt: „A vidéki rendőrséget államosítják. Nagy feltűnést keltett a belügyminiszternek az a rendelete, amely a határrendőrség tisztikarát (és nem a legénységet) az illetmények teljes élvezete mellett, a nyugdíj szempontnak minden sérelme nélkül rendelkezési állományba helyezte. A belügyminiszter ezzel kapcsolatban most nyilatkozott. Kijelentette, hogy a legközelebbi napokban a vidéki rendőrséget is rendelkezési állományba fogja helyezni. Ezt azzal indokolja a miniszter hosszabb nyilatkozatában, hogy a végleg leromlott közbiztonsági szolgálat ellátására végre-valahára országosan szervezett, egységes irányelvek szerint működő egységes állami rendőrséget kell szervezni. Az államrendőrséget, amelybe beleolvasztják a határrendőrséget, és amelybe átveszik a vidéki rendőrségeknek alkalmas közegeit, az ismert Wekerle féle törvényjavaslat szerint fogják újjászervezni. A belügyminiszter az újjászervezés által nemcsak a közbiztonság javulását, hanem nagy költségmegtakarítást is remél.”¹⁷

Igaz, a halasi újságok már 1914-ben arról cikkeztek, hogy az államosítani fogják a vidéki rendőrkapitányságokat. Talán ennek is köszönhető, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára fondjegyzékében a mai napig hibásan szerepel a VI.5. szám alatt A M. Kir. *Államrendőrség Kiskunhalasi Kapitányságának* iratai év meghatározása. E szerint már 1915-től államrendőrség a kiskunhalasi kapitányság. Az államrendőrség helyi vezetője 1919 októberétől Dr. Bory Benő lett.¹⁸ A tapasztalattal rendelkező tisztségviselő nagyon aktívan végezte a szolgálatot, helyi szakemberként valószínűleg kedvelték is. A helyi sajtó a legtöbb esetben csak „Dr. Bory” néven emlegette. Igyekezett a rendelkezéseket és jogszabályokat végrehajtani.¹⁹ A tervek szerint a rendőrök

16 Nagy Szeder István (1993): A redemptio utáni kor 1745-től kezdve - Kiskunhalas város története oklevéltárral 2. kötet. Kiskunhalas, Sepsi család kiadásában, 116.

17 KHÉ, 1919. október 8. 2.

18 KHÉ, 1919. október 1. 2.

19 Még 1920 március elején is Értesítés, hirdetményt adott ki a minisztérium által előírt állatállomány ellenőrzésről. TJMA 2166. sz. i.

létszámát ekkor 72 főre akarták emelni. Ezenkívül még két alkaptányi állást is szerveztek. A rendőrbiztosi állásokat megszüntették, helyettük két felügyelői állást szerveztek s azonkívül három ellenőri és egy irodatiszti állást.²⁰ Különleges időszak volt ez, hiszen a rendvédelmet a román katonasággal együtt kellett végezni.²¹ Kiskunhalasról végül 1919. november 18-án vonultak ki a megszálló csapatok.²²

20 KHÉ, 1919. október 1. 2.

21 KHÉ, 1919. október 8. 3.

22 KHÉ, 1919. november 19. 2.

A román megszállást követően a rendvédelem további szervezése nagy, de megoldható feladat volt. Dr. Boryt a Bajáról érkező szakember, Éger Ervin váltotta. Ő 1920. márciustól lett rendőrtanácsos. Az egyik helyi lap így tudósított erről: „Éger Ervin tanácsos lesz tehát Halas város rendőrfőkapitánya, bár ez a cím megszűnik, már csak a múlté lesz, mert a rendőrség élére magasabb rangosztályban lévő tisztviselő rendőr tanácsos kerül. Éger kinevezése igaz örömet fog kelteni a város minden polgárába. Ősz óta áll Éger a halasi határrendőrség élén mely idő alatt igen nagy népszerűsége tett szert, nemcsak a parancsnoksága alatt álló személyzet, hanem a vele hivatalosan érintkező polgári hatóságok és a magán felek becsülését és tiszteletét is kiérdemelte. Magas képzettsége, pártatlansága mintául szolgálhat minden hasonló állásban lévő köztisztviselőnek. A magán életben előzékeny modora, gavalléros fellépése csak jó barátokat és őszinte tisztelőket szerzett részére ebben a városban, amelynek társadalma vele igen értékes személyt nyert Hivatalos működésétől igen sokat vár a város, amely a modernebb követelményeknek megfelelő állam- rendőrségi szervezetben fejlődésének egyik biztosítékát látja. A garancia annál nagyobb, mert a halasi rendőrség élére Éger Ervin tanácsos kerül.”²³

Élelmezési védőzóna súlypontja lett Kiskunhalas – 1920. elejétől. A kormány a közélelmezés biztosítása érdekében rendeletet adott ki, amelyben Magyarország ideiglenes határa, illetőleg a demarkációs vonal mentén átlag 40 kilométer mély sávban élelmezési védőzónát állapított meg. Így Kiskunhalas és Kistelek is, mint az élelmezési védőzóna fontosabb határpontjaként szerepeltek. Az élelmezési védelmi zóna szigorúan zárt terület volt. E területen belül az élelmiszerek forgalma az ország belterületére nézve érvényben levő szabályok szerint történt. Az élelmezési védelmi zóna területéről az ország belterületére vasúton, hajón, közforgalmú gépkocsin a szállítási igazolvány alá eső cikkek csakis szigorú előírások szerint voltak szállíthatók. E cikkek a következők: az összes gabonafélék, és ezek őrlményei, valamint a burgonya. Az élelmezési védelmi zóna területéről az ország belterületére

23 Halasi Újság, 1919. február 4. 3.

vasúton, hajón, közforgalmú gépkocsin, fuvar-szekereken az alábbi cikkek, mint: vágóállatok, szarvasmarha, borjú, sertés, juh, baromfi, zsiradék, hús, kolbász, húskonzerv, tej- és tejtermékek, vaj, túró, sajt, hüvelyesek, bab, borsó, lencse, tojás, mindennemű friss főzelék, mák csak az esetben szállíthatók, ha címzettként a Közélelmezési Minisztérium alatt megalakult Élelmiszer Behozatali Szindikátusok Központi Hivatala vagy annak valamelyik vidéki kirendeltsége van feltüntetve, avagy ha a közélelmezési miniszter külön engedélyében címzettként más személyt vagy céget nevezett meg. A jelen szakaszban fel nem sorolt élelmiszerek az élelmezési védelmi zóna területéről az ország belterületére szabadon szállíthatók voltak. Ehhez képest a határokon, illetve a védelmi zóna területén elhelyezett és szolgálatot teljesítő katonai, csendőrségi, határrendőrségi, államrendőrségi és pénzügyőrségi parancsnokságok, hatóságok és hatósági közegek említett vámmentes cikkeknek Magyarország határain túl fekvő, úgyszintén az országnak jelenleg idegen megszállás alatt álló területeiről az élelmezési védelmi zóna területére a határ bármely részén való behozatalát nem akadályozhatják.²⁴

1920 márciusában a következő volt a helyzet az államrendőrség szervezete kapcsán. Az A. M. Kir. Államrendőrség Kiskunhalasi Kapitányság a Szegedi Kerülethez tartozott. Az állomány 100 rendőr alkalmazottal, 3 lovas őrsből, ebből 2 tanyai és 45 lovas rendőrrel állt fel. Komoly zavart okozott a hatásköröket nézve a helyben állomásozó katonai parancsnokság. Az 1920. májusi zsidóellenes gyilkosságnál katonai helyőrség parancsnokság intézkedett, így iratanyag erről a Hadtörténeti Levéltárban lelhető fel.²⁵ A rendőrség intézkedéséről nem tudunk. További problémákat vetett fel az álcázott „határrendészet”, a vámőrség és a pénzügyőrség, amik a Pénzügyminisztérium alá tartoztak. Egyébként az 54 vámőrszszakaszból: Kiskunhalasi vámőrszszakasz – Kelebia vasút- és határátelző-állomás miatt kiemelten fontos volt. Az élelmezési határzóna és a csendőrség a Belügyminisztériumhoz tartozott. Látható, hogy

24 Halasi Újság, 1919. február 18. 1-2.

25 Erről bővebben: Végső István – Simko Balázs (2007): Zsidósors Kiskunhalason – kisvárosi út a holokauszthoz. Budapest, L'Harmattan, 30-31.

ezek problémákat okoztak, okozhattak a hatáskörük és illetékeségek megállapításainál. Felmerült, hogy a Szegedi Kerulettől a Bajai Kerülethez kerül a helyi államrendőrség. Valamint nagy probléma volt az állandó bizonytalanság a rendőrkapitány személye körül.

Rossz körülmények voltak a rendőrségen. 1920 januárban elképesztő hírrel számoltak be a rendőrségi helyiségek fűtetlenségéről: *„A város összes közhivatalaiban fűtenek, egyedül a m. kir. államrendőrség hivatalos helyiségében ülnek téli kabátban és Kalapban a tisztviselők és egyéb alkalmazottak. Érdeklődtünk, hogy mi okozza ezt az abnormális állapotot. Arról értesül tőnk, hogy elfogyott a fűtésre előirányzott pénz. Nos, mi lesz. Az államrendőrség tisztviselői arra lesznek kárhoztatva, hogy megfagyjanak Íróasztalaik előtt, avagy beszünteti működését a rendőrség, amikor a város-házi szolgák fűtött folyosón pipáznak.”*²⁶ Talán nem véletlen, hogy Éger tervei között szerepelt: konyhakertek osztása a rendőri alkalmazottak és családjaik részére. Kiemelten fontos volt még ekkor egy étkezde és három városi őrszoba létesítése is.²⁷

Folyamatosan toborozni kell a rendőröket. Úgy tűnik, hogy fogy a létszámuk, de nem csak a városban, a Szegedi Kerületben általános a munkaerőhiány. 1920. tavaszi pályázati felhívás: *„Pályázat államrendőri állásokra. A magyar állami rendőrség szervezésével kapcsolatban Szeged, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Hódmezővásárhely, Makó, Szentés, Gyula és Békéscsaba városokban működő kapitányságoknál, valamint Orosháza, Csongrád, Dorozsma állami rendőri kirendeltségnél mintegy 1200 gyalog és 300 lovas rendőri állás töltendő be. Ezen állásokra az alábbi feltételek mellett pályázatot hirdetek: Pályázhatnak 22 évet túlhaladott, de 40 évnél nem idősebb korú katonai kötelezettségüknek eleget tett, büntetlen előéletű, írni-olvasni tudó magyar állampolgárok. A pályázók személyesen jelentkezve kérvényt nyújtsanak be azon államrendőrségi kapitányságnál, melynél szolgálni óhajtanak. A pályázatoknál, bemutatandó a pályázó születési, erkölcsi, iskolai bizonyítványai és katonai okmányai. Harctéri szolgálatot teljesített,*

26 Halasi Újság, 1919. január 12. 3.

27 Halasi Újság, 1920. március 14. 1-2.

kitüntetéssel bíró és altiszti rangot elért volt katonák a pályázatnál előnyösebb elbírálásban részesülnek. A pályázók behívót fognak kapni, melynek alapján az abban jelzett helyen orvosi vizsgálatra tartoznak megjelenni, amelynek eredményéhez képest fogok felvételük iránt határozni. A felvett pályázók egy évi próbaszolgalatra köteleztetnek. Végleges kinevezésük ezen próbaszolgalat megfelelő teljesítése és az előirt rendőri tanfolyam sikeres bevégzése után fog megtörténni. Az államrendőr illetményei az első három évben évi fizetés, 2400, háborús pótléka 1900, rendőrségi pótdíja 1500, rendőrségi pótléka családtagonként évi 480 korona és a törvényszerű lakpénz. Gondoskodás történt, hogy az államrendőrség legénységének élelmezése és ellátása feltétlenül oly mértékben biztosítassék, hogy úgy a családossal alkalmazottak, mint a nőtlenek illetményeikből megélni képesek legyenek. Tájékoztatásul közlöm még, hogy minden rendőr 3 évenként fokozatosan előlép, úgy, hogy 12 évi szolgálat után az ellenőri 18 évi szolgálat után a főellenőri rangot éri el. Az ellenőr javadalmazása kb. 8.500 korona, a főellenőrre 10.000 korona. Amennyiben a rendőr szolgálatában kiváló eredményeket ér el s megbízhatóságával és szorgalmával bajtársainak példát ad, altisztté nevezhető ki s ez esetben a megfelelő magasabb fizetéssel őrmesteri, főtörzsőrmesteri és tiszthelyettesi rangot nyerhet.”²⁸

Ennek ellenére úgy tűnik a kezdeti zavarokat, ha nem is teljesen leküzdve, de a helyi rendvédelem leküzdötte. A szervezeti egységet és szolgálatuk eredményesebbé tételét már a kezdet kezdetén megalapozták. 1920 tavaszán így összegezték az államrendőrség helyi erőinek „fejlődését”: „Még több olyan humánus intézkedésről számolhatnánk be, amelyek a rendőrség anyagi jólétének előmozdításáról szól, de | ezek ismertetése túlhaladná lapunk terjedelmét. Pedig szeretnénk ezekről is részletesen beszámolni, hogy lássa a közönség, milyen kezekbe került a halasi rendőrség vezetése, mert ez a humánus gondoskodás szolgál garanciául annak, hogy a város közbiztonsága felett egy megalégedett rendőrszemélyzet fog őrködni.”²⁹ Ám eredményekben is bővelkedett a rendőrség. Leg-

28 Halasi Újság, 1920. március 21. 3.

29 Halasi Újság, 1920. március 14. 2.

alábbis az 1921-es év eredményei ezt sugallják számunkra: „A halasi államrendőrség az elmúlt, 1921. évben derekas munkát végzett, amit az alábbi számok is bizonyítanak. A rendőrségre 9954 ügy érkezett, ebből általános ügy volt 7116, kihágás 658, bűnügy 1250, bizalmas és elnöki ügy 800.”³⁰ A helyi sajtó is dicsérőszavakkal derekas munkának értékelte a M. Kir. Államrendőrség Kiskunhalasi Kapitányságának tevékenységét.

³⁰ KHÉ, 1921. január 4. 2.

KOVÁCS TAMÁS

RENDŐRSÉGI¹ CENTRALIZÁCIÓ ÉS DECENTRALIZÁCIÓ A DUALIZMUS IDEJÉN ÉS A HORTHY-KORBAN

Ha van a magyar történelemben, közigazgatásban örökzöld kérdés, akkor az a centralizáció - decentralizáció kérdése. A magyar történelem (is) tele van olyan uralkodókkal, vezetőkkel, akik komoly időt és energiát szenteltek akár az ország, vagy akár csak egy-egy terület központosításának. Ugyanakkor nem egyszer előfordult, hogy ha meg is történt az élet, vagy a közigazgatás bármely területén is a centralizáció, csakhamar jött a decentralizáció. Ennek oka sokféle lehetett. Gondoljunk csak arra, hogy II. József a halálos ágyán három rendelete kivételével kénytelen volt az összes többi rendeletét visszavonni... Vagyis összefoglalóan úgy is fogalmazhatunk, hogy a felvilágosodás és a kameralizmus eszméivel átítatott centralizációs kísérlet megbukott 1790-ben.

Ha a magyar decentralizáció egyfajta örök zászlóshajóját akar-nánk felmutatni, arra valószínűleg a (vár)mege lenne a legjobb példa. A középkorban létrejött megyei rendszer több volt pusztá közigazgatási egységnél. Politikai, jogszolgáltatási és bizonyos értelemben gazdasági egység volt. A megyét irányító (al)ispán hatás-és jogköre roppant széles volt, legitimitását pedig növelte, hogy a megye nemesi választották meg, nem pedig a központi kormányzat, hatalom nevezte ki. Gondoljunk arra, hogy amikor a bécsi udvar be akarta vezetni az un. adminisztrátori rendszert az 1840-es években - vagyis, hogy szakemberek kerüljenek a közigazgatás

¹ Dolgozatunk a szoros értelemben vett rendőrségre, illetve annak centralizációjának történetére koncentrál. Vagyis nem foglalja magába sem a csendőrség, sem a határrendőrség - határőrség történetével. Nemkülönböztetve szintén nem tartozik a dolgozat tárgyához a különböző más rendészeti szervek: tűz, piac, bolt, építészet stb. történetének feldolgozása, szervezettörténetének vázolója.

eme kulcspozíciójába –, akkor az élénk ellenállásba ütközött majd mindenhol az országban. De ne feledjük, hogy 1867-ig az ország közigazgatásának decentralizált mivoltát mutatja azt is, hogy számos különálló szék és körzet és vidék tarkították az ország térképét, amelyek külön-külön is számos önálló joggal és joghatósággal rendelkeztek. Ennek rész volt, hogy a közrend fenntartása is ezen közigazgatási egységek hatáskörébe tartoztak.

Mindezen megállapítások természetesen igazak, ha a közrend biztosításáról, a köztörvényes bűnözők üldözéséről beszélünk. Nyilvánvaló, hogy a lakosság részéről mindig is megvolt az igény, hogy békében és biztonsággal éljenek, se testi épségüket, se pedig anyagi javaikat ne kelljen félteniük. A megyei közbátorság keretében tevékenykedők tevékenysége sem szervezetileg, sem pedig jogilag nem volt összehangolva. Ha egy betyár vagy betyárcsapat több megyében is rabolt és fosztogatott, akkor bizony könnyen elkerülhette, hogy a pandúrok elkapják. Ha pedig tevékenységük már komoly szinten is szemet szúrt, akkor pedig a hadsereget vetették be, gondoljunk csak Sobri Jóska és csapatának felszámolására 1837-ben. Látható ebből az egy kiragadott példából is, hogy a közrend biztosítása megyei szinten még úgy-ahogy szervezettnek volt mondható, de annak jogi háttere vagy országos szintű, összehangolása már – vagy még? – nem működött. Ezzel szemben az államhatalom és a társadalmi berendezkedés védelme azonban központi és központosított feladat volt már a korban is.

Az első egységes jogszabályi lépés a mezei rendőrség létrehozása, illetve tevékenységének pontos jogszabályi meghatározása volt (1840. évi IX. tc.). Azonban szervezetileg a mezei rendőrség:

„3 § A mezei rendőrségre való felügyelés és biráskodás a megyékben ugyan a járásbeli és kerületi szolgabiráknak, a szabad királyi és kiváltságos mezővárosokban pedig a városi kapitányoknak tiszti kötelességökben fog állani; és ha némely megyékben és városokban a mostani tisztviselőknek munkái a mezei rendőrségi foglalatosságokkal olly annyira megszorodnának, hogy azoknak pontos teljesítése erejüket felülhaladná, az illető törvényhatóságok tisztviselőik számának szaporítását a helytartó magyar tanács útján feljelentendő szükséghez képest szorgalmazhatják, s ez tőlök a szükség valósága esetében megtagadtatni nem fog.”

Vagyis ez a szervezet is alapvetően a helyi közigazgatás része, s csak mintegy felettes szerve a Magyar Királyi Helytartótanács. Szintén fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy a jogszolgáltatás és a nyomozás/felderítés feladata nem különül el egymástól. Ugyanakkor érdemes rögzíteni azt is, hogy a politikailag kényes és fontos ügyek természetesen nem a helyi szervekhez (pandúr, mezei rendőr) tartoztak, hanem a Helytartótanácson keresztül közvetlenül Bécshez. Tudjuk, hogy ez a rendszer tényleg behálózta az országot, s a bécsi udvarhoz bizony meglehetősen pontos és a politikai csatározásokban (is) jól használható információk jutottak el. Vagyis, a belső, politikai hírszerzés és az államrend biztosításával kapcsolatos felderítő munkát és nyomozásokat eleve központilag szervezték és irányították.²

Vagyis látható, hogy a reformkorban már elindult mindennek törvényi szabályozása és megjelentek a centralizáció csírái is. Teljesen logikus volt, hogy egy országban egy ennyire fontos feladat egységesen legyen megszervezve. Az egységesítési elve és szükségessége inentől kezdve benne volt a gondolkodásban, de továbbra is a helyi érdekek – vagyis, ha úgy tetszik egyfajta autonómia – volt erősebb.

Természetesen az elvek, az elképzelések, az elméleti fejtegetések és a gyakorlat erősen és élesen különböző dolgok voltak. A reformkori kezdetek, majd az 1848-49-es forradalom és szabadságharc belügyi elképzelései nem tudtak kibontakozni. Az un. Bach korszak közigazgatási és ezen belül rendészeti ügyeiben újfent a központosítás és a Bécsből történő irányítási modell lett a meghatározó. Bár a magyar történetírásban szokás ezt a korszakot abszolút negatív időszakként jellemezni, elfeledkezve arról, hogy néhány intézkedése a mai napig velünk él.³

Ugyanakkor az évtized végére, illetve az 1860-as évek elejének eseményei szinte determinálták, hogy a Birodalom két részének ki

2 Bár a korszak egyik legfontosabb szerve volt, történetének teljes körű feldolgozása még várat magára., de a meglévő feldolgozásokból is kiviláglik a Helytartótanács szerepe. Ember Győző (1940): M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története, 1724 - 1848. Budapest, M. Kir. Országos Levéltár, 1940.

3 v. ö. ! Macho, Eva: Alexander Freiherr von Bach. Stationen einer umstrittenen Karriere, Frankfurt am Main u.a., Peter Lang, 2009.

vagy inkább meg kell egyeznie egymással. Az 1867-ben megkötött kiegyezés, illetve az ezt szabályozó törvények fél évszázadra rendezték Ausztria és Magyarország viszonyát. Ismert, hogy közös ügynek a külügy, a hadügy és az ezek fedezetét biztosító pénzügy lett, addig például a közigazgatás vagy a közbiztonság biztosítása megmaradt - fogalmazzunk így - nemzeti határkörben. Vagyis a Helytartótanács épületében, annak személyi állományát is jó részt átvéve alakult meg a Magyar Királyi Belügyminisztérium. Ennek rendőri ügyosztályának első vezetője Ráday Gedeon volt.⁴ Alapvető fontosságú volt a bíraskodás államosítása, illetőleg az igazságszolgáltatás és a közigazgatás éles elválasztása:

„1 § Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítetik. Sem a közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.”⁵

Megtörtént tehát a hatalmi ágak Montesquieu-i elvek szerinti szétválasztása a törvényhozó hatalomra, a végrehajtó hatalomra (közigazgatás) és a bírói hatalomra (igazságszolgáltatás). Mint a korábbiakból láthatjuk, a rendőrség a közigazgatás része volt. Ennek következtében, a legterjedelmesebb kötődés e területen tapasztalható, ugyanakkor nem hanyagolható el a bírói hatalomhoz történő kapcsolódás sem, amely főképpen a büntetőjog területén realizálódott. A kiegyezés nyomán – a rendészet és a közrend védelme területén visszaállított és a törvényhatóságok által gyakorolt – közbiztonság-védelmi önállóságot erőteljesen támasztotta alá a zsandárság magyarországi működése megszüntetéséről hozott királyi rendelet, a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvénycikk és az első községi törvény.

Az 1881. évi községi törvény rögzítette, hogy a község a törvény korlátai között *„...kezeli a tűz- és közrendőrséget”*, a rendezett tanácsú városok ezeken túl

4 Ráday személyével és tevékenységével az elmúlt időszakban Lénárt Máté, az NKE RTK egykor hallgatója foglalkozott.

5 1869. évi IV. törvénycikk: a bírói hatalom gyakorlásáról. Forrás: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86900004.TV&targetdate=&print-Title=1869.+%C3%A9vi+IV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (Letöltés ideje: 2020.02.18.)

„21§ g) kezelik a helyi igények szerint a piaci, mezei, hegyi, vásári, építészeti és közegészségi rendőrséget.”

22. § *Rendezett tanácsu városok a 21. §-ban elősorolt jogokon felül:a) kezelik a helyi igények szerint a piaci, hegyi, vásári, építészeti ésközegészségi rendőrséget*⁶

A második községi törvény (1886. évi 22. tc.), a tűz- és közrendőrség mellé beemelte a mezei rendőrség kezelését és kimondta, hogy a vármegyei törvényhatóság, a jóváhagyáson alapuló és a település vagyonát érintő ügyeken kívül, csak akkor avatkozhat

„26. § . . . a község belügyeibe, ha közbenjárását vagy segélyét maga a község képvisellete kéri ki és veszi igénybe, vagy azt a közgazgatás, vagy a közbiztonság érdekei követelik.”⁷

Szintén ez a törvény rögzítette, hogy:

„A rendezett tanácsu városokban az előljáróságot képezik: a polgármester,rendőrkapitány, tanácsnokok, főjegyző, rendes fizetési jegyzők, főügyész,rendes fizetési ügyészek, árvaszéki ülnökök, pénztárnok, számvető ellenőr, közgyám, levéltárnok, orvos, mérnök, községi erdőtiszt, s a község által a helyi igények szerint rendszerezített más tisztviselők”⁸

Sokat elárul a rendőrkapitányok pozíciójáról és a helyi hatalomhoz való viszonyáról, hogy:

6 1881. évi LXIII. törvénycikk némely törvényhatóságok határának egyes községek és puszták átcsatolása által való kiigazításáról, s az ezzel kapcsolatos intézkedésekről Forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100063.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31> (Letöltés ideje: 2020.02.18.)

7 1881. évi LXIII. törvénycikk némely törvényhatóságok határának egyes községek és puszták átcsatolása által való kiigazításáról, s az ezzel kapcsolatos intézkedésekről Forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100063.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31> (Letöltés ideje: 2020.02.18.)

8 1881. évi LXIII. törvénycikk némely törvényhatóságok határának egyes községek és puszták átcsatolása által való kiigazításáról, s az ezzel kapcsolatos intézkedésekről Forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100063.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31> (Letöltés ideje: 2020.02.18.)

„69. § Kis- és nagyközségekben a jegyzők és orvosok, a rendezett tanácsú városokban ezeken kívül a segéd és kezelőszemélyzet tagjai élethossziglan; az előljáráóság többi tagjai kis- és nagyközségekben három évre, rendezett tanácsú városokban hat évre választatnak. Ezen általános szabály alól kivétnek a rendezett tanácsú városok rendőrkapitányai, kik a főispán által élethossziglan neveztetnek ki s hivatalaikból ép úgy, mint az élethossziglan választott jegyzők, orvosok és a segéd - és kezelőszemélyzet tagjai csak fegyelmi határozattal mozdíthatók el.”⁹

1872-ben született meg az egységes magyar főváros, Budapest, az 1872. évi 36 törvénycikk értelmében. A fejlődő, gyarapodó Pest, Buda, Óbuda, valamint a Margit sziget egyesítéséből megszületett város az ország politikai - közigazgatási - gazdasági - kulturális központja lett, de területe és népessége is kiemelkedő volt a korabeli Magyarországon is. Vagyis teljesen logikus volt, hogy a nagyváros - sok egyéb mellett - önálló rendőrséget is működtessen majd. Azonban a törvény az alábbiak szerint szabályozta a fővárosi rendőrség helyét és felügyeletét:

„20. § A fővárosi törvényhatóság területén a rendőrséget egységes szervezettel az állam „fővárosi rendőrség” neve alatt saját közegei által kezeli.

A törvényhatóságnak helyrendőri ügyekben való szabályalkotási joga érintetlen marad.

21. § Az államilag kezelendő fővárosi rendőrségnél a tulajdonképeni rendőri működés a rendőri biráskodástól külön választandó. A rendőri működés szervezete, ennek a fővárossal szomszédos területekre is kiterjesztése, és azon arány és módozatok iránt, melyek szerint a fővárosi törvényhatóság a költségekhez járulni fog, a belügyminister a rendőri biráskodás iránt a bel- és igazságügyi ministerek törvényjavaslatokat fognak az országgyűlés elé terjeszteni.

⁹ 1881. évi LXIII. törvénycikk némely törvényhatóságok határának egyes községek és puszták átcsatolása által való kiigazításáról, s az ezzel kapcsolatos intézkedésekről Forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100063.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31> (Letöltés ideje: 2020.02.18.)

Azon esetre, ha a főváros egyesítéséig ezen a fővárosi rendőrségről szóló törvény meg nem alkottatik, a tényleges egyesítés napjától kezdve a rendőrség végleges rendezéseig a főváros jelenlegi rendőri közegei közvetlenül a belügyminister hatósága alá helyeztetnek, a ki a rendőri közegek feletti fegyelmi joggal, valamint kinevezésük és előmozdításuk jogával ruháztatik fel és felhatalmaztatik, hogy a rendőri ügyekben való felelősséget a fővárosra nézve ideiglenesen szabályozza. A rendőrség költségeit illetőleg a fővárosokban e célra 1872. évben fordított összeg ideiglenesen a kincstárnak megterítendő az egyesített főváros által és átalánykép a belügyminister költségvetésébe felveendő.

A fővárosnak a helyi rendőrségre vonatkozó szabályait és határozatait a rendőrség végleges szervezéséig az állami rendőrség lesz köteles végrehajtani.”¹⁰

Vagyis, ha úgy tetszik a fővárosi rendőrség a kezdetektől fogva állami rendőrség. Indokolhatnánk ezt a döntést a fentebb leírtakkal, visszaulva Budapest fontosságára és kulcsszerepére. Másik oldalról viszont rávilágít egy, a korabeli vidéki rendőrségeket érintő akutnak mondható problémára, a finanszírozásra. A törvényhatóságok, a városok számára nyilván anyagi terhet jelentett a rendőrség(ük) fenntartása. Ennek egyik következménye az lett, hogy az egyes városokban más és más fizetési rendszer alakult ki. Hasonlóan nem volt egységes és szabályozott, hogy egy városi rendőrség milyen elv alapján épüljön fel, de arra sem volt protokoll, hogy hány lakosra jusson egy rendőr, illetve rendőrtisztviselő.¹¹

10 1872. évi XXXVI. törvénycikk: Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről. Forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87200036.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D29> (Letöltés ideje: 2020. február 18.)

11 Ezekkel az anomáliákkal foglalkozott: Tisza Miksa (1925): Magyarország rendőrségének története. Pécs, Haladás Nyomda Rt. és Dörning Henrik (1922): A rendőrség intézményének fejlődése, Budapest.

Az 1881. évi 21. törvénycikk a fővárosi rendőrségről szólt, s ez mintegy 62 §-ban szabályozta, illetve erősítette meg a korábbi jogszabályban (1872. évi 36. tc.) foglaltakat. Rögtön az első paragrafus tisztázta, hogy:

„Budapesten „fővárosi rendőrség” elnevezés alatt, egységes szervezettel rendőrség állittatik fel, melyet saját közegei által az állam kezel, - melynek működési köre az 1872. évi XXXVI. tc. alapján megalkult főváros összes bel- és külterületére terjed ki. (1872. évi XXXVI. tc. 1. és 20. §)”¹²

Érdemes kiemelni azonban, hogy a fővárosi rendőrség továbbra is közvetlenül a belügyminiszter alatt álló szervezet (4 §). Vagyis állami- és ez által kiemelt pozíciója továbbra is megmaradt. Ugyanakkor ez a törvény szabályozta a fővárosi rendőrség szervezeti felépítését és az egyes beosztásokhoz tartozó fizetéseket is.

Mindezek fényében nem meglepő, hogy a vidéki rendőrségi vezetők, rendőrkapitányok megpróbálták érdekeiket egyeztetni és így fellépni a kormányzatnál. Ideájukat a Közbiztonság c. folyóirat hasábjain kibontakozó vita, illetve cikkek is segítették, illetve adtak egyfajta intellektuális háttérrel nekik. Az államosítás egyik élharcosa Nékám Ede gyöngyösi rendőrkapitány 1886. január 17-ére rendőrkapitányi kongresszust hívott össze, amelyen csupán tizenegyen jelentek meg.

1893-ban a mozgalom élére Hegedüs Sándor szilágyosmlyói rendőrkapitány állt, aki számos cikkben követelt reformot, vagyis államosítást. Különösen a nyomozások területén érezték, hogy a nem egységes szervezet, az információk lassú áramlása nemhogy hátráltatja a rendőrség munkáját, hanem egyenesen a bűnözőkét segíti. Hegedüs 1893-ban kongresszust hívott össze az államosítás elősegítésére, memorandumot írtak a miniszterelnöknek, a belügyminiszternek és a képviselőház elnökének.¹³ Az eredménye,

12 1881. évi XXI. törvénycikk: a Budapest-fővárosi rendőrségről. Forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31> (Letöltés ideje: 2020.02.18.)

13 Borbély Zoltán – Kapy Rezső (1942): A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941. Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 393.

vagy pontosabban inkább eredménytelensége a kongresszusnak szemmel látható volt már a korban is.

1907. február 17-18-án a rendőrtisztek és tisztviselők kongresszusa után létrejött a Magyar Rendőrtisztviselők Országos Egyesülete. Az egyesület célja egyértelmű volt: egységes állami rendőrség létrehozása, vagyis a rendőrség államosítása volt. E mellett:

„További hatásos érvük volt az is, hogy a rendőri intézmény függetleníteni kell a helyi érdektől és befolyásoktól, továbbá hatáskörét is úgy kell megszabni, hogy a nem rendőri feladatoktól (melyekkel a vidéki városok a rendőrségeiket túlterheltek) mentesüljön és viszont valóban rendőri feladatokat annál eredményesebben oldhassa meg.”¹⁴

Ugyanakkor látni kell, hogy az egyesülethez ugyan csatlakozott 67 rendőrkapitányság, de ugyan ennyi maradt távol tőle... Vagyis a szakma is megosztott volt, s ne feledjük: a városok sem voltak érdekeltek a rendőrség államosításában, hiszen az a helyi elit politikai hatalmát csökkentette volna...

Vagyis a „*nagy háború*” előtt ugyan lett volna igény egy egységes és államosított – vagy így még pontosabb: központosított – rendőrségre, de arra igazi politikai akarat egyszerűen nem volt. Az első világháború számos, addig ismeretlen feladatot hozott a magyar rendőrség (vagy rendőrségek?) számára is. Itt már – különösen a kémelhárító munkában – a rendőrségnek és a hadseregnek együtt kellett működni. Nyilvánvaló, hogy ezt a munkát csak együttműködve és központi helyről irányítva lehet eredményesen végezni.¹⁵

Az első világháborút követő összeomlás és forradalmak kora alatt a rendőrség új kihívásokat, új szervezeti kereteket, új neveket és új vezetőket is kapott. Azt azonban a legtöbb politikai vezető igen hamar belátta, hogy a közrend és a közbiztonság biztosítása és fenntartása. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a min-

14 U.o.

15 Pilch Jenő (1936): A hírszerzés és kémkedés története I-III. Budapest, Franklin irodalmi és Nyomdai RT., 288-313.

denkori kormányok a rendelkezésre álló erőkre tudtak támaszkodni, valamint kisebb részben a politikailag elkötelezett és így elfogult, de tapasztalatlan új belépőkre.

Az általános kormányzati elképzelés a központosítás volt, csak kérdés volt, hogy az adott kormány hatalma meddig terjed, mit tud és mer végrehajtani. A leginkább koncepciózus elképzelése a rend védelméről a kommunistáknak voltak, akik a Tanácsköztársaság 133 napja alatt a Vörös Őrségben látták azt az integrált szerzetet, amelynek a közrend fenntartása a fő feladata.¹⁶ Azonban az integráció és a centralizációs nem volt teljes, hiszen a forradalmi hevülettől megrészegült különböző csoportok (Lenin Fiúk, Cserny különítmény) nemhogy önállóan, nem elfogadva semmilyen felsőbb parancsot cselekedtek, hanem néha még a Vörös Hadsereg és a Külügyi Népbiztosság ellenében is.¹⁷ A különböző ún. „terror csapatokat” igyekeztek felszámolni úgymond a „házon belül”, de a Tanácsköztársaság utolsó napjaiban újfent engedélyt kaptak a működésre.

A vörös terrorral párhuzamosan, majd a Tanácsköztársaság bukása után még intenzívebben tomboló fehér terror esetén is valami hasonló mondható el. A tisztí különítmények erőszakos kielengéseit sokáig hallgatólagosan támogatták, de eljött a pillanat, amikor ezek már a hatalomba igyekvő Horthynak és a körülötte lévő politikusoknak is sok volt. Ekkor léptek csak fel ellenük...¹⁸

Vagyis 1918 után a napi gyakorlat is azt mutatta, hogy egy központosított, állami rendőrség tudja, tudhatja ellátni a rendőrségi feladatokat. Lényegében erre voltak kísérletek 1918-1919-ben, de

16 1/1919 sz. rendelet Belügyi Népbiztosság, 1919. március 26. A szervezet megszüntetése a Peidl kormány alatt történt: 6/d./1919. BM. számú 1919. augusztus 3-i rendelet alapján, amelynek belügyminisztere a szociáldemokrata Peyer Károly volt.

17 A vörös terrorról számos tanulmány jelent meg, különösen 1990 után is, illetve közismert Váry Albert 1922-ben publikált könyve, A vörös uralom áldozatai Magyarországon (Budapest, 1922). A közelmúltban Bödök Gergely írt doktori disszertációt a témában: Vörös és fehérterror Magyarországon (1919-1922) címen.

18 Zinner Tibor (1989): Az ébredők fénykora, 1919 - 1923, Budapest, Akadémiai Kiadó.

végül a Friedrich kormány az 5047/1919 M. E. rendelete a rendőrség államosításáról lezárt a vitát, legalábbis jogi értelemben. Ennek 1 §-a ugyanis kimondta:

„Törvényhatósági jogú és rendezett tanácsú városokban a rendőrhatalóságot a magyar állami rendőrség gyakorolja, és a rendőri szolgálatot magyar állami rendőrközegek látják el.”

Természetesen az államosítás nem zajlott le a rendelet kiadásának napján, 1919. október 1-én. A folyamat elhúzódott 1921-ig. Túl a praktikus átadás-átvételi procedúrán a rendőrség, de nemkülönben a minisztériumi dolgozókat is átvilágították, ellenőrizték Tanácsköztársaság alatti tevékenységüket.¹⁹ De 1921-re létrejött egy egységes tiszti- és fogalmazói karral rendelkező rendőrség, amely rendszerben az országon belüli áthelyezések sem okoztak többé problémát, egységes lett a fizetési és állománytábla is.

Kérdés volt azonban, hogy a vidéki rendőrséget milyen logika mellett szervezzék át, Budapest kiemelt státusza adott volt, és az is maradt. Végül az a döntés született, hogy a vidéki rendőrséget hét kerületbe szervezik: Budapest (főváros környéke), Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged, Székesfehérvár és Szombathely központokkal. Ezek élén főkapitány-helyettesek álltak, akik alá a határszéli kirendeltségek is, illetve az egykori határrendőrség személyzete integrálódott a rendőrség személyi állományába.²⁰ Azonban a pécsi és miskolci kerületet anyagi és személyügyi gondok miatt csakhamar megszüntették.

A rendőrségi struktúra következő átalakítását a nagy gazdasági világválság kényszerítette ki. 1931-ben döntés született arról, hogy megszüntetik a kerületi rendszert. Helyette létrehozták a vidéki főkapitányi posztot, addig az egykori kerületi központokból körzeti szemlélői posztot hoztak létre.

19 Botos János (1955): A Belügyminisztérium története a Monarchia széthullásától a második világháború végéig. Budapest, BM Kiadó, 57.

20 Borbély Zoltán - Kapy Rezső (1942): A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941. Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 395.

Ezalatt a fővárosi rendőrség megerősödött, mind területi illetékeség, mind pedig feladatok szempontjából. 1912-ben Erzsébetfalva, Kispest, Pestszentlőrinc és Csepel is a fővárosi rendőrség illetékeségi körébe tartoztak. Az 1930. évi XVIII. tc. új kerületi beosztást hozott létre a fővárosban. Ekkor 14 kerület alakult, továbbá a budakeszi erdőt (XII. ker.) és a csepeli kikötőt (IX. ker.) is a fővároshoz csatolták. Később a későbbi nagy Budapest külső részét képező települések közül is számos – például Újpest, Pestújhely – is a fővárosi rendőrség illetékeség körébe tartoztak.

A területi „túlterjeszkedésen” túl volt még egy terület, amelyben monopolhelyzete volt a fővárosi rendőrségnek. Csak itt működött a politikai jellegű ügyekre specializálódott szervezeti egység, a Politikai Rendészeti Osztály. Ennek országos hatásköre volt, abból kiindulva, hogy az általa nyomozott ügyek eleve országos jelentőségűek, illetve kiterjedhetnek az egész országra. A Hetényi Imre és dr. Schombor-Schweinitzer József nevével fémjelzett szervezeti egységnek nagy szerepe volt az államrend és a társadalmi berendezkedés védelmében, számos fontos ügyben nyomoztak igencsak eredményesen. Emiatt mind a szélsőbal, mind pedig a szélső-jobboldal szemében gyűlölt egység voltak.

A »30-as években azonban számos olyan esemény következik be, amelyek alapjaiban befolyásolják a rendőrség napi működését, ha nem is szervezeti felépítését. Egyik, hogy a háborúra készülő országban a honvédség szerepe és pozíciói megerősödnek, amelynek igen jó leképződése volt az 1939. évi 2., honvédelemről szóló törvény. Még inkább a háborús logika lesz meghatározó 1941-től, amikortól is a Magyar Királyság is hadviselő féllé válik.

A rendőrség működését alapvetően befolyásolja – szervezeti értelemben – hogy 1938. és 1941. között Magyarország – német, illetve olasz segítséggel – területeket szerzett vissza. Ezeken a területeken egyrészt szűrni kellett a lakosságot és az ott szolgálatot teljesítő rendőri állományt is, megbízhatóság és „nemzethűség” szempontjából. Csak Észak-Erdély 1941-es visszacsatolása egyben azt is jelentette, hogy 21 rendőrkapitányság működtetése immár a Magyar Királyi Rendőrség feladata lett... 89 rendőrkapitány-

ság, 13 határszéli rendőri kirendeltség, 1 határvidéki rendőrkapitányság, 7 határvidéki rendőr-kirendeltség, 8 révkapitányság és 1 önálló jogú rendőri kirendeltség alkotta a vidéki főkapitányság szervezeti hálóját.

A rendőrség centralizációjának kérdése kapcsán két szervezetet kell még megemlítenünk. Az egyik az 1930-ban létrehozott Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH), amely a Magyarországon élő és lévő külföldi állampolgárokkal foglalkozott, szervezetileg a Belügyminisztérium egyik osztálya volt. Habár a KEOKH-nál dolgozók is rendőrök voltak. A KEOKH számára már a 30-as évek közepén is elsősorban az illegálisan, vagy legalábbis a KEOKH által nem megfelelőnek talált papírokkal Magyarország területén élő zsidó felderítésére fordított különösen nagy figyelmet. Ügybuzgalmuk tragikus végeredménye lett 1941 késő nyara, amikor is közel 20000 „tisztázatlan állampolgárságú” magyar zsidót tettek át a Wehrmacht által már megszállt szovjet területekre, ahol döntő többségüket Kamenyec Podolszkijnál meggyilkolták.

A másik ilyen szerv az Államvédelmi Központ (ÁVK) volt, amelyet bár egyfajta csúcsszervnek szántak a háború derekán, hogy segítse a külön magyar fegyverszünet/béke megkötését. Vezetője ezért is az az Ujszászy István vezérőrnagy lett, aki korábban a 2. vkf. Osztályt is vezette. A szervezet mind a Politikai Rendészeti Osztálytól mind a honvéd vezérkar 2. osztályától kért embereket. Visszaemlékezések szerint, mindkét szervezet a legkevésbé használható embereit delegálta az ÁVK-hoz... Az ÁVK-t végül Szálasi Ferenc regnálása alatt 1944. november 23-án szüntették meg hivatalosan, ún. „*Nemzetvezetői Elhatározás*” alapján.

A háború alatti egyre szigorúbb politikai ellenőrzés az 1944. március 19-ei német megszállás után még erősebb, és még nyíltabb lesz. A rendőrségen belül a németek ellen dolgozó rendőröket letartóztatják és Németországba deportálják. A politikai ügyeket átveszi a németek embereként számontartott Hain Péter, s létrehozza az Állambiztonsági Rendészet nevű egységet. 1944 őszén már a magyar rendőri és belügyi szervek legnagyobb gondja, hogy

az előre nyomuló Vörös hadsereg elől elmeneküljenek és irattárukat megsemmisítsék. A nyilas hatalomátvétel után pedig a nyílt politikai megfelelésről beszélhetünk, immár formailag is, hiszen a hivatalos leveleket a „*Kitartás! Éljen Szálasi!*” formátummal kellett zárni, s a rendőrkollégáknak „testvérnek” kellett szólítaniuk egymást...

A magyar rendőrség történetét értelmezhetjük egyfajta centralizációs történetként is. A 20. század első felében már szinte mindenki egységes, állami, centralizált rendőrséget szeretett volna, amely ugyanakkor nem katonai jellegű és nem a pártpolitikának kiszolgáltató, avagy alárendelt. A célkitűzések közül az egyik sikerült, a másik – elsősorban a II. világháború miatt – nem.

SALLAI JÁNOS

**A SOKSZÍNŰ RENDŐRSÉGTŐL
AZ ÁLLAMI RENDŐRSÉGIG
(KÜLÖNÖS TEKINTETTEL MISKOLCZI LÁSZLÓ ÉS RÉDE(I)
MIKLÓS ELKÉPZELÉSIRE)**

2020 számunkra több fontos történelmi esemény jubileumi éve, amely komoly hatást gyakorolt a magyar rendészetre, a rendészete ellátó szervekre: rendőrségre, határrendőrségre. 100 éve írták alá a trianoni békediktátumot, amellyel Magyarország elvesztette területének két harmadát, és teljesen új körülmények, új határok között kellett megszervezni határrendészetét, rendfenntartási rendszerét. Így egy 1919-ben kiadott M. E törvénytől rendelet hatályosításával 100 éve államosították a vidéki rendőrséget és centralizálták a többi állami rendőrséggel. Nekünk a RTK-nak a jogelődjét 50 éve a 39/1979-es tvr-rel hozták létre, és emelték főiskolai rangra a rendőrtisztképzést. A fenti jeles eseményekig azonban nagyon hosszú út vezetett. Több mint száz évvel ezelőtt az osztrák magyar Monarchia része volt a Magyar Királyság, amelynek három állami és számtalan városi rendőrsége volt. De maga az állami rendőrség is ekkor még rövid múltra tekinthetett vissza, mivel az első állami rendőrséget is csak 1873-ban hozták létre. A 100 évvel ezelőtt történetekhez vezető út jobb megértéséhez a középkori magyar rendfenntartásig nyúltam vissza, amelyet jól szemléltet az 1585-ből, Egerben fennmaradt fertály mesteri és tizedesi utasítás¹, ebben feladatként megtalálható a közrend fenntartása és a város törvényeinek betartatása, továbbá a bűnüldözés és a vétkesek bejelentése, előállítás. Ugyanez az utasítás

¹ Petercsák Tivadar (2014): A fertálmesterség. Egy hagyományörző tisztség Egerben. Budapest-Eger, Kossuth Kiadó, 31.

megfogalmazta az egészségügyi és tűzrendészeti szabályok betartatását is. Hasonlóan az egri példához, más magyar városokban is szabályozták a közrend fenntartóinak kötelezettségeit. Így például az 1586-ból való, lőcsei irat, melyben a város intézkedéseket fogalmazott meg a kapitány felé. Ezen utasítás feljogosította a kapitányt, hogy „a kocsmában és más helyeken verekedőket – akár a bíró tudta nélkül is – elfogja és börtönbe vesse.”² Ugyanebben az időben Lőcsén tiltották a városokban a kard, szablya, pallos és más fegyverek viseletét, egy meghatározott idő után az utcákon, tereken való tartózkodást, sötétedés után a lámpás nélküli közlekedést, kóborlást, a legényeknek esti harangszó után hajdon lányoknál való tartózkodást, istentisztelet és mise alatt pedig a borkimérést.³ Egy ugyancsak Lőcséről előkerült XVII. század végi rendőri szabályzatból⁴ megtudhattuk, hogy a kora újkorban a szabad királyi városokban milyen „fényűző rendészeti” előírások voltak érvényben. E szabályzat szerint egy eljegyzésen csak hat főt hívhattak meg a menyasszony és vőlegény családjából, és „nehogy a rendről megfélemedezzenek, a vőlegénynek meg kell vennie a rendőri szabályzatot.”⁵ Ugyanezen szabályzat tiltotta az örök, városi hajdúk jelenlétét az esküvőn. Szombathelyről 1636-ból maradt fenn az az erkölcs- és idegenrendészeti szabály⁶, amely szerint a zsellér csak három napig lehetett bejelentés nélkül a városban. Az első magyar közlekedési rendszabály Huszt⁷ városához kötődik, ahol 1719-ben megtiltották istentisztelet alatt a kihajtást. Később Fehérváron született egy rendelet, mely szerint megtiltották a belvárosban a kocsik gyors hajtását. A katonai rendészet ko-

2 Kállay István (1986): Városi rendészet a XVIII. XIX. században. In.: Jogtörténeti értekezések. 15. sz, Budapest, ELTE, 69-91.

3 U.o.

4 Demkó Kálmán (1880): Egy rendőri szabályzat a XVII. század végéről. In.: Századok, 1880. (14. évf.) 10. sz. 829-834.

5 Demkó Kálmán (1880): Egy rendőri szabályzat a XVII. század végéről. In.: Századok, 1880. (14. évf.) 10. sz. 830.

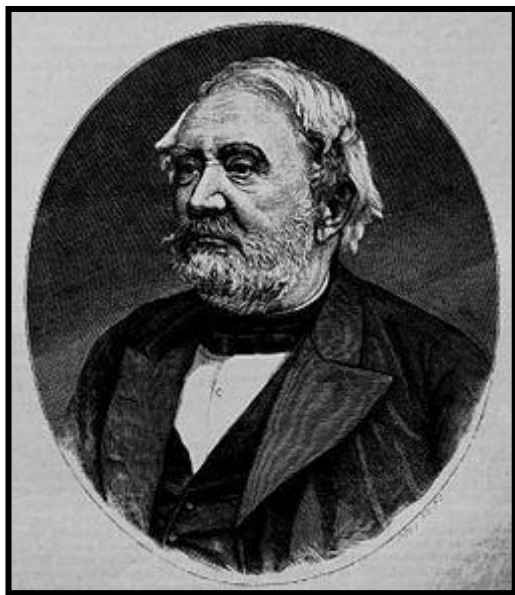
6 Völgyesi Levente (2008): Városi alkotmányosság az újkori Magyarországon. PhD értekezés, ELTE. 147.

7 Kállay István (1986): Városi rendészet a XVIII. XIX. században. In.: Jogtörténeti értekezések. 15. sz, Budapest, ELTE, 78.

rai jegyei fedezhetők fel II. Rákóczi Ferenc „Edictum militare” szabályai nyolcadik címében, amely szerint „A szállásmestertől kiosztott szállást mindenki fogadja el. Senkinek sincs joga önhatalmából szállást változtatni, vagy a másnak **kijelölt** szállást elfoglalni.”⁸

A fentiekben is jól látni, hogy a municipális rendőrségnek a legfőbb jellemzői az ahány ház, annyi szokás, azaz a sokszínűség.⁹

Magyarországon elsőként a rendfenntartásról, közbiztonságról és rendőrségről Zsoldos Ignác jogtudós több művében¹⁰ értekezett. A szolgabírói hivatalról írt művében (1844-ben) a következőket állapította meg a rendről és rendőrségről: „*Rend magában fenn nem*

Zsoldos Ignác

8 Hautzinger Zoltán (2007): Az erdélyi fejedelemség jog összefoglaló és jogfejlesztő hatása a magyar katonai büntető igazságszolgáltatás kodifikációjára. In.: Bögöly Gyula - Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai kodifikáció tricentenáriuma Pécs, Kódex nyomda, 93.

9 Vö.: „De alapvető funkciója az értékek és érdekek védelme, az érdekek érvényre juttatásának támogatása.” In.: Kovács István (2017): Is the prostitution a threatdancer to a country’s (national)security? - Nemzetbiztonsági Szemle, V. évfolyam, Különszám, 12-24.

10 Pl.: a „Néhány szó a honi közbátorságról” (1938). Pesten, Tratter-Károlyi.

tartódik, annak fenn kell tartatnia. Kik a rend fenntartásában felvigyáznak, s a rendbontókat – törvény szabta büntetéseik elvétele végett – bejelentik: rendőrnek neveztetnek. A rendőrség tehát minden jól rendezett polgárzatok egyik fő kelléke, s van is minden művelt országban.”¹¹

Ugyanebben az időszakban, csak a honi közbátorságról kiadott könyv után néhány évvel később, 1843-ban Győrött látott napvilágot magyarul¹² Karvasy Ágoston „**A politikai tudományok, rendszeresen előadva**” című könyve, amelynek második kiadását egy, a „rendőrségnek kezeléséről” szóló toldalékkal látta el. Karvasy véleménye szerint az ország rendőri igazgatásának felosztása ebben az időben elkerülhetetlenül szükségessé vált. Ennek lényege, hogy minden községnek, városnak rendőrsége legyen, amelynek elkülönült (rendőri) személyzettel kell rendelkezni. Több község rendőrségét járásba kell szervezni, amely felügyeli a községi rendőrségek tevékenységét, több járást pedig kerületbe kell beilleszteni. Ugyanígy a városokban fel kell állítani a rendőrséget. „**A kerületi hatóságok felett áll a középponti rendőrségi kormányzék, mely közvetlenül a rendőrségi ministérumnak alá vagyon vetve.**”¹³ Karvasy ugyan nem ír a városok kerületi hatóságokba való beillesztéséről, de a következő megállapítása egyértelműen arra utal, hogy egységes országos rendőrhatóságban gondolkodott, ahol az alacsonyabb rendőrhatóságok ellen, a polgár a magasabb rendőri hivatalnál panaszt tehetett, és igaza esetén a magasabb rendőri hivatalnak a hiba kijavítása érdekében, joga van az alsóbb hivatal utasítására. E szerint: „**Valamelly alsóbb rendőrségi hatóságtól hozott rendeléssel elégületlen polgár felsőbb rendőrségi hatósághoz folyamodhatik, mely a tévedő alsóbb hatóságot a helyes pályára igazítja.**”¹⁴ Karvasy ugyanitt ismertette a rendőrhivatalnokokkal

11 Zsoldos Ignác (1844): A szolgabírói hivatal. Pápa, 87.

12 Mindkét szerző műve a reformkornak szüleménye, talán ezért is jelenhetett meg magyarul.

13 Karvasy Ágoston (1945): A politikai tudományok, rendszeresen előadva. Győr, 164.

14 U.o.

szemben támasztott követelményeket, mely szerint a rendőrhivatalnok: ismerje alaposan a szabályokat, józan ítélőképességgel és gyors találékonysággal rendelkezzen, legyen buzgó és meg nem vesztegethető, komoly, szelíd, emberséges és mérsékelt, továbbá véleménye szerint: a rendőrség hatósági illetékességét „személyválogatás nélkül” mindenki-re ki kell terjeszteni.

A magyar nemzet történetében az 1848-49-es forradalom és szabadságharc időszak meghatározóvá vált, így a rendészet, rendőrség történetében is maradandó nyomokat hagyott. Szemere Bertalan, a szabadságharc belügyminisztere is országos hatáskörű rendőrségben gondolkodott, amelynek legjobb bizonyítéka, hogy annak vezetésére Hajnik Pál miniszteri tanácsost bízta meg.¹⁵ Természetesen ebben az időben ennek az országos rendőrségnek legfőbb feladata az ország függetlenségének és alkotmányos szabadságának megvédése volt, intézkedései ezért elsősorban idegenrendészeti és államrendészeti jellegűek voltak. Hajnik Pált 1849-es Debrecenben kiadott rendelet szerint a „középponti országos rendőrség vezetésével”¹⁶ bízták meg, amelyet ma nehéz értelmezni, de azt mindenképp szemlélteti, hogy Szemeréék Karvasy művét olvashatták, ahol ugyanez a fogalom található.

1849 után a Habsburg hatalom megszüntette a polgári rendőri tevékenységet. „Az abszolutizmus rövidnek tekinthető, mintegy másfél évtizedes fen állása alatt működő császári csendőr ezredek és a Bécsből „importált” rendőrhatalóságok, katonailag szervezett, központi igazgatás alatt álló fegyveres alakulatok voltak.”¹⁷

Az országos rendőrség szervezésében is úttörő szerepet játszott az első rendészeti szakfolyóiratunk harmadik számában, „Országos rendőrség”¹⁸ címen közölt, vitaindító cikk, amely egyértelműen az országos rendőr igazgatás mellett tette le a voksát, és

15 Dorning Henrik (1929): A budapesti rendőrség vázlatos története 1848-tól 1928-ig. Rendőr, III. évf., Jubileumi szám, 9-27.

16 Deák Ágnes (2013): Államrendőrség Magyarországon. Budapest, MTA-értekezés, 27.

17 Androvicz Gábor (2019): Katonai vonások a budapesti államrendőrség szolgálati és személyi viszonyiban. In.: Katonai jogi és hadi jogi szemle. 2019/1.sz. 85.

18 Közbiztonság (1869), 3. sz. 1-2.

„*Országos rendőr igazgatóság kormányzás*”¹⁹ néven Budán valósulhatott volna meg, amely eredményeként az intéző rendőri kerületek 12 nagyvárosi helyszínen láthatták volna el a rendőr igazgatási tevékenységet. A Közbiztonság rendészetelméleti folyóirat hasábjain ezt követően több szakember reagált az országos rendőrség létrehozásával kapcsolatos felvetésre. Csepy Pál, Győr megyei csendbiztos szerint a katonailag szervezett és kezelt országos rendőrség lehet a jó megoldás. Továbbá véleménye szerint fontos, hogy az új rendőrség ne legyen elvonható a megyétől – csatornatisztításra, levélhordásra, egyebekre –, mint a korábbi időszakban alkalmazott pandúrság. Ezzel ellentétesen látta helyzetet Sztraka György, szerinte a katonailag szervezett rendőrség nem alkalmas a közbiztonsági helyzet kezelésére. Utóbbi az országos polgári rendőrségben és az egész országra kiterjedő titkos rendőrségben látta a megoldást. Az előzőekkel ellentétes véleményt képviselt a Hajdúságból O’sváth Pál²⁰ sárréti csendbiztos, aki a „*Zsandár kell-e vagy pandúr?*” c. könyvében fejtette ki, hogy „*miért nem ért egyet a rendőrségnek országos katonai lábra történő állításával, miért nem célszerű a polgári, de titkos rendőrséggel vegyített rendőrség, szólt a pandúrságról, mint ősi intézményről, az*

19 Deák Ágnes (2013): Államrendőrség Magyarországon. Budapest, MTA-értekezés, 27.

20 A sárréti csendbiztos a következőkben látta a közbiztonság romlását:

- Betyárság
- Népinevelés hiánya
- Pusztákon a korcsmák nagy száma
- Községek rendezetlen állapota
- Nemrég ért véget a középkor
- Egymást ért rendszerváltoztatások
- Tanúk hiánya
- Börtönök hiánya
- Némely községben az elöljárói lágyság, hanyagság és rosszakarat, a rendőri ügyek vegyes kezelése, ahány megye, annyi féle utasítással látja el a rendőreit

*akkori rendőrség működésének akadályairól illetőleg a közbiztonság hanyatlásának előidézéséről továbbá arról, hogyan lehetne a pandúr szervezetet olcsón és hasznosan átalakítani.*²¹

A fenti írások gondolkodásra és tette sarkalták az akkor rendőri vezetőket, és ennek hatásra az 1871-ben megtartott **első rendőri kongresszuson** emlékiratot fogalmaztak meg a rendőri reformok végrehajtása érdekében. Az **első rendőrségi törvényjavaslat** is a kongresszus hatására született, amelynek fő motivációja az országos rendőrség felállításának óhaja volt.

Az országos politikai élet eseményei is folyamatosan az államosítás megvalósítása irányába mutatott. 1873-ban az Országgyűlés Pénzügyi Bizottsága „országos rendőrségi javaslatot”²² terjesztett fel, amelyet az Országgyűlés el is fogadott.

A forradalom és szabadságharc leverést követően a Habsburg hatalom a rendfenntartás terén is az „otthonról” hozott példát erőltette rá a magyar viszonyokra. Ettől eltérését majd csak a kiegyezés hozott, amelyet követően sor kerülhetett az első állami rendőrség létrehozására. Ennek történelmi lehetőségét a Pest, Buda, Óbuda és Margitsziget²³ egyesítése révén létrehozott Budapest teremtette meg, illetve az erről szóló törvény. Az 1872. évi XXXVI. törvénycikk 20. §-a szerint: **„A fővárosi törvényhatóság területén a rendőrséget egységes szervezettel az állam „fővárosi rendőrség” neve alatt saját közegei által kezeli.**”²⁴ A törvény megszületését követő tárgyalások eredményeként 1873. december 15-től a fővárosi rendőrség állami irányítás alá került, melynek gyakorlati megvalósulása a belügyminisztériumon keresztül következett be. Az állami rendőrségről szóló törvény elfogadását

21Ernyes Mihály (2019): A Fővárosi Rendőrség és a M. Kir. Rendőrség, valamint a Magyar rendőrség története a kezdetektől napjainki. Budapest, NKE, 59.

22 Tisza Miksa (1925): Magyarország rendőrségének története. Pécs, „Halaadás” nyomda részvénytársaság, 234.

23 Buda és Pest sz. kir. Fővárosok, valamint Ó-Buda mezőváros és a Margitsziget, ez utóbbiak Pest vármegyéből kikebelezetté. Buda-Pest főváros név alá egy törvényhatósággá egyesítettek.

24 1872. évi XXXVI. törvénycikk. Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről

sürgette a kialakult ideiglenes, átmeneti helyzet, amely a szervezetre, hatáskörre nézve nem volt fenntartható. Így hosszas vita után, 1881-ben született meg a XXI-es törvény, a Budapest fővárosi rendőrségről. A törvény: „*első három szakasz kimondja, hogy a fővárosi rendőrséget az állam kezeli saját közegei által, annak figyelő, megelőző és felfedező feladatát körvonalazza általánosságban, s megkülönböztetvén a közigazgatási rendőrséget a törvénykezésitől (gerichtliche Polizeien) ez utóbbinak a rendőrség közreműködését teljes mértékben biztosítja.*”²⁵ A jogszabály egyértelműen tisztázta, hogy a fővárosi rendőrség a belügyminiszter alárendeltségébe került.

A törvény szerint a fővárosi rendőrség feladatai a következők voltak:

„a) a szabad közlekedésnek biztosítása utcákon, utakon, téren, a Dunán, - s bármely okból eredett közlekedési akadálynak rögtön elhárítása;

b) intézkedni a személy- és helyi árúszállításnak minden néven nevezendő közegeit és eszközeit illetőleg mindazok iránt, mik közlekedés közben a rend, személy- és vagyonbiztonság, kényelem, s általában a nagy közönség jogos igényeinek biztosítására avagy zsarolások és bántalmazások elleni gyors és sikeres megóvására megkívántatnak;

c) a főváros területén a nyilvános színi előadásokra vonatkozó engedélyek adása - a magyar nemzeti színház kivételével - a tisztán rendőri felügyelet gyakorlása pedig a nemzeti színházat illetőleg is - a fővárosi rendőrség hatáskörébe tartozik;

d) rendelkezőleg intézkedni a közérkölciség és szemérem érdekeinek megóvása iránt.

A főváros törvényhatóságának ez irányban eddig fennállott azon joga, hogy a kéjnéptepekre vonatkozó engedélyek a rendőrség által csak vele egyetértőleg adathatnak, nézetkülönbség esetében pedig a belügyminister dönt, továbbra is fentartatik;

e) mindennemű nyilvános előadások, mutatványok, tánczvigalmak, fáklyás és egyéb menetek a fővárosi rendőrségnél jelentetnek be, s a mennyiben azokhoz a fennálló törvények vagy törvényes

25 1881. évi XXI. törvénycikk indokolása a Budapest fővárosi rendőrségről

gyakorlat szerint engedély kívántatik, adja az engedélyeket; az üzletszerű ily előadásokért az 1875. évi XXV. tc. 7. és következő §-ai által megállapított díjakon kívül fizetendő díjak minimumát és maximumát - a belügyminister jóváhagyása mellett - a fővárosi közgyűlés, az engedélyek kiállításáért és a rendőri segédletért járó díjakat pedig, szintén belügyministeri jóváhagyás mellett, a fővárosi rendőrség állapítja meg. Egyes konkrét esetben a fentebbiek szerint megállapított szabályrendelet korlátai között, a fővárosi rendőrség alkalmazza a díjtételeket, s az előadás díját a főváros, az engedély kiállítása és a rendőri segédlet díját pedig a rendőralapba szolgáltatja be;

f) törvényes hatáskörében életbelépteti a béke és közrend fentartására, s ha az megzavartatott, annak helyreállítására esetenként szükséges intézkedéseket.”²⁶

A megszületett törvény hosszú ideig biztosította a fővárosi rendőrség működésének jogi feltételeit és mintául szolgált a municipális rendőrségek²⁷ szabályzatainak megalkotásaihoz. A törvény túlélt több forradalmat, világháborút, és majd csak a második világháború befejezése után tíz évvel született új rendőrségi törvény.

A dualizmus rendészetének²⁸ sokszínűségét igazolja, hogy az állami rendőrség mellett többféle rendőrség, rendészeti hatóság végezte tevékenységét. Így például a mezei rendőrség, amelynek feladatait 1840 óta szabályozta törvény, továbbá az 1870-ben törvény által szabályozott gátrendőrség, a községek²⁹, városok rendőrségei, amelyek a rendészet teljes skáláján feleltek a rend fentartásáért, tűzrendészeti,³⁰ továbbá a mentési feladatok végrehajtásáért.

26 1881. évi XXI. törvénycikk a Budapest-fővárosi rendőrségről

27 Lásd Székesfehérvár, Gyöngyös, Győr stb. rendőrségeinek szabályzatait.

28 Ernyes Mihály: Magyarországi rendőrségek a dualizmusban és a két világháború között. Forrás: http://real.mtak.hu/93524/1/RTF_XXVIIIlevf_56sz_015-052.pdf (Letöltés ideje: 2020. január 20.)

29 Községek feladatai: kezeli a mezei, a tűz- és közrendőrséget. Forrás: 1886. évi XXII. törvénycikk a községekről.

30Lásd bővebben: 1869. évi június hó 17-én kiadott 3365. sz. alatt kelt BM körlevél.

A kiegyezést követően elindult folyamatok, továbbá a különböző térségekben bekövetkezett változások esetenként káoszhoz, de minden esetben eltérő rendőrségi struktúrákhoz, feladatrendszerekhez, fizetésekhez, egyenruhákhoz vezettek a XIX. század végére. Amelyik városban az önkormányzatnak nagyobb büdzsé állt rendelkezésre, az többet tudott a rendőri tisztviselőkre és magára a rendőrségre is költeni, ahol levesebb, ott nagyon szerény fizetéseket tudott biztosítani az adott település, város vezetése. E közben a vidéki városok rendőrei látták, hogy Budapesten az állami rendőrségnél egy jobb életszínvonalon teljesíthetnek szolgálatot a rendőrök, nincsenek kiszolgáltatva a helyi városi vezetőknek, és a feladatkörök, hatáskörök is jobban le vannak szabályozva, határolva. A helyzet bemutatására szolgál a következő települések, városok rendőrségének illusztrálása:

Győr esetében a városi kapitánynak vannak alárendelve a rendőrségi és a városi börtönmesterek, házi szolgálta, tűztoronyőrök, éjjeli őrök, fizetéses tűzoltók és a mezőőrök. Az összes rendőr szolgálati nyugdíjat kap. Fővárosi mintára egyenruhát hordanak. A rendőrséghez tartozik a mentő szervezet is, amely az elsősegély felszerelés mellett oldalfegyvert és pisztolyt is hord.³¹

Kassán 1894-ben, a túl szigorú főkapitány miatt egy rendőr őrmester elbocsátásakor fellázadt a legénység, amelyet a csendőrség segítségével kellett leverni.³² „*Alig van város, melynek rendőrsége oly korrumpált, fegyelmezetlen és elhanyagolt lett volna, mint a kassai.*”³³

Kecskemét: A város tizedekre van felosztva. A jelen század elején 8 tized volt, azóta még három tized alakult. Már a XVIII. században minden tizedben egy fizetéses tizedes volt alkalmazva, melyhez később egy második járult. Ezek valóságos közbiztonsági közegek voltak. Szemmel tartották tizedükben a lakosságot és an-

31 Endrődy Géza (1898): Magyarország rendőrsége az államosítás előtt. Gyula, Dobay János Könyvnyomdája, 28.

32 Endrődy Géza (1898): Magyarország rendőrsége az államosítás előtt. Gyula, Dobay János Könyvnyomdája, 36.

33 Uo.

nak a hatóságot érdeklő minden viszonyát. Az idegeneket bejelentették; kóbor és gyanús személyeket bekísértek. A korcsmák, tűzrendőri és köztisztasági, közegészségügyi meghagyások megtartása felett őrködtek. A büntetéseket, hatósági intézkedések megszegőit följelentették. Éjjel az őrjáráttal együtt működtek, az egyik tizedes éjjél előtt, a másik éjjél után járt tizedében, mint éjjeli őr.³⁴

Selmecbánya: Az a céltudatos működés, összhang, határozott cselekvési irány, katonás és azért mégis patriarkális szellem, fegyelem, rend és tisztaság, mely az egész intézményt jellemzi, mind arra engednek következtetni, hogy ott a vezetést egy sokoldalú, tanult, erélyes, s hivatásának magaslatán álló öntudatos fő intézi, mely a hivatalos szigort az alárendeltek iránti jóakarátú bánásmóddal, s bajtársias gondoskodással nagyon szépen össze tudja egyeztetni.³⁵

Körmöcbánya volt az a város, ahol a vagyon és életbiztonság, valamint a rendőrség államosítása iránt közömbösen viselkedett a város vezetése, ahol nagy szervezetlenség uralkodott.

Losonc, ellentétben Körmöcbánya városi vezetésével, kiemelt figyelmet fordított polgárainak biztonságára és jó fizetést adott rendőreinek.³⁶

Igen érdekesek **Nagykanizsa** rendőrségének feladatai, amelyek a következőket foglalták magukban:

1. minden megfogottat megexaminálni, azokat megbüntetni, vagy születési helyükre küldeni
2. koldusokat regulálni
3. pécekre, mészárosokra, sütőasszonyokra instruktio szerint vigyázni
4. kutakra vigyázni
5. czéhekre felügyelni
6. verekedőket lecsukadni és megbüntetni
7. mértékvizsgálatot teljesíteni

34 Endrődy Géza (1898): Magyarország rendőrsége az államosítás előtt. Gyula, Dobay János Könyvnyomdája, 43.

35 Endrődy Géza (1898): Magyarország rendőrsége az államosítás előtt. Gyula, Dobay János Könyvnyomdája, 77.

36 Endrődy Géza (1898): Magyarország rendőrsége az államosítás előtt. Gyula, Dobay János Könyvnyomdája, 174.

8. erkölcsökre vigyázni
9. a katona beszállásolást minden lakosra igazságosan elosztani
10. tüzi veszedelem estén az okainak kiderítése végett nyomozást teljesíteni
11. konyha-vizsgálatokat szigorúan teljesíteni.³⁷

Gyöngyös város tűzrendészeti szabályrendelete egyértelműen rögzítette, hogy a városban a tűzrendészetet a városi kapitány útján gyakorolja a városi vezetés.³⁸

Endrődy Géza szerint: *„Az állandó bizonytalanság, a hatalmi viszonyok folyamatos változása, meglazítja a viszonyt az uralkodó és alattvaló között, amaz nem fordít elég gondot az uralma alatt lévő területre, állandó üdvös kormányzati tevékenység nincs, alig van némi igazságszolgáltatás, a személy és vagyon biztossága ismeretlen, ziláltság, fejletlenség nyomorultság mindenütt, az alattvalók pedig megszokják a kormányzat gondoskodásának hiányát.”*³⁹

Ha a fenti gondolat jegyében megvizsgáljuk, hogy a városonként eltérő szervezetek, feladatok mellett hány féle rendőri elnevezéssel teljesítettek ebben az időben szolgálatot, még vegyesebb képet kapunk. Ezek az elnevezések a teljesség igénye nélkül, a következők voltak:

1. alkapitány
2. állatorvos
3. czimzetes őrmesteri ranggal bíró polgári rendőr,
4. csendbiztos
5. detektív
6. első osztályú rendőr
7. foglár
8. főkapitány
9. kapitány

37 Endrődy Géza (1898): Magyarország rendőrsége az államosítás előtt. Gyula, Dobay János Könyvnyomdája, 179.

38 Gyöngyös város tűzrendészeti szabályrendelete (1912). Gyöngyös Sima Déné.

39 Endrődy Géza (1898): Magyarország rendőrsége az államosítás előtt. Gyula, Dobay János Könyvnyomdája, 179.

10. közrendőr
11. másod osztályú rendőrből
12. mezőőr
13. őrmester
14. őrmesteri ranggal bíró polgári biztosból
15. rendbiztos
16. rendőrségi tollnok
17. segéd fogalmazó
18. tizedes
19. toronyőr

Így most már érthetőek Hegedűs Sándor, szilágysomlyói főkapitány szavai, amikor azt írta, hogy *„Magyarország municzipális rendészete fölött megkondult a lélekharang. A kor által túlélte, szervezetében roskatag intézmény elmúlását nincs okunk megsiratni; mert ez olyan halál lesz, mely után diadalmas feltámadás következik.”*⁴⁰

A közigazgatásban és a rendészetben kialakult káosz nagyon sok felelős rendőri vezetőt gondolkodásra, reform folyamatok elindítására sarkallt. Ezek között volt pl. Nékán Ede gyöngyösi kapitány, Hegedűs Sándor Szilágysomlyó főkapitánya, Rédey Miklós, Miskolczi László, Dörning Henrik, akik szervezői és tudományos írói tevékenységükkel nagyban hozzájárultak a vidéki rendőrségek államosításának sikeréhez.

E folyamat részeként lehet tekinteni arra, hogy 1886-ban Nékán Ede gyöngyösi kapitány rendőrkongresszust hívott össze, amelyről Tisza Miksa írásából⁴¹ megtudhattuk, hogy hatással volt a megszülető következő törvényekre. Így például az 1886. XXI. törvényre, amelynek 80. §-a kimondja, hogy *„A törvényhatósági főorvost, a rendőrkapitányt, a számvevőket, a levéltárnokokat, az árvaszéki nyilvántartókat és könyvvezetőket, a járási és kerületi or-*

40 Endrődy Géza (1898): Magyarország rendőrsége az államosítás előtt. Gyula, Dobay János Könyvnyomdája, 7.

41 Tisza Miksa (1925): Magyarország rendőrségének története. Pécs, „Halaadás” nyomda részvénytársaság, 186.

vosokat, a közigazgatási gyakornokokat, az állatorvosokat és a járási irnokokat, nemkülönben vármegyékben a segéd- és kezelő személyzet tagjait **a főispán élethosszigan nevezi ki.**" A mai szemmel már érdekesnek tűnik az élethosszigan tartó kinevezés, de az akkori időben ezt nagyon komolyan vették és egy következő törvényben⁴² megerősítették. Az 1886-as XXII. törvénycikk ugyan utasította a belügyminisztert, hogy rendezze a rendőrkapitányok hivatali és szolgálati viszonyát, de ebben érdemi változás nem történt, és továbbra is „ahány város, annyi féle” rendőrség volt az országban.

A vidéki városok államosításában vezető szerepet ekkor Hege-dűs Sándor, Szilágysomlyó főkapitánya vitte, aki 1893-ban, újabb rendőrkongresszust hívott össze ebben a témában. A kongresszus hangulatát meghatározta a nyitó mondat, amely szerint az akkori közigazgatás hiányosságai között első helyen a vidéki **közbiztonság „rendezetlen állapota”**⁴³ szerepelt. *„Teljes meggyőződésünk, hogy e tarthatatlan állapotokon csak gyökeres reform segíthet: ilyen volna az országos kir. állami rendőrség.”*⁴⁴ Ebben az időben a kapitányokat életük végéig tartó kinevezés, munka és felelősség várta, amelyet a következők jellemeztek: *„Idegbontó, felelősségterhes a rendőrkapitány állása, mely nap-nap mellett mindinkább terhe ssé válik a rohamosan szaporodó munka által, mert a magas belügyi kormányzatnak a legkisebb részletekre kiterjedő gondoskodása folytán kibocsátott nagyszámú törvények, valamint törvényhatósági szabályrendeletek, rendeletek végrehajtása egyedül reá*

42 1886. évi XXII. törvénycikk a községekről. 69. § A törvény kimondta, hogy: „a községekre vonatkozó „szabály alól kivétnek a rendezett tanácsú városok rendőrkapitányai, kik a főispán által élethosszigan neveztetnek ki s hivatalaikból ép úgy, mint az élethosszigan választott jegyzők, orvosok és a segéd- és kezelőszemélyzet tagjai csak fegyelmi határozattal mozdíthatók el. - A rendőrkapitányok nem vehetnek részt a város pénzügyeit, javadalmait, vagyonát és gazdaságát érdeklő ügyeknek a tanács által való intézésében. - Együttal felhatalmaztatik a belügyminister, hogy a rendőrkapitányok hivatali és szolgálati viszonyát úgy a rendezett tanácsú városok helyhatósága, mint az illető törvényhatósággal szemben is a törvények keretén belül szabályrendelet útján rendezze.”

43 Tisza Miksa (1925): Magyarország rendőrségének története. Pécs, „Haldás” nyomda részvénytársaság, 191.

44 Uo.

vár s mert úgy azokban, mint minden általános üdvös munkájában az egyesek részéről minden oldalról akadályokkal találkozik.”⁴⁵ Nehezíti a helyzetet az alárendelt rendőrök és alkalmazottak kiszolgáltatottsága, akiket az adott helyi testület nevez ki, ezért „a közönség kegyéhez, helyi oligarchákhoz és érdekeikhez kell alkalmazkodniuk.”⁴⁶ Mindezek orvoslását a kongresszus egyöntetűen a rendőrségi reformokban, és az országos rendőrség bevezetésben látták. Ennek részeként a rendőri állások betöltése kinevezéses rendszerben történne, így a helyi befolyás megszűnne a rendőri testületre. A kongresszus nevében megfogalmazott, a Képviselőháznak megküldött memorandum a következő 10 pontban foglalta össze a rendőrségi reform lényegét, amely egyértelműen a vidéki rendőrség államosítása, a közbiztonsági helyzet rendezése mellett tette le a voksát.

1. „A rendőrség az egész országban állapítassék, mint olyan intézmény amely egyedül az állami intézményben érvényesítheti magát.

2. A rendőrség, mint önálló hatóság külön működési körrel ruháztassék fel: vonassék ki munkaköréből minden a közrendészethez nem tartozó ügy, terjessék ki a bírói hatalma és hatásköre rend. t. városokban is mindazon ügyekre, melyekben a törvényhatósági városok rendőrkapitányai bírói hatalmat gyakorolnak.

3. A rendőrkapitány szolgálati viszonyai kodifikálhassanak, fegyelmi ügyekben vétessék ki a közgyűlés hatásköre alól.

4. rendőri nyomozási ügyekben jogosítassék fel, a rendőrség igazolvány mellett az összes vasutak és gőzhajók díjmentes használatára.

5. A r. t város rendőrkapitányai egyenragúsítassanak a törvényhatósági városok rendőrkapitányaival, részükre és az alantos rendőri tisztviselők s közegek részére nyugdíj

45 Tisza Miksa (1925): Magyarország rendőrségének története. Pécs, „Halaadás” nyomda részvénytársaság, 112.

46 Tisza Miksa (1925): Magyarország rendőrségének története. Pécs, „Halaadás” nyomda részvénytársaság, 193.

adassék azon az alapon melyen a többi állami tisztviselőknak, szolgálknak.

6. Az ellenőrzés és együttműködés, megkönnyítésére alakítassanak rendőrségi kerületek (csoportok) melyeknek élére kerületi főkapitányok állítassanak, kik az ellenőrzést teljesíteni, másodfokú bíraskodást gyakorolni, s rendőri ügyekben utasításokat kibocsátani legyenek hivatva.

7. A rendőrkapitányok és tisztviselők között díjosztályok állítassanak fel, hogy ezáltal is nyitassák út az előhaladásra, élénküljön a szolgálat érdekében a legnagyobb igyekezet és buzgalomra.

8. Hozassék be a rendőrtisztviselők egyenruházata egyöntetű rangjelzéssel.

9. Szolgálatban a rendőrség fegyverhasználatra nézve, a csendőrséggel egyenlő tekintet alá essen.

10. A rendőrtisztviselők és rendőrközegek az esetben, ha szolgálat közben megsérültek és ennek következtében munkaképtelenné váltak vagy elhaláloztak, maguk vagy családtagjaik szolgálati idejükre való tekintet nélkül nyugdíjilletménybe részesítenek⁴⁷

A fentiekből jól látszik, hogy amiért a XIX. század végén a vidéki városok rendőrtisztviselőinek, közegeinek küzdenie kellett, később a XX. században természetessé vált, mint a nyugdíj, egyenruha, főkapitányi rendszer stb.

A XIX. század végén több rendészeti, rendőrségi szakembert, tudóst megmozgatott a rendőrségi reform, a vidéki államosítás gondolata. Ezek közé tartozott Réde(i)y Miklós⁴⁸ is, aki több írásában kritizálta a fennálló vegyes rendszert. Egyik fő művében⁴⁹, a

47 Tisza Miksa (1925): Magyarország rendőrségének története. Pécs, „Haladás” nyomda részvénytársaság, 194.

48 Rédey Miklós Rohrbacher Miklós néven látta meg a napvilágot Tatán, 1868. december 7-én. A nevét 1892-ben változtatta Rédei-re, majd a m. kir. Belügyminiszter engedélye alapján 1927-től már Rédey alakban használta.

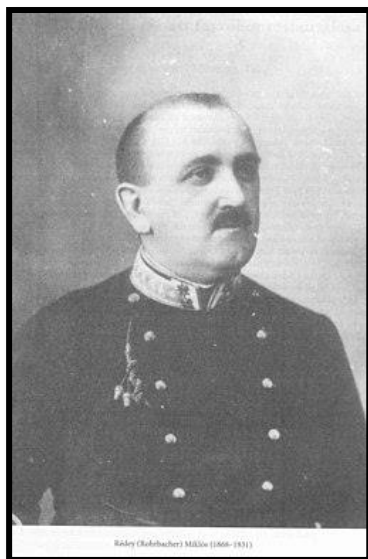
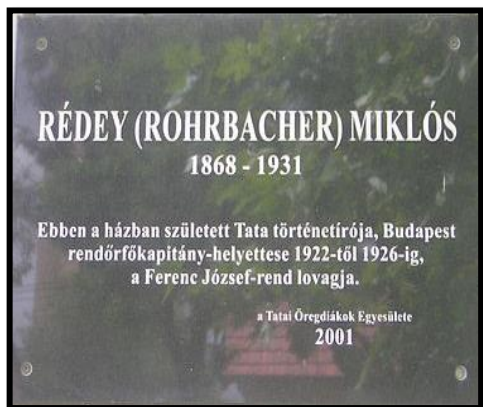
49 Legfontosabb munkái:

1. Magyarország városi rendőrsége és annak újjászervezése, a közigazgatás államosítására. Győr, 1892

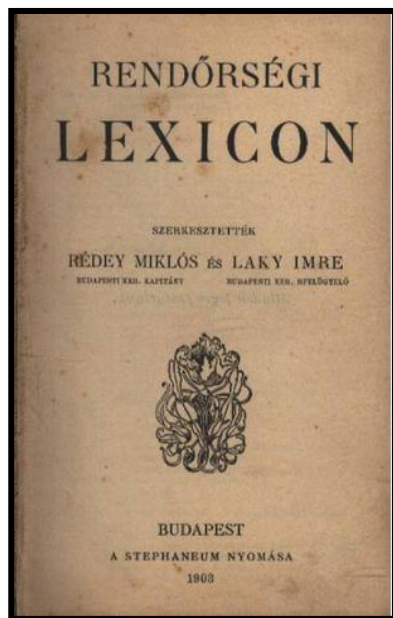
„Magyarország városi rendőrsége és annak újjászervezése, tekintettel a közigazgatás államosítására” címmel 1892-ben Győrben kiadott könyvében kifejezetten az államosítás előzményeivel, a kialakult helyzettel, és az általa helyesnek vélt reformmal foglalkozott. Véleménye szerint a rendészet az államhatalom, a közigazgatás legnehezebb része. A kialakult helyzetet nehezíti, hogy annak idején nem állt rendelkezésre kellő rendészeti szakirodalom, továbbá „Rendszert alkotó, általános irányadó eszmék és alapelvek nincsenek”⁵⁰. A rendőrkapitányok főispáni kinevezése, míg a rendőri tisztviselők, közegek önkormányzati kinevezése egy állami-önkormányzati összetákolt rendszert eredményezett, amitől sokkal jobbnak vélt egy tisztán állami vagy önkormányzati rendőrséget. Rédey szerint túl nagy adminisztráció hárul a rendőri végrehajtókra, így háttérbe kerülhet a területi szolgálat. A rendőri közegek tevékenységét zavarhatja, hogy a városi vezetés nevezi ki őket, így ha velük szemben kell intézkedni, akkor nehezen képzelhető el, hogy erkölcsi vagy lelki kényszer nélkül tud határozatot hozni, intézkedni a rendőr.

-
2. Rendőri eljárás körébe vágó rendeletek és utasítások gyűjteménye. Budapest, 1897-
 3. A nyomozási eljárás nehézségei. Budapest, 1901
 4. Budapesti útmutató: rendőrségi zsebkönyv. Budapest, 1901-1913
 5. Alaki eljárások a rendőri hatóságok előtt: iratminták... Budapest, 1902
 6. A magyar gyülekezeti jog gyakorlati kézikönyve. Budapest, 1903
 7. Rendőrségi lexicon. Budapest, 1903 (Laky Imrével közös szerk.)
 8. Rendőri lexikon: közrendészeti és büntetőjogi tudnivalók betűrendes kézikönyve. Budapest, 1909 (Laky Imrével közös szerk.)
 9. A rendőri szolgálat vezérfonala. Budapest, 1916
 10. Bevezetés a magyar rendőrjog alaptanaiba. Budapest, 1923

50 Rédei Miklós (1892): Magyarország városi rendőrsége és annak újjászervezése, tekintettel a közigazgatás államosítására. Győr, Surányi János Könyvnyomda Intézete, 11.

Rédey Miklós

Rédey a XIX. század végére kialakult helyzetet tarthatatlannak vélte, és a megoldást abban látta volna, ha a városi rendőrsek külön válnának a közigazgatástól. E folyamatban első és legfontosabb állomás a hatáskör meghatározása, amely eddig nem következett be. A következő az egységesség hiánya, amely feltétlenül pótlendő, amely vonatkozik a szervezetre és a szolgálatra egyaránt.

A fentiekén túl Rédey foglalkozik a könyvében a tisztviselők és a közegek minősítésével, szolgálati viszonyaival, fizetésével, a tiszti szolgálati szabályzat, valamint a felügyelet és az ellenőrzés hiányával, továbbá fegyelemmel és a büntetéssel.

Rédey szerint a városi rendőrsek rendszere fejlődésképtelen, tarthatatlan. A kapitányságok reformtörekvéseit a közigazgatás nem támogatja, mert vagy nem érti, vagy nem akarja érteni a változások szükségességét, vagy nincs pénzük hozzá.

Az hogy milyen nagy eltérések mutatkoztak város és város rendőrségei között, a telesség igénye nélkül, az alábbi példákkal szemléltette.:

Arad: szabályzata 1887-től van. A kapitányság illetékességéhez tartozik a község is, pénzbüntetési eljárásai sajátosak. itt a hadnagyokat is élethossziglan választják.

Debrecen: Rédei szerint szabályzata precízen írta le a hatásköröket. Taxatív felsorolta a feladatokat. A város kerületekre van felosztva, amit jónak tart a szerző.

Eger: Itt a felvétel joga a polgármesteré, míg az előléptetés a rendőrkapitányt illeti meg. A rendőr szolgálata alatt semmiféle gazdasági tevékenységet nem folytathatott. Megtiltották a rendőrség hatáskörébe nem tartozó magánszolgálatot is.

Kolozsvár: Szolgálati szabályzata precíz, tömör, „önálló felfogásával messze kiemelkedik.”⁵¹

Rédey egyértelműen az államosításban látta a megoldást, melyet könyvének III. része igazolja leginkább, amelynek címe: A rendőrség újjászervezése (**Az államosítás**). Ugyanezt a gondolatot

51 Rédei Miklós (1892): Magyarország városi rendőrsége és annak újjászervezése, tekintettel a közigazgatás államosítására. Győr, Surányi János Könyvnyomda Intézete, 53.

folytatja, amikor az igazságszolgáltatáshoz hasonlítva a helyzetet, egyértelműen megfogalmazza, hogy a „**A rendőrség megreformálásának első lépése szintén csak ez lehet: az államosítás és a központosítás.**”⁵² Rédey a felállítandó rendőrséget polgári intézménynek képzelte el, amely katonás jelleget⁵³ is magára ölt.

„A rendészeti teendők különválasztása” c. fejezetében fontosnak tartotta a különműveletű tevékenységek szétválasztását, míg a hasonló neműek összevonását. Így az államosítás első dolgának tartotta, hogy a rendőrségtől válasszák le, a különböző illetékek adók beszédését. Továbbá ezen gondolatok jegyében a rendőrség rendészeti teendőinek a következőket tartotta: közigazgatási, közbiztonsági és törvénykezési rendészet.

A rendőrség munkamegosztásból adódóan Rédei a képzettségi feltételeket is differenciáltan tudta elképzelni, pl a rendőr fogalmazó tisztviselőnek szükségesnek tartotta a jogi végzettséget, míg a rendőrség oktatóinak, napi feladat ellátóinak túlzottnak tartotta azt.

A szervezeti struktúrát a következőképp tervezte: Központi rendőrfőnökség, 5 kerületi főkapitányság, hatodik a Budapesti Főkapitányság, 24 városi főkapitányság, plusz Fiumében kikötői egy kikötői és egy városi kapitányság. A rendőrség egy polgári intéző, egy katonai végrehajtó és egy polgári bűnügyi részből állna. A fentiek részletes bemutatásától terjedelmi korlátok miatt eltekintek.

Rédey munkássága ezt követően folyamatosan az államosításhoz és centralizációhoz, valamint a rendészet elméletéhez kapcsolódott, és számtalan cikket, tanulmányt, könyvet produkált.

A XIX-XX. századfordulóra több évtized telt el a központi állami rendőrség gondolatának megszületése óta, de a gyakorlatban nagyon vontatottan mozdultak előre a dolgok, nehezen születtek

52 Rédei Miklós (1892): Magyarország városi rendőrsége és annak újjászervezése, tekintettel a közigazgatás államosítására. Győr, Surányi János Könyvnyomda Intézete, 76.

53 Vö.:”...az államigazgatásban ezért is fogalmazódik meg többlet követelményként, hogy a rendőrök egységes elvárások szerint végezzék a munkájukat...” In: Kovács István (2015): Az üzletszerű kéjteljességgel kapcsolatos rendőri visszaélések etikai vonatkozásai. In.: Belügyi Szemle, 2015/4., 102.

meg a létrehozásához szükséges törvények, rendeletek. Ennek egyik fő oka, hogy nagyon sok város vezetése ellenállt a gondolatnak, mert ezzel kicsúszott volna kezükből a városi rendőrség feletti irányítás.

Az országban kialakult be- és kivándorlási helyzet megkövetelte a törvényi szintű szabályozást, amelyhez szorosan kötődött a határok őrizete és az útlevel rendszer. Ebben a szellemben született meg a Határrendőrség felállításának gondolata. Ezt a következőkkel indokolták: *„Az ország határszélének állandó felügyelet alatt tartása, az azon átírányuló forgalom folytonos ellenőrzése és a határ közelében felmerülő s az államrendészet szempontjából jelentékenyebb események figyelemmel kísérése az államoknak – az állam biztonsága és belnyugalma érdekében – mindenkor egyik legfontosabb kötelességét képezte és a történelem tanúsága szerint azok az államok, a legrégibb kortól napjainkig, határaiknak őrzésére, a különböző korszakoknak megfelelőleg különböző módokon ugyan, de mindenkor kiváló gondot fordítottak.”*⁵⁴ Az 1903-as VIII. tv. cikkel 1906. január 15-től felállított (*állami*) Határrendőrség Európában a legmodernebbek közé tartozott, országos hatáskörrel rendelkezett. Magyarországon az első országos hatáskörű állami rendőrség, a Határrendőrség volt, kirendeltségei, kapitányságai minden határviszonylatban funkcionáltak.

A rendőrség államosítása a sajtó visszhangnak köszönhetően a felső politikai vezetőket is megérintette. Így többek között Gr. Tisza István⁵⁵ a belvárosi programbeszédében 1905. január 8-án kiállt a rendőrség államosítása mellett.

A magyar városok rendőri vezetői is hasonló állásponton voltak, az anyagi ellátási nehézségek, a kialakult kuszaságok miatt

54 A határrendőrségről, 1903. évi VIII. törvénycikk indokolása.

55 Borosjenői és szegedi gróf Tisza István (teljes nevén Tisza István Imre Lajos Pál; Pest, 1861. április 22. – Budapest, 1918. október 31.) a Tisza családból származó magyar arisztokrata politikus, országgyűlési képviselő, előbb a Magyar Királyság miniszterelnöke először 1903 és 1905 között, majd 1913 és 1917 között (egyben a király személye körüli miniszter), továbbá a Képviselőház elnöke 1912 és 1913 között, valamint több alkalommal a horvát-dalmát-szlavón tárca nélküli miniszteri tisztséget is betöltötte. A Magyar Tudományos Akadémia tagja.

egyértelműen az államosítás, központosítás mellett érveltek, lobbiztak. Ennek egyik legmarkánsabb megnyilvánulása a **Magyarországi Rendőrtisztviselők Országos Egyesülete** (MROE) létrehozása, amelyet 1907. február 17-én alapítottak. Az egyesület fő célja a rendőri szolgálat jobb ellátása, és a rendőrtisztviselők munka és életszínvonalának növelése volt. Ennek érdekében még ugyanezen év decemberében megtartották a kongresszust, ahol kimondták a Magyarországi Rendőrtisztviselők Segélyező Egyesület megalakulását. A MROE pályázatot írt ki a vidéki rendőrség államosításának megvalósításra, amelyet Miskolczi László nyert el. Később *„1911-ben a rendőrség államosításának végrehajtását célzóan törvényjavaslatot is szerkesztett, melyet a MROE küldöttsége a belügyminiszternek át is adott.”*⁵⁶

Miskolczi 1908-ban *„A vidéki rendőrség államosítása”* címen a pályázaton díjat nyert munkáját könyv formában is kiadta. Könyvében a kialakult helyzetről a következő megállapítást tette. *„Mert a rendészetünkben - ... - a zavar szinte határtalan.”*⁵⁷ A szerző külön foglalkozott a rendőrség és közigazgatás szétválasztásával, amely kapcsán a következő két fontos gondolat, kérdés merült fel benne:

1. *„Különválás esetén mi lesz a rendészet rendszere, s ebben mihez kell alkalmazkodnia?*
2. *Jelenlegi feladataiból mit, és milyen címen tarthat meg a jövőben is?”*⁵⁸(Már mint a rendőrség. SJ)

Miskolczi a központosított állami rendőrség joghatóságának tartalmát a következőkben látta:

1. Rendelet kibocsátás, büntetés megállapítás és alkalmazás
2. Veszélyt jelentő cselekedetek, magatartás megfigyelése, feljelentése és a tárgyban jogalkotásra javaslattevés

56 Ernyes Mihály (2019): A Fővárosi Rendőrség és a M. Kir. Rendőrség, valamint a Magyar rendőrség története a kezdetektől napjainkig. Budapest, 63.

57 Miskolczi László (1908): A vidéki rendőrség államosítása. Budapest, Légrády testvérek, 11.

58 Miskolczi László (1908): A vidéki rendőrség államosítása. Budapest, Légrády testvérek, 24.

3. Rögtönös veszélyek és jogsérelmek karhatalmi eszközökkel történő megakadályozása, megkeresésre karhatalom szolgáltatása
4. Jogalkotás között nem rendezett viszonyok közt segítségnyújtás, felvilágosítás, útbaigazítás...
5. A jogalkotásra hívatott tényezők által kijelölt hatáskör betöltése
6. Bűncselekmények felderítése. A megelőzésre alkalmasnak ígérkező teendőknél javaslatba foglalása
7. A községek lakosainak részletes nyilvántartása, megfigyelése, ellenőrzése. Be és kivándorlás ellenőrzése. Kiutasítás, átkísérés, és e téren fenytés és testi kényszer alkalmazása.
8. Népmozgalmak, gyűlések, felvonulások figyelemmel kísérése, a káros következményeinek megakadályozása. Egyletek alakulásának megfigyelése, ellenőrzése, az alakulás és feloszlás tekintetéből véleménynyilvánítás.
9. Munkára kényszerítés, munkahelyre internálás
10. Kocsmák, bordélyházak, nyilvános helyek ellenőrzése
11. Összes alapjogok védelme, és tiszteletbe tartása
12. Mérsékelt, lehetőleg csak veszélyt jelentő rendőrségi kihágásokra kiterjedő bíraskodás.⁵⁹

Az általános államosítás⁶⁰ után Miskolczy szerint a rendőrség felépítése a következő lehet:

- Elsőfokú rendőrhatóság: Járási és városi rendőrkapitányság
- Másodfokú rendőrhatóság: Kerületi főkapitányság
- Harmadfokú rendőrhatóság: Kerületi Főnökség
- Belügyminisztérium.

Miskolczyi László a fenti pályadíjas műve mellett még további tanulmányokat, cikkeket írt, és mindegyikben a rendőrség államosítása, centralizálása mellett foglalt állást.

A fenti két jeles rendészeti szakember mellett ebben az időszakban többen tollat ragadtak az államosítás mellett, azonban a

⁵⁹ Miskolczy László (1908): A vidéki rendőrség államosítása. Budapest, Légrady testvérek, 51-52.

⁶⁰ Emellett kidolgozta a csak városi rendőrségek államosításra vonatkozó szervezeti vázlatát is.

századforduló után újabb nehézségek akadályozták a folyamatot, még pedig a „nagy háború”, amely újabb próbatétel elé állította mind a fővárosi, mind a vidéki városok rendőrségeit. Ezt tovább nehezítette, hogy a 1918-19-es forradalmak, Tanácsköztársaság teljesen szétzilálta korábbi meglévő rendészeti rendszer főbb pilléreit, így az államosítás⁶¹, központosítás jogi feltételeinek megteremtésére, csak 1919 őszén, gyakorlati kivitelezésére 1920-21-es esztendőben kerülhetett sor.

61 A Tanácsköztársaság bukása, és Peidl kormány után Friedrich István elnöklete alatt megalakult első törvényes kormány az 1919. évi szeptember hó 22-án megtartott minisztertanácsban a korábbi 1918-ban beterjesztett Wekerle-féle törvényjavaslatot fogadta el s azt 1919. évi október hó 1-i keltezéssel, mint 5047/1919. M. E. számú törvénytörlő kormányrendeletet Beniczky Ödön akkori belügyminiszterrel kiadatta.

A kormányrendelet az 1920. évi I. tc. 10. §-ával érvényben tartatott s e törvényhozási jóváhagyás folytán törvényerejűnek tekintendő.

1920. évi I. tc. 10. § szerint: „A nemzetgyűlés az 1919. évi augusztus hó 7. napja óta az alkotmányos jogrend és a jobbiztonság helyreállítása végett alakult kormányok és tagjaik rendeleteinek érvényességét elismeri; felhatalmazza azonban a minisztériumot, hogy ezeket a rendeleteket a szükséghez képest hatályon kívül helyezhesse, módosíthassa vagy kiegészíthesse. Utasíttatik egyúttal a minisztérium, hogy amennyiben e rendelkezések a törvényhozás hatáskörébe tartozó ügyekre vonatkoznak, mielőbb megfelelő törvényjavaslatokat terjesszen a nemzetgyűlés elé.” Forrás: Dörning Henrik (1929): A vidéki rendőrségek államosítása. In.: Baksa János (szerk.): Rendőrségi Almanach. Budapest, Stephaneum, 236-237.

SZILVÁSY GYÖRGY PÉTER

LEGITIMÁCIÓS KÍSÉRLET 1919-BEN. NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG JOGALKOTÁSÁHOZ

1919. március 21-én a magyar történelemben addig soha elő nem fordult esemény rázta meg a társadalmat: szovjet-orosz típusú proletárdiktatúra, egy új állami-társadalmi-gazdasági rend kiépítése kezdődött meg a világháborús veszteségektől sújtott, a monarchikus államformát épp csak elvető országban. Az új berendezkedés forradalmi lendülettel, erővel, erőszakkal erősítette meg hatalmát, bár részben a nemzetközi nyomás, részben a belső elégedetlenség folytán csak az év augusztusáig volt lehetősége az államélet befolyásolására.

A Tanácsköztársaság megítélése folytonos szélsőségek és viták kereszttüzeiben állt és áll ma is. A Horthy-korszakban – érthető módon – a legteljesebb elutasítás, kritika, sőt gyakran gyűlölet célpontja volt, míg a második Népköztársaság időszakában a – lényegében – kritikától mentes dicséret, sőt dicsőítés, mintaképpé formálás, piedesztálra emelés lett az osztályrésze. A rendszerváltás után a Tanácsköztársaság történeti szempontú kutatásában is nyilván mód nyílt az elfogulatlan vizsgálatra (ha ilyen lehetséges egyáltalán). A 100 éves évforduló természetesen még erősebben irányította a reflektorfényt erre a 133 napos, ha úgy tetszik, „kísérleti” időszakra.

A Tanácsköztársaság jogi természetű vizsgálata 1989 előtt kiterjedt irodalmat eredményezett, különös tekintettel a jogi folyóiratok „évfordulós” évfolyamaira (főként a Tanácsköztársaság kiáltásának 40., 50. és 60. évfordulóján). Természetesen sokszor a tárgykörben rendezett konferenciák előadásai jelentek meg szerkesztett formában. Ezek a munkák azonban szükségképpen és jellemzően egyoldalúak voltak – bizonyos jelenségekről nem

vettek tudomást, mások jelentőségét szándékosan elhalványították. (Néhány monografikus feldolgozás olykor igyekezett túllépni ezen a szemléletmódon.) A rendszerváltás után, úgy tűnik, az érdeklődés e körben sokkal mérsékeltebbé vált. Bizonyára nem független ez a kérdéses időszak megítélésében olykor szélsőséges – például közéleti, politikai – álláspontoktól sem (sőt, ez akár a tankegyvirodalom egyes lapjain is kimutatható).

Az alábbiakban – az újabb évfordulóra tekintettel – néhány szemponttal szeretnék hozzájárulni a témakör lehetséges tárgyalásához. Hangsúlyozni kell, hogy a vizsgálat elsősorban és szándékoltnan jogi természetű lesz, ezért e munkában történeti, és különösen politikai jellegű állásfoglalásokat tenni nem kívántam. Így hát a kritika előre elfogadható: lehet, hogy a jogi normák betűi mögül egy idealizált kép tűnik elő, amely azonban a – sokszor véres – valóságban bizony csak kevesek számára tűnhetett ilyennek. Ettől függetlenül nem tűnik haszontalannak, ha egy sajátos államberendezkedés sajátos jogi normáit közelebbről is szemügyre vesszük – elsősorban a legitimációs megalapozás felől közelítve.¹

Alkotmányozás és Tanácsköztársaság

Az alábbiakban elsőként a Tanácsköztársaság jogalkotásával kapcsolatos néhány elméleti és normatív szempontot szeretnék bemutatni. Ebben kiemelkedő helyet foglal el az adott történelmi korban teljes mértékben újszerű – lényegében az adott társadalmi-politikai berendezkedéstől idegen – kartális alkotmány vizsgálata. Ezzel kapcsolatban ugyanakkor bizonyos elméleti keretek felvázolása is indokoltnak látszik.

I. Az alkotmány fogalmának kereteiről

Amikor az „*alkotmány*” szót halljuk, a legtöbben – és erre minden alapunk megvan – egy adott állam jogrendszerének legfontosabb, kiemelkedő, az adott jogrendszer „csúcán” elhelyezkedő

¹ A témaválasztás és a forráskutatás kapcsán külön köszönet illeti Tarján Gábor tanár urat, a történeti tárgyú konferenciák fáradhatatlan szervezőjét.

jogforrásra gondolunk. Nincs azonban ez a világon mindenhol így – és különösen nem *volt* mindig így a történelem folyamán.

Maga az „*alkotmány*” szó a magyar nyelvben hosszú évszázadok óta létezik, eredetileg az „*alkot*” igéből alkották meg ezt a főnevet² (hasonló pl. az „emelvény”, a „tákolmány”, a „ragadvány” stb. kifejezés). A szó tehát arra utal, hogy az *alkotmány* emberi tevékenység, alkotás eredménye.

Történeti értelemben alkotmányokról alapvetően a felvilágosodás kora, a polgári forradalmak óta lehet beszélni.³ A jogrendszerrel kapcsolatos fogalom, az állam önkormányzatának alapját képező, és az állam által megalkotott jogi dokumentum – modern értelemben – ez idő óta létezik. Szokás ugyan említést tenni pl. ókori görög városállamok alkotmányairól, ám ezek olyan alkotások, melyekre valójában visszavetítjük a *modern alkotmány* fogalmát. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy egy mai, jogállami alkotmány ismérvei nem kérhetők számon az ókorban még alapvetően eltérő fogalmi keretrendszer korlátjai között (itt talán elegendő a rabszolgotartás jogintézményére utalni).

Szokás ugyancsak beszélni bizonyos – akár nem állami – szervezetek „alkotmányairól”, alapvető jelentőségű (pl. alapító, létesítő) okiratairól (pl. pártalkotmányokról, egyházi, esetleg egyesületi alkotmányokról), ezek azonban, bár kétségtelenül vannak bizonyos fogalmi hasonlóságok, jelen vizsgálódásunkon kívül esnek.

Az állam életét elsődlegesen meghatározó, jogi értelemben vett alkotmányt – a fentiek előrebocsátása után – alapvetően kétféle értelemben határozhatjuk meg:

² Hasonlóan, több nyelvben is így képződött az alkotmánynak megfelelő kifejezés (pl. constitution, Verfassung). Lásd pl.: Téglási András (2013): Az alkotmány fogalmának, jelölésének és elfogadási módozatainak tipológiája. In: Cserny Ákos (szerk.): Ünnepi tanulmányok Rácz Attila 75. születésnapja tiszteletére. Budapest, NKTK, 586.

³ Lásd pl.: Tamás András (2013): Legistica. A jogalkotástan vázlatja. Hetedik, átdolgozott kiadás. Budapest, NKE, 216.

1. Ún. *kartális alkotmánynak*⁴ nevezzük az adott állam jogrendszerének legfontosabb, megalapozó, legfelső szintű jogforrását. Ez általában egy kiemelkedő jelentőségű jogi dokumentum, gyakran törvény („alaptörvény”), olykor kifejezetten egyedi (*sui generis*) jogforrástípus formájában. Az állami berendezkedés és a jogrendszer alapja, az állammal kapcsolatos legfontosabb előírások összegyűjtött dokumentuma, mellyel semmilyen más, az adott államban érvényes jogforrás nem lehet ellentétes.⁵ Szövetségi államokban nem ritka, hogy létezik egy „központi” (szövetségi) alkotmány, mely mellett tagállami alkotmányok sora is megalkotást nyer. Ezeknek természetesen a szövetségi szintű jogforrás mindenkor kereteket szab.

Ma a világ legtöbb államában kartális alkotmány van hatályban. A legrégebbinek a ma is hatályosak közül az Amerikai Egyesült Államok alkotmányát tartják, melynek - megalkotása óta - mindössze huszonhét módosítása (egész pontosan: kiegészítése) volt.

4 A szakirodalom gyakran írott alkotmánynak is nevezi a kartális (chartális) alkotmányt. Ez a kifejezés arra kíván utalni, hogy valamennyi lényeges jogi előírás - jellemzően - egyetlen jogi dokumentumban (régi magyar szóval: alkotmánylevélben) nyer megfogalmazást. Sajátos jellegű pl. ugyanakkor a svéd alkotmány, ahol négy, kiemelkedő jelentőségű törvényt tekintenek alkotmánynak.

5 A kartális alkotmány érvényre juttatását segíti az alkotmánybíráskodás, mely a világ számos államában - különösen a nyugati kultúrkörben - működik. Két alapvető modellje az európai (kontinentális) típus, melyben önálló állami szervek (általában az alkotmánybíróságok) végzik az alkotmánybíráskodást; és az amerikai (angolszász) típus, ahol ez a feladat a rendes bíróságokra hárul, része a „mindennapi” jogalkalmazásnak. Az európai modell „atyja” Hans Kelsen (1881-1973) osztrák jogtudós, aki kidolgozta az alkotmánybíráskodás elméleti alapjait, sőt az első alkotmánybíróság elnöke is lett Ausztriában, 1920-ban. Az amerikai modell legkiemelkedőbb „alap-jogesete” a Marbury vs. Madison eset (1803), ahol Marshall főbíró kimondta, hogy a szövetségi alkotmánnyal ellentétes törvényt a jogalkalmazás során figyelmen kívül kell hagyni.

A kétféle modell összehasonlításához lásd pl.: Trócsányi László-Schanda Balázs (2016): Bevezetés az alkotmányjogba. Budapest, HVG-Orac, 397-401.; vagy egy jelentős tanulmánygyűjteményt: Paczolay Péter (2003): Alkotmánybíráskodás - alkotmányértelmezés. Budapest, Rejtjel.

Kartális alkotmány hiányában „klasszikus” értelemben vett alkotmánybíráskodás természetesen az adott államban nincsen.

2. Létezik ugyanakkor – és a történelem folyamán hosszú évszázadokig meghatározó volt – az alkotmánynak egy másik típusa, a *történeti alkotmány*⁶ is. Mára ez a világban – számszerűleg – visszaszorult, habár jelentőségére nézve ebből közvetlen következtetés nem vonható le. A történeti alkotmány típusállama ugyanis az Egyesült Királyság,⁷ ahol az állami és a jogrendszer sajátosságai miatt mindmáig nem kívántak kartális alkotmányt alkotni. Az pedig nyilvánvaló, hogy a történelmi sajátosságok miatt az angolszász (ún. *common law*) jogrendszer a világ számos államában meghatározó lett az elmúlt évszázadok során.

A történeti alkotmány egy egészen más jellegű alkotmányfelfogást takar: ez a fogalom ugyanis az *organikus államfejlődés* akár több ezer éves története során kialakított *valamennyi* jelentős jogi természetű dokumentumát, előírását, jogelvét, bírói döntését magában foglalja. Az ezen a talajon álló államok úgy tartják, alkotmányukat lényegében az államalapítás óta megjelenő összes fontos jogi jellegű instrumentum alkotja, amelyekre a modern korban is tekintettel kell lenni. Ezek nemcsak az államélet, de igen gyakran a jogalkalmazás támasztópilléreiként is szolgálnak.⁹

6 A szakirodalomban gyakran íratlan alkotmánynak is nevezik. Ez nem azt jelenti, hogy a történeti alkotmányt alkotó források ne volnának írásban megtalálhatók; sokkal inkább arra utal, hogy nem egyetlen jogi dokumentum jelenti ezek „gyűjtőhelyét”.

7 A történeti, íratlan (unwritten) alkotmány kapcsán a nagy klasszikusok közül lásd pl.: Dicey A. V. (1902): Bevezetés az angol alkotmányjogba. Budapest, MTA, 20-32. A tankönyvirodalomból pl.: Neil Parpworth (2012): Constitutional & Administrative Law. Seventh Edition. Oxford, Oxford University Press, 9-15.

8 Igaz, a történeti alkotmány „tisztá” formájában lényegében mára mindenhol megszűnt (kivételek pl. Új-Zéland), nem függetlenül a brit gyarmatbirodalom felbomlásától sem.

9 Az „alkotmány fogalma és fajai”, a kétféle csoport bemutatása általában az alkotmánytani tankönyvek első fejezeteit képezik. Megítélésem szerint jelen munkában a fenti „felvillantás” elegendő lehet. Részletesebb körvonalazás érdekében a tankönyvirodalom számos eleme áttekinthető, így többek közt: Bodnár Eszter-Pozsár-Szentmiklósy Zoltán (2018): Alkotmányos tanok I. Budapest, HVG-Orac, 15-17.; Halász Iván (2018): Alkotmányjog. Budapest, Dialóg Campus, 14-18.; Kilényi Géza-Hajas Barnabás (2005): Fejezetek az alkotmányjog köréből. Budapest, Rejtjel, 34-36.; Kukorelli István (2007): Alkotmánytan I. Budapest, Osiris, 21-23.; Petrétei József (2013): Magyarország alkotmányjoga I. Pécs, Kodifikátor

Nem vitás, hogy a mi, ún. *kontinentális* jogrendszerben megjelenő, a római jogi alapokon nyugvó mai jogi gondolkodásunktól igen távol áll egy efféle alkotmányfogalom. Tévedés lenne azonban azt gondolni, hogy ez mindig így volt: Magyarország történetében *egészen 1949-ig* (de legalábbis 1946-ig) a történeti jellegű alkotmányfogalom volt az uralkodó, az elfogadott, sőt lényegében – sokak szerint – az egyedül követendő és kívánatos szemléletmód.

II. A magyar történeti alkotmányról

A magyar állam működésének egyik megkérdőjelezhetetlen talpköve – lényegében a második világháború végéig – a történeti (különösen a 20. században előszeretettel alkalmazott fogalommal: *ezeréves*) alkotmány fogalma volt. Ezt valóban úgy kell értenünk, hogy a közjogtudományi munkák és a jogi törvénygyűjtemények I. István király törvényeitől számították alkotmányunk kezdetét. A magyar történeti alkotmány részét ugyanakkor nem csak kiemelkedő jelentőségű törvények képezték, hanem fontos, további jogi dokumentumok, elvek, vagy éppen olyan szabálygyűjtemények is, amelyek bár törvénné nem váltak, a bírói gyakorlat – ha úgy tetszik, szokásjogi alapon – azokat évtizedeken, sőt akár évszázadokon át érvényre juttatta.¹⁰

A magyar közjogtudomány képviselői¹¹ természetesen ismerték a 18. század végétől megindult, Amerikában és Európában egyre terjedő alkotmányozási hullámot, azt azonban – részben a radikálisan eltérő társadalmi-politikai berendezkedés folytán – a magyar állami fejlődéstől teljes mértékben idegen, s ezért felesleges és nem elfogadható megoldásnak tekintették. A magyar történeti alkotmány hagyományaira – melynek különleges alapja volt a

Alapítvány, 13-14., 29-30.; Trócsányi László–Schanda Balázs (2016): Bevezetés az alkotmányjogba. Budapest, HVG-Orac, 31-37.

¹⁰ Ilyennek tekinthető egyebek közt a Hármaskönyv (1514), az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok (1861) vagy a Magánjogi Törvényjavaslat (1928). Ezekre, habár kihirdetett törvényi formában végül nem jelentek meg, a bíróságok éppúgy alapítottak ítéleteket, mintha „hagyományos” törvények lettek volna.

¹¹ A számos kiváló jogtudós közül csak példaként kiemelhető Csekey István, Egyed István, Tomcsányi Móric.

Szent Korona-tan - megváltoztathatatlan, egyedül helyes és indokolt, egyenesen a magyar állam létét, akár fennmaradásának zálogát jelentő alapként tekintettek. Különösen kiemelték a történeti alkotmány *rugalmasságát*, szemben a kartális alkotmányok „me-revségével”. Megállapítható ugyanakkor az is, hogy a történeti alkotmány fogalomkörébe olykor jogon túli elemek is (pl. „néplék”, „nemzeti géniusz”, az „alkotmány szelleme”) „beszívárogtak”, melyek által a történeti alkotmány pontos „azonosítása” nem feltétlenül volt egyszerű.¹²

Példaként idézzük Egyed István néhány megállapítását 1943-as munkájából:¹³

„A magyar népnek sikerült olyan életformát és állambölcseletet alkotni, amely egyedül felelhetett meg a Kárpátok völgye sajtáságos viszonyainak. Ez az életforma a magyar alkotmány, az együttélésnek századokon át bevált kerete. A magyar alkotmány a maga szabad intézményeivel évszázadokon keresztül a kapocs volt, amely a Kárpátok völgye népeit összetartotta.” (15. o.)

„Az alkotmányok nemzeti jellege különösen erősen ütközik ki a történelmileg fejlődött alkotmányoknál. Míg az írott (kartális) alkotmányok gyakran csak alkotói vagy egy nemzedék elgondolásait fejezik ki, - addig a magyar alkotmány úgy alakult ki évszázados fejlődés folyamán; felépítésén egymást követő nemzedékek hosszú sora dolgozott, tételeiben mindig az egyetemes nemzeti meggyőződés érvényesült; ebből természetszerűleg folyik, hogy a magyar alkotmány a kontinentális államok alkotmányánál hívebben tükrözi a nemzeti jelleget.” (37. o.)

A fenti példából is világosan látszik: nem történészek, hanem a legkomolyabb jogtudósok is sokkal többnek tekintették a történeti alkotmányt, mint jogi előírások pusztá összessége. A történeti alkotmány egyfajta jogi és politikai legitimációs bázis lett, mely hol a nemzet fennmaradásának, hol az uralkodó abszolutisztikus törekvéseivel szembeni ellenállásnak, hol idegen érdekek befolyása elhárításának - de, különösen az ún. közjogi provizórium időszakában (1920-tól), bizony - a Szent Korona-tannal „megerősítve” - a revíziós törekvések alátámasztásának is szilárd alapjául szolgált.

12 Halász Iván (2018): Alkotmányjog. Budapest, Dialóg Campus, 17.

13 Egyed István (1943): A mi alkotmányunk. Budapest, Magyar Szemle Társaság.[Reprint kiadás (2016): Budapest, Dialóg Campus Kiadó.]

Ez a szemlélet a 20. század közepéig stabil és meghatározó volt Magyarországon (kivéve természetesen a Tanácsköztársaság vizsgálendő időszakát). Talán a változtatásra irányuló első kísérletként tekinthetünk a *Magyarország államformájáról* szóló 1946. évi I. törvényre, mely – bár számos, alapvető jelentőségű kérdést rendezett – végül kartális alkotmányra nem vált.¹⁴

III. Az alkotmány tartalmáról és funkciójáról

Ha azt keressük, „mit várunk” egy – alapvetően kartális – alkotmánytól, nehéz lenne egységes állásponttal beszélni. Az alkotmány tartalmát, funkcióját illetően sok eltérő nézőpont fogalmazható meg. Az egyik álláspont szerint az alkotmány „minimális” tartalma a következőkben ragadható meg:

- az adott ország gazdasági és társadalmi rendjére, állam- és kormányformájára,
- az alapvető jogokra (ezek garanciáira) és az alapvető kötelelességekre, valamint
- az állami szervek egyes típusainak szervezetére és működésére

vonatkozó legfontosabb szabályok.¹⁵

Van ugyanakkor olyan vélemény is, mely a demokratikus alkotmány tartalmi összetevői közt nem kevesebb, mint tizenegy elemet sorol fel.¹⁶ Ezek közül most kizárólag az ún. *legitimációs*

14 Rendelkezett – egyebek közt – a köztársasági államformáról, az államfőről, a köztársasági elnök és a végrehajtó hatalom viszonyáról, a törvényhozó hatalomról. Preambulumában aláhúzza az emberi jogok kiemelt jelentőségét. Sokszor nevezik „kis” vagy „csonka” alkotmánynak is. Saját magát ez a norma azonban nem emelte ki a törvények közül, így önmeghatározása szerint sem tekinthetjük alkotmánynak. Jelentőségére nézve lásd pl.: Bodnár Eszter-Pozsár-Szentmiklós Zoltán (2018): Alkotmányos tanok I. Budapest, HVG-Orac, 219-220., Kukorelli István (2007): Alkotmánytan I. Budapest, Osiris, 60., Trócsányi László-Schanda Balázs (2016): Bevezetés az alkotmányjogba. Budapest, HVG-Orac, 50-51. Jogforrási helyéről, értékeléséről az egykorú irodalomban lásd részletesen: Schweitzer Gábor (2017): A „magyar királyi köztársaságtól” a magyar köztársaságig. In: Acta Humana, 2017/1., 29-34.

15 Kilényi Géza-Hajas Barnabás (2005): Fejezetek az alkotmányjog köréből. Budapest, Rejtjel, 35.

16 Kukorelli István (2007): Alkotmánytan I. Budapest, Osiris, 29.

funkcióra kívánok utalni, mely a politikai rendszerre és az állami főhatalomra, annak gyakorlására vonatkozik. Indokolt emellett azt is megemlíteni, hogy az alkotmány nem pusztán száraz normaszöveg, hanem *értéktartalmat* is hordoz.¹⁷

Ha közelebbről megvizsgáljuk az alkotmány legitimációs funkcióját, azt találjuk, hogy annak jelentősége kiemelkedő. Az alkotmány bár jogi norma, ugyanakkor a hatalomgyakorlás *elfogadottságát* is meg kell alapoznia. Szimbolikus jelentősége folytán akkor övezheti a legszélesebb körű egyetértés, ha a társadalom lehető legtöbb tagja a magáénak tudja érezni (más kérdés, hogy erre a mindenkori államvezetés törekszik-e vagy sem). Ennek hiányában a politikai értelemben vett hatalomgyakorlás legitimációjának erőssége mindig kérdőjeleket fog felvetni.

Jakab András egy alkotmány legitimitásához (követésre méltónak tekinthetőségéhez) három feltételt lát szükségesnek:

- jelentse a hatalom jogi önkorlátozását (alapjogvédelem, hatalommegosztás),
- az államszervezet legfontosabb alapintézményeit demokratikusan állítsa fel,
- legyen közösség-összetartó szimbólum.¹⁸

A szimbolikus-legitimációs feltétel körében kiemelt szerepe van az alkotmány ünnepélyes bevezetőjének, azaz *preambulumnak*.¹⁹

Megítélésem szerint ugyanakkor a preambulumnak szerepet tulajdoníthatunk abban is, hogy az alkotmány *saját* legitimitását is igyekezzék megalapozni – nem függetlenül természetesen az *alkotmányozó hatalom* legitimitásától. E körben a preambulumok utalhatnak korábbi alkotmányozási folyamatokra, jelentős történelmi tradíciókra, a nemzet életében kiemelkedő szerepet játszó történelmi személyiségekre stb. Ettől részben független lehet a *legalitás* (jogszerűség) kérdése: az alkotmány utalhat arra, milyen

17 Trócsányi László-Schanda Balázs (2016): Bevezetés az alkotmányjogba. Budapest, HVG-Orac, 32.

18 Jakab András (2011): Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei. Budapest, HVG-Orac, 46.

19 Jakab András (2011): Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei. Budapest, HVG-Orac, 52-53.

jogi/normatív alapon nyugszik a létrehozása (ez ma már általában a megalkotásakor még hatályban lévő korábbi alkotmány lesz).

A következőkben a Tanácsköztársaság által létrehozott két alkotmányt vesszük közelebbről szemügyre.

IV. Az első (ideiglenes) alkotmány

A Tanácsköztársaság létrehozásának kezdeti szakaszában került sor az első alkotmány elfogadására, 1919. április 2-án.²⁰ Formailag a Forradalmi Kormányzótanács XXVI. sz. rendeletként másnap jelent meg a *Tanácsköztársaság* c. hivatalos lapban.

Az első alkotmány viszonylag rövid, és csak a legfontosabb kérdések szabályozására szorítkozik. Preambulumot nem tartalmaz, de azzal részben egyenértékűnek tekinthetjük 1. §-át (a Tanácsköztársaság célja). Összesen 5 nagy szerkezeti egységből és 31 §-ból tevődik össze.²¹ Ideiglenességére maga is utal, amikor 2. §-ában kimondja, hogy a végleges alkotmányt majd a legfőbb döntéshozó szerv fogja megállapítani.

A szovjet mintájú alkotmány világosan szakítani kíván a fennálló társadalmi, gazdasági és állami renddel,²² és számos új jogintézményt vezet be, illetve meglévőket alakít át. A néphatalom deklarálása körében egyértelműen kimondja, hogy a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmat is a nép gyakorolja.²³ Az államszervezet alapját a *tanácsok* képezik; részben helyi munkás-, katona-

20 Szövege az interneten is fellelhető, többek közt ezen a honlapon: https://hu.wikisource.org/wiki/A_Forradalmi_Korm%C3%A1nyz%C3%B3tan%C3%A1cs_XXVI._sz%C3%A1m%C3%BA_rendelete

21 Ezek megoszlása a következő:

- A Tanácsköztársaság célja (1. §)
- A tanácsok országos gyűlése (2-5. §)
- A helyi tanácsok (6-18. §)
- A választói jog (19-21. §)
- Választási eljárás (22-31. §)

22 „A magyarországi Tanácsköztársaság célja: a kapitalista termelési és társadalmi rend megszüntetése s a szocialista termelési és társadalmi rendszer megteremtése.” (1. § 1. mondat)

23 „A munkás-, katona- és földmivestanácsokban dolgozó nép hozza a törvényeket, hajtja azokat végre és bíraskodik azok megszegői felett.” (1. § 3. mondat.)

és földművestanácsok jönnek létre, részben – legfőbb szinten – a tanácsok országos gyűlése.²⁴ A tanácsok megválasztására, szervezetük és működésük szabályaira az alkotmány igen részletes rendelkezéseket tartalmaz.²⁵ Így például kimondja, hogy a falusi és a városi tanács az ügyek közvetlen intézésére *intéző bizottságokat* alakít.²⁶ A falusi és a városi tanácson kívül járási és megyei tanácsok felállításáról is rendelkezik. A tanácsok közt szigorú alá-fölé rendeltség mutatkozott (pl. a magasabb szintű tanács megváltoztathatta az alárendelt tanács határozatait).²⁷ A tanácsrendszer átvette a korábbi polgári helyi igazgatási szervek szerepét.²⁸

Az ideiglenes alkotmány másik fő szabályozási köre a választásokat érinti. A tanács hatalom egyik nagy eredménye volt a választójog igen jelentős kiterjesztése, ugyanakkor az ideológiai háttér itt is komoly korlátokat szabott. Az alkotmány szerint a választójog csak a dolgozó népet illeti, azaz a 18. életévüket betöltött férfiakat és nőket egyaránt, összefoglalóan lényegében akkor, ha munkajövedelemből éltek.²⁹ Elméletileg kiterjedt a választójog

Ez lényegében a hatalommegosztás polgári ideológiájával szemben álló, a hatalom egységét megtestesítő szemléletként jelent meg. Lásd még: Mezey Barna (2003): Magyar alkotmánytörténet. Budapest, Osiris Kiadó, 448.; Bihari Ottó (1969): Alkotmány és államszervezet a Magyar Tanácsköztársaságban. In: Jogtudományi Közlöny, 1969/6., 276., 279.

24 2. §

25 6-18. §

26 Ezeket általában direktóriumnak nevezték, bár a direktórium fogalom jogi normában nem jelent meg, így olykor más összetételű, az intéző bizottsághoz kapcsolódó sajátos szervezet neve is lehetett. Részletesen lásd: Rákos Ferenc (1963): Néhány gondolat a Tanácsköztársaság államáról és jogalkotásáról. In: Jogtudományi Közlöny, 1963/3., 130-131.

27 18. §

28 Csizmadia Andor (2000): Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 498.

29 Az alkotmány 19. §-a szerint:

„A Tanácsköztársaság csak a dolgozó népnek adja meg a választói jogot. Választók és tanácstagokká választhatók nemre való tekintet nélkül mindazok, akik tizenharmadik életévüket betöltötték és a társadalomra hasznos munkából élnek, mint a munkások vagy alkalmazottak stb., vagy olyan háztartási munkával foglalkoznak, amely az előbb említett munkásoknak, alkalmazottaknak stb.

más állam polgáira is.³⁰ A választójogból ugyanakkor tételesen felsorolt társadalmi csoportokat kizártak, ezek – az egyébként „megszokott” kizáró okokon felül – lényegében a tőkejövedelemből élők és a hasznosnak nem tekintett munkát végzők voltak. Az alkotmány szerint nem rendelkeztek választójoggal:

- akik nyereség szerzése céljából bérmunkásokat alkalmaztak,
- akik munkanélküli jövedelemből éltek,
- a kereskedők,
- a lelkészek és szerzetesek,
- az elmebetegek és gondnokság alatt állók, valamint
- akiknek politikai jogai aljas indokból elkövetett bűncselekmény miatt fel voltak függesztve, annak az időnek tartalmára, amelyet az ítélet megállapított.³¹

A választási eljárás körében kiemelés érdemel, hogy az alkotmány titkos szavazást irányzott elő;³² hogy a Kormányzótanácsnak és a legfőbb döntéshozó szervnek is biztosított bizonyos felülbírálati jogkört a választási eredmények felett;³³ valamint, hogy lehetővé tette a megválasztott tanácstagok megbízásának visszavonását (a visszahívhatóságot) is.³⁴

V. A második (véglegesnek szánt) alkotmány

A „tanácskongresszus”, azaz az országos gyűlés az áprilisi választásokat követően június 14. és 23. között ülésezett.³⁵ Az ülés zárónapján fogadták el a Magyarországi Szocialista Szövetséges

munkáját lehetővé teszi. Választók és választhatók továbbá a vörös hadsereg katonái, valamint a Tanácsköztársaságnak azok a hasznos munkából élő munkásai és katonái, akik munkaképességüket egészen vagy részben elvesztették.”

30 20. §

31 21. §

32 23. §

33 28-29. §

34 30. §

35 Ezt közvetlenül megelőzően kétnapos pártkongresszusra is sor került. Az alkotmány tárgyalásának, elfogadásának menetéről lásd részletesen: Bihari Ottó (1979): Alkotmányok és alkotmányozás a Magyar Tanácsköztársaságban. In: Állam és Igazgatás, 1979/3. 199-200.

Tanácsköztársaság alkotmányát, mely június 28-án jelent meg a *Tanácsköztársaság* c. lapban.³⁶

Ez az alkotmány sem tartalmaz ünnepélyes bevezetőt, de az alapelvekről szóló első szerkezeti egység itt is megfeleltethető ennek. Ennek számos eleme van, melyek a legitimációs célzatú, ideológiai-politikai deklarációk útján világosan rögzítik az új típusú társadalmi-gazdasági-állami rend célkitűzéseit, és különösen a viszonyt a korábban fennállt renddel.³⁷ Az alkotmány hét nagyobb szerkezeti egységből és 89 §-ból áll.³⁸

36 Ennek interneten fellelhető szövege: https://hu.wikisource.org/wiki/A_Magyarorsz%C3%A1gi_Szocialista_Sz%C3%B6vets%C3%A9ges_Tan%C3%A1rsk%C3%B6zt%C3%A1rsas%C3%A1g_alkotm%C3%A1nya

37 Így pl. az 1-3. § rendelkezései közül:

„A Tanácsköztársaságban a proletárság minden szabadságot, jogot és hatalmat kezébe vett, abból a célból, hogy megszüntesse a kapitalista rendet és a burzsoázia uralmát s ennek helyébe a szocialista termelési és társadalmi rendet tegye. A proletariátus diktatúrája azonban csupán eszköz mindennemű kizsákmányolás és mindenfajta osztályuralom megszüntetésére és előkészítésére annak a társadalmi rendnek, amely nem ismer osztályokat és amelyben megszűnik az osztályuralom legfőbb eszköze, az állam hatalma is.”

„A Tanácsköztársaság a kizsákmányolóknak semmiféle tanácsban helyet nem ad.”

„A munkások, katonák és földmivesek tanácsaiban a dolgozó nép hozza a törvényeket, hajtja azokat végre és bíraskodik azok megszegői fölött.”

„A Tanácsköztársaság szabad népek szabad szövetsége. A Tanácsköztársaság külpolitikája a világforradalom segítségével el akarja érni a dolgozók világának békéjét.”

„A világháborút előidéző imperializmus helyett a Tanácsköztársaság a világ proletárjainak egyesülését, szövetségét, a dolgozók nemzetközi tanácsköztársaságát akarja. Ezért ellensége a kizsákmányoló háborúnak, a népek minden elnyomásának és leigázásának.”

Természetesen hasonló célú és jellemzőkkel rendelkező kijelentések a későbbi szerkezeti egységekben is megjelennek.

38 A szerkezeti rend a következő:

- A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmányának alapelvei (1-3. §)

- A dolgozók jogai és kötelességei a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaságban (4-14. §)

- A tanács hatalom központi szervezete (15-37. §)

- A helyi tanácsok szervezete (38-65. §)

- A választójog (66-77. §)

Az első alkotmányhoz képest jelentős újdonságként tekinthetünk a dolgozók jogairól és kötelességeiről szóló szerkezeti egységre. Ez kiemeli, hogy a burzsoázia uralmának visszaszorítása érdekében köztulajdonba kell venni az üzemeket, a pénz- és biztosító intézeteket. A jogok biztosítása körében külön hangsúlyt fektet az ún. *második generációs jogok*³⁹ kiemelésére is. Biztosítja – többek közt – a következő jogokat:

- munkára való jog (párhuzamosan munkakényszer),
- szociális juttatások azoknak, akik nem tudnak dolgozni,
- vélemény- és sajtószabadság,
- gyülekezési szabadság,
- egyesülési és szervezkedési szabadság,
- művelődéshez való jog,
- lelkiismereti és vallásszabadság,
- diszkrimináció tilalma.

Természetesen a jogok biztosítása körében az ideologikus („osztály”) tartalom általában megjelenik.⁴⁰ Mindazonáltal jelezni

- A költségvetési jog (78-83. §)

- A nemzetek jogai a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaságban (84-89. §)

³⁹ Ezek a 19. század második felében alakulnak ki, szoros összefüggésben a munkások követeléseivel, a szocialista, szociáldemokrata eszmerendszerek terjedésével. Idetartozónak tekintjük az ún. gazdasági, szociális és kulturális jogokat.

⁴⁰ Pl.:

„A Tanácsköztársaságban csak annak van helye, aki dolgozik.” (6. §)

„A Tanácsköztársaságban a dolgozók véleményüket írásban és szóban szabadon nyilváníthatják, de megszűnt a tőkének az a hatalma, amellyel a sajtót a kapitalista gondolkodásmód terjesztésének és a proletáröntudat elhomályosításának eszközévé alacsonyította.” (8. §)

„A burzsoázia uralmának megtörésével elhárult a munkások szabad egyesülési joga utjából minden gát...” (9. §)

„A Tanácsköztársaság a világ proletárjai egyesülésének gondolatát hirdeti...” (12. §)

érdemes, hogy a felsorolt jogok később nemzetközi egyezményekben is megjelentek, és a mai modern kartális alkotmányok is általában tartalmazzák ezeket.⁴¹

A második alkotmány még az elsónél is részletesebben rendezi a tanács hatalom szervezeti rendszerét, azaz szabályozza az államszervezet felépítésének és működésének rendjét. A tanács hatalom központi szervei körében a legfőbb hatalomgyakorló szerv a *szövetséges tanácsok országos gyűlése*, melynek hatáskörébe tartozik különösen 18 kiemelt jelentőségű (lényegében parlamenti szintű) tevékenység.⁴²

Az első alkotmányhoz képest részletesebb rendezést kaptak további központi szervek is. Így például az alkotmány kimondja, hogy ha az országos gyűlés nincs együtt, hatáskörét a *szövetséges központi intéző bizottság* gyakorolja (kivéve három kiemelt hatáskört, melyben csak az országos gyűlés dönthetett).⁴³ A tanács hatalom kormányának megfelelő *Kormányzótanács* szervezeti és hatásköri kérdései is több szakaszban szabályozottak, egészen odáig menően, hogy a kilenc népbiztosságot is az alkotmány sorolja fel.⁴⁴ Külön kiemelés nyer az egyik különleges népbiztosság, a *Népgazdasági Tanács*, melynek az alkotmány még a főosztályait is felsorolja.⁴⁵ A gyakorlatban – tekintettel a proletárdiktatúra végül viszonylag rövidnek bizonyult időtartamára – a központi államszervek közül érdemben a kormányzati szintű szervek tudtak igazán aktív működést kifejteni.⁴⁶

41 Más kérdés természetesen, hogy önmagában a jogok deklarálása még nem jelenti azok valódi biztosítását is. Elvileg – mai fogalmaink szerint – a jogállami/demokratikus rendszerek ebben (is) különböznek a diktatórikus rendszerektől.

42 16. §

43 16. §

44 32. §. A kormány szerepét ellátó szerv összetételét és annak változásait a teljes időszak vonatkozásában részletesen feldolgozza: Bölöny József-Hubai László: Magyarország kormányai 1848–2004. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. 267–272.

45 35. §

46 A parlamenti/államfői típusú szervek közül az országos gyűlés csak egyetlen, a központi intéző bizottság pedig összesen négy ülést tartott. Lásd: Imre

A második alkotmány legterjedelmesebb szerkezeti egysége – hasonlóan az első alkotmányhoz – a helyi tanácsok szervezetét és működésének bizonyos szabályait rendezi. Az alapvető rendelkezések az ideiglenes alkotmány által lefektetett alapokon nyugsznak (pl. a tanácsok típusai – bár a megyei szintű tanács neve itt *kerületi tanács* –, alá-fölé rendeltség, rendeletalkotás, intéző bizottságok stb.). Bizonyos rendelkezések ugyanakkor jelentősen bővítették az ideiglenes alkotmány szabályrendszerét. Így pl. az alkotmány meghatározta a tanácsok „hivatását”, mely abban állt, hogy a dolgozó nép gazdasági és kulturális jólétét „mindenképen” előmozdítsa.⁴⁷ Ugyancsak külön rendezte a tanácsok rendeletalkotási jogának alapjait, és kimondta, hogy a rendeletek nem lehetnek ellentétesek a magasabb szintű tanács, a Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeleteivel.⁴⁸ A tanácsok kötelezettsége volt, hogy „állandóan megfigyelik, hogy a fölöttes hatóságok rendeletei beváltak-e a gyakorlatban”.⁴⁹ Az alkotmány a korábbinál jóval részletesebben rendezte az intéző bizottságok összetételét és működési szabályait is. Az egyik rendelkezés pedig különösen érdekes, mert az lényegében a hatósági ügyekben irányadó kötelezettségeket határozza meg (ma úgy is mondhatnánk, a „tisztes ügyintézés” követelményrendszere).⁵⁰

A választójogra vonatkozó szabályrendszer lényegében megegyezett a korábbi alkotmány rendelkezéseivel. Új szerkezeti egység volt viszont az, amely a költségvetési jogról szólt. Ennek alapvetően precíz jogi megfogalmazásai közé csak néhány ideologikus

Magda-Szücs László (1986): A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei 1919. Budapest, Akadémiai Kiadó, 13.

47 48. §

48 51. §

49 52. §. A mai jogalkotási rendszerben ezt utólagos hatásvizsgálatnak nevezhetnénk.

50 „62. §. A tanácsok gondoskodni kötelesek arról, hogy a felek ügyeikben minden formaság mellőzésével anyanyelvükön gyors és alapos fölvilágosítást nyerjenek; hogy a szóval előterjesztett panaszok és kérelmek föl vételére megfelelő közegek rendelkezésre álljanak; hogy a kérelmeket az érdekelt felek meghallgatása és az ügynek – lehetőleg a viszonyok közvetlen szemléletén alapuló – teljes tisztázása után, sürgetést be nem várva, a legrövidebb idő alatt elintézzék és erről a feleket kellő módon értesítsék.”

tartalmú mondat került.⁵¹ Az alkotmányt a „nemzetek jogai”-ról szóló szerkezeti egység zárta, melynek legitimációs szempontból is nagy volt a jelentősége.

A fentieket összegezve véleményem szerint megállapítható az, hogy az alkotmány szerkesztői egyértelműen törekedtek egy *kar-tális* alkotmánnyal szemben támasztható valamennyi lényeges követelmény érvényre juttatására.⁵² Ebben nyilvánvalóan nagy segítségükre voltak a szovjet előzmények is,⁵³ ugyanakkor a rendelkezésre álló igen rövid idő és a sajátos történelmi körülmények természetesen ennek kapcsán komoly nehézséget jelenthettek.

51 Pl. az, hogy a Tanácsköztársaság nincs semmi tekintettel a munkanélküli jövedelemre (78. §).

52 Érdekesképp: a „fegyveres” szervek közül az első alkotmány említi, a második meg is határozza a Vörös Hadsereget mint honvédelmi szervezetet (ún. „osztályhadsereg”); az összevont és egységes rendészeti szervekről, a Vörös Őrségről viszont nem szólnak (azt a belügyi népbiztos rendelete állította fel). Lásd ennek kapcsán pl.: Horváth Attila (2014): Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, NKE, 201.; Suba János (2018): Karhatalmi formációk Magyarországon 1918–1920. In: Rendvédelem-történeti Füzetek, 2008/18., 133., 140. (11. vj.)

Ugyancsak nem voltak rendelkezések a bíraskodás szervezetről (a forradalmi törvényszékekről a Forradalmi Kormányzótanács rendelete szövege). Lásd pl.: Beér János (1951): Magyar alkotmányjog. Budapest, Tankönyvkiadó, 90.

53 Az 1918. évi szovjet alkotmány például már az év őszén elérhetővé vált magyar nyelven az „Eszkendők” c. folyóirat hasábjain. Lásd: Beér János (1972): Magyar államjog. Budapest, Tankönyvkiadó, 65.; Buzás József (1979): A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása a Magyarországi Tanácsköztársaság Alkotmányára. In: Kovács Kálmán (szerk.): A tanács hatalom jogpolitikája 1919-ben. Budapest, Magyar Jogász Szövetség, 63.

Mindazonáltal a Tanácsköztársaság egyik vezető jogásza, Rákos Ferenc visszaemlékezésében – nem kizárt, hogy némi elfogultsággal – a szovjet hatást minimalizálni igyekszik, és kiemeli a magyar munkásosztály „társadalom mélyében már kifejlődött” államalkotó képességét és készségét, a munkásmozgalmi szervezetekben felhalmozódott közéleti és szervezési tapasztalatokat, valamint az „alkotó marxizmusnak” a hosszú évtizedek alatt gyakorolt kedvező hatásait. Lásd: Rákos Ferenc (1963): Néhány gondolat a Tanácsköztársaság államáról és jogalkotásáról. In: Jogtudományi Közöny, 1963/3., 132.

VI. A legitimációs bázisról

Az alkotmányról, alkotmányokról szóló fejtegetések végén még egy rövid kitekintést kívánok tenni a korábban már említett legitimáció kérdése kapcsán. Ebben – az érdekesség kedvéért – a vizsgált történeti kornál távolabbra is tekintek.

1. A Tanácsköztársaság alkotmányai – nem vitásan – nem a korábbi rendszerben keresték legitimációs bázisukat, hiszen éppen annak ellenében, azok teljes tagadásának kinyilvánítása mellett jöttek létre. Ezt mindkét alkotmány a preambulum szerepét is betöltő első szakaszában világosan kifejezésre juttatta (amint ezeket korábban idéztem), szokás ezt a „forradalmi jogtudat” vezérlő elvének is nevezni.

A Tanácsköztársaságot követő időszakban – viszonylag rövid időn belül – a monarchikus rendszer és a történeti alkotmány „visszaállítására” került sor. E körben az ún. *jogfolytonosság* elvére hivatkozva a népköztársasági és a tanácsköztársasági időszak érvényességét elvitatták. Ez egyértelműen kiolvasható az 1920. évi I. törvénycikkből. Már a törvény címe is az „alkotmányosság helyreállítását” hangsúlyozta,⁵⁴ 9. §-a pedig a köztársasági időszakok alatt létrejött jogalkotási termékek érvénytelenségét mondta ki (bár azzal a kivétellel, hogy a népköztársaság egyes rendelkezései ideiglenesen hatályban maradhattak).⁵⁵

⁵⁴ Teljes megjelölés: 1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről. Az államfői hatalom „ideiglenessége” (a kormányzói tisztség) ugyanakkor – mint tudjuk – tulajdonképpen a második világháború végéig fennállt.

⁵⁵ „9. § Az úgynevezett népköztársaság és tanácsköztársaság szerveinek néptörvény, rendelet vagy más elnevezés alatt kibocsátott mindennemű rendelkezései érvénytelenek. Hasonlóképpen érvénytelenek az úgynevezett nemzeti tanácsoknak és szerveiknek mindennemű rendelkezései és határozatai is.

Az Országos Törvénytárból az oda beiktatott úgynevezett néphatározat és néptörvények töröltetnek.

Felhatalmazza azonban a nemzetgyűlés a minisztériumot arra, hogy az úgynevezett népköztársaság szerveinek rendelkezéseit, amennyiben a jogrend és a jogbiztonság érdekében szükséges, az alkotmány keretében saját felelősségére ideiglenesen hatályban tarthassa, vagy helyettük új rendelkezéseket állapíthasson meg. Addig is, amíg a minisztérium ebben a tárgyban intézkedik, az úgynevezett

2. A magyar történelem első, valóban hosszú ideig hatályban maradt kartális alkotmányának, az 1949. évi XX. törvénynek⁵⁶ a létrejötte sok szempontból hasonló a Tanácsköztársaság alkotmányához. Itt is adott volt a szovjet minta, és a teljes szakítás a korábban fennállt társadalmi, gazdasági, politikai, jogi renddel. Ennek folytán legitimációs bázisát ez sem az előző időszakban kereste: viszonylag rövid preambuluma kizárólag a nagy Szovjetunió segítségét, a munkásosztály és a dolgozó parasztság harcait, valamint az 1919. évi „szocialista forradalom” tapasztalatait jelölte meg. Itt ugyanakkor említést érdemel, hogy – mivel a Magyar Népköztársaság a következő 40 évben fennállt – hosszú ideig komoly problémát jelentett az ún. „felszabadulás előtt” megalkotott jogszabályok mikénti alkalmazhatóságának kérdése.⁵⁷

3. A rendszerváltás időszakában, amikor az 1949. évi XX. törvényt a jogállami követelményeknek megfelelően, szinte teljes egészében módosították,⁵⁸ az Alkotmány új preambuluma rövid lett és az ideiglenességre utalt (igaz, ez az „ideiglenesség” is elég tartósnak bizonyult, bár utóbb az Alkotmánnyal szembeni egyik legerősebb kritikává vált), a legitimációs bázisról lényegében nem

népköztársaság szerveinek rendelkezései ideiglenesen alkalmazásban maradnak, amennyiben tartalmuknál fogva az alkotmánnyal, a fennálló törvényekkel és törvényerejű szokásjoggal nem ellenkeznek, vagy törvényes felhatalmazás körében keletkeztek és még megszüntetve nem lettek.

A minisztérium továbbá felhatalmaztatik, hogy a törvényhozás további rendelkezéséig rendelettel megtehesse azokat az intézkedéseket, amelyek az ügynevezett tanácsköztársaság szerveinek rendelkezéseivel létesített állapot megszüntetésére és a jogrend helyreállítására szükségesek. [...]

Érdekes megfigyelni, hogy a törvény a két korábbi államberendezkedésre mindig kis kezdőbetűvel és az „ügynevezett” szóval utal.

56 1949. évi XX. törvény, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya.

57 Csak egyetlen példaként: a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvét csak 1959-ben fogadták el és 1960-ban lépett hatályba. Mindaddig a Népköztársaság bíróságai sokszor a „felszabadulás előtt” megalkotott jogszabályokat alkalmazták [egyébként ezt követően is akadt több ilyen – például az 1875. évi kereskedelmi törvény néhány §-a még ma is (!) hatályban van].

58 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról.

szólt.⁵⁹ A Magyar Köztársaság az „alkotmányos folytonosság” talajára helyezkedett: nem kívánta a Népköztársaság jogszabályait érvénytelennek tekinteni, „eltörölni”. Minden, 1989 előtt alkotott jogszabály hatályban maradt mindaddig, míg hatályon kívül nem helyezték, vagy – amint ez gyakran előfordult – amíg az Alkotmánybíróság meg nem semmisítette. A testület világossá tette: a korábban alkotott jogszabályok alkotmányosságát vizsgálhatja, s azokat mindenkor az új, jogállami Alkotmányhoz kívánja viszonyítani.⁶⁰

4. Hazánk jelenlegi kartális alkotmánya, az Alaptörvény jelentős mértékben új alapokra helyezkedett, és a legitimációs bázis megteremtésének nagy figyelmet szentel. Már viszonylag terjedelmes preambuluma („Nemzeti hitvallás”) is kiemeli – egyebek közt – első királyunk országépítő jelentőségét, a kereszténység „nemzetmegtartó szerepét”, vagy éppen a történeti alkotmány vívmányait,⁶¹ a Szent Koronát, az 1956-os forradalmat. Nem szól ugyanakkor – például – az 1848/49-es forradalomról és szabadságharcról (bár ennek emléke a nemzeti ünnepek kapcsán megjelenik), és különösen nem a rendszerváltásról.

59 „A többpártrendszer, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való békés politikai átmenet elősegítése érdekében az Országgyűlés – hazánk új Alkotmányának elfogadásáig – Magyarország Alkotmányának szövegét a következők szerint állapítja meg:”

60 Az egyik emblemikus döntés 1990-ből a halálbüntetés alkotmányellenességének kimondása volt. „Technikailag” az Alkotmánybíróság – egyebek közt – a büntető anyagi és a büntetőeljárás törvényből megsemmisítette a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezéseket. Lásd a 23/1990. (X. 31.) AB határozat rendelkező részét.

Érdekes, hogy az Alaptörvény utóbb – negyedik módosítását követően, ma is hatályos szövegével – kimondja, hogy a hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik. Mindazonáltal hozzáteszi, hogy e rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat (így természetesen nem vált újra „alkotmányossá” a halálbüntetés). Lásd a Záró és egyes rendelkezések 5. pontját.

61 A vívmányok jelentőségét különösen is kiemeli, hogy az Alaptörvény maga írja elő: rendelkezéseit a történeti alkotmány vívmányaival összhangban kell értelmezni [R] cikk (3) bekezdés].

Különösen érdekes, ahogyan az Alaptörvény saját jogi alapjáról, az előző Alkotmányról szól. Míg legitimációs alapként a preambulum nem fogadja el,⁶² a Záró és vegyes rendelkezésekben az Alaptörvény egyértelműen saját legális megalapozásaként határozza meg.⁶³

A nemzetiségek és a Tanácsköztársaság

A Tanácsköztársaság legitimációs bázisának „építésében” a nemzetiségeknek komoly szerepet szánt. Ez világosan kiderül abból is, hogy mindkét alkotmányban megjelenik ez a kérdéskör – jöllehet, kifejezetten a „nemzetiség” szóval egyikben sem találkozhatunk. Ehelyett a vonatkozó jogforrások inkább a „nemzet(ek)”, olykor a „nép(ek)” fogalmát helyezték előtérbe, vagy utaltak más államok polgáira – hangsúlyozva ezzel is a proletár internacionalizmus jelentőségét. A „nemzetiség” kifejezéshez leginkább hasonlónak a „nemzeti kisebbség” fogalmát tekinthetjük, ez a végleges alkotmányban előfordul. A kérdéskör mikénti szabályozását nyilvánvalóan meghatározta az a várakozás, hogy a világforradalom győzelmével, a proletárdiktatúra kiépítésével, végső soron a kommunizmus eszméjének megvalósításával a (nemzet)államok elhalása is együtt fog járni, így az osztályok és nemzetek közti fennálló különbségek végső soron el fognak tűnni.

1. Az *ideiglenes alkotmány* már 2. §-ában kimondta, hogy: „A magyarországi Tanácsköztársaságban minden nemzet, ha összefüggő, nagyobb területen él, külön nemzeti tanácsot és intézőbizottságot is alkot.” Sőt, előrevetítette egy ún. „föderalisztikus alapon álló magyarországi” Tanácsköztársaság megalakítását. Emellett – 21. §-ában – a választójogot kiterjesztette a nem magyar állampolgárokra is.⁶⁴

62 „Nem ismerjük el az 1949. évi kommunista alkotmányt, mert egy zarnoki uralom alapja volt, ezért kinyilvánítjuk érvénytelenségét.” Lásd ennek kapcsán a nagyívű kommentárt a preambulum kapcsán: Patyi András (2019): Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 403-485.

63 „2. Ezt az Alaptörvényt az Országgyűlés az 1949. évi XX. törvény 19. § (3) bekezdés a) pontja és 24. § (3) bekezdése alapján fogadja el.”

64 Ezt a jogot a végleges alkotmány is biztosította (67. §).

A végleges alkotmány a nemzetek, népek kérdését érintően is igen részletesen rendelkezett. Már az alapelvek közt, a 3. §-ban kimondta, hogy a Tanácsköztársaság „szabad népek szabad szövetsége”, valamint, hogy célja a dolgozók nemzetközi tanácsköztársasága. A 12. § is a külföldi állampolgárok jogegyenlősége meghirdetésének tekinthető: „A Tanácsköztársaság a világ proletárjai egyesülésének gondolatát hirdeti és ezért minden külföldi proletárnak megadja mindazokat a jogokat, amelyek a magyar proletárt megilletik és fölhatalmaz minden helyi tanácsot, hogy a külföldi munkásokat kérelmükre magyar honosoknak nyilváníthassa.” A 14. § pedig kifejezetten a nemzeti kisebbségek egyenjogúságára mutat rá: „A Tanácsköztársaság nem ismer faji vagy nemzeti különbséget. Nem tűri a nemzeti kisebbségek bármilyen elnyomását és nyelvük használatának korlátozását. Mindenki szabadon használhatja anyanyelvét és minden hatóság köteles a Magyarországon használatos nyelvek bármelyikén kiállított hozzátartozó beadványt elfogadni s mindenkit saját anyanyelvén meghallgatni és vele tárgyalni.”⁶⁵ Az utolsó mondat különösen kiemelendő, mert az a mindennapokban akár tömegesen előforduló hatósági eljárásokra vonatkozóan juttatja érvényre a jogegyenlőség követelményét (más kérdés természetesen, hogy vajon a megvalósítás feltételei a gyakorlatban rendelkezésre álltak-e).⁶⁶

A végleges alkotmány a kormányzati szerv kiépítése kapcsán is hangsúlyozta két nemzet kiemelt helyzetét, amikor külön német és ruszin népbiztoság felállításáról rendelkezett.⁶⁷ A német és a ruszin népbiztos a Népgazdasági Tanács elnökségébe is beke-
rült.⁶⁸

65 Hasonlóan rendelkezett a 62. § is, mely elrendelte, hogy a tanácsok gondoskodjanak arról, hogy a felek ügyeikben anyanyelvükön kapjanak tájékoztatást.

66 Érdekességképp: a hatályos magyar hatósági eljárási törvény (2016. évi CL. törvény) is rendezi a hatósági eljárásokban a nemzetiségi nyelvhasználat lehetőségét, illetve a magyar nyelvet nem ismerő ügyfél lehetőségeit.

67 32. §. A német népbiztos Kalmár Henrik volt. A ruszin népbiztosi tisztséget az erre kijelölt Szabó Orest végül nem vállalta, ezért azt Stefán Ágoston töltötte be.

68 35. §

A nemzetek jelentőségét, a kérdés megfelelő rendezésének igényét jól mutatta az is, hogy a végleges alkotmány egy egész külön szerkezeti egységet szentelt a „nemzetek jogai” témájának (84-89. §). Ebben hangsúlyozta a szabad nyelvhasználat, a „nemzeti műveltség” ápolásának és fejlesztésének jogát. Sőt, abban is továbblépett az első alkotmányhoz képest, hogy országos tanács létrehozásához már az összefüggő földrajzi területet sem követelte meg. Mindazonáltal – az esetleg felmerülő autonómiatörekvések kapcsán – világossá tette azt is: „Ez a szervezet nem bonthatja meg a területi alapon nyugvó tanácsszervezetet.”⁶⁹ Az alkotmány a tanácsi igazgatás körében is biztosította a nemzetek részvételét;⁷⁰ sőt, nemzetközi viszonylatban is előírta tanácsköztársaságok létrehozását és szövetségek kialakítását. A 88. § így rendelkezett: „A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság nem állja utját annak, hogy a felszabaduló területeknek népességük és gazdasági erejük folytán erre képes nemzetei a Tanácsköztársasággal szövetséges külön tanácsköztársaságokat alkossanak.” (Ilyen volt például a néhány hétig működött Szlovák Tanácsköztársaság.)

2.71 A fentiekben – az írott normaszöveg szintjén – tükröződő nemzetiségpolitika egyértelmű ellentétben állt a korábbi, hosszú évtizedekre visszanyúló, és egyre inkább erősödő „magyarosítási” törekvésekkel. Ennek is megvoltak ugyanakkor a maga közvetlen

69 84. §. Az „autonómia” kifejezés egyik alkotmányban sem jelenik meg. Igaz, ennek – 1989 előtti – magyarázói közt akadt olyan is, aki úgy vélte, felesleges lett volna kimondani az autonómiát, hiszen a „Tanácsköztársaság egész alkotmányát, egész jogrendszerét, s nem csupán a nemzetek jogait szabályozó részét, áthatja az autonómia, az önkormányzat, az önigazgatás elve.” Lásd: Sarlós Béla (1969): A nemzetek jogai és a föderatív intézmények a Tanácsköztársaság jogrendszerében. In: Jogtudományi Közlöny, 1969/6., 310.

Mindazonáltal a gyakorlat azt mutatta meg, hogy valószínűleg megnyugtatóbb lett volna az autonómia rögzítése.

70 A 19. § a nemzetek lakosságarányú képviselőit egyébként a szövetséges központi intéző bizottságban is biztosította.

71 A 2-3. pont elsősorban a következő munka összefoglalásán alapszik: Tilkóvszky Loránt: Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században. Debrecen, Csokonai kiadó, 30-39.

előzményei. A szocialista, szociáldemokrata eszméket követő politikai irányzatok körében már régóta előkerült a nemzetiségek egyenjogúsításának kérdése, így például a Magyarországi Szociáldemokrata Párt már 1903. évi kongresszusán kimondta ezt az igényt. 1916 után, a Függetlenségi Pártból kiváló Károlyi Mihály, majd az 1917-ben kialakuló választójogi blokk tagjai is – így pl. a kérdés kapcsán mindig elkötelezett Jászi Oszkár – többször hangoztatták a nemzetiségi jogok jelentőségét, a választójog kiterjesztésének igényét. Természetesen mindebben érzékelhető volt az oroszországi események, később az ún. *wilsoni elvek* hatása is. Károlyi maga 1918 szeptemberét követően rendszeres tárgyalásokat folytatott a nemzetiségek képviselőivel. Jászi pártja (a Polgári Radikális Párt), majd a Magyar Nemzeti Tanács a nemzetiségi örendelkezés mellett foglalt állást – épp az ország területi épségének megtarthatósága érdekében. Az Oroszországi Kommunista Párt magyar csoportja – Kun Béla vezetésével – októberben kimondta, hogy a proletárok nemzeti különbözőségeket figyelembe nem vevő egyesülését kell megvalósítani.

A Károlyi-kormány rendkívül nehéz helyzetben kezdte meg tevékenységét. Az ország területi épségének megmaradása folytonosan kérdéses volt, a már korábban megalakult nemzetiségi tanácsok mellett újabbak jöttek létre (pl. a szerb, a román és a német nemzeti tanácsok). Az elszakadási törekvéseket az ország egyes területeinek megszállása is nyilvánvalóan erősítette. Jászi Oszkár nemzetiségi ügyekért felelős miniszter autonómiára, föderációs megoldásra vonatkozó tervei már nem találtak kedvező fogadtatásra.⁷²

72 Jászi munkásságának már a forradalmi időszak előtt jól ismert eleme volt a „Dunai Egyesült Államok”, a „Keleti Svájc”, a szövetségi állami megoldás lehetőségének vázolása. Lásd pl.: Csizmadia (szerk.): id. mű, 481-482. Az 1949 utáni Népköztársaság szakirodalmá egyébként olykor igyekezett ezen elképzelések „hibásságát” és elkészttségét felnagyítani (szemben természetesen a Tanácsköztársaság megoldásaival, bár azok „kisebb hibáira” is rámutatva). Lásd pl. Gergely Ernő (1959): A Magyar Tanácsköztársaság nemzetiségi politikája. In: Jogtudományi Közlöny, 1959/2-3., 81.; Sarlós Béla (1969): A nemzetek jogai és a föderatív intézmények a Tanácsköztársaság jogrendszerében. In: Jogtudományi Közlöny, 1969/6., 311. (Jellemző egyébként, hogy utóbbi szerző közvetlen párhuzamot

A ruszin (rutén) nemzetiség számára autonómiát biztosított az 1918. évi X. számú néptörvény. A törvényben megjelölt négy vármegye ruszinok lakta részeiből ún. „autonóm jogterület (kormányzósági terület)” alakult, *Ruszka Krajna* néven.⁷³ A törvény megjelölte a terület törvényhozó és kormányzati szerveit.⁷⁴ Kormányzati szervként nevesítette az ún. „ruszakkrajnai minisztérium”-ot, melynek élén miniszter állt, aki közös ügyekben a kormány tagja, autonóm ügyekben pedig legfelsőbb kormányzati szerv volt.⁷⁵ A másik kormányzati szerv a „ruszakkrajnai kormányzóság” volt, élén a kormányzóval.⁷⁶

A Berinkei-kormányban Jászi már nem vállalt miniszteri tisztséget, a nemzetiségi ügyek vitelét a miniszterelnök magának tartotta meg. A területi integritás remélt védelme érdekében a kormány igyekezett folytatni a nemzetiségi autonómiák bővítését – részben a párizsi békekonferenciára gyakorolható kedvező hatás reményében is. Az előző évi X. néptörvény mintájára a német nemzetiség autonómiájára vonatkozóan elfogadták az 1919. évi VI. számú néptörvényt, ezt követően a kormánynak ún. „német miniszter” is tagja lett.⁷⁷ Hasonló alapokon nyugvott a szlovák autonómiáról szóló XXX. számú néptörvény is, mely „Tótország – *Slovenská Krajina*” néven hozta volna létre az „önkormányzati jogterület”-et (és biztosított volna a magyar kormányban miniszteri posztot), azonban e törvény márciusi elfogadását követően a végrehajtására már nem maradt sem idő, sem politikai realitás.⁷⁸

von Kossuth Duna-konföderációs terve és a Tanácsköztársaság alkotmánya közt anélkül, hogy Jászi nevét akár csak meg is említéné.)

73 2. §

74 4-5. §

75 6. §. A tisztséget Szabó Oreszt, a rutén ügyekért felelős korábbi kormánybiztos töltötte be 1918. december végétől.

76 7. §. A kormányzói tisztséget Stefán Ágoston töltötte be 1919 januárjától.

77 A tisztséget február elejétől Junker János ítéletáblai bíró töltötte be, a minisztérium államtitkára Kalmár Henrik volt.

78 Lásd ehhez: Mezey Barna (2003): Magyar alkotmánytörténet. Budapest, Osiris Kiadó, 300. Bellér Béla a törvény elfogadását egyenesen „értelmetlen provokációként” fogta fel. Lásd: Bellér Béla (1969): A Magyar Népköztársaság és a Tanácsköztársaság nemzetiségi kultúrpolitikája. In: Történelmi Szemle, 1969/1-2., 3.

3. Kun Béla nem sokkal Oroszországból történt hazatérése után, 1918 novemberének végén megalakította az új kommunista pártot. A párt radikális elképzelései közt szerepelt, hogy a nemzetiségi kérdés megoldása kizárólag a nemzetek nélküli, egész Európát behálózó, föderatív természetű tanácsköztársasági rendszerrel lehetséges. A sürgető reformokat követelő politikai irányzat hívei nagy gyorsasággal szaporodtak.

Az 1919. március 21-i hatalomátvételt követően – elméletileg – lehetőség nyílt az elképzelések valóra váltására. A proletárhatalom is fontosnak tartotta a korábbi két nemzetiségi kormánytag tisztségének megtartását (német és ruszin népbiztosok). Kun Béla ugyanakkor idejekorán világossá tette, hogy a nem sokkal korábban elfogadott autonómiatörvények a tanácsrendszerhez csak akkor „illeszkednek”, ha annak egységét nem bontják meg. Nem terveztek külön választásokat kiírni nemzetiségi önkormányzati szervek létrehozása kapcsán sem, az áprilisi választások során a német és ruszin nemzetiségiek számarányuknak megfelelően kerülhettek be a helyi tanácsokba, majd az ő küldöttjeik tanácskozási jogot kaptak.⁷⁹

A vend-vidéki szlovén autonómia kérdésében nem történt komoly előrelépés, a Károlyi-kormányban elkészített Jászi-Obál-féle terv sem került napirendre. Ennek nyomán 1919. május végén ellenforradalmi jellegű fellépések kapcsán kikiáltották a Murai Vend Köztársaságot, néhány nap múlva azonban ezt a megmozdulást leverték.

A három korábbi néptörvényben említett autonómiák megvalósításában kevés siker mutatkozott. A *ruszin* területek 1919. április végén csehszlovák-román megszállás alá kerültek, így a szovjet-

⁷⁹ Gergely Ernő arra mutat rá, hogy a vonatkozó kormányzótanácsi rendelet célja az volt, hogy a két nemzet rendelkezze képvisellett a végleges alkotmány előkészítő tárgyalásain. Lásd: Gergely Ernő (1953): A Magyar Tanácsköztársaság nemzetiségi politikája a Tanácsköztársaság alkotmányának tükrében. In: Állam és Igazgatás, 1953/4-5., 252.

ukrán tanácsköztársasági kapcsolat lehetősége nem válhatott reálissá.⁸⁰ A Vörös Hadsereg sikeres északi hadjárata nyomán viszont június 16-án Eperjesen a magyar kormány támogatásával sor került a *Szlovák Tanácsköztársaság* kikiáltására. Ez az eredmény sem volt azonban hosszú életű, hiszen a területek kényszerű kiürítése ezután rövid időn belül lezajlott.⁸¹ A fentiek mellett a kormányzat a nyugati *német* kerület megszervezését támogatta,⁸² de a területen elhelyezkedő horvát lakosságú települések kiválását ebből már nem tette lehetővé.

Tilkovszky Loránt összefoglaló értékelése szerint a Tanácsköztársaság nemzetiségi politikája jórészt propagandisztikus-agitációs feladatok „alárendeltségében” valósult csak meg. A nemzetiségek anyanyelvén készült nagy számú tájékoztató anyag elsősorban a határok mögött állomásozó és a területi integrációra veszélyt jelentő katonaság „felvilágosítását” célozta; míg nemzetiségi kultúr- és oktatáspolitikára jóval kevesebb erő maradt (pl. a

80 Ugyanakkor – mivel a ruszin terület öngazgatásának kiépítésére némi képp több idő jutott – 1919. április elején még sor került Ruszin Vörös Gárda és Vörös Őrség felállításáról szóló rendelet, sőt, egy Ruszka Krajnára vonatkozó alkotmánytervezet kiadására is. Részletesen lásd: Gergely Ernő (1963): A proletárforradalom és a tanács hatalom Kárpátalján és Nyugat-Magyarországon. In: Jogtudományi Közlöny, 1963/10-11., 545-546.

A fentiek mellett a tanácsválasztások köréből a községi és a városi szint megválasztására került sor, a magasabb szintű tanácsok esetében erre már nem jutott idő. Lásd Bellér Béla (1969): A Magyar Népköztársaság és a Tanácsköztársaság nemzetiségi kultúrpolitikája. In: Történelmi Szemle, 1969/1-2., 10.

81 A mintegy két hét alatt megtervezett, ill. részben megvalósított oktatáspolitikai intézkedésekről lásd részletesen Bellér Béla (1969): A Magyar Népköztársaság és a Tanácsköztársaság nemzetiségi kultúrpolitikája. In: Történelmi Szemle, 1969/1-2., 9. (Ilyen volt pl. pedagógus-átképzés szervezése, a tanoncok munkaidejének módosítása, az általános és felsőfokú „műveltség” ingyenessé tétele, „munkásszabadiskola” felállítása stb. Az „eredmények” közé került egy proletárgyermekek számára rendezett júniális is, melyhez a cukrot Budapestről kapták.)

82 A német önkormányzati szerv (kerületi tanács) első ülését 1919. május 20-án, Sopronban tartotta. Lásd: Gergely Ernő (1963): A proletárforradalom és a tanács hatalom Kárpátalján és Nyugat-Magyarországon. In: Jogtudományi Közlöny, 1963/10-11., 548.

nemzetiségi anyanyelven történő oktatás⁸³ alapvetően csak a német területeken bontakozhatott ki⁸⁴).

A Tanácsköztársaságot követő kormányok igyekeztek a nemzetiségi autonómia terén engedelményeket tenni, természetesen elsősorban a területi integritás védelme érdekében. A Nép- és a Tanácsköztársaság jogalkotási aktusait ugyan nem tekintették érvényesnek, de új jogszabályokat elfogadtak e tárgykörben, sőt, nemzetiségi pártok megalakítását is bátorították. A béketárgyalások folyamata, és különösen a trianoni szerződés aláírása ugyanakkor a nemzetiségi autonómiát erősen ellenző politikai mozgalmak (pl. a Területvédő Liga) egyre keményebb fellépését is magával hozta. Ez a sajátos politikai kettősség meghatározta az elkövetkező évek, évtizedek politikáját – nem függetlenül a hatalmas területvesztésből fakadó sajátosságoktól és a fokozatosan erősödő asszimilációs, majd sovinizta, fajvédő, nyilas, és a területi revíziót követelő irányzatok térnyerésétől, valamint a német befolyástól.

83 A német anyanyelvű oktatást mintegy 500 népiskolában vezették be. Lásd: Orosz László: Trianon és a magyarországi németiség. In: Emlékeztető, 2016/1-2. 26.; Bellér Béla (1969): A Magyar Népköztársaság és a Tanácsköztársaság nemzetiségi kultúrpolitikája. In: Történelmi Szemle, 1969/1-2., 17.

84 A német területeken az oktatásügy terén megtett intézkedésekről részletesen lásd Bellér Béla (1969): A Magyar Népköztársaság és a Tanácsköztársaság nemzetiségi kultúrpolitikája. In: Történelmi Szemle, 1969/1-2., 13-17.

CSUNDERLIK PÉTER

„OKTÓBERTŐL AUGUSZTUSIG” – DIETZ KÁROLY BUDAPESTI RENDŐRFŐKAPITÁNY (ÖN)ÉRTÉKELÉSE

Az 1919 utáni ellenforradalmi propaganda a magyar történelem mélypontjaként igyekezett bemutatni a Tanácsköztársaságot, egy olyan sötét ellenpontként, amelyhez képest a Horthy-rendszer minél világosabb színben tűnhetett fel.¹ A Tanácsköztársaság-ellenes kiadványok olyan ellenvilágként ábrázolták a kommünt, ahol az erényesség vétekké lett, és a bűnösökből lettek a jutalmazottak.² És példák sorát hozták arra, hogy miközben a „legkiválóbb magyarok” a Tanácsköztársaság túszaik lettek, a proletárdiktatúra kikiáltását követően elszabadult a bűnözés. Csak egy példa: *A zsidók rémuralma Magyarországon* című 1919-es, élesen antiszemita kiadvány szerint már az első éjszaka, 1919. március 21-én éjjel 40 ékszerüzletet fosztottak ki csak a VII. kerületben, részben a rendőrség asszisztenciájával.³ Hosszasan lehetne idézni még a Tanácsköztársaság-ellenes irodalmat, de inkább lássuk, hogy mit írt az a Dietz Károly a forradalmak koráról, akinek az 1919 utáni memoárszerzők közül egykori budapesti rendőrfőkapitányként a legtöbb információval kellett rendelkeznie az állítólagos bűnözési hullámról.

Dietz Károly (1885–1969) a „sértett szakember” pozíciójából írta meg *Októbertől – augusztusig* című, 1920-ban megjelentetett

1 L. Csunderlik Péter (2019): A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában. Budapest, Napvilág.

2 Vö.: Romsics Gergely (2004): Mítosz és emlékezet. A Habsburg Birodalom felbomlása az osztrák és a magyar politikai elit emlékirat-irodalmában. Budapest, L'Harmattan, 81.

3A zsidók rémuralma Magyarországon 1919. március 21-től augusztus hó 1-ig. [h. n.], (1919), 15–16.

memoárját,⁴ melyben elsősorban a budapesti rendőrség forradalmak alatti történetét világította meg. Dietz budapesti rendőrfőkapitányként vezette a fővárosi rendőrséget egészen a proletárdiktatúra alatti letartóztatásáig. Könyve olvasmányosságát úgy méltatta a *Tolnai Világlapja*, hogy nem is tudni, „melyik a nagyobb tehetség, a rendőr vagy az író”.⁵

Dietz memoárja öngazoló céllal jelent meg, be akarta mutatni, hogy az 1918. október 30–31-i őszirozsás forradalom kitörése után a rendőrség állította helyre a rendet, és hogy a vezetése alatt nemhogy mentes maradt a bolsevizmustól, de mindvégig és egyre inkább magára hagyva küzdött a „vörös rém” ellen. Állítása szerint a proletárdiktatúra 1919. március 21-i kikiáltását követően megmentette a rendőrséget a „szétzülléstől”, és részt vett az ellenforradalmi szervezkedésben. Igazán nagy méltánytalanságként élhette meg tehát, hogy a Tanácsköztársaság bukása után csak átmenetileg kapta vissza pozícióját, mert a Friedrich-kormány idején végleg nyugdíjazták. (1934 és 1939 között a magyar labdarúgó-válogatott szövetségi kapitányi posztjával vigasztalódhatott.)

Dietz a művében leszögezte, hogy „szűk látókörben” vizsgálja a történeteket, aki a „magyarországi bolsevizmus gyökerét” az 1918. októberi események idején keresi, a magyarországi bolsevizmus ugyanis már jóval korábban „csírázni” kezdett, mégpedig a Galilei Körben. Az első szervezett magyarországi bolsevik csoportosulásként az antimilitarista tevékenysége miatt elítélt Duczynska-Sugár-csoportot⁶ jelölte meg: *„Ez a mozgalom, mely a hadsereg fegyelmét következetes őrlő propagandájával kezdte ki és lassankint fel is bomlasztotta, mintegy a bolsevizmus előfutárja*

4Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata.

5Októbertől augusztusig. Tolnai Világlapja. 1919. december 27., 26.

6A Duczynska-Sugár-csoportól I. Tömöry Márta: Új vizeken járok. (A Galilei Kör története). Budapest, Gondolat Kiadó, 1960, 105-137. Ill. Csunderlik Péter (2017): Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör (1908–1919) története. Budapest, Napvilág, 325-332.

gyanánt rágódott végig nemzetünk testén.” De úgy véli, egy ilyen típusú felforgató szervezkedés az 1914 előtti Magyarországon elképzelhetetlen lett volna.

Az 1917-1918-as időszakban megkezdődő bolsevik „behatolás” ellen ugyanis azért nem tudott védekezni a magyar állam – írja –, mert az meggyengült a világháborús erőfeszítések következtében. Dietz a „háború rettenetes elhúzódása” miatt előálló termelési zavarokat, a nyersanyaghiányt, az élelmezési nehézségeket, az ipar és kereskedelem pangását emelte ki, melyek következtében az emberek lelkén „általános elcsüggedés és elégedetlenség” lett úrrá. Emiatt a világháború végére lerongyolódott „minden, ami értéket képviselt”, a „nemzeti érzés”, az „erkölcsről való felfogás” és az állam is. „Amint elkopott a vasút, a posta, a posta, úgy romlott meg, ment tönkre a közigazgatás is”,⁸ és így megszűnt a nemzet ellenálló-képessége. Dietz különösen azért vonta felelősségre a világháború alatti kormányokat, mert azok nem tettek semmit a közalkalmazottak reálbércsökkenése ellen.⁹ Vagyis Dietz Károly – bár igen kritikusan szemlélte az 1918-1919-es forradalmak történéseit – a legkevésbé sem mentegette a „régí” elitet.

Dietz szerint a forradalom kitörését nagyban elősegítette, hogy míg a társadalom jelentős része elszegényedett, *„szegény asszonyok tömegei álltak sort már a hajnali órákban, hogy déltájban egy kis zsírhoz, egy kis húshoz, krumplihoz vagy miegyébhez juszanak”,* addig a hadiszállítók milliomosokká váltak. 1918-ra *„keserű gyűlöléssel néztek egymásra az emberek és soha nem tapasztalt mértékben gyűlölték egymást a különböző társadalmi osztályok*

7 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 1.

8 Uo.

9Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 6. – Az állami tisztviselők reálbércsökkenése okozta középosztályon belüli feszültség növekedéséről l. Bihari Péter (2008): Lövészárkok a háttérben. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború alatti Magyarországon. Budapest, Napvilág, 137-149.

is. *Soha így szétagolva nem voltunk... A forradalom magjai el voltak hintve és egyre erősebben csíráztak...*¹⁰ Vagyis a „bolsevizmus szellemét” a világháború hozta el Magyarországra, és Kun Béla és társai már csak a maguk javára fordították azt. Tevékenységük megkönnyítette, hogy az Oroszországból megérkező Kunéknak bőségesen állt rendelkezésre pénz pártépítésre és agitációra, Dietz információi szerint a pénzhez a bécsi orosz vörös keresztmisszió közvetítésével jutottak hozzá.¹¹

1918 októberére gyakorlatilag megszűnt az államszervezet: a katonaság is a Nemzeti Tanács mellé állt, és már csak a rendőrség tartott ki a Wekerle-kormány mellett, de „*a háborús esztendők itt is éreztették hatásukat*”.¹² Mikor az október 28-i lánchídi csata után a rendőrségi vezetés is a Nemzeti Tanács támogatásáról döntött, elvetették a kockát és „*már október 31-én kitörhetett a forradalom*”.¹³ Vagyis Dietz a maga forradalom-történetében a rendőrség állásfoglalását tartotta döntőnek, bár szerinte nem volt más választás: néhány nappal később a rendőrség csatlakozása nélkül is

10 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rác Vilmos könyvkiadóvállalata, 6. – A társadalom nagy részének elszegényedése és a háborúból profitálók meggazdagodása közti egyre fokozódó feszültséghez l. Hatos Pál (2018): Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története. Budapest, Jaffa.

11 L.: „A bolsevik mozgalom is, mint a háború és mint minden a világon elsősorban pénzkérdés volt. Kunék maguktól sem sajnálták az orosz rubeleket, de a mozgalomra is rengeteget áldoztak. Amikor a velük hozott első készlet kifogyott, küldönc útján hozattak Oroszországból és Wienből, az orosz vörös kereszt missiótól, amely a hasonló missiókkal együtt Leninnel állandó összeköttetésben állván, egyéb célt sem szolgált, mint a bolsevik mozgalomnak pénzzel való támogatását. Seidler Ernő, a későbbi rendőri népbiztos is csempészett be egy alkalommal a bécsi vörös kereszt missiótól 300000 koronát. Dicsekedve szokta emlegetni, hogy milyen ügyetlenek voltak a határrendőrök: zsebkendővel a bokájához kötve hozta a pénzt és nem vették észre. Budapesten is volt a Royal-szállóban egy orosz vörös kereszt missió, amely állandóan pénzelte Kunékat.” (Dietz Károly: i. m., 97.) – Kun Béla hazatéréséről és a KMP megszervezéséről tájékoztat: Borsányi György (1979): Kun Béla. Politikai életrajz. Budapest, Kosuth..

12 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rác Vilmos könyvkiadóvállalata, 7.

13 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rác Vilmos könyvkiadóvállalata, 8.

kitört volna a forradalom, csak az akkor már a rendőrséget is el-
söpörte volna: „Amikor a rendőrség a Nemzeti Tanácshoz csatla-
kozott, már teljesen alá volt aknázva a talaj. A helyőrségi csapatok
kiküldötteik útján egymás után jelentették be csatlakozásukat, sőt
a dunai monitorok is már a Nemzeti Tanács rendelkezésére állot-
tak, készen minden percben bombázni a fővárost.”¹⁴

A „bolseviki mozgalom” november végi kezdetével Kun Béla és
társai tevékenységének ellenőrzése kötötte le a már Dietz Károly
vezette rendőrség minden energiáját. Ugyan „a korszellemből folyó
fegyelemellenes törekvések és belvillongások állandóan foglalkoz-
tatták és gyengítették a testületet”, de Dietz kitartóan képviselte
azon álláspont rendőrség mindvégig egységesen szemben állt a
„vörös rémmel” egészen 1919. március 21-ig, amikor is hivatalo-
san megtörtént a hatalomátadás.¹⁵ Mert a gyakorlatban az szerinte
már korábban megtörtént: miután 1918 végén és 1919 elején Po-
gány József egymásután megbuktatta a Károlyi-kormány hadügy-
minisztereit – Bartha Albertet és Festetics Sándort –, Károlynak
és a polgári minisztereknek már nem volt értelme a helyükön ma-
radniuk: „Hatalom nélküli bábokká váltak, akik talán csak maguk
hitték azt, hogy úgy is történik valami, amint ők akarják.”¹⁶

Dietz a rendőrség működését nehezítő „korszellemből” fakadó
bajok alatt azt értette, hogy „szervezkedési láz dühöngött széles e
hazában az októberi forradalmat követő időkben”:¹⁷

„Pártok alakultak és vívtak hírlapi és plakátcsatákat. De meg-
mozdultak a hivatalok is. Gözerővel szervezkedtek a köztisztviselők
és közalkalmazottak. Egyik szabad szervezetet, másik bizalmi

14 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 164.

15 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 16. – A proletárdiktatúra kikiáltásának körülményeihez l. Hajdu Tibor munkáit: Hajdu Tibor (1969): A Magyarországi Tanácsköztársaság, Budapest, Kossuth.; Hajdu Tibor (1979): Március huszonegyedike. Budapest, Kossuth.

16 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 65.

17A „szervezkedési láz” azonban már a világháború alatt elkezdődött. L. Kende János (1979): Forradalomról forradalomra. Az 1918-1919-es forradalmak Magyarországon. Budapest, Gondolat, 7-69.

*rendszert, harmadik szakszervezetet akart. Mindenki teljes erővel agitált és kapacitált. És a legvégén már a kommunisták jutottak szóhoz... Ez volt a fejlődési processus mindenütt.*¹⁸

Dietz hangsúlyozta, hogy a rendőrségen belüli bizalmi rendszer már azelőtt létrejött, hogy őt kinevezték volna főkapitánnyá.¹⁹ Nem meglepő e mentegetőzés, mivel szerinte a bizalmiak terjesztették a „ragályt”.²⁰ Úgy gondolta, hogy a bizalmi-rendszer intézményének „külön tanulmányt” érdemlő „történelmi szerepe” volt a hadsereg elpusztításában, és a Katonatanács „átkozott kormánybiztosa”, Pogány József találmányának tulajdonította a bizalmi-rendszert.²¹ Az *Októbertől – augusztusig* elbeszélésében az volt a döntő a katasztrófa bekövetkezte szempontjából, hogy a rendőrséget és a hadsereget is elérte a szervezkedés, és hogy Bartha Albert és Pogány József küzdelméből az utóbbi került ki győztesen.²² Dietz Pogány Józsefet tette meg az 1918-1919-es felfordulás legfőbb felelősének, nevének epiforaként²³ szerepeltetésével az átkozódás hatását keltve:

18 Dr. Dietz Károly (1920): *Októbertől – augusztusig*. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 19.

19 Dr. Dietz Károly (1920): *Októbertől – augusztusig*. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 41.

20 A „ragály” metaforához l. Susan Sontag (1983): *A betegség mint metafora*. Budapest, Európa. – De maga Lenin is a bolsevizmus „bacilusairól” beszélt. L. Rudolf L. Tőkés (1967): *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic. The Origins and Role of the Communist Party of Hungary in the Revolutions of 1918-1919*. New York-Washington, Frederick A. Praeger, vii.

21 Dr. Dietz Károly (1920): *Októbertől – augusztusig*. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 61.

22, „Kétségtelen, hogy a rendőrségnek a szocializmus felé tolódását illetőleg a hadsereg szociálista alapon való megszervezése volt a döntő. Magyarország sorsa akkor dőlt el, amikor Bartha Albert hadügyminiszter ellen felvonult, őt megbuktatta és ezt a tipikus lázadást, egyikét dr. Pogány József legnagyobb bűneinek nem követte megtorlás. A lehetetlenül rosszul fizetett és ezért a világháború ideje alatt lerongyolódott, dezorganizálódott rendőrség emberei gondolkodóba estek és a kormányt hatalom nélkül látván, természetesen szociálista alapon való szervezkedés szükségességét.” (Dr. Dietz Károly (1920): *Októbertől – augusztusig*. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 21.)

23 Szabó G. Zoltán – Szörényi László (1997): *Kis magyar retorika*. Bevezetés az irodalmi retorikába. Budapest, Helikon, 116.

„Amíg mindenkinek a rend helyreállításán és fenntartásán főtt a feje, egy név vált - napról-napra jobban előrenyomulva - ismertté: dr. Pogány József. Ahol valami szép terv megbukott, ahol valami jó akarat, jó szándék kereszteződött: mindenütt az ő keze működött. Átkos és végzetes szerepet játszott a forradalom óta dr. Pogány József. A forradalmat követő események forgatagában senki sem gondolt a jövőre, senkinek sem volt határozott programja, amellyel a jövő alakulását az ország érdekében befolyásolja, senki sem tudta és igyekezett az események fejlődését az ország érdekei irányába terelni. - Egy ember volt csak, akinek határozott céljai voltak, aki nyomban hozzáfogott egy távoli terv megalapozásához: Pogány József dr.”²⁴

Míg szinte minden más 1919 utáni ellenforradalmi visszaemlékező neveltséges pojjáaként festette meg Pogányt, Dietz a forradalmak korának „legmarkánsabb”, „legcéltudatosabb”, „legelszántabb kalandorának” nevezte, aki fáradhatatlanul járt „kaszárnyáról kaszárnyára” és naponta 8-10 beszédet mondott. Ezért a pusztító Hérosztratoszhoz hasonlította.²⁵ A beszédek tartása és a bizalmi rendszer megszervezése miatt Pogány azzal is fontos szerepet játszott az események alakításában, hogy 1918 decemberében ő volt az, aki kimentette Kun Bélát a Mária Terézia laktanya feldühödött katonáinak kezei közül.²⁶ De az *Októbertől - augusztusig* igen keveset írt Kun Béláról, annál többet a kommunisták felfegyverzésében főszerepet játszó Cserny Józsefről.

Megint csak meglepő az általam vizsgált Tanácsköztársaság-ellenes irodalomban Dietznél elismerőbb szavakkal csak Csizmadia Sándor illetve Cserny a *Hol voltam a diktatúrában?!* című 1919-es önmentegető füzetében.²⁷ Az egykori rendőrfőkapitány szerint az

24 Dr. Dietz Károly (1920): *Októbertől - augusztusig*. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 59.

25 Dr. Dietz Károly (1920): *Októbertől - augusztusig*. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 61.

26 Dr. Dietz Károly (1920): *Októbertől - augusztusig*. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 75.

27Csizmadia visszaemlékezése: Csizmadia Sándor (1919): *Hol voltam a diktatúrában?!* Budapest, „Pirkadás” Kiadóhivatal. - A Horthy-kori Cserny-képekről

osztrák-magyar hadiflotta átadása után Budapestre került, dologtalanná vált tengerészek közül kiemelkedett a Lenin-fiúk későbbi parancsnoka „értelmességével és akaraterejével”. „Jó svádájú, nagy akaraterejű, mindenre képes, elszánt, semmivel sem törődő embernek” írta le, bár hozzátette, hogy korábban több esztendőt ült betöréses lopásért. A tengerészek csapata „városligeti hintáslegényekkel” és „betörőkkel” egészült ki, akik „valamennyien tengerész sapkát nyomtak a fejükbe és kinevezték magukat őrmestereknek”.²⁸

Cserny Kun Béla megbízásából, a párt pénzén vásárolt fegyvereket a kommunistáknak, amelyben az anyagraktárak bizalmi férfijai segítettek. A vásárlás után hamarosan már rablással folytatták az eszközbeszerzést, 1918 és 1919 fordulóján „egyik rablást a másik után bonyolították le”, valamint „önhatalmúlag rekviráltak járóműveket és élelmiszereket.”²⁹ A legnagyobb fogásukra a Mackensen-hadsereg lefegyverzése adott lehetőséget. Dietz elbeszélésében Csernyék autóval mentek Szolnokra, ahol a pályaudvar holt vágányai tele voltak muníciós vagonokkal, melyeket csak a vasúti személyzet felfegyverzett tagjai őriztek. „Cserny József és banditái orozva megrohanták a szerencsétleneket és halomra mészárolták őket”, majd az elloptott munícióval visszatértek Pestre. Dietz úgy tudta, hogy a kommunista pártvezetők 1919. februári letartóztatását követően Csernynek kész terve volt arra, hogy miként szabadítsa ki a Gyűjtőfogházból Kun Bélát és társait, a szociáldemokraták és a kommunisták megegyezése azonban szükségtelessé tette ezt az akciót.³⁰

Pogány, Cserny – vagy éppen Csernyák Imre, akinek a Katonatanács éléről történő eltávolítását Dietz szorgalmazta leginkább a

I. L. Csunderlik Péter (2019): A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában. Budapest, Napvilág, 235–242.

28 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 76.

29 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 77.

30 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 77–78.

saját állítása szerint – egyike volt azoknak a „rovottmúltú alakoknak” és „kétes existenciáknak”, akik az őszirózsás forradalom idején felszínre kerültek. Ám Dietz egyedüli visszaemlékezőként felismerte és elismerte, hogy a forradalmak szükséges velejárója a kétes figurák pozícióba kerülése:

„Minden forradalomnak van (...) egy közös átka: annyi salak, annyi kétes elem kerül felül, hogy szinte vétkeznek az emberiség ellen azok, akik sorsán – jóhiszeműleg – forradalmi eszközökkel akarnak segíteni... És ez ellen nincsen védekezés. Forradalom el sem képzelhető nélkülük, mert ezekben van meg a mindent kockáztató elszántság. Nekik nincs mit veszteniök!”³¹

A polgárságnak annál inkább volt, 1918 őszétől mégis „valami tunya közönnyel tűrte, hogy sorsát mások irányítsák, legfontosabb érdekei felett mások döntsenek”. Dietz szégyenpadra ültette a polgárságot, amiért „gyáva és puha volt” az októberi forradalomtól a proletárdiktatúra kikiáltásáig eltelt időszak egészében.³²

A kommunisták március 21-i hatalomra kerülése ugyan váratlan érte a budapesti rendőrfőkapitányságot – Dietz éppen a Műegyetemi Atlétikai és Football Club (MAFC) által rendezett banketten készült részt venni –, de hosszabb távon elkerülhetetlen volt az Októbertől – augusztusig elbeszélésében. E szerint a kommunisták februári letartóztatását követő fejleményekből előre látható volt, hogy „a bolsevizmus előbb-utóbb uralomra jut”, mert rohamosan növekedett a népszerűségük, miután pénzzel és ígéretekkel „vásárolta” meg a mozgalom az emberek meggyőződését.³³ Ám arra, hogy az MSZDP politikai öngyilkosságot követ el azzal, hogy

31 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 46.

32 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 67.

33L. „a kommunisták letartóztatása utáni fejleményekből előre látható volt, hogy a bolsevizmus előbb-utóbb uralomra jut, mert egy jóformán szabadjára engedett mozgalomnak, amely széles néprétegek előtt igen kedves eszmékkel – »be fogtok ülni az urak vagyonába!«, »tietek lesz minden hatalom!« - korteskedett és pénzzel vásárolta az emberek meggyőződését, végeredményben is sikerre kellett vezetnie”. (Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 99.)

összeadja magát olyanokkal, akiknek törekvéseit gyűléseken és sajtóban örültségnek nyilvánította: senki sem gondolhatott.³⁴ Dietz szerint óriási hibát követtek el a szociáldemokraták a párt-egyesüléssel.

Amikor az 1918 októberétől 1919 márciusáig terjedő eseményeken és folyamatokon végigtekintve megnevezte Dietz, hogy ki a hibás Kun Béla és társai hatalomra kerüléséért, megállapította, hogy „*Károlyit és tanácsadóit feltétlenül súlyos felelősség terheli*”. Károlyi legnagyobb politikusi hibájának azt tartotta, hogy a világot „*kedvelt tanácsadóinak szemüvegén keresztül*” nézte ahelyett, hogy megbízható küldöttek útján szerzett volna ismereteket például Szovjet-Oroszországról és az ottani proletárdiktatúráról.³⁵ Dietz tényként ismerte el, hogy a kormány a Vix-jegyék átadása miatt mondott le, „*mert az ország az új határok között oly szűk területre szorult volna össze, hogy önálló állami életet semmi esetre sem folytathatott volna*”.³⁶ Azt azonban nem tudta eldönteni, hogy Károlyi valóban úgy tudta-e tévesen, hogy a demarkációs vonal egyben a leendő politikai határt is jelöli.

Nem tartotta kizártnak, hogy Károlyi lemondása és a hatalomátadás egy „*tervszerű zsarolási manőver volt*” csak:

„Hátha megijed az entente a proletár-ököl mutogatásától; hátha a bolsevizmus veszedelmes térfoglalásának tekinti a történeteket és enyhébben kezel bennünket, csak térjünk vissza a kapitalizmusba!

34 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 100.

35 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 107. – Károlyi Mihály és „rossz tanácsadóinak” bírálatát l. „Ez a fáradt testben, lélekben kimerült, révetegen maga elé néző ember egyáltalán nem bizonyult alkalmasnak a történelmi szerepre, amelynek betöltésére vállalkozott. Pedig az októberi események mámorában mindenki azt hitte, hogy ez a szerep egyenesen hivatás számára. Mindennap, amellyel októbert meghaladtuk, távolabb és távolabb sodorta Károlyit attól a politikai bázistól, amely a nemzet élére állította, és amely mértékben alakult át politikai gondolkozása, oly mértékben hatalmasodott el rajta legelső sorban a kis, jelentéktelen, dr. Simonyi Henrik, továbbá Kéri Pál, Vadász Miklós, Jászi Oszkár, dr. Diener-Dénes József, dr. Kunfi Zsigmond és dr. Pogány József végzetes befolyása, amely egyúttal Károlyi politikai átváltozását.”

36 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 98.

Ha ez igaz volna - cél szentesítvén az eszközt - lehetne valamit Károlyi javára írni... Azonban még ebben az esetben is rossz politikusnak kellene őt nyilvánítanunk: mert tudnia kellett volna, hogy az entente jobban van tájékozva, mint ő, sokkal jobban, hogysem ilyen átlátszó fogással meg lehetett volna téveszteni.”³⁷

Szemben a többi ellenforradalmi visszaemlékezővel³⁸ Dietz azt állította, hogy a proletárdiktatúra kikiáltása egyáltalán nem okozott nyugtalanságot, mi több a közvélemény támogatása kísérte a tanácskormány megalakulását, amelytől a magyar határok megvédelését várták: „A nemzeti sovinizmusba burkolt bolsevizmus az első napokban valami különös kábulatban tartott mindenkit.”³⁹ Dietz a következőképp idézte fel a március végi napokat:

„A lapok áradozó kommentárokkal kísérték az átalakulást és az első napokban - amíg az emberek nem voltak tisztában lényegével - a szovjeturalom általában nem is okozott észrevehető nyugtalanságot. Az emberek úgy magyarázták a fordulatot, hogy csak végszükségből, az ország megmentése érdekében történt. (Így is volt beállítva a dolog!) És nem aggodalmaskodtak a rettegett rém, a proletáruralom betoppanása miatt... Fő: az ország területi integritása. Ha ez megóvható - igyekeztek az emberek megnyugtanni magukat - minden jól van. - Azt lehetne mondani, hogy a magyar bolsevizmus valósággal nemzetiszínű szalagokkal felcicomázva jelent meg a színen.”⁴⁰

Dietz a saját elmondása szerint a kezdetektől biztos volt abban, hogy a blokád alá vett Tanácsköztársaság nem maradhat fenn

37 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől - augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rác Vilmos könyvkiadóvállalata, 112-113.

38 L. Csunderlik Péter (2019): A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában. Budapest, Napvilág, 142-151.

39 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől - augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rác Vilmos könyvkiadóvállalata, 128.

40 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől - augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rác Vilmos könyvkiadóvállalata, 104.

hosszabb távon, mivel az antant „*egy világrészt tudott kiéheztetni*”, és ezért megerőltetés nélkül végez majd a „*tanácsuralommal*”.⁴¹

A Tanácsköztársaság intézkedéseinek megítélésében kapcsolatban is némileg külön utat képviselt az egykori rendőrfőkapitány. Ellentétben azokkal, akik a kommün minden intézkedését kárhoztatták, szerinte lehetett okulni a proletárdiktatúra egyes intézkedéseiből. Például helyes döntésnek tartotta az egységes Vörös Őrség felállítását, amelyet elsősorban Landler Jenő belügyi népbiztos vitt keresztül, aki nem sokat törődött azzal, hogy a csendőrség, a határrendőrség a budapesti és vidéki rendőrségek miképp rivalizáltak egymással.⁴² Bár a helyes intézkedéstől függetlenül csakhamar már a „*legnagyobb káosz*” uralkodott a rendőrségi ügyekben – írja Dietz –, mivel a vörös őrség mellett a különböző népbiztosságok, munkástanácsok, direktóriumok és párt-szervezetek is beavatkoztak azokba.⁴³

A politikai megbízottak megjelenését viszont károsnak tartotta és bírálta, miképp a kommün alatti nepotizmust, protekcionizmust és korrupciót is. A kapitalista társadalom „*legnagyobb bünei*” sosem burjánzottak úgy, mint a proletárdiktatúrában.⁴⁴ A nepotizmusra azt hozta példának, hogy bátyja – a KMP-alapító Rabi-

41 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rác Vilmos könyvkiadóvállalata, 114.

42 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rác Vilmos könyvkiadóvállalata, 116–117.

43 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rác Vilmos könyvkiadóvállalata, 126.

44 L. „Ezt nevezték Kunék a bürokratia megszüntetésének és egyszerűsítésének! És ez így volt végig az egész vonalon. A közhivatalokban, gyárakban, vállalatokban, gazdaságokban és egyáltalában mindenhol. A proletárdiktatúra frázisai a valóságban másban sem jelentkeztek, minthogy mindenkit odaállítottak, azzal bíztak meg, amihez nem értett – a szellemi munkából csináltak fizikaiból, a fizikaiból szellemit – és ahol egy ember is megfelelt előbb: kettőt, sőt többet is foglalkoztattak. (...) Emellett dühöngött a nepotizmus, a protekcionizmus és a panamizmus.” (Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rác Vilmos könyvkiadóvállalata, 118.)

novics József – érdemei miatt a „móserer” és kabáttolvaj Rabinovics Miksát nevezték ki a főkapitányság politikai biztosának.⁴⁵ A Tanácsköztársaságban néhány kivételtől eltekintve a „társadalom söpredéke” jutott pozícióba:

„Akinek egy kis rokoni, baráti összeköttetése volt: politikai megbízott, vádbiztos, igazságügyi megbízott lehetett. – Egy kis defektus a múltból, – lopás, csalás miatt kiszabott büntetés – nem jött számításba. A kapitalista társadalmi rend tulajdon rendszere ellen elkövetett cselekmények meg érdemszámban jöttek kommunista ideológia szerint, nemhogy megvetettek volna érte valakit. – Faszler Ármin, a bűnügyi osztály egyik politikai megbízottja pl.-ul [például] örömfü volt, mielőtt pályát cserélve politikai megbízottnak felcsapott.”⁴⁶

Az ilyen szintű kontraszelekció mellett eltörpültek azok a hibás döntések, amelyekről a proletárdiktatúra alatt szenvedett a rendőrség. A rendőrségi állományon belül különösen a fogalmazókat érték negatív intézkedések, mivel Dietz szerint a kommunistáknak, és különösen László Jenőnek, a Budapesti Forradalmi Törvényszék politikai biztosának meggyőződése volt, hogy a proletárállamban nincs szükség jegyzőkönyvvezetésre és írásbeliségre: *„a fogalmazás nem értéket képviselő munka, értéket csak a hivatását*

45Uo. – Rabinovics Miksa jelentéktelenségét mutatja, hogy az 1920-as években nevével csak felesége bigámiaperében találkozhatott az olvasó. A proletárdiktatúra bukása után eltűnt Rabinovics Miksa neje, Spitzer Janka ugyanis halotti anyakönyvi kivonatot hamisított férjének, hogy újra férjhez mehessen. A perben végül felmentették az asszonyt, mivel a bigámista cselekményért a proletárdiktatúra okozta felfordulást tették felelőssé az ítélet indoklásában: „Ez a per (...) szomorú maradványa annak a kornak, amikor Magyarországon a jogrend fel volt dűlva és felelőtlen elemek embereket gyilkoltak.” Vagyis a korai Horthy-korszakban még egy bigámiaper is hasznosítottak a Tanácsköztársaság-ellenes propagandában. L. „amikor Magyarországon felelőtlen elemek embereket gyilkoltak”. A bíróság érdekes megállapítása egy kettősházassági bűnperben. Pesti Napló, 1926. június 27., 12.

46 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 124.

fizikai fáradalmak útján teljesítő detektívtestület munkája képvisel".⁴⁷ A fogalmazók helyzetét az a kommunista funkcionáriusok között elterjedt felfogás is nehezítette, miszerint a proletárállamban nincs szükség külön hivatalnoki karra, mivel az elvégzendő hivatali munkát el tudja látni egy vasmunkás is.⁴⁸

A proletárdiktatúra kezdeti támogatása hamar elolvadt, eljöttek a „*keserves kiábrándulás napjai*”, miután az ország megmentése helyett a Tanácsköztársaság valóságával, a Lenin-fiúk működésével szembesültek az emberek. A proletárdiktatúrával szembeni elégedetlenség sokáig „*elfojtva*”, „*lappangva*” húzódott meg, de aztán „*napról napra rohamosabban nőtt és terjedt*”, „*itt is, ott is felütötte a fejét az ellenforradalom*".⁴⁹ A rendőrség akkor fordult a Tanácsköztársaság ellen, amikor az a rendelkezés született, hogy a Vörös Őrség tagjai kivihetők a frontra is.⁵⁰

Dietz Károly csatlakozott az ellenforradalmi mozgalomhoz, amely miatt letartóztatták – ügyével szerinte a *Vörös Újság* címlapon foglalkozott, valójában csak a harmadik oldalon⁵¹ –, de nem emeltek ellene vádat. Szabadulása után már nem állt szolgálatban, a nappalokat otthon töltötte feleségével, éjszaka ismerőseiknél aludtak. A monitorlázas megszervezésében sem vett részt. Annak kapcsán arról beszélt, hogy csak „*gyengén nyilatkozó lelkesedés*” kísérte a nemzeti színű lobogót kitzűző monitorok feltűnését, ami azt bizonyította számára, hogy „*a vörös terror még sokkal erősebb, hogy sem az emberek ki mernék nyilvánítani őszinte érzéseiket*”: „*A mozgalom tömegek nélkül maradt, és már rögtön kitörése után látni lehetett, hogy meg kell buknia*.”⁵²

47 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 120.

48 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 121.

49 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 128.

50 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 132-133.

51 L. Újabb ellenforradalmi puccskísérlés – Letartóztatták Dietz Károly volt főkapitányt. *Vörös Újság*, 1919. május 20., 3.

52 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 152-153.

Az 1919. június 24-i ellenforradalmi kísérlet leverése után júliusban azonban „*már erősen ingott a talaj Kunék lábai alatt*”:

„*A rémuralom napjai – mindenki úgy érezte – meg voltak már számlálva. Az elkeseredés a kirobbanásig nőtt az emberekben. Nem lehetett már tovább több termelésről fecsegni, kitartásra buzdítani, szebb jövővel ámítani; az éhes tömegek nem ünnepelték többé lelkes éljenekkel a népbolondítókat. – „Éljenek” helyett „éhen a diktatúra” kiáltások hangzottak a felvilágosító és további kitarásra buzdító gyűléseken.*”⁵³

Dietz elmondása szerint Szamuely Tibornak volt még egy „*fekete lelkéhez*” méltó „*mentőötlete*”, miszerint a proletárdiktatúrán belüli szélsőbaloldali csoportot vezető Szamuely azt javasolta Kun Bélának, hogy az játssza át neki a hatalmat, hogy egy nagy vérengzéssel gondoskodhasson az anarchiáról, mert majd „*a zűrzavarban mindannyian megszökhetnek*”. Üldözéstől nem kellett volna tartaniuk, mert Szamuely elsősorban a rendőrséget tervezte legyilkoltatni.⁵⁴ A tervről azonban Dietz révén tudomást szerzett Guido Romanelli, az olasz antantmisszió parancsnoka. Ezzel az anarchia kirobantásának terve megbukott, és Kun az antant felszólítására kénytelen volt lefegyvereztetni Szamuely terrorcsapatát.⁵⁵ Szamuely „*borzalmas tervének*” leleplezése nevezhető meg Dietz könyve legnagyobb szenzációjának, amelyre a sajtó is lecsapott. (Noha Radó Sándor visszaemlékezése szerint éppen Szamuely volt az, aki visszafogta a „*fővárosi vérengzést*” akarókat.⁵⁶)

Miután állítólagos Szamuely terve kudarcot vallott, már semmi sem menthette meg a proletárdiktatúrát – zárta memoárját Dietz. De a Tanácsköztársaság bukása után is megmaradt azonban a tanulság: Budapest polgársága „*mindenkor hálás lehet a székesfővárosi államrendőrségnek, hogy – ha már a két forradalmat elkerülni*

53 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 154.

54 Dr. Dietz Károly (1920): Októbertől – augusztusig. Emlékirataim. Budapest, Rácz Vilmos könyvkiadóvállalata, 154–155.

55L. Szamuely Tibor borzalmas terve. 8 Órai Újság. 1919. december 10., 2.

56 L. Csunderlik Péter (2019): A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában. Budapest, Napvilág, 256.

nem lehetett – rablás, gyilkos nélkül eshetett át rajtuk”.⁵⁷ Vagyis épp az nem írt a bűnözés forradalmak alatti elszabadulásáról, aki hivatali beosztása okán a legtöbbet tudhatott a bűnelkövetésekről.⁵⁸

57 Dietz Károly: i. m. 165.

58Mint ahogy arról sem írt, hogy az 1918-as forradalom után belépett az MSZDP-be, és arról, hogy amikor eljárást indítottak ellene a proletárdiktatúra idején, a felmentéséhez jelentékenyen hozzájárult, hogy – miként a népbiztosper idején Berinkey Dénes felidézte – Szikra Gyula, a Vörös Őrség parancsnoka úgy vallott: „Dietznek a kommunizmus rendkívül sokat köszönhet.” Mivel abban, hogy „március huszonegyedikén a diktatúra vérontás nélkül kialakulhatott, túlnyomó része Dietznek van, mert ő már napokkal előbb hozzájárult, hogy a kommunistapárt bizalmasai megszállják a fontosabb pontokat, sőt több helyről maga Dietz vonta be azt az őrséget, amelyet antikommunistáknak ismert”. L. Kéri és Kunfi voltak Károly bizalmasai. 8 Órai Újság, 1920. július 29., 4.

JÁMBOR ORSOLYA ILONA

MEGFIGYELT SZERBEK MAGYARORSZÁGON A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

1.

A magyar-szerb együttélésnek már több százéves hagyománya volt az első világháború kitörésekor is. Szerbia esetében az 1860-as évektől látszólagos volt a török uralom, míg 1878-ben a San Stefanói béke hivatalossá tette az önállóságot.

A balkáni háborúk idején a magyarországi szerb lakosság nyíltan a Szerb királysággal szimpatizált, a fiatalok közül sokan átszöktek a határon, hogy a szerb hadseregben harcoljanak. Szentendre rendőrkapitánya 1912 decemberében a helyi magyarellenes hangulatról adott hírt, jelentése szerint a városi szlávok azt hangoztatták, hogy háború esetén majd megmutatják, hogy ők szerbek, és „*a testvéreikhez pártolnak át.*”¹

A nemzetiségi kérdés a háború kitörésekor változatlanul rendezetlen volt, még ha az előző években több intézkedést is hoztak annak rendezésének érdekében.

Az 1910. évi népszámlálás² – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – különbséget tesz a Horvát-Szlavónországok és Magyarország területén élő szerbek lélekszáma között. Ekkor összesen 1.106.471 szerb élt a Monarchia „Magyarországában”, közülük 644.955 „Horvátországban”, a horvátokkal együtt vegyesen, míg 461.516 fő a Szerémségben, Bácskában, Bánátban és szétszóródva más vármegyékben; például Csanád vármegyében, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében.

¹ Somogyi László (2014): Szerb ellenségkép az első világháború alatti magyar sajtóban. Forrás: <http://ujkor.hu/content/szerb-ellensegkep-az-első-világhaboru-alatti-magyar-sajtoban> (Letöltés ideje: 2020.11.23.)

² 1910. évi népszámlálás. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=20&layout=s (Letöltés ideje: 2020.11.24.)

Az első világháború előtt már különböző nemzetiségi szerveződések alakultak, szervezetek jöttek létre, amelyeknek a nemzetállamok megteremtésében kisebb-nagyobb szerep jutott. Ide tartozott az eredetileg testnevelési és kulturális céllal Prágában alapított Sokol (Sólymok) mozgalom (1862), amely rövid idő alatt a szlávok által lakott régiókban is elterjedt és szerepet játszott a nacionalizmusok terjesztésében. Néhány év múlva a tömegmozgalom militarizálódni kezdett. 1915-ben hivatalosan feloszlatták, de ez eredménytelen volt. Az általunk egyik legalaposabban vizsgált szerb többségű településen, Lóréven 1913-ban alakult meg a „Szokol egyesület”, melynek szervezői 1921-ben Jugoszláviába költöztek. Az egyesület tagjai titokban katonai kiképzést kaptak. A település jegyzője erről tájékoztatta a ráckevei jegyzőt, aki a helyszínen folytatott vizsgálatot. Ennek eredménye, éppúgy, mint az egyesület további sorsa a háború kitörése miatt nem ismert.

A Sokol tagjainak politikai „elkötelezettségét” jól szemlélteti Sajti Enikő egyik tanulmányában:

„A Sokol egyesületnek szabadkai szláv elemekből összeverődött tagjai katonai támogatással tüntető felvonulásokat rendeznek, s ily tüntetések alkalmával >vesszenek a magyarok< kiáltások mellett a magyar kereskedők kirakatait beverik, minden kereskedőt, vendégloást kényszerítenek arra, hogy táblát függesszenek ki a következő tartalmú szerb nyelvű felírással: >beszéljétek a mi nyelvünket<. (...) A város képe külsőleg teljesen átalakult, egyetlen magyar címtábla nem található, a város külső képe visszatükrözi a balkáni megszállók hú képmását, mindenütt piszok, rendetlenség, s Szabadka mai külső képe inkább emlékeztet Üszkübre (Skopje), mint egy szépen fejlődésnek indult magyar vidéki városra. ` - írta a főkapitány. A rendőrlaktanya elleni támadás miatt több száz szabadkai magyart letartóztattak, akik közül például Bács Béla helyi földbirtokos nem bírta a kihallgatás során elszenvedett ütlegetést, és kiugrott a városháza emeleti ablakából. Halálugrásának a jelentést készítő rendőrkapitány szemtanúja volt.”³

3 Sajti Enikő (2005): Impériumváltás a Délvidéken, 1918-1920. 2005. május 20. Forrás: https://mult-kor.hu/20050530_imperiumvaltas_a_delvideken_19181920 (Letöltés ideje: 2020.11.25.)

A világháború alatt Sándor József belügyminiszter rendeletben engedélyezte a nemzetiségi nyelvhasználatot és a nyilvános nemzetiségi jelképek használatát (8400/1914. sz. BM rendelet) is. A konszolidációt az 1917-es kormányváltás írta felül. *„Mind az Esterházy Móric, mind pedig a Wekerle Sándor vezette kormány a nemzetiségi jog szűkítésében látta az ország stabilizálásának lehetőségét a háború válságos éveiben, amit úgy kísérelt meg elfogadtatni, hogy az állampolgári jogokat az 1870-es évekhez hasonlóan szélesesen bővítette, míg a kollektívet – amit a nemzetiségek igazából igényeltek – csökkentette.”*⁴ 1918 áprilisában a római Nemzetiségi Konferencián a Monarchia nemzetiségei elutasították a Monarchia keretei között a föderalizációt. A konferencia záródokumentuma tükrözi a háború utáni területi változásokat és az ebből fakadó új geopolitikai helyzetet.

Az első világháború után a szerbek száma nagyobb mértékben csökkent; Sáros, Deszka, Újszentiván, Szőreg, Majs és Dunaszekcső teljes szerb lakossága elköltözött. A Magyarországon maradt délszláv kisebbségek jelentősége nagyon csekély volt Jugoszláviának Magyarország irányában tanúsított politikája formálásában, pusztán a viszonylag csekély számából kifolyólag is.⁵ A trianoni békediktátum után pedig a magyar politikai vezetés Jugoszláviát tartotta a kisantant leggyengébb láncszemének. A törekvés is volt – az „oszd meg és uralkodj” elv jegyében –, hogy a balkáni államot leválasszák a többi államról.

„A trianoni Magyarország területe 92833 négyzetkilométerre, lakosságának száma 7980143-ra csökkent. A nemzeti kisebbségek száma igen erősen megfogyott, hiszen az 1920. évi népszámlálás adatai szerint az ország lakosainak immár 89,5%-a volt magyar (7147053 fő), s a nemzetiségek nagyság szerinti sorrendje is megváltozott: első helyre a tetemesen lecsökkent németység került (6,9%: 551211 fő), a szlovákok bár megőrizték második helyüket, de már

4 Kispál Richárd (2015): A magyarországi szerbek és a magyar állam kisebbségpolitikája az első világháborúban. Belvedere, 2015. 4. sz., 46.

5 Hornyák Árpád (2008): Magyar-jugoszláv kapcsolatok a két világháború között. In: Papp Richárd – Szarka László (szerk.): Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kollektív emlékezet. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 193.

igen alacsony százalék- és számaránnyal (1,8%: 141882 fő); a délszlávok együttvéve sem érték el az 1%-ot; ezúttal már a horvátok (0,5%: 36858 fő) száma múlta felül a szerbekét (0,2%: 17131 fő); az „egyéb” kategória, ahová a bunyevácokat, szlovéneket sorolták, 0,8%-ot (60748 fő) tett ki. A korábban legnagyobb nemzetiségnek, a románságnak, mindössze 0,3%-os részaránya (23760 fő) maradt a trianoni Magyarország lakosságában; ruténekből csupán 1500 főt (0,0%) számláltak.”⁶

Ablonczy Balázs a Trianon 100 kutatócsoport vezetője a békeszerződés indokaként, okaként felhozott magyarországi nemzeti-ségi elnyomással kapcsolatban azt nyilatkozta, hogy mi *„hajlamosak vagyunk ezt elbagatellizálni, a szomszéd országok történései meg rendszerint azt mondják, hogy ez egy jogos kompenzáció volt a rettenetes, szenvedésekkel teli nemzeti múltért. Szerintük az ezeréves magyar elnyomás végét, és a nemzeti üdvtörténetek a betetőzését az jelentette volna, ha minden nemzet önálló állami szuverenitáshoz jut a térségben. Ugyanakkor ezek a nemzetiségi mozgalmak, még a legerősebbek sem értek volna semmit, ha nincs mögöttük nagyhatalmi támogatás. Ha mondjuk Franciaország vagy Nagy-Britannia nincs elkötelezve 1918 közepétől a Monarchia felosztása felé, hogy egy ún. pufferzónát hozzanak létre, megakadályozva Németország keleti irányú, illetve a bolsevik Oroszország nyugati irányú előretörését, nem hiszem, hogy olyan sokat el tudott volna érni, mondjuk a szlovák nemzeti mozgalom.*

Az elvesztett területek nagyjából 1919. március-áprilisára, vagy Felső-Magyarország esetében január elejére idegen megszállás alá kerültek. Olyan területekről nem volt nehéz vitatkozni, amelyek már megszállás alatt vannak. Az utódállamoknak is az volt a törekvése, hogy kész helyzetet teremtsenek.”⁷

6 Tilkovszky Lóránt: Nemzetiségi kérdés és nemzetiségpolitika Magyarországon. A két világháború között és azóta. Forrás: http://misc.bibl.u-szeged.hu/44891/1/iskolakultura_1995_023_034-042.pdf (Letöltés ideje: 2020.11.28.)

7 A vesztesnek nincs könyörület. Interjú Ablonczy Balázzsal. (2009) Forrás: https://mult-kor.hu/20090604_a-vesztesekkel-nem-bannak-konyorulete-sen (Letöltés ideje: 2020.11.29.)

2.

A Monarchia felbomlása után a szerbek jelentős részében felmerült a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba, illetve Jugoszláviába történő repatriálás gondolata, mert ezzel az ígéretek szerint földhöz juthattak.⁸ Az 1920-as években a telekaprózódás okozott megélhetési problémát, ez az óhazába történő visszatelepülést erősítette. 1924-ben Zabuković Georgije püspök szervezőmunkája révén többen a repatriálás mellett döntöttek.

A magyar kormány külpolitikája arra irányult, hogy bomlassza az országot körbe vevő kisantant gyűrűt. *„Gróf Bánffy Miklós, Magyarország külügyminisztere 1922. január 1-i táviratában, amelyet a római magyar követnek, Nemes Albertnek küldött, a következőkben foglalta össze Magyarország alapvető célkitűzéseit Jugoszlávia vonatkozásában: „a fő cél Jugoszlávia felbomlasztása két államra: Szerbiára (amin alsó-Szerbiát értette Macedóniával, a Szandzsákkal, Montenegróval és Dalmáciával), illetve Horvátországra a szlovén területekkel együtt. Ennek eredményeként Magyarország délen egyetlen 13 milliós állam helyekét kisebb, Magyarországnál lélekszámban és gazdaságilag, katonailag gyengébb országgal le volna szomszédos.”*⁹

*„A kismemzeti nacionalizmusok háborús átalakulásában azonban igen gyorsan végbement az a fajta radikalizálódás, amely élesen xenofób, gyűlölködő és egyértelműen ellenséges alapállást adott a nemzeti érületnek.”*¹⁰ Ugyanakkor – vagy ezt megelőzően, ezzel párhuzamosan – a *„dél-magyarországi szerb kisebbségi kérdés kezelésében a budapesti kormány mindvégig igyekezett mértéktartó*

⁸ A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság 1918-ban a Szerb Királyság és a Szlovén-Horvát-Szerb Állam egyesülésével jött létre, 1919. október 3-án I. Sándor király Jugoszláv Királyságra változtatta az ország nevét.

⁹ Hornyák Árpád: Magyarország Balkán politikája a két világháború között és Albánia függetlensége. Forrás:

https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/32920/22_HornyakArpad_243-252.pdf;jsessionid=A53E2DA517C14A470EE18FCE1C896B4A?sequence=1 243-252. p.

¹⁰ Szarka László (2014): Nemzetállami és államépítő nacionalizmusok. A magyarországi nemzetiségi kérdés átalakulása az első világháború éveiben. In: Takács Zoltán – Ricz András (szerk.): Regionális kaleidoszkóp. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság, 139-147.

maradni. A magyarországi szerb pártok, egyházi intézmények vezetői közül csak a nyíltan Szerbia-párti vezetőket vagy a háború ellen fellépő értelmiségieket internálták. Maga Tisza nagy súly helyezett arra, hogy a szarajevói merénylet ne adjon okot a helyi hatóságoknak arra, hogy a bosznia-hercegovinai, horvátországi és a délvidéki szerbek ellen általános gyűlölethullám vagy tömeghisztéria alakuljon ki. Hasonlóképpen a délvidéki szerb egyház részéről is megpróbálták – a rendkívül nehéz helyzetben – megőrizni a folyamatos kommunikációs csatornákat és lehetőségeik szerint tompítani a helyi konfliktusokat.”¹¹

A békeszerződés következményeként elkezdődött a „kisebbségi kényszerközösséggé formálódása, ami együtt járt azzal, hogy a társadalmi mobilitás eddig oly fontos, állami bürokráciához kötődő csatornáit eltorlaszolódtak. a kisebbségi társadalom szerkezetének változásait ettől kezdve nem elsősorban a gazdasági folyamatok, hanem az erőszakos állami, politikai beavatkozások formálták, amelynek hosszú távú következménye a délvidéki magyar társadalom vissza -struktúrálódása lett.”¹²

Egy nappal a belgrádi fegyverszüneti megállapodás után, 1918. november 14-én a szerb csapatok bevonultak Pécsre és ezzel kezdetét vett a Dél-Dunántúl (Baranyán kívül Dél-Somogy és Tolna) 3 éves szerb megszállása.

„A kisebbségek anyaállamainak túlzó, az etnikai elvet egyértelműen figyelmen kívül hagyó követeléseiből magyar részről sokan azt a következtetést vonták le, hogy az etnikai elv a nemzetek hatalmi harcaiban csak alárendelt szerepet játszik, s hogy egy lojalitáskonfliktus esetén soha nem lehet teljesen megbízni a más nem-

11 Szarka László (2014): Nemzetállami és államépítő nacionalizmusok. A magyarországi nemzetiségi kérdés átalakulása az első világháború éveiben. In: Takács Zoltán - Ricz András (szerk.): Regionális kaleidoszkóp. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság, 139-147.

12 Sajti Enikő (2005): Impériumváltás a Délvidéken, 1918-1920. 2005. május 20. Forrás: https://mult-kor.hu/20050530_imperiumvaltas_a_delvideken_19181920 (Letöltés ideje: 2020.11.28.)

zethez tartozó személyek és csoportok államhoz, s a tituláris nemzethez való hűségében.”¹³ A hazai szerbek viselkedése, reflexiója is azt sugallta, illetve támasztotta alá, hogy – más kisebbségekhez hasonlóan – a nemzethez való hozzátartozás sokkal erősebb, mint az elvárt. állampolgári lojalitás.

A december 1-jén megalakult SHS államba való bekebelezéstől való félelem miatt tiltakozásul 1918. december 2-án a pécsi Nemzeti Casinóban kiáltványt fogadtak el a pécsi polgárság jelentő személyiségei. A szerb megszállók erre válaszul „a közrend és közbiztonság megóvásának biztosítása” címén a város polgárai közül 11 személyt túsul jelöltek ki a polgármestertől kezdve.

„A Jugoszláviához való csatlakozás kérdésében a nép álláspontja szilárd volt. Nem akart Jugoszláviához tartozni, pedig a szerbek minden eszközt felhasználtak, hogy a csatlakozáshoz kedvező határozatot csikarjanak ki, különösen a nem magyar ajkú, de legfőképpen a Dráva menti horvát lakosságnál. Durva erőszakossággal a községi előljáróságot itt-ott rá is kényszerítették. Kényszereszközeik voltak: a bírákat, előljárókat kocsmákba, iskolákba, a főszolgabíróhoz rendelték s ott fenyegetések, kiutasítások kilátásba helyezése mellett erőszakolták ki az aláírásokat. Ahol ezt sikerült keresztülvinni ott sem ismerte el azt a nép, sőt maguk az aláírók sem, érvényesnek.”¹⁴

Miután a szerb katonaság után szerb csendőrök is érkeztek egyes településekre, akik korbáccsal és botozással igyekeztek „jobb belátásra” bírni a helyieket. Egy visszaemlékezés szerint: „Árulkodtak (a helybeliek), okatlanul feljelentgették egymást, így aztán kijutott mindenkinek, feljelentőnek és feljelentettnek.”¹⁵

Az 1921-ben a trianoni békeszerződés alapján meghúzott új határoknak köszönhetően az addig magyar Baranya egy része az újonnan alakult Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett. Az új

13 Eiler Ferenc: Magyarország nemzetiségpolitikája a két világháború között (1918-1938). Kisebbségkutatás, 2018. 2-3. sz. 45.

14 Csóti Csaba (1998): A dél-somogyi területek szerb megszállása. Kaposvár, Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv, 139.

15 Csóti Csaba (1998): A dél-somogyi területek szerb megszállása. Kaposvár, Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv, 142.

határok következtében beálló általános bizonytalanság és félelmek miatt a szerb lakosság a két állam közötti egyezmény alapján optálási lehetőséget kapott – erre még visszatérünk –, vagyis áttelepülhetett az anyaországba. A letelepedés Baranyában sokszor szervezetlenül zajlott. Az új állam nem volt képes biztosítani a nagyszámú áttelepülő elhelyezését, és ez végül kompromittálta, majd leállította az egész folyamatot. A budai püspökség 1920. decemberi statisztikája szerint Magyarország határain belül mintegy 19 ezer szerb maradt. Összességében tekintve, a szerb lakosság csaknem az egyharmadára csökkent. Ezt a demográfiai sokkot a magyarországi szerbek soha nem heverték ki. A szerb anyanyelvűek száma 10 év alatt – az 1920-as és 1930-as népszámlálás között – 17 132 főről 7031 főre, azaz 59%-kal csökkent.

„Az egyes nemzetiségek megítélésében – szemben a szomszéd országokban bevett, megosztásra játszó gyakorlattal – nem volt lényegi különbség: a legfőbb politikai cél az volt, hogy az állam a kisebbségek bármilyen jellegű aktivitását ellenőrzés alatt tudja tartani. Ez a törekvés kiterjedt az egyesületekre, a nemzetiségi sajtóra, a személyek és egyesületek nemzetközi kapcsolataira, az iskolákra és az egyházakra is.”¹⁶

A levéltári forrásokot tanulmányozva láthatjuk, hogy a csendőrség nyomozó osztálya és a rendőrség politikai rendészeti osztálya is rendszeresen foglalkozott a szerbek és más nemzetiségek – elsősorban a németek – megnyilvánulásaival.

A m. kir. csendőrség nyomozó osztályparancsnoksága 1934. december 29-én arról tájékoztatta a belügyminisztert és a Közbiztonsági Osztály vezetőjét, hogy a szerb lakosságú településeken milyen nacionalista megnyilvánulásokat tapasztaltak.¹⁷ Lóréven a szerb pap (Jorgovics Konstatntin) vélelmezhetően bizalmas szerb ügyekben utazgat, mert keveset tartózkodik a községben. A budapesti 1. nyomozó alosztályparancsnokság értesülése szerint Jorgovics a szerb kormánnyal szoros kapcsolatban áll. Georgovics

¹⁶ Eiler Ferenc (2018): Magyarország nemzetiségpolitikája a két világháború között (1918-1938). Kisebbségkutatás, 2018. 2-3. sz. 50.

¹⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 149 38. d. 17/128 sz./ B.kt. 1934.

Miklós bíró – aki vélelmezhetően önkényesen változtatta meg a nevét – erősen szerb érzelmű és a lakosságot is ilyen irányba, tehát károsan befolyásolja.

Pomázon a szerb lakosságot „lehangoltnak” minősítették. A jelentés szerint Voisics Dusan vezette szerb dalárda hetente kétszer működik, de ennek leple alatt titkos megbeszéléseket folytatnak. Budakalászon Horthy Miklós névnapja alkalmából csak a római katolikus templomban volt istentisztelet, amelyen „*a szerb községi elöljárósági tagok közül senki sem volt jelen.*” A görögkeleti szerb templomban nem is tartottak istentiszteletet. Problémának látják, hogy a községházán írnokeként dolgozó szerb pap fiát leventeoktatonak nevezték ki, mert „*attól lehet tartani, hogy a leventék kiképzésére vonatkozó adatokat atyja útján a szerb állam javára elárulja.*” Ráckeveén is vannak radikális szerb megnyilvánulások – pl. a határok kérdésében –, itt is a pap az egyik meghatározó hangadó személy. ¹⁸

Az érdi és a százhalombattai szerb lakosság előterjesztést nyújtott be a budapesti szerb követséghez, „*amelyben kérték azt, hogy hasson oda a követség, hogy a szerb kormány a magyarok kiutasítását szüntesse be, annál is inkább, mert ők Magyarországon ugyanolyan elbánásban és jogokban részesülnek, mint a magyar lakosság.*”¹⁹ Krisztics Miklós honvédelmi minisztériumi tolmács gyakran fordul meg a községben, ahol a pappal és a helyi vezetőkkel szoros kapcsolatot tart fenn. Ugyanakkor a szerbek – ismeretlen eredménnyel – gyűjtést indítottak a Szerbiából kiűzött magyarok részére.

Ugyancsak 1934-ben a csendőrség nyomozó osztálya bizalmas jelentésében számolt be arról, hogy általában „*a szerb lakosság látszólag igen hazafias, más nemzetiségű egyénekekkel szoros kapcsolatot nem tart fenn. A jó magyar hazafiasság leple alatt, vezetőik irányítása mellett, teljesen szerb nemzeti eszmék szerint élnek és aszerint nevelik a fiatalságot is.*”²⁰ Ugyanakkor a szerb követség munkatársai gyakran érintkeznek a lórévi vezetőkkel. „Állítólag”

¹⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 149 38. d. 17/128 sz./ B.kt. 1934.

¹⁹ U.o.

²⁰ U.o.

a szerb papok, tanítók és kántorok minden második évben Szerbiába mennek és beszámolnak a tanítás, nevelés eredményéről, közben „*kioktatják őket a szerb nemzeti érdekek szolgálatára*”. Illetményük egy részét Szerbiából kapják, de nem tudják, hogy mekkora összegről van szó.

A csak szerbek által lakott Lórév jegyzője szerint a falu szerb parasztságában „*a faji hovatartozás érzése születésétől kezdve kiolthatatlanul él.*” Nem szervezkednek a nemzet ellen, a fajukhoz, egyházukhoz ragaszkodnak, de ezzel kapcsolatos követeléseik nincsenek. Idegeneket nem engednek maguk közé. A község bírójának fia a helyi Nemzeti Egység Pártjának titkára.

Egy lakost, név szerint Bogdán Demetert 1934 márciusában a KEOKH²¹ kiutasította és 10 nap alatt köteles elhagyni az ország területét. Ez egyszer már megtörtént vele, de a pópa és a községi bíró közbenjárására a kiutasítási végzést hatálytalanították. Évekkel ezelőtt segítette a lórévi szerbeket szerb állampolgárságot szerezni, akiket ki is utaztattak Szerbiába.

Ugyancsak a nyomozó osztály jelentése szerint a szerb lakosság látszólag nagyon hazafias. De „*a szerb nemzeti eszmék szerint élnek*” és ebben a szellemben nevelik a fiatalokat.²²

²¹ A Magyar Királyi Belügyminisztérium Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságát (egykorú rövidítéssel a KEOKH-t) az 1930. évi XXVIII. törvénycikk hozta létre. Pásztóy Ámon belügyminiszteri titkár Scitovszky Béla belügyminiszter utasítására tanulmányozta a svájci idegenrendészeti rendszert, majd ennek ismeretében készítette el annak magyar változatát. 1932-ben már a Magyar Királyi Belügyminisztérium VIII. b alosztálya néven jelent meg a tárca akkori szervezeti felépítésében. Első vezetője dr. Folyovich József miniszteri osztálytanácsos (később miniszteri osztálytanácsos miniszteri tanácsosi címmel és jogkörrel) volt, helyettese pedig dr. Polczer/Pásztóy Ámon miniszteri titkár, miniszteri osztálytanácsosi címmel és jogkörrel. A KEOKH élén osztályfőnök állt, aki a belügyminiszter nevében intézkedhetett. A törvény a Hatóság vezetőjét és helyettes vezetőjét ismerte el hatóságnak, akiknek ügyintéző hatáskörét a törvény szabta meg, rendelkezéseiket a „miniszter helyett” hozták. Fontos, hogy egyetlen más miniszteriális osztályvezető sem rendelkezett hasonló jogkörrel. A többi osztály ügyintézői jogkörét ugyanis a „miniszter rendeletéből” gyakorolta. ld.: Kovács T. 2016.

²² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 149 38. d. 17/128 sz./B.kt. 1934.

1935 nyarán a rendőrség politikai rendészeti osztálya is foglalkozott a „*lórévi szerbek államellenes magatartásával*”, Hetényi Imre főkapitány-helyettes, a szakszerű politikai rendészet megszervezője és irányítója írásban tájékoztatta Kozma Miklós belügyminisztert.²³ Eszerint Lórév és Rácalmás szerb lakosai az utóbbi időben mind gyakrabban adnak kifejezést nagyszerb érzelmüknek. Megjegyezték, hogy 1918 őszén Gyurgyevics István – jelenlegi szegedi görögkeleti lelkész – Lóréven megalakította a szerb nemzeti tanácsot. A jegyzőkönyv szerb nyelven készült és hivatalossá akarták tenni a szerb nyelv használatát a közigazgatásban is.

1937. január 8-án Porisics Alexandra tanítónő engedélyt kapott a ráckevei főszolgabírótól előadás megtartására. A főszolgabíró műszaki hiba miatt nem tudta értesíteni telefonon az engedélyezésről a lórévi csendőrőrsöt, amely megakadályozta az előadás megtartását, majd kihallgatta a (vélt) szabálysértésben résztvevőket. Az ügy hullámai túlnyúltak a település, illetve a járás határán, egészen a belügyminisztériumig. Az erről szóló jelentés így fogalmazott: *„A ráckevei főszolgabíró a csendőrőrs eljárását nemzeti-ségi politikai szempontból károsnak tartja, de károsnak tartja azt is, hogy a cső. nyomozók Lóréven az ő tudta nélkül nyomozásokat végeznek. Különösen azt tartja felháborítóknak, hogy a nyomozó alosztály egyik, a ráckevei szakasparancsnoknak szóló felhívásban ilyen kitételt használt: <Tudja meg a főszolgabírótól, amennyiben megbízható.> A szakasparancsnok a felhívást felmutatta a főszolgabírónak, aki feljelentést tesz Pest vármegye főispánjához és intézkedést kér a csendőrséggel szemben.”*²⁴

Ugyanebben az évben a csendőrség nyomozása arról számolt be, hogy bizonyos *„jelekből kétségtelennek látszik, hogy a magyarországi szerbség pénzüsszegekkel rendelkezik. Ezeknek az össze-*

²³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 149 38. d. 17/128 sz./ B.kt. 1934. M. kir. rendőrség politikai rendészeti osztálya Budapest 279/1935. pol. rend.

²⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 149. BM-res. M. Kir. BM. 2149/res. 1938. VII. osztály T.: Lórév községben a csendőrség magatartása

*geknek gyaníthatólag Belgrád a forrása, a kiutalás azonban részben a budapesti szerb követség, részben a szentendrei gör. keleti püspök útján történik. Emellett – bizalmas hírforrás szerint – a Budapesten élő vagyonosabb szerbek is támogatják a nagyszerb célokat.”*²⁵Ezekből a pénzekből nincstelen görögkeleti vallású szerbeket segíveznek, „*aki szerb lányt vesz feleségül*”. Segélyben részesítik azt is, akit valamilyen csapás ért, pl. elhullott a tehene, lova. Budapesten működik egy szerb fajvédő bizottság, mely a fővárosban működő szerb iparosokat támogatja, pl. nőszülés esetén.²⁶

3.

A korabeli médiából is látható, hogy az új határok közé szorított Magyarország az addiginál súlyosabb körülmények között folytatta életét. A békeszerződés VII. részének 61–66. cikkei rendelkeztek az optálás, (állampolgárság-váltás) kérdéseiről. Kimondta, hogy a békeszerződés életbelépésétől hat hónapon belül Magyarországnak a békeszerződésben megállapított területén illetőséggel bíró magyar állampolgárok opciót gyakorolhatnak a Magyarország új határait körülvevő országok bármelyikébe az állampolgárság megszerzéséért.

A 61. cikkely deklarálta, hogy mindazok, akiknek (községi) illetősége azokon a területeken található, amelyek egykor az Osztrák–Magyar Monarchia részét képezték és a trianoni döntés után nem maradtak magyar fennhatóság alatt, elvesztették magyar állampolgárságukat, és ezzel párhuzamosan az új állam polgárai lettek. Ugyanakkor a volt osztrák császárság területén községi illetőséggel bírók fajra és anyanyelvre nézve magyarok, a magyar állampolgárságot az opció útján megszerezhetik. Az optálónak egy éven belül át kell költöznie abba az országba, ahova az opciót kérte. Joga van az optálónak az általa elhagyott állam területén lévő ingatlanait és annak felszereléseit megtartani. Tilos az opció

²⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 149. BM-res. M. Kir. BM. 2149/res. 1938. VII. osztály T.: Lórév községben a csendőrség magatartása

²⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára M. kir. csendőrség nyomozó osztályparancsnoksága 7559. sz./Bkt.1937.

gyakorlásában rábeszéléssel, vagy fenyegetéssel, vagy hatósági rendelkezéssel befolyásolni, korlátozni, vagy megakadályozni az optálót. Aki optál, tehát jelentkezik az új állampolgárság megszerzésére, magyar állampolgárságát csak akkor veszíti el, ha a belügyminiszter az optálásra jogosító feltételek jogosságát megállapítja, majd döntéséről értesíti az optálót a hatóságok útján és ezt az idegen állammal is tudatja. A jelentkezőknek az elhatározáson kívül nagy megpróbáltatást kellett kiállnia, izgalommal teli heteket jelentett az elhatározásig eltelt idő. Felmerült benne szülőföldjének, rokonainak, környezetének az elhagyásával járó fájdalom, de sokuknak ez mit sem jelentett.

Az optálás, mint fogalom az első világháborút lezáró békeszerződések állampolgárságra vonatkozó fejezetében és a kisebbségvédelmi megállapodásokban jelent meg. Ez tehát a trianoni döntés egyik legfontosabb kérdése volt. E kérdések tárgyalását a békediktátum által kikényszerített területi változások tették szükségessé. Az új határok következtében ugyanis emberek tömegei váltak egyik napról a másikra, egy másik állam polgárává.

Tehát az optálás joga azt jelentette, hogy az új állam nem dönthetett önkényesen arról, hogy a területén élő kisebbségeknek megadja-e az állampolgárságot, vagy nem. Az egyén dönthetett arról, hogy felveszi-e az új állampolgárságot, avagy a régit tartja meg. Ez utóbbi esetben meghatározott időn belül el kellett hagynia az adott ország területét. Az SHS Királyságban az optálási szándék bejelentésének határideje 1922. január 26-án járt le, több határidő-módosítás után az országot 1926. július 26-áig kellett elhagyniuk. Ez vonatkozott Magyarországra szláv optánsaira is.

Az állampolgársági kérdés rendezésének két formája létezett:

1. mindazon személyeket, akik 1910. január 1. előtt az adott területen éltek, megillette annak az országnak az állampolgársága, amelyikhez a terület került. A békediktátum életbe lépését követő egy éven belül jogában állt optálni – vagyis állampolgárságot választani – annak az országnak a javára, amelyben 1910. január 1. előtt honossággal bírt;
2. a békediktátum életbe lépését követően fél éven belül optálhatott bármelyik utódállam javára, amennyiben nyelviileg

vagy fajilag különböztek a lakosság többségétől. „A jugoszláv külügyminisztérium a délszláv állam nemzeti érdekének tartotta, hogy mindazok a magyar optánsok, akik Magyarország javára optáltak, valóban kiköltözzenek; valamint, hogy a jugoszláv állampolgárságért folyamodó magyarok kérvényét elutasítsák, külföldi állampolgárként bánjanak velük, s eltávolítsák őket az országból. A kérdés kényességére való tekintettel azonban fontosnak tartották, hogy ezt nagyobb felhajtás nélkül, néhány hónap leforgása alatt hajtsák végre.”²⁷

A jugoszláv külügyminisztérium hangsúlyozta, hogy az első esetben az optálás a trianoni békeszerződés hatályba lépésétől, és nem az erről kiállított okmány napjától érvényes, amit csak az állampolgárságról való lemondási eljárással lehet visszavonni. A második csoport esetében nem az optálási kérvény benyújtásának napja volt a döntő, hanem annak az elfogadása. Vagyis, amíg az nem történt meg, az illető külföldi állampolgárnak minősült.

Az optálással kapcsolatban a legnagyobb gondot a ház és a föld jelentette. Voltak, úgy döntöttek, hogy egyiket sem adják el, átköltöztek Jugoszláviába, a határon túl a közelbe, hogy majd onnan rendszeresen haza járnak, akár a saját házukba, vagy ha azt már eladták, a rokonoknál meghúzódva gazdálkodnak. Odaát is kapnak majd földet, szereznek házat, és vagyonosodnak itt is, ott is. A bátorításban, de a lebeszélésben sem volt hiány. Például jelentkezett egy szabadkai ügyvéd, aki többször megfordult a községben, igyekezett rábeszélni a szerbeket, rámutatva, hogy a szerb állam földet, házat, talán még jószágot is ad, csak menjenek. Az akcióra a görögkeleti nem egyesült szerb egyház is áldását adta.

Lóréven az optálással kapcsolatban: 1920-ben számos helyi szerb jelentette ki, hogy jugoszláv állampolgár akar lenni. A jugoszláv külügyminisztérium a belgrádi magyar követséggel közölte a névsort: 19 férfinév, közülük 13-an családostól. Annak ellenére, hogy az optánsok kiköltözésének ideje 1930. november 1-e volt,

²⁷ Hornyák Árpád (2010): Találkozások-ütközések. Fejezetek a 20. századi magyar-szerb kapcsolatok történetéből. Pécs, Bocz Nyomdaipari Kft, 65.

sokan mennének még. 1922 januárjában kezdődtek a titkos optálások. 1926-ban megtudták a lórévi szerbek, hogy Jugoszlávia befogadja őket, de földet nem adhat.

Annak ellenére, hogy az optánsok kiköltözésének ideje 1930. november 1-e volt, sokan mennének még. 1922 januárjában kezdődtek a titkos optálások. 1924-ben három helyi lakos küldöttsegileg vitte fel az újabb optánskérvényeket a budapesti szerb követségre „és azt kérték, hogy a követség úgy tüntesse fel a dolgot, mintha 1921-ben beadott kérvényekről lenne szó”. 1926-ban megtudták a lórévi szerbek, hogy Jugoszlávia befogadja őket, de földet nem adhat. Ekkor az előbb említett delegáció ismét megjelent a budapesti követségen és kérte, hogy a magyar hatóságokkal ne közöljék az optánsok névsorát, mert akkor üldözni fogják őket. Ezt a követ állítólag meg is ígérte nekik.²⁸

1934. június 20-án Pásztóy Ármin a KEOKH helyettes vezetője, miniszteri osztálytanácsos jelentette a belügyminiszternek, hogy Lórév lakosságának jelentős része „joghatályos opciót gyakorolt az előírt időben Jugoszlávia javára” de nem távoztak el Jugoszláviába, hanem tovább folytatják földművelő foglalkozásukat.²⁹ „Hogy a szerb optánsok forró ragaszkodásuk ellenére sem sietnek haza az álmországba, annak egyszerű magyarázata az, hogy (Magyarországon) viszonylagosan túl jó és biztos megélhetésük, míg erre itthon nem számíthatnak.”³⁰ Személyesen győződött meg a lórévi nemzetiségi viszonyokról, „az ellenségeink által ott folytatott nagy szerb propaganda érzékelhető és kikövetkeztethető vonatkozásairól”.³¹ Egyenként vizsgálat alá vette a falu lakosságát Georgovics Milos bíró és Koczka jegyző jelenlétében és leszögezte: „Hogy a szerb optánsok forró ragaszkodásuk ellenére sem sietnek haza az álmországba, annak egyszerű magyarázata az, hogy Lórév községben meg van a viszonylagosan túl jó és biztos megélhetésük,

28 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 149 BM xerox 1938 - 8. t. I - 2042 - 5255

29 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 149. BM-res. 1938. 38. d. 8. tét.I - 2042 525538. doboz

30 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 149 BM-res. xerox

31 A belügyi tárca ellenségeként kezelte a nemzetiségeket, a németeket is.

míg erre itthon nem számíthatnak.” A magyar hatóságok túlságosan elnézőek velük szemben. Véleménye szerint „semmi remény sincs arra, hogy a szerbek a magyar állameszmébe felszívódjanak, noha az tény, hogy ma már a szerb gyermekek jól beszélnek magyarul, a magyarok azonban – szerbül.”³² A lórévi tapasztalat más szerb lakosságú település esetében is valóságnak bizonyult.

Ezt követően a Belügyminisztérium illetékes vezetője arról tájékoztatta Boór Aladár belügyminiszteri tanácsost, a Közbiztonsági Osztály vezetőjét 1934. október 10-én, hogy felhívta a ráckevei járás fősolgabíróját az ország elhagyására kötelezett optánsokkal szemben véghatározat meghozatalára. Ennek végrehajtása nem egyszerű, mert magyar részről nem dőlt el, *„hogy érdekelt az opció következtében elvesztette-e a magyar állampolgárságot különösen akkor, ha az optálás tényét a magyar hatóság bizonyítani nem tudja.”*³³

4.

Az optánsok ügye kapcsolódott a kettősbirtokosság kérdésének problémájához. A két ügytípus jogilag teljesen független egymástól, de a két dolog alanyai társadalmilag gyakran összekapcsolódtak.

A kettősbirtokosság intézményének felállítását a békeszerződés tárgyalásakor a nagyhatalmak ajánlás formájában fogalmazták meg az utódállamok számára, s azt az érintett államok, köztük Magyarország és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság is elfogadhatónak tartotta. A nagyhatalmak támogatása és az érintett államok hajlandósága ellenére a kettősbirtokosok helyzetét állami szinten nem sikerült egyértelműen rendezni. Államközi megállapodások híján, a határmenti területeken helyi szintű egyezmények megkötésével próbáltak jogi formát teremteni a saját tulajdonú föld megművelését célzó hatarátlépéseknek. Egy ilyen 1921-es egyezmény a fősolgabírák igazolójegyével kívánta lehetővé tenni

32 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 149 BM-res. xerox

33 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára M. kir. Belügyminiszter Sz: 114/biz/1934./VIII/b.

a határtól nem több mint 10 kilométeres távolságon belül lakó kettősbirtokosok határátlépését. Ezek a helyi szintű megállapodások azonban nem biztosították a kettősbirtokosok zökkenőmentes határátlépését.

Kezdetben a jugoszláv állam kizárólag személy szerint azoknak a kettősbirtokosok átlépését kívánta megkönnyíteni, akik maguk művelték földjüket, de részükre is csak az optálási időszak lejártáig, azaz a trianoni béke hatályba lépése után egy évig. A kérdés rendezésében a Jugoszlávia és Magyarország között 1924 júliusában kötött ideiglenes egyezmény jelentett előrelépést. *„Ebben a megállapodásban a két ország képviselői a határterület mélységét 10 kilométerben jelölték meg. Csak a legalább 3 hónapja ott letelepült lakosok kaphattak határszéli úti okmányokat, közülük is csak azok, akik maguk művelték a határ túloldalán fekvő birtokukat. Fél évvel később Budapesten újabb szerződést kötöttek, amelyben 2 napos határátlépési igazolványokat is bevezettek sürgő esetekre, de a határátkelést továbbra is csak napkeltétől napnyugtáig engedélyezték. Ugyanakkor a szerződő felek részére fenntartotta a jogot arra, hogy ideiglenesen felfüggeszék a határforgalmat akár a teljes határon személyi, (állat)egészségügyi vagy közbiztonsági okból.”*³⁴

Az 1926-os magyar-jugoszláv kereskedelmi szerződés lehetővé tette, hogy a két ország határkerületében lakó kettősbirtokosok vámmentesen vihessék át áruikat a határon. A megállapodás – amelyet 1928-ban meghosszabbítottak – 1932. május 18-i lejáta után a jugoszláv kormány már nem adta meg a kedvezményeket, tehát nem engedte a határbirtokosok terményeinek vám- és illetékmentes ki és bevitelét, illetve nem tette lehetővé jugoszláv állampolgárok számára annak elnyerését. A jugoszláv döntés hátterében az (is) áll, hogy 1931 őszén a horvát emigránsok (usztasák) a határ közelében a Zala megyei Jankapusztán külön tábort kaptak, ahol katonai képzést is folytattak. A tábor és az itt folyó tevékenység 1934. október 9-e után kerül az érdeklődés középpont-

34 Hornyák Árpád (2010): Találkozások-ütközések. Fejezetek a 20. századi magyar-szerb kapcsolatok történetéből. Pécs, Bocz Nyomdaipari Kft, 62.

jába, miután a macedón ORIM és a horvát usztasa mozgalmak szövetségéből alakult „Tett Propagandája” csoport egyik tagja Marseille-ben meggyilkolta II. Karadjordjevic Sándor jugoszláv királyt és Louis Barthou francia külügyminisztert; a szálak közvetve Jankapusztához vezettek.

A másik ok, hogy mivel a határjeleket a földtulajdonosok kiszántották, ezáltal a határvonal eltűnt. Emiatt a helyi parasztok arra panaszkodtak, hogy a magyarok ellopják lovaikat és áthajtják a határon, amit nem lehetett bizonyítani. Ezzel a lehetőséggel élve a magyarok aktív és intenzív propagandatevékenységet is ki tudtak fejteni. A határmegállapító bizottság jugoszláv vezetője szerint a „zöld határon” keresztül érkeznek a bombák, fegyverek, brosúrák, kalendáriumok. A jugoszláv hatóságok a káros magyar befolyás megszüntetését csak a kettősbirtokosság, azaz a határátkelések teljes beszüntetésével vélték megoldhatónak. „A Belgrádba érkező jelentésekből aggasztó kép rajzolódott ki mind a kettősbirtokosok, mind a szélesebb értelemben vett határmenti sáv lakosságát illetően. A határmegújítási bizottság jugoszláv vezetője 1932. július 20-i jelentésében szükségesnek tartotta, hogy az állam ragadja magához a kezdeményezést. *„Véleménye szerint amennyiben a kettősbirtokosokra bízzák a kérdés megoldását, hogy ők adják el földjeiket a magyaroknak, akkor azok soha, de legalábbis tíz évig nem fogják eladni, mert a magyaroknak ez nem felel meg. Biztosra vette: a magyarok minden eszközzel azon lesznek, hogy megakadályozzanak bármiféle eladást. Egyrészt, mert tisztán politikai oldalról nézik ezt a kérdést. Másrészt, a hírszerzést ezeken a kettősbirtokosokon keresztül végzik.”*³⁵

1934. május 12-én a határon elkövetett jugoszláv túlkapásokkal szemben a magyar kormány a Népszövetség segítségét kérte, miközben tisztában volt azzal, hogy a szervezet legjobb esetben is csak kompromisszumos megállapodáshoz segíti őket. A magyar-jugoszláv tárgyalások július 21-én fejeződtek be Belgrádban

35 Hornyák Árpád (2010): Találkozások-ütközések. Fejezetek a 20. századi magyar-szerb kapcsolatok történetéből. Pécs, Bocz Nyomdaipari Kft, 69.

két dokumentum aláírásával. A legfontosabb, hogy elejtették a hárbirtokosság felszámolásának tervét, amit a tárgyalások alatt szóban is megerősítettek.

A nemzetiségi kérdés az 1920-as évektől kezdve továbbra is az egyik sarkalatos problémája maradt a magyar politikai életnek, ami jelentősen befolyásolta külpolitikánkat is és vezetett kisebb-nagyobb tragédiákhoz. *„Kétségtelen, hogy Trianon után kevesebben éltek kisebbségi státuszban, mint előtte, az új viszonyok pedig korábban elképzelhetetlen perspektívákat nyitottak meg a történelmi Magyarország egykori nemzetiségei előtt. A szlovákok, szerbek, horvátok, románok 1918-1919 óta minden szinten, megszorítások nélkül használhatták az anyanyelvüket, új mobilitási pályák szabadultak fel a magyarosodás kényszere nélkül, az elitek tagjai pedig akár a társadalom csúcsaira is feljuthattak.”*³⁶

36 Zahorán Csaba: Az együttélés vége. A nemzeti önrendelkezés érvényesülése 1918-1921 között a történelmi Magyarország területén. Forrás: http://trianon100.hu/attachment/0003/2756_az_egyutteles_vege.pdf (Letöltés ideje: 2020.11.25.)

Deák József

A CÁRI POLÍCIÁTÓL A SZOVJET MILÍCIÁIG. A RENDVÉDELEM ÁTSZERVEZÉSE A FORRADALOM UTÁN

1. A cári Belügyminisztérium és políciabölcsőjénél

A 18. század második évtizedéig Oroszországban nem volt szervezett rendőrségi struktúra¹, nem is használták a políciakülföldi eredetű terminológiát. Az I. Péter előtti időkben ezt a tevékenységet a „jószoigálat” névvel illették. A políciabács a görög poliszokban született, a városállamok, poliszok irányítóira, vezetőire. A políciabács gyakorlatilag mindig a társadalmi rendet és a belső biztonságot fenntartására felkészült reguláris, az államirányítás katonai jellegű végrehajtó szervezetét jelentette. Oroszország történelmében a társadalmi rendet különféle, erre kötelezett személyek tartották fenn, pl.: a nagy és kisbirtokosok, szolgáik, pallosvívők fejedelmi, hercegi helytartók, gazdatisztek, bírák, elővezetők, behajtók, udvarosok, fejedelmi tanácsnokok. Az utóbbiakat tekintik Oroszországban a rendőrség első szerveinek, ugyanis ők örködték a jogrend betartásán az állam kialakulásakor. Ebben a korántsem könnyű feladat teljesítésében a tanácsnokok munkáját a fejedelmi szolgák; behajtók, pallosvívők, obscsinyikok (szabad jobbágyok). A tisztviselői apparátus fejlődésével fejedelmi birtokon a rendfenntartás fokozatosan a fejedelmi, hercegi helytartókra hárult, akik saját elővezetői, behajtói, bírói apparátussal rendelkeztek. A bírák vezették az igazságszolgáltatási eljárást, az elővezetők az eljárásban való részvételre hívták fel a feleket, a behajtók pedig érvényt szereztek a bírói döntésnek. Az első orosz büntető kódexnek a 11. század elején megjelent „Russzkaja

¹ Loginov Oleg: Isztorija russzkój polícii. Forrás: <http://www.all-crime.ru/z-200let/z-200let-01.htm> (Letöltés időpontja 2019.07. 23.)

Pravda” (Orosz Igazság” tekinthető. Ez a bűncselekményt nem jog-sértésként, vagy a fejedelmi akarattal szembeni ellenszegülésként határozta meg, hanem az egy embernek, vagy embercsoportnak okozott bántásként. A „Russzkaja Pravda” bölcs meghatározásai közül sok a mai orosz jogtudományban is használatos. Az állam fejlődésével fokozatosan változott a bűnüldözés is, a III. Iván, Moszkvai nagyfejedelem uralkodása idejében, 1497-ben született „Szudebnyik” ítélnkönyv a bűncselekményt már nem bántásként, hanem az államérdek elleni cselekedetként határozta meg.

Oroszország gazdasági-társadalmi fejlődése a 17. század köze-pére, véglegesen röghöz kötötte a jobbágyokat, aminek követke-zményeként megnöött a társadalom belső feszültsége, ami megköve-telte a társadalom különféle szféráiban az állami kontroll erősíté-sét.² Ez és a külső fenyegetés; svéd, török, lengyel-litván veszély együtt vezettek törvényszerűen a 17. század második felében és a 18. század elején az orosz abszolút monarchia kialakulásához. A létre-hozott Orosz Birodalom élén I. Péter államreformjainak célja egy úgynevezett „szabályozott”, vagy „rendőri” állam megterem-tése volt, amelynek polgárai a társadalmi és magánéletet átfogó „ésszerű törvények”, szabályozók és ajánlások szerint kell, hogy éljenek. A saját igazába vetett meggyőződéstől vezérelt I. Péter nem hagyhatta érintetlenül az államapparátust, hisz teljhatalmá-val ellentmondást nem tűrően vezette Oroszországot a kiválasztott úton, gyakran emlegetve „Istentől küldött tanácsadó vagyok.”

Az államreform egyik újításaként jött létre 1718-ban (néhány publikáció szerint 1715-ben) a Kancellárija policejszkih del (Rendőrségi ügyek kancelláriája).³

2 Lobanov A. V. – Sirokov G. G.: Istorija polciji Rossziji (Oroszország rendőr-ségének története) Forrás: isto-ria_politsii_rossii.pdf. (Letöltés ideje: 2019. 07. 23.)

3 Deák József (2019): Az orosz és a magyar rendészeti sajtó életre hívásának közös okai, jellemzői a XIX. század-ban. In: Gaál Gyula Hautzinger Zoltán (szerk.): A bűnüldözés és a bűnmegelőzés rendészettudományi tényezői. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 299-300.

Fő feladatuk egyebek mellett a bűnözés elleni küzdelmet a társadalmi rend fenntartását, az egészségügyi, valamint a tűzbiztonsági teendők ellátását kapta.⁴ Emellett a rendőrség I. Péter fontos eszköze volt a további reformok végrehajtásában, a régi rend felszámolásában, az új élet megszervezésében.⁵ A cár a rendőrséget a lakosság totális ellenőrzésének eszközévé tette.⁶

Párizs, Berlin, Szentpétervár rendőrhivatalai, amelyek a 17. század végén és a 18. század első felében létesültek, a rend hatékony őrei voltak, de tevékenységüket kizárólag az uralkodói akarat és nem a jog parancsa legitimálta.⁷

Oroszországban tehát a policia elnevezést I. (Nagy) Péter vezette be, a társadalmi rend fenn-tartására létrehozott speciális szervezet felállításával.⁸

A következő jelentős fordulópontra, amikor I. Sándor 1802 szeptemberében egy kiáltvány alá-írásával létre hozta a minisztériumokat; innen számítják Oroszország Belügyminisztériumának létezését is.⁹

II. Sándor cár megpróbálta modernizálni az országot: 1861-ben felszabadította a jobbágyokat a földbirtokos nemességhez fűződő

4 Vö.: „Alapvető funkciója az értékek és érdekek védelme, az érdekek érvényre juttatásának támogatása.” In: Kovács István (2017): Is the prostitution a threat danger to a country's (national) security? Nemzetbiztonsági Szemle, V. évfolyam különszám, 12-24.

5 Vö.:” A bipoláris világban ideológiák, kulturális, gazdasági, társadalmi, és politikai összecsapások bontakozódtak ki, amelynek megszenvedői a felosztott és „uralt” európai országok, és annak lakosai voltak.” In: Kovács István (2018): Prostitúció és prohibíció a mai Magyarországon: avagy miért nem sikerül a rendőrség-ének a szocializmust levetkőzni a XXI. században. Létünk, 46. évfolyam, 2. szám, 7-29.

6 Mojszejev I. A.: Sztanovlenyje i razvityije policija Rossziji: Osznovnyje etapü (Oroszország rendőrségének létrejötte és fejlődése: Fő szakaszok) Forrás:<https://cyberleninka.ru/article/v/stanovlenie-i-razvitie-politsii-rossii-osnovnye-etapy> (Letöltés ideje 2019. 07. 23.)

7 Szabó Imre: A rendészettudomány múltja, jelene és jövője. Forrás: http://www.bm-tt.hu/assets/letolt/rendtudtar/RendeszettudományMagyarorszag-on_v5_szabo.pdf (Letöltés ideje: 2019. 08. 02.)

8 Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation. Forrás: <https://10.xn-b1aew.xn-p1ai/mvd/history/300year> (Letöltés ideje: 2019. 04. 28.)

9 Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation. Forrás: https://xn-b1aew.xn-p1ai/history/1802_1917 (Letöltés ideje: 2019. 04. 28.)

kötélékek alól, ezt követően pedig egy sor változást vezetett be a jogi, a katonai és az oktatási intézményrendszerben. Továbbra is megmaradt azonban a tátongó szakadék a szegények és a gazdagok között. A 19. század végén kezdődött meg a világ legnagyobb országa gazdasági potenciáljának kiaknázása. Az idő kikezdte a régi kulturális és társadalmi korlátokat. Az ország egyre jobb nemzetközi kapcsolatokat ápolt, a kultúra és a tudomány vívmányai pedig valósággal a világ csodájává tették az orosz birodalmat.

E fejlődésnek is köszönhetően egyre nagyobb igény jelentkezett a társadalmi változásokra. Az orosz társadalom azonban nem volt erre felkészülve. Az ország „lekéste” a reneszánszt, és jórészt a felvilágosodást is. Azzal, hogy a 18. század elején erőszakkal földbirtokos uraikhoz láncolta a parasztokat, Nagy Péter, a reformer cár megszilárdította a feudalizmust. A közoktatás színvonala siralmas volt. A törvényeket semmibe vették. A szegénység az égre kiáltott. A Romanovok már rég elveszítették nemzetközi tekintélyüket, amelyet 1812-ben vívtak ki maguknak, Napóleon hadait kivonulásra kényszerítve Moszkvából. Rendőrállamuk nem tűrte a politikai pártokat, a szakszervezeteket és a nyilvános tiltakozásokat, korlátlanul dúlt a hivatali önkény.¹⁰

2. A szovjet Munkás-paraszt Milícia születése a forradalom hevében, és első évei

A továbbiakban a publikáció a szovjet milícia, rendőrség szinonimájaként rabocse-kresztijanszkaja milíciája; RKM-t is használja.

A forradalom az után kezdődött, amikor a kenyérért sorban álló asszonyok 1917 március 8-án demonstrációba kezdtek. Két nap múltán már egész Petrográd sztrájkolt. Míg 1905-ben a forradalmat a hadsereg leverte, 1917 márciusában a hadsereg a forradalom oldalára állt.¹¹

¹⁰ Service Robert (2010): Lenin, egy forradalmár életrajza. Budapest, Park Könyvkiadó, 16-17.

¹¹ Endru Christopher-Gordievszkij Oleg (1992): KGB Isztorija vnyesnepoliticeszkih operacij ot Lenina do Gorba-csova (KGB a külpolitikai műveletek története Lenintől Gorbacsovig). Moszkva, Nota Bene.

Hamarosan kártyavárként omlott össze a cárizmus több évszázados intézménye. A cári ön-kényuralom nem bírta ki a Nagy Háborút. 1917 tavasza október kezdetének tekinthető. A tavaszi forradalom következtében kialakult „kettős hatalom” a polgári Ideiglenes Kormány és a petrográdi Szovjet (Tanács) politikai kompromisszuma volt, ami valójában a kettős hatalomnélküliség állapotának bizonyult. Októberben Pétervárott pedig már nem kellett a rendszert „megdönteni” mert az szinte magától összeomlott... A rendi és osztályprivilegiumok eltörlés – ami Nyugat-Európában sok helyütt már évszázados múltra tekintett vissza – együtt járt a szovjethatalommal szembehelyezkedő monarchista politikai erők jogi-politikai kirekesztésével. Mindez elválaszthatatlan volt az ellenforradalmat szervező tábornokok tevékenységétől és attól a félelemtől, hogy a proletariátus diktatúráját a régi rend erői megdönthetik. Ezért hozták létre 1917 december 20-án az Összoroszlándi Rendkívüli Bizottságot (VCSK vagy Cseka), amely az ellenforradalom és a szabotázs elleni harc céljait szolgálta. E szervezet, amely részben a forradalom olyan spontán hatalmi szervéből fejlődött ki, mint a petrográdi Katonai-Forradalmi Bizottság, a polgárháború, a Lenin elleni merényletet követően bevezetett vörösteror megszervezésének periódusában (1918. aug.) vált a hatalom kulcsfontosságú intézményévé.¹²

Tehát a szovjethatalom felhívta a dolgozókat a forradalmi vívmányok, az új törvényesség védelmére, letörni a hatalomból leváltott kizsákmányoló osztályok visszatérési, a friss társadalmi rend megdöntésére irányuló harcának kibontakozási próbálkozásait.¹³

Visszatérve a Petrográdi forradalmi napokhoz, az 1917. október 25-i (az új naptár szerint november 7. – így vonult a világtörténelembe) forradalom államforma váltását követően a belügyi feladatokat a novemberben újonnan alakult 13 népbiztosság (a Népbiztosok Tanácsa – Szovet Narodnüh Komisszariat; SzNK) egyike a Belügyi Népbiztosság (Narodnüh Komisz-szariat Vnutrennüh

¹² Font Mária – Krausz Tamás – Niederhauser Emil – Szvák Gyula (1997): Oroszlánd története. Budapest, Maecenas, 451-457.

¹³ Szovjetunió Belügyminisztériuma (1977): Gyejsztvityelno narodnaja... (Valóban a népből eredő...). Moszkva, Juridicseszkaia Literatura, 10.

Del: NKVD) kapta rendkívül széleskörű feladatrendszerrel. Tevékenységébe elválaszthatatlanul, vissza-visszatérően beleolvad, majd kiválik a VCSK állambiztonsági¹⁴ feladatrendszere, ezért a továbbiakban bizonyos határok közt fejlődésüket a tanulmány együtt vizsgálja.

Az első NKVD feladatköre, hasonlóan az 1867-es osztrák-magyar kiegyezést követően a magyar Belügyminisztériuméhoz, ez lényegében mindazokat a kormányzati feladatokat tartalmazta, amelyeket nem lehetett egyetlen szakminisztériumhoz sem besorolni. A magyar belügyi tárca például eleinte egészségügyi, népjóléti, sőt munkaügyi minisztériumként is működött.¹⁵

Az NKVD, az új hatalom rendelkezései végrehajtásának kikényszerítő szervezeteként kompetenciája¹⁶ kezdetben kiterjedt az ország egész belső hétköznapi irányítására, ügyosztályai révén például a helyi vezetés és gazdaságirányítás, pénzügyi, idegenrendészeti, menekült-ügyi, egészségügyi és állategészségügyi, sajtórendészeti igazgatására. De a legfontosabb NKVD feladat (a cári BM-étől eltérően) a társadalmi rend védelme és a bűnüldözés volt.

Az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság (Rosszijszkaja Szovjetszkaja Föderatívnaaja Szocialiszticeszkaja Reszpublika - RSzFSzR) NKVD első vezetője G. I. Petrovskij lett. A minisztérium korábbi struktúrája alapján kezdték el szervezni a népbiztosság központi apparátusa állománytábláját. A népbiztosságon létrehozták az NKVD Kollégiumát, amelynek Petrovskij mellett tagja lett a Cseka elnök F.E. Dzerzsinszkij, M. J. Lacisz, a petrográdi Vörösgárda szervezője, I. Sz. Unslit, a Petrográdi Forradalmi Katonatanács tagja, M. Sz Urickij a petrográdi Cseka elnöke. Az NKVD főbb szervei: Titkárság, az NKVD Kollégiuma, a Helyi tanácsok osztálya, Központi statisztikai osztály, Pénzügyi

14 Allen Dulles (2000): CIA a KGB ellen a kémkedés művészete. Moszkva, Centrpoligraf, 144.

15 Deák József (2015): A Magyar Királyi Belügyminisztérium a háttország közbiztonságáért a Nagy Háború idején. In: Társadalom és honvédelem. 19. évfolyam 4 szám, 80.

16 Vlaszenko V.T.: История Внутренних Войск (Краткий очерк) Часть 2. Forrás: <http://army.armor.kiev.ua/hist/BBB.php> (Letöltés ideje: 2019. 09. 06.)

osztály, Pénz-ügyi-ellenőrző bizottság, Egészségügyi osztály, Áltorvosi osztály, Menekült osztály, Külügyi osztály, Sajtó osztály.

A szovjethatalom első éveiben a népbiztosság tevékenységének főbb irányai a következők voltak: a Helyi tanácsok szervezése, személyzetének kiválogatása, és tevékenységük ellen-őrzése; a központi hatalom rendelkezései helyi végrehajtásának ellenőrzése; a „forradalmi rend” és a polgárok biztonságának őrzése; a rendőrség szervei szakmai és pénzügyi-gazdálkodási tevékenységének általános irányítása; büntetés-végrehajtás; tűzvédelem; a kommunális ellátás vezetése.¹⁷

A cári BM hivatalnokok szabotázsai ellen december 31-én az NKVD Kollégiuma határozatot hoz, amely szerint minden, munkáját otthagyo egykori tisztviselő elbocsátott és nyugdíjától megfosztott. Neveiket közzé teszik. Petrográd minden, utcatakarító vállalatának felajánlják, hogy ezeket az elbocsátottakat fogják kényszerutcaseprésre.

A társadalmi rend védelmét eleinte nem állami szervezet, hanem a Munkásőrség (rabocsaja milicija) látta el, a Lenin kezdeményezésére született, a „Munkásőrségről” szóló következő, a forradalom hevében született rendkívül tömör, 4 pontos NKVD határozat alapján.

1. Minden munkás-katonaszovjet munkásőrséget alapít.
2. A munkásőrség teljesen és kizárólagosan munkás-katonaszovjet vezeti.
3. A katonai és polgári hatóságok kötelesek közreműködni a munkásőrségek felállításában, technikai felszerelésében a kincstári fegyverekkel való ellátásáig bezáróan.
4. Jelen határozat telegráfon történő megérkezésével hatályosul.

17 Vö.: „A néptől kapott legitim állami hatalom monopóliumával ellátva társadalmi rendeltetésüket maximálisan elláthassák. In: Kovács István: Vezetési funkciók egy helyi rendvédelmi szerv életében. Ellenőrzés, mint a kiadott szabályok, és utasítások betartásának (kontroll)feladata. Államtudományi Műhelytanulmányok, II. évfolyam, (2017) 21. szám, 1-30.

A szovjet milícia létrehozása és fejlesztése elválaszthatatlan a Népbiztosok Tanácsának Elnöke V.I. Lenin és a közvetlen környezetéhez tartozó harcostársai; F.E. Dzerzsinszkij¹⁸, a Petrográdi Városi Szovjet elnöke M.I. Kalinyin, a belügyminiszter G.I. Petrovszkij, a moszkvai felkelés egyik szervezője M.V. Frunze, a Cseka másik szervezője K.E. Vorosilov nevével.

Mint látható három nappal a forradalom győzelme után, október 28-án (Azaz november 10-én, és ezt a napot ünnepelték a Szovjetunióban a Rendőrség napjaként. A továbbiakban a publikáció is a Gergely naptárt használja – a szerző.) már megszületett a belügyi népbiztosi határozat a Munkásőrségek szervezéséről a rezsim belső ellenségei ellen. Miközben a külső ellenség elleni fellépésre a Munkásparaszt Vörös Hadsereg megalapításáról csaknem három hónap múltán, január közepén születik kormányhatározat.¹⁹ A modernkori orosz határőrség pedig, a létrehozásáról szóló 1918. május 28.-i dekrétummal született.²⁰²¹

1918.

Januárjában az NKVD utasítást ad ki a Munkás-katona küldött szovjetek (tanácsok) meg-szervezéséről, amelyben olvasható, hogy a milíciát ezek a szovjetek hozzák létre, tevékenységük során az ő nevükben járnak el. Megkezdődött az októberben megszüntetett rendőrségi szakszervezet újjáalakítása.

18 Dolmányos István (1967): A nagy forradalom krónikája 1917 emlékezésekben és hiteles okmányokban. Budapest, Kossuth, 307.

19 Deák József (2019): Népi karhatalommal a nép ellen. A hatalom hatalma: rendezvények „kavalkádjának” rendőri biztosítása a Szovjetunióban. In: Jámbor Orsolya Ilona – Tarján G. Gábor: Csoportosulás, lázadás és a társadalom terrorizálása; Rendészettörténeti tanulmányok 2. Budapest, Rendőrség Tudományos Tanácsa, 266-267.

20 Deák József (2018): Az Oroszországi Föderáció válaszai a biztonsági kihívások közül a migrációra. In: Czene-Polgár Viktória Zsámbokiné Ficskovszky Ágnes (szerk.): Innováció, elektronizáció, tudásmenedzsment. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, 71-90.

21 Deák József (2016): Az Oroszországi Föderáció határőrizeti kihívásai napjainkban. Forrás: http://mhtt.eu/hadtudomany/2016/2016_elektronikus/1_deak%20jozsef.pdf (Letöltés ideje: 2020. 04. 11.)

Április 16-án az NKVD kötelezi a helyi tanácsok VB-it egységes strukturális felépítésre, benne rendőrségi alosztályokkal. 20-án a Hadügyi Népbiztosság parancsa alapján újjászervezik Köztársasági Konvojőrséget, vezetésére az Igazságügyi Népbiztosságnál (Narodnűj Kommisszariat Juszticii, NKJ) létre-hoztak egy Konvojőrség ellenőrzési főosztályt.

Május 4-én megjelenik az SzNK dekrétuma a Forradalmi törvényszékekről (statáriális bíróságokról). 8-án az SzNK határozata a „Korrupcióról” eszerint a korrupciót elfogadóval és kezdeményezőjével azonos elbírálás alá esik minden felbujtó, közvetítő, és kenőpénz elfogadásban érin-tett közszolga.10-én az NKVD Kollégiuma határozatot hoz a „Milícia állandó állománytáblájáról, amely-ben speciális funkciókat ellátó emberek dolgoznak”. 15-én a kormányzósági VB-ket telegráf intézkedésekkel kötelezik az állandó állományú munkás-paraszt milíciák felállítására.

Június 5-én az „NKVD Hírlevelében” megjelenik „A népi munkás-paraszt őrség (szovjet milícia) határozattervezete.” Benne szerepel a forradalmi rend védelmére létrehozandó állandó állomány, amelynek szervezete különválnak a hadügytől.

Július 10-én létrehozzák a VCSK alakulatok törzsét. 15-én kihirdetik a VCSK alakulatok szervezéséről szóló határozatot, amelyből kiderül, hogy állományába 19 és 36 év közötti munkásokat és a legszegényebb paraszti származásúakat veszik fel bolsevik pártszervezetek, szakszervezetek, gyári-üzemi munkásparaszt bizottságok, falusi szegénység bizottságok, esetleg két kommunista párttag ajánlásával. 22-én az SzNK határozatot hoz a „Spekulációról” a rendőrségre hárul az ipari termékek és élelmiszerek árelőrzése. 25-én az SzNK utasítására létrehozzák a folyamőrséget.

A július 30. és augusztus 1. között ülésezett a kormányzósági VB elnökök és VB osztályvezetők ülésén döntés születik az állandó státuszú állami rendőrség létrehozásáról. „Elismerve, hogy az adott időszakban, a városokban és a falvakban szélsőségesen kiélezett osztályharc közepette, lehetetlen az egész lakosság felfegyverzése, átérezve mindenhol a forradalmi rend és a szovjet hatalom drága vívmányai megőrzéséhez nélkülözhetetlen helyi ál-

landó szervezet létrehozásának szükségességét, a kongresszus elismeri egy Szovjet munkás-paraszt milícia szervezésének követelményét.”

Augusztus 1-én az NKVD a Helyi tanácsok szervezése osztályán belül felállították a Szovjet Munkás-paraszt Milícia Csoportfőnökségét. 19-én Lenin aláírja az SZNK dekrétumát „A Köztársaság összes fegyveres erejének egyesítéséről a Hadügyi Népbiztosságba”, amely ezt a népbiztosságot bízta meg a hajózási őrség, a közútőrség, a határőrség, az élelmezési segédőrség stb. alakulatainak felszerelésével, fel-fegyverzésével, általános ellátásával, harckiképzésével és hadműveleti alkalmazásával. Speciális feladataikat ezek a fegyveres erők saját népbiztosságaik utasításai alapján hajtják vég-re. 21-én SZNK megvizsgálva a „Népi Munkás-paraszt őrség” tervezetét, megbízza az NKVD-t és az NKJ-t (igazságügy), a tervet átdolgozására, feladatai súlypontját áthelyezve a bűnüldözésre, a közegészségügyi-járványügyi, és a központi és helyi határozatok végrehajtásának ellenőrzésére. 22-én NKVD kiadja a Milícia fegyelmi szabályzatát.

Szeptember 5-én az SZNK az ellenzék terrorista tevékenységének felerősödésére válaszul határozatot hoz „A vörös terrorról.” Értelmében súlyosbodik a megtorlás és a büntetési tétel. A szovjethatalom ellenségeinek büntetési között megjelenik büntetés-ként koncentrációs táborokba történő elszigetelésük. 19-én az NKVD határozata alapján a Milícia tagjai és tisztviselői meg kell, hogy jelenjenek mozgósításkor. 23-án az NKVD határozata alapján létrehozzák a népbiztosság operatív-információs rendszerének alapját jelentő Statisztikai osztályt.

Október 6-án NKVD határozat születik az osztály jogállású Központi Bűnüldözési (v. bűn-ügyi) Csoportfőnökség. A 40 ezernél több lakosú városokban létrehozzák a bűnügyi kirendeltségeket, a kisebb lakott településeken a 4-6 fős bűnügyi képviselőket. 7-én a Milícia Csoportfőnökségét az NKVD önálló területévé, Főcsoportfőnökséggé szervezik, benne kiképzési, információs és általános osztály, bűnügyi csoportfőnökség, kulturális-felvilágosító, valamint ellátási osztály. Azaz 1917 novemberétől alig egy év alatt a

Rendőrség a Helyi tanácsok osztályából az NKVD önálló Főcsoportfőnökségévé nőtt. 12-én az NKVD és az NKJ jóváhagyta a „Szovjet Munkás-paraszt Milícia szervezéséről” utasítást, ezzel jogilag rögzítette az RSzFSzR-ben állandó állományú hivatásos rendőrség létrehozását, mint a központi munkás-paraszt hatalom NKVD általános alárendeltségű, közvetlenül a helyi tanácsok által vezetett helyi végrehajtó szervezetét. Az utasítás értelmében a kormányzósági, városi és járási Szovjetek VB-inél létrehozták a milícia megfelelő osztályait. A rendőrségi alapfeladatokat három csoportra lehet osztani:

1. A Szovjet állami és közrend védelme, közreműködés a szovjet állami szervek kötelességeinek megvalósításában, a szovjet törvények végrehajtásának szigorú felügyelete, az ipari és mezőgazdasági termékek árainak szabályozása.
2. A jogrend biztosítása, jogsértések megakadályozása, a rend ellenőrzése a rendkívüli események és természeti katasztrófák bekövetkezésekor, közegészségügyi-járványügyi felügyelet, közlekedésrendészet, a lakosság személyi azonosító igazolványokkal, munkakönyvekkel, egyéb okmányokkal történő ellátása.
3. Bűncselekmények nyomozása, operatív szűrő-kutató bűnüldöző tevékenység, részvétel előzetes nyomozásokban (alapvetően bűnügyi ügyekben) és együttműködés az igazságügyi, vizsgálati szervekkel, a gyanúsítottak és a feltételezett gyanúsítottak előállítás igazságügyi tevékenységhez, illetve kihallgatásra, házkutatás, megfigyelés, ítéletvégrehajtás stb.²²

Eleinte a rendőrségi feladatok – a fővároshoz, Pétervárhoz képest vidéken, például Bakuban a következőképp néztek ki: „Baku

22 Vö.: „Bizonyos csoportok bizonyos területek speciális ismereteit és ellenőrzését tudhatták magukénak, azonban sok transznacionális művelet a különböző csoportok közötti összejátszás magas szintjét követelte meg.” In: Kovács István (2017): Magyarország határain átnyúló szervezett bűnözés és prostitúciós bűncselekmények a schengeni térségben, különös tekintettel a SOCTA és EUROSTAT értékelésére. Határrendészeti Tanulmányok, 14. évfolyam, 4. szám, 82-167.

város Katonai-Forradalmi Tanács Bizottságának 240-es számú (1917. december 28-i) I. parancsa; A városi miliciáról

1. Minden rendőr köteles a posztján lenni és éberrel vigyázni a forradalmi rendre és a társadalom biztonságára.

2. A posztjukat önkényesen elhagyó rendőröket a szolgálatból leszerelik, és fegyelmi felelősségre vonják.

3. El kell zárni minden, pogromra, erőszakra felhívó és a lakosság egyik részét a másik ellen lázító személyt.”²³

Az ideiglenes rendőri egységek mellett „Népi miliciák” is alakultak. Feladataik közé tartozott az őket alapító falvak őrzése, bennük a társadalmi rend fenntartása, a lázadások, rablások, lopások gyökeres kiirtása, a személyi tulajdon védelme. „Minden 20 ház köteles kiállítani egy rendőrt, (Buzovna-36 főt, Govszana-20-at, Kürdahan-20-at stb.). A Subana település határában lévő olajlelőhelyek őrzése szintén a Népi rendőrség rendőreinek feladata.”²⁴

Az alakuló milícia egységeibe sokan beléptek az első világháború hadifogolytáborába zárt külföldi hadifoglyok; magyarok közül is, talán a szabadabb életmód, jobb ellátás reményében:

„Prókai Béla Budapesten, munkáscsaládban született. Iskolába nem járhatott. Az Osztrák–Magyar Monarchia semmivel sem élték jobban, mint a Romanov Birodalom munkásai. Béla hamar az esztergapad mögé állt. >> Minden segítség elkel a családnak!<< Döntött az apja.”

A Nagy háború idején őt is a lövészárokba hajtották, hamarosan fogságba esett. A hadifogolytáborból saját elhatározás alapján beállt a frissen szerveződő rendőrség soraiba. 1920. szeptemberében egy rövid tanfolyamra Petrográdba küldték, ahonnan a hatalmas világvárostól elragadtatva tért haza. Prókait hamarosan kinevezték a Caricini (utóbb Sztálingrád) folyamór szakasz parancsnokává, majd a járési rendőrkapitány alaki helyettesévé. A banditák elleni küzdelemben elért sikereiért a hamarosan kitüntetik a járési

23 Uszubov Ramil (1999): Azerbajdzsán rendőrségének története I. rész 1900–1930 dokumentumok, számok, tények. (Isztorija azerbajdzsanzskoj Polícii I. csaszty, 1900–1930 dokumentü, cifrü, faktü) Baku, Azerbajdzsanzskaja Enciklopédia.

24 A Bakui Tanács Hírei, No.209 1917. december 15. p. 1.

munkás-paraszt tanács „Kiválósági oklevél”-ével és egy öltönyre való ruhával.

A Volga-mente aszályal is sújtott gazdasági helyzetében hamarosan kinevezik a Caricini 4. körzet vezetőjévé, ahol nem sokkal ezután elesett a helyi bandák elleni küzdelemben. 25

A munkás-paraszt szovjet milíciáról a Népbiztosok Tanácsának első átfogó, 133-as számú dekrétuma 1919. április 3-án született, és a Szovjetek Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságának (Vszeroszsijszkij Centralnűj Iszpolnyitelnűj Komitet - VCIK) 75-ös számú Hírlevelében tették közzé.

Katonai szelleme áthatotta a Szovjetunió (Szu) és az érdekszférájába vont szocialista világ-rendszer rendőrségeinek mindennapi működését, lényegében napjainkig...

„A sikeresebb bűnözés elleni küzdelem, és a Szovjet Munkás-paraszt Milícia személyi állományának javítása céljából a Népbiztosok Tanácsa a következőképpen határozott:

1. A Belügyi Népbiztosság (NKVD) alárendeltségébe tartozó összes milícia állami ellátmányba kerül, az NKVD által jóváhagyott állománytábla szigorú betartásával.

2. A Vörös Hadsereg behívási keretébe tartozó közrendőrök, bűnügyi nyomozók és a rendőrség parancsnoki állománya a szolgálati helyén marad, a különféle irányító csoportfőnökségekhez vezényelteként.

3. Az NKVD kötelezettséget vállal, hogy az irányító csoportfőnökségeihez vezényeltek közrendőri és a parancsnoki állomány 1/3, 1/3 része mindig a tényleges hadsereg alakulatainál szolgál. Frontra küldésük rendjét és tartamát az NKVD határozza meg egyetértésben a Had-ügyi Népbiztossággal. Az első frontvezénylés kezdő időszaka a két népbiztosság megegyezése alapján történik, de nem később, mint e dekrétum kihirdetését követő 60. napig.

25 A Szovjetunió rendőrsége: Egy szó a rendőrségről. (1973) Moszkva, Szovetszkaja Rosszija, 62–65.

4. A rendőrségnél kötelezően vezessék be a katonai kiképzést és fegyelmet.²⁶ A kiképzés a Vörös Hadsereg katonai szabályzatai, módszertani útmutatói alapján történjék.

5. A hadműveleti területen tartózkodó rendőrségi alakulatok, ha a helyzet úgy kívánja, be-vethetőek állandó működési körzetükben, a Vörös Hadsereg alakulataival közös hadműveletekben. Ezeket a közös alkalmazásokat a hadsereg, és a frontok Forradalmi Katonatanácsainak egyeztetnie kell a helyi Végrehajtó Bizottságokkal (VB-kel). Amiről tájékoztatni kell az irányító csoportfőnökségek helyi kormányzósági osztályait azzal, hogy ezek a rendőri egységek a katonatanács által kijelölt katonai alakulat parancsnoksága alá rendelődnék. A rendőri egységek a hadi át-lárendelés okának megszűntével, az elrendelő katonatanács határozatával azonnal visszatérnek állandó működési körzetükbe és hozzálátanak rendfenntartó kötelezettségeik teljesítéséhez.

6. A közrendőrök és a rendőrség vezetői állományának élelmezési ellátása a Vörös Hadsereg hátországi alakulatai katonáinak ellátmányával egyezően, rögzített árakon készpénzben történjen. Erről az Élelmezésügyi Népbiztosság azonnal intézkedjen a Kormányzósági Élelmezésügyi Bizottságok felé. A harcoló rendőri egységek, magától értetődően a Vörös Hadsereg harcoló alakulatainak normáját kapják, az át-alárendelést kezdeményező, hadsereg Forradalmi Katonatanácsainak intézkedése alapján.

7. Egyenruházatot és felszerelést a rendőrség közrendőri és vezetői állományának az állam biztosítja, a Népgazdasági Főtanács megfelelő szervei útján. A Hadügyi Népbiztosság közreműködik e tárgyban a főtanácsnál az NKVD ellátásában, de a Vörös Hadsereg halaszthatatlan felszerelési tartalékait a rendőrség nem használhatja fel. A rendőrség fegyverzeti és hadfelszerelési ellátmányáról a Hadügyi Népbiztosság gondoskodik, a Vörös Hadseregnél rendszeresített, és napi feladatellátásához nélkülözhető eszközökből.

²⁶ Ahogy ez Európa csendőrségi szervezetei esetében volt szokásos. Vedő Attila (2016): A Magyar Királyi Csendőrség közbiztonsági tevékenységének szervezete és gyakorlata. In: Orbók Ákos (szerk.): A hadtudomány és a XXI. század. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 361-373.

8. A jelen dekrétum megjelenésével, az ebben foglaltaknak el-
lentmondó dekrétumok, utasítások, határozatok és körlevelek ha-
tálya megszűnik.

Aláírók: A Népbiztosok Tanácsának Elnöke: V. Uljanov (Lenin),
A Népbiztosok Tanácsa Hivatalának vezetője: V. Bonn-Buevics, A
Népbiztosok Tanácsa Titkára: L. Fotieva.

1919. április 3. – Megjelent a Szovjetek Központi Végrehajtó Bi-
zottsága 75. számú Hírlevelében 1919. április 6-án.²⁷

1919.

Április 15-én megjelenik a VCIK határozatával létrehozzák a
Kényszermunka táborokat, amelyek irányítására az NKVD-n belül
létrehozzák a Kényszermunka osztályt. 19-én megkezdődtek a
Központi bűnügyi osztály első bűnügyi tanfolyamai. 23-án létre-
hozzák a Milícia folyamórságát.

Május 28-án a vasúti és határőrizeti csapatok kivételével egysé-
ges „Belügyi csapatok” (Vojszk Vnutrennej Ohranü – VOHR) elne-
vezésű szervezetbe tagolják a különféle hatóságok, intézmények
és szervek fegyveres alakulatait. Július közepén létrehozzák a
VOHR politikai osztályait.

Augusztus 22-én megjelenik a Szovjet Munkás-paraszt Milícia
Fegyelmi szabályzata.

Szeptember 19-én megkezdődik a Rendőrség Főcsoport-
főnöksége keretében az Összoroszországi vezetőképző iskola há-
romhónapos képzésekkel.

Októberében a VCIK és a Munkás-paraszt Védelmi Tanács
(Szovjet) együttes döntése alapján a szovjet rendőrséget a Rend-
őrség Főcsoportfőnöksége és a helyi Szovjetek mellett a polgárhá-
ború rendkívüli hatalmi szerveinek a frontok, katonai körzetek és
hadseregek Forradalmi Bizottságainak is alárendelik.

Decemberben jóváhagyják az első Bűnügyi nyomozó szabályza-
tot, amelyben kötelezik a bűnügyi munkatársakat tevékenységük-
ben, a munkás-paraszt kormány jogszabályi rendelkezéseinek szi-
gorú betartására.

²⁷ Szovjetunió Belügyminisztériuma: Gyeksztvityelno narodnaja... (Valóban
a népből eredő...) (1977). Moszkva, Juridiceszkaja Literatura, 5.

2.1. A rendőrség fejlődését meghatározó további történések, tények 1920-1940

Évenként néhány, a szovjet milícia életében jelentős esemény, időpont, az Oroszországi Föderáció belügyminisztériumi honlapja, már korábban idézett „Történelmünk” fejezetéből. 28

A szovjet milícia létrejötte idején, alapvonásait, fejlődését meghatározó időkből több eseményt jelez a publikáció, a további korszakokból pedig a rendőrség életében fontosabbakból tallóz.

1920.

Január - A Rendőrség Főcsoportfőnökségén létrehozzák a Szemlélséget, statisztikai adatok gyűjtésére és értékelésére a bűnözésről és a rendőrségről. További feladatai: a szervezetfejlesztés; státuszgazdálkodás; belső szabályozó alkotás; helyszíni hatósági oktatás, pénzügyi ellenőrzés, az orosz régiók rendőrségének szervezetének, és működésének folyamatos ellenőrzése.

17. A VCIK és a Népbiztosok Tanácsa határozatot hoz a főbelövés, mint a büntetés leg súlyosabb formájának eltörléséről.

29-31. Rendőrség önkéntesekből történő feltöltése helyett bevezetik a sorrendőri szolgálót és a működés katonai módszereit, azaz a parancsuralmi rendszert.

A VOHR feladatul kapja kényszermunkatáborok őrzését.

Február - Az Oroszországi Kommunista Párt(bolsevik) Központi Bizottsága körlevélben fordult a kormányzósági és járási pártbizottságokhoz „A valóban kommunista rendőrség létrehozásáról”, ebben rámutattak, hogy „...a rendőrség vezetői beosztásába elengedhetetlen megbízható kommunistákat ajánlani, és emellett folytassanak fáradhatatlan pártpolitikai felvilágosító munkát a rendőrök körében.” Megkezdődött a rendőrség átpolitizálása...

Szeptember 1. - A Munka és Honvédelmi Szovjet (Tanács) MHSZ (A polgárháború és az intervenció alatt az SzNK alárendeltségében létrehozott rendkívüli bizottság) létrehozta a Köztársaság Belügyi

28 Forrás: https://xn--b1aew.xn--p1ai/history/1917_1940 (Letöltés ideje: 2020. 03. 30)

szolgálati csapatait (Vojszk Vnutrennej Szluzsbü Reszpubliki – VNUSz) a VOHR jogutódja-ként.

November 24. – Az SzTO határozata alapján a Határőr csapatok a VNUSZ alárendeltségébe kerültek.

1921.

Január 19. – Az SzTO utasításával a VNUSZ-t a hadügyi hatóság alá rendelik, míg a VCSK csapatai, a vasútbiztosítási és a vízi biztosítás csapatai minden szempontból a VCSK alá kerülnek.

Március – Leverték a lázadást Kronstadtban. Bűnügyi eljárás indult több mint 4 ezer részvevő ellen, közülük 2100-at agyonlőttek. Az igazságügyi szervek munkájában először jelenik meg az ügyek tárgyaláson kívüli vizsgálata és a lakosság tömeges kitelepítése. Előzetes nyomozás nélkül, a VCSK elsődleges, ellenőrizetlen információjára, a Lenin és Trockij által aláírt SzTO határozat alapján „Kozlovskij volt tábornokot és követőit törvényen kívül helyezték”. Ezt követte a rokonaikkal szembeni megtorlás. 1922 tavaszától megkezdődött Kronstadt lakóinak tömeges kitelepítése. Február elsejétől megkezdte munkáját az Evakuációs bizottság. Ez 1923 április elejéig 2756 személyt regisztrált, közülük lázadó és családtagjuk 2048 személy. Az első 315 fős csoportot 1922 márciusában indították útba. Összesen 2514 főt telepítettek ki, közülük 1963 lázadó és családtagjuk.

1922.

Február 6. – A VCSK megszüntetése. A VCIK 6.-i utasításával összhangban a VCSK helyében létrehoz-ták az NKVD-n belül a GPU-t (Goszudarsztvennoje Politiceszkoje Upravlenyje). Ezzel a szovjethatalom idején egyesítették az állambiztonsági szerveket a belügyiekkel.

Szeptember 27. – Az SzTO határozatával az NKVD alárendeltségébe került a Konvojórség.

1923.

Augusztus – Az addig működő rendőrségi főcsoportfőnökségi Szervezési-adminisztratív csoportfőnökség és a bűnügyi osztály

létrehozták az NKVD központi adminisztratív csoportfőnökségét, amelynek eredményeként több mint felére csökkentették a státuszok számát és 30%-kal a szervezet működési költségeit.

November - A Szovjetunió megalakulásával, az SzNK alárendeltségében létrehozott OGPU, az NKVD-ből kikerültek az állambiztonsági szervezetek.

1924.

Február 6. - Az SzNK határozatával, a vállalatok és intézmények, valamint a kiszolgált objektumok köz-rendjének védelmére létrehozták a hatósági rendőrségeket (hegyi-kutató, halászati, gyári-üzemi, piaci, kikötői stb.)

Július 13-16. - A szövetségi köztársaságok NKVD minisztereinek I. Össz-szövetségi tanácskozása Moszkvában. A tárgyaláson a kérdések széles körét érintették, egyebek közt például a szövetségi NKVD-k rendőrségeinek bűnüldözési kapcsolatait. A tanácskozás elismerte, hogy „az egyeztetés a munka nélkülözhetetlen feltétele”

Július végén a Konvojórség kikerül az OGPU alárendeltségéből és átadták a szövetségi köz-társaságok NKVD (belügyi) irányításába. Augusztusban önálló szervezetként létrehozták a Szu Konvojórségét és ennek Moszkvai Központi Csoportfőnökségét.

1925.

Augusztus 11 - A csoportfőnökség osztályai helyén a VCIK és az SzNK határozatával a kormányzósági és megyei VB-knél adminisztratív osztályokat hoztak létre: általános, rendőrségi, bűnügyi és bv-ellenőrzési alosztályokat hoztak létre.

Novemberben a Konvojór csoportfőnökséget közvetlenül a Népbiztosok Tanácsa alárendeltségébe helyezik, feltöltését, felszerelését pedig a Hadügyi és Tengerészeti Népbiztonság biztosítja. Az összesen 14802 főt számláló konvojókísérő osztagokat a Vörös Hadseregéhez megfelelően, szakasz, század, zászlóalj ezred struktúrára alakították.

1926.

Február – A szövetségi köztársaságok NKVD vezető munkatársainak II. Össz-szövetségi tanácskozása. A tárgyalások során megvitatták a szövetségi és autonóm köztársaságok bűnözés elleni küzdelmének és az NKVD szervek munkája összehangolásának kérdéseit.

1927.

Március 29. – Az VCIK és az SzNK által jóváhagyott, az NKVD-ről szóló határozatával az NKVD szervezete kiegészült: általános, központi-adminisztratív csoportfőnökséggel és bv, valamint kommunális gazdálkodási főcsoportfőnökséggel.

1928.

Március 26. –A VCIK és az SzNK határozatot hoztak „A megtorló politikáról és a büntetés-végrehajtás helyzetéről”, a Javító-Nevelő (v. Átnevelő) Munkatáborok Csoportfőnöksége szervezeti hiányosságainak kiküszöbölésére.

1929.

Július – A VCIK a bv alapvető formái közé sorolta a tömeges munkavégzést.

November 6. – A Szu CIK és az SzNK (a publikációban a továbbiakban csak CIK és az SzNK) határozatai értelmében a speciális rendeltetésű izolálók (elkülönítők) helyett létrehozták a távoli térségekben, a OGPU irányítása alatti javító-nevelő táborokat. A táborokba átszállították a szabadságuktól legalább három évre megfosztottakat, a visszaesőket, a veszélyes bűnözőket és az „osztályidegen elemeket”.

1930.

Január – A Szu Konvojőrségét (két hadosztály és hat önálló dandár) a Szu Konvojcsapataivá alakították.

December 15. – A CIK és az SzNK titkos határozatot hozott: „A rendőrség és a bűnüldözés tevékenységének OGPU szervek irányítása alá rendeléséről”. E határozat értelmében az OGPU-t és helyi szerveit felhatalmazták nem csak a rendőrség és a bűnüldözés vezető munkatársainak nem csak kinevezésére, áthelyezésére leváltására, felügyeletére és ellenőrzésére, hanem nyílt és fedett személyi állományuk, valamint daktiloszkópiái és fényképfelvételek terén meglévő lehetőségeik felhasználására.

December 31. – A CIK és az SzNK határozatot hozott a „Az RSZFSZR és az autonóm köztársaságok NKVD-jeinek megszüntetéséből adódó intézkedések, köztük az NKVD alárendeltségében működő Rendőrségi és a Bűnügyi Főcsoportfőnökség feladatkörét jelentő; a helyi rendőrségi és bűn-ügyi szervek irányítása; a társadalmi rend és biztonság; az állampolgárok biztonságának, jogainak és tulajdonának, valamint az állami jelentőségű intézmények és vállalatok eszközeinek védelme. Továbbá az RSZFSZR btk. keretei közötti bűnüldözés és bűncselekmények nyomozása; a bírósági ítéletek büntetés-végrehajtásának irányítása, a kényszermunka nélküli száműzetések megszervezése; a kiutasítottak és száműzöttek nyilvántartása; közreműködés az állami hatóságokkal a számukra feladatként jogszabályokban előírt kötelezettségek kikényszerítésében, valamint a rendőrségi és bűnügyi szakemberek felkészítése.

1931.

Február 3. – A milícia munkatársainak legfontosabb jogosultságait és kedvezményeit, a VCIK és SzNK határozatával, a katonákéi szintjére emelik.

Február 7. – A Munkás-paraszt Milícia Főcsoportfőnöksége határozatával Moszkvában létrehozták a Központi főiskolát. 1942-ben átszervezik a Szu NKVD Főiskolájává. 1954-től új elnevezése a Szu Belügyminisztériumának főiskolája, 1973 szeptember 21-től átalakították a Szu Bel-ügyminisztériumának Akadémiájává. Jelenleg az Oroszországi Föderáció Belügyminisztériumának Vezetői Akadémiája.

Március - Az OGPU különleges parancsára az állambiztonság minden munkatársának a központban és vidéken aktív intézkedéseket rendelnek el a milícia és a bűnügyi állomány tisztogatására.

Május 25. - A szovjet SzNK jóváhagyja „A munkás-paraszt miliciáról szóló” rendelkezést, amely létrehozta a rendőrség egységes, központi, szigorúan vertikális struktúráját (1962-ig volt hatályban).

November -Az Oroszországi Szovjet Szocialista Köztársaság (Rosszijszkaja Szocialiszticeszkaja Federatívnaaja Szovetszakaja Reszpublika - RSzFSzR) SzNK alárendeltségében működő Rendőrségi Főcsoportfőnöksége jóvá hagyta az első közlekedési szabályrendszert (KRESZ-t).

1932.

Február 4. - OGPU parancs alapján, Moszkvában megalapították az OGPU Csapatok és a Határőrség 3-as számú iskoláját, amelynek a kormány már 1933-ban Hadi Vörös Zászló Rendet adományozott, 1934-ben pedig, az akkor elhunyt neves forradalmár, pártvezető, V.R. Menzsinszkij nevére nevezte el.²⁹

A ma már FSZB főiskoláján kibocsátott tisztek, tanfolyamot végeztek önfeláldozó szolgálatairól, lelkiismeretes hozzáállásról a tanintézet első kibocsátóitól, napjainkig nekik adományozott 22 Szovjetunió Hőse, 7 Orosz Föderáció hőse, valamint az egyéb állami és kormánykitüntetések ezrei tanúskodnak. Emellett, a történelmi, 1945. június 24-i Győzelem díszszemlével kezdődően, a díszszemléken napjainkban is a főiskola hallgatói képviselik az OF

29 Egy korábbi geopolitikai helyzet szülte államközi egyezmény alapján, 1973-1991 között, az akkori elnevezéssel Moszkvai Határőr-parancsnoki főiskolán, 14 évfolyamon 122 magyar határőr hallgató is végzett. Ők, a hazai és más külföldi katonai tanintézeteken diplomát szerzett végzősökkal együtt, a Kosuth-téri közös tisztavatásokon tettek tisztí fogadalmat. (Deák József-Teke András (2009): Emlékkönyv, a Moszkvai Határőr-parancsnoki Főiskolán végzett magyar hallgatók I. Országos Találkozója, Göd, 2009. szeptember 19. Budapest, Convention Kft. 35-113.)

Határőr Szolgálatát és immár a Szövetségi Biztonsági Szolgálatot is.³⁰

Március – Az OGPU Operatív osztályánál létrehozzák az Összszövetségi Tudományos-technikai osztályt (Obscseszozjuznoe Naucsno-technicseszkoje Otdelenyje – NTO). Ebbe beleolvad a Rendőrségi Főcsoportfőnökség és a Bűnügyi Csoportfőnökség NTO-i. Az Összszövetségi NTO hamarosan az ország kriminalisztikai szakértői vizsgálat központja és a rendőrség kriminalisztikai tudományos kutatásainak a szervezője lesz. 20. Megjelent „A közlekedési események és balesetek nyilvántartásának központosításáról a milícia szerveinél” határozat.

Április 29. – Megjelent az SzNK RSzFSzR határozata „A milícia és a bűnügy szervei társadalmi segítőinek segítő brigádokba szervezéséről” (BRIGADMIL). Különlegességük, hogy közvetlenül az érintett rendőrségi csoportfőnökségek és nem a szovjetek VB-i szervezték és alapították.

Június – A Rendőrség Főcsoportfőnöksége jóváhagyta új határozatát a „A falusi körzeti megbízottról”, amelynek megfelelően rájuk hárul körzetükben a forradalmi és közrend és biztonság fenntartása a rábizott körzetben. 14. Az OGPU csapatain belül létrehozták a légoltalmi egységeket. 25. A CIK és SzNK határozatot hozott „A forradalmi törvényességről”, amely szerint „szigorúan felelősségre kell vonni minden esetben a munkások jogait megsértő vezetőket, különösen a jogellenes elfogások, házkutatások, lefoglalások stb. eseteiben, és a bűnösöket szigorúan meg kell büntetni.

1933.

Április 28. – Az SzNK határozatot hozott „A személyi igazolványok kiadásáról a Szu területe-n”.

30 Deák József (2016): Az Oroszországi Föderáció Szövetségi Biztonsági Szolgálata határőrtiszt képzésének történetéből, módszereiből napjainkig. In: Deák József - Gaál Gyula - Sallai János (szerk.): A toll sokszor erősebb, mint a kard: rendészettudományi tanulmányok Prof. Dr. Főríz Sándor 65. születésnapja tiszteletére. Budapest, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft, 52–68.

1934.

Július 10. -A CIK határozatot hozott „Az Össz-szövetségi NKVD-je létrehozásáról”, amelybe beolvadt az OGPU.

December 29. - Az NKVD Belügyi Csapatok és Rendőrségi, valamint Határőr Főszemléltőségét.

1935.

Május - Az első Moszkvai metróvonal átadásával létrehozzák a Metrórendőrség alegységeit.

November-december - Lezajlott a belügyi vezetők szolgálati akkreditációja. Az NKVD vezetője G.G. Jagoda első-ként kapja meg a katonai marsalli rendfokozatnak megfelelő: „állambiztonsági főkomisz-szár” címet. A komisszár címet Leonyid Belszkij, a Rendőrségi Főcsoportfőnök kapta.

Október végén szabályzat rögzítette az NKVD határőrségénél és belügyi őrségénél a pa-rancsnoki és vezetői állományt, azok Vörös Hadseregétől eltérő katonai rendfokozatait.

1936.

Január 15. - Az NKVD-n belül létrehozták a Különleges Építkezések Csoportfőnökségét az „M” gabona-készlet-raktárvárosok építésére.

Szeptember - Az NKVD vezetőjévé Jezsov N. I.-t elődjét, G.G. Jagoda állambiztonsági főkomisszárt felmentik és kinevezik a Hírközlési Népbiztosság vezetőjévé. 1937. április 3-án ebből a beosztásából is felmentették és bebörtönözték. 1938 március 13-án a Szu legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma főbelövésre ítélte. A Szu Legfelsőbb Tanácsa elnökségéhez ugyanezen a napon írt kegyelmi kérelmében a következőket írta: „Bűnöm a haza előtt hatalmas. Lehetetlen bármilyen mértékben jóvá tenni. Nehéz meghalni. Az egész nép és a párt előtt térdre állva könyörgöm, kegyelmezzenek, hagyjanak életben!” Kegyelmi kérelmét elutasították és március 15-én főbelőtték.

December 25. - Az NKVD Állambiztonsági (ÁB) Csoportfőnöksége részlegeit konspirációs céllal számokkal jelzik:

1. r. - Őrzés-védelmi részleg
2. r. - Operatív r.
3. r. - Elhárító r.
4. r. - Titkos-politikai r.
5. r. - Különleges (katonai elhárító) r.
6. r. - Közlekedési és hírközlési r.
7. r. - Külföldi r.
8. r. - Nyilvántartó-regisztrációs r.
9. r. - Speciális titkosító-rejtjelező r.
- 10 r. - Börtönügyi r.

1937.

Január - Az NKVD Határőr és Belügyi Őrség Főcsoportfőnökségét (Glavnoje Upravlenyje Pogranicsnoj i Vnutrennej Ohranü - GUPVO) átnevezték az NKVD Határőr és Belügyi Csapataira. 1938. május 3-án a konvojőrség létszámát 28800 főben rögzítik.

Július - Az SzKP(b) KB Politikai Bizottsága határozata alapján az NKVD parancsban meghatározza a megtorlás két fokozatát: főbelövés, munkatábor, továbbá köztársaságonként, körzetenként, megyénként meghatározza mindezek létszámát... Eszerint mintegy 300 ezer fővel szemben kellett megtorlást alkalmazni, közülük határidőre 75 ezret főbe lőni.

December 20. - A VCSK - OGPU - NKVD megalapításának 20. évfordulójára rendezett ünnepségen Mikojan A. I. méltányolja, hogy Jezsov N. I. elvtárs Sztálin vezetésével gyorsan megjavította az NKVD helyzetét, létrehozva a csekisták kitűnő szervezetét, elfogva az NKVD-be beszivárgott idegen elemeket. Jagoda szinte összes vezetőjét bebörtönözték.

1938.

Március 28. - Megjelent az SzKP KB Politikai Bizottságának határozata az NKVD új struktúrájáról és az ÁB Csoportfőnökség felszámolásáról (az utóbbit szeptember 29-én Berija L. P. vezetésével visszaállítják).

November 23. - Jezsov N. I. Sztálinnak címezve levelet ír az SzKP KB Politikai Bizottságának, amelyben kéri felmentését az

NKVD éléről, az általa elkövetett hibák és tévedések sorozata miatt...

Jezsovval Sztálin már elégedetlen volt.³¹ Jezsov eljátszotta szerepét; Jagoda leváltásakor megsemmisítette közvetlen, köztük sok csekista munkatársát is. Most már Jezsától és munkatársaitól kellett megszabadulni. Ez a szerep hárult Berijára.

Jezsovot nem lőtték főbe, a többi elítélthez hasonlóan. Rá jellemző (még a „szerveken” belül is túlzottnak értékelt), tomboló kegyetlensége miatt agyonrugdosták felbőszült, vadul gyűlölő alárendeltjei.

December – Az NKVD élére kinevezték Berija L. P.-t.

1939.

Február 2. – A Szu SzNK „A Határőrségi és Belügyi Csapatok Csoportfőnöksége átszervezéséről” szóló határozata alapján hat főcsoportfőnökség jött létre.

Augusztus 9. – Feloszlatták az NKVD kitelepítő részlegét.

Szeptember 1. – A Legfelsőbb Tanács elfogadta az „Kötelező katonai szolgálatról szóló” törvényt

Szeptember 15. – Az SzKP KB jóváhagyta az „NKVD Határőrség politikai irányításáról és az NKVD Vasút-építő, Kiemelt ipari vállalatokat őrző, Konvojőr, az NKVD Katonai ellátó, Katonai építő (békeidőben) politikai osztályairól szóló” törvényt, valamint a „Rendőrségi Főcsoportfőnökség” és az „NKVD főcsoportfőnökségei politikai osztályai munkájának szabályzatát”.

Szeptember 19. – Létrehozták az NKVD Hadifoglyok és Internáltak Csoportfőnökségét. (Upravlenyje Voennüh i Internirovanüh – UPVI)

1940.

Március 5. – Sztálin továbbá a Politikai Bizottság három másik tagja (Vorosilov, Mikojan és Molotov) személyesen ellenjegyezte

31 Aniszimov E. (2010): Oroszország története Ruriktól Putyinig, emberek, események, dátumok. Szentpétervár, Pityer, 440.

az NKVD-t vezető Berija egyik javaslatát, ami elvezetett Kelet-Lengyelország több mint húszezer prominens lakójának kivégzéséhez a Katinyi erdőben.³²

1943.

Április – Az NKVD-t ismét szétesztják: NKVD-re és NKGB-re (AB Népbiztosság) valamint a „SZMERS”-re, a Vörös Hadsereg Katonai Elhárító Csoportfőnökségére (Szmerty Spionam – Halál a kémekre) 19. A Legfelsőbb Tanács utasítására a fasiszta német megszállókkal együttműködők elzárására speciális helyeket jelölnek ki.

Június 21. – NKVD parancs alapján új osztály szerveződik a hajléktalan és felügyelet nélküli árva, csel-lengő gyermekek sorsának rendezésére.

1944.

December – A belügyi és az állambiztonság szervei, valamint a Belügyi Csapatok a Szu területén fel-számoltak, elfogtak több mint 7 ezer bűnözői csoportban (bandában), mintegy 90 ezer bűnözőt. Az Észak-Kaukázus kitelepítési műveletében az NKVD, NKGB és a „Szmers” mintegy 19 ezer operatív munkatársa, és a Belügyi Csapatok 100 ezer főnyi katonája vett részt.

1945.

Január 6. – A GULAG Bányászati- és Kohászati Részlegénél létrehozták a Speciális Kohászati Csoport-főnökséget (urán felderítő, bányászati és feldolgozó)

Január 11. – Az NKVD Hadifoglyok és Internáltak Csoportfőnökségét (UPVI) átszervezték Főcsoportfőnökséggé (Glávnoje Upravlenyje – GUPVI)

Július 6. – Az NKVD – NKGB vezető állományának speciális rendfokozatai helyébe bevezetik a katonai tiszti és tábournoki rendfokozatokat. A tábournoki kar számára bevezetik a Vörös Hadsereg tábournokainak egyenruházatát.

³² Laurence Rees (2011): Zárt ajtók mögött, Sztálin és a Nyugat politikai játszmái. Pécs, Alexandra, 51.

Július 9. – Az NKVD vezetőjét, Berija L. P. kinevezik a Szovjetunió Marsalljává.

Szeptember 27. – Speciális feladatok (Szpeczadanyij) végrehajtására az NKVD-n belül létrehozták az „Sz” osztályt (az atomfegyver létrehozásához szükséges információk megszerzésére és értékelésére). Vezetőjévé Szudoplatov P. A.-t nevezik ki. Az osztályt 1946 január 10-től átadták az NKGB-nek.

December 8. – Az NKVD Különleges Építkezések részlege átkerült az NKVD Repülőtér-építő Főcsoportfőnökségébe.

1946.

Január 10. – Kruglov Sz. N. átvette az NKVD vezetését. Az átadás-átvételi jegyzőkönyv a népbiztosság következő feladatait tartalmazza: Bűnbandák és lázadók elleni küzdelem; az államhatár őrzése; bűnüldözés és a szocialista tulajdon védelme; közrend és az állampolgárok személyes biztonságának védelme; személyi igazolványokkal történő ellátás megszervezése és megvalósítása. A bűnözők elszigetelése és munkára hasznosításuk; a hadifoglyok és internáltak őrzése és munkára hasznosításuk; a vasúti objektumok és különlegesen fontos ipari vállalatok őrzése; tűzoltóság és helyi légoltalom megszervezése; a hajléktalan és felügyelet nélküli árva, csellengő gyermekek problémájának rendezése. Védelmi és a kormány népgazdasági megbízásainak teljesítése (megerősített védelmi létesítmények, haditengerészeti bázisok, repülőterek, ipari gyárak és üzemek, vasutak, közutak, arany, ólom, nikkell, szén stb. ipari bányászata; továbbá egyéb kormány megbízások teljesítése.

1945 december 30-án az NKVD állománytáblájában (az NKVD Csapatái nélkül) 993072 fős státuszán 846022 szerepelt. A központi állomány 9530 státuszán 8577 fő dolgozott. Az NKVD Csapatok állománytáblája 680280 fős állománytáblája feltöltöttsége 655370 fő volt.

Március 6. – A Legfelsőbb Tanács V. ülészaka törvényt hozott az SzNK (Szovjet Narodnüh Komisszárov – Népbiztosok Tanácsa) átalakításáról Minisztertanácsává (MT), a népbiztosságokat pedig

minisztériumokká alakítják.³³ Az NKVD-ből MVD (Miniszttersztvo Vnutrennüh Del – Belügyminisztérium) lesz.

1947.

Január 21. – A Minisztertanács határozatával az MVD Belügyi Csapatok átkerültek az MGB alárendeltségébe. A Konvojőrség, valamint az MVD Vasútbiztosító és Ipari objektumőr egységei az MVD-nél maradnak.

Február 21. – Az MVD irányelvet ad ki, amelyben támogatja a dolgozói kezdeményezést a társadalmi rend védelmére létrehozandó csoportokról

Április – Az MVD Rendőrségi Főcsoportfőnöksége határozatot hoz a köztársasági, körzeti és megyei csoportfőnökségeinél kriminalisztikai múzeumok létrehozásáról.

1949.

Április 12. – A belügyminiszter parancsa alapján a városi és kerületi rendőrségi osztályoknál létrehozzák a politikai helyettesi beosztást.

1950.

Január 12. – A Legfelsőbb Tanács határozatával alapján bevezetik a halálos ítéletet a hazaárulás, a kémkedés és a ellenséges diverzáns csoportok tagjai büntetésére.

Július 3. – Az MVD Ipari Létesítmények Építési Főcsoportfőnöksége keretében létrehozták a Kőolaj-ipari Vállalatok Építési Csoportfőnökségét. Ennek bázisán október 8-tól felállították az Olajfinomító Üzemek és Mesterséges Üzemanyag-előállító Munkatáborok Főcsoportfőnökségét.

Augusztus 22. – Az SzKP KB és az MT határozatot hozott a rendőrség munkájáról, amelyben nagy figyelmet szentelnek a bűnözés megelőzésének, a társadalmi tulajdon megkárosítóit elleni

³³ Vö.: „A világot a szocializmus és a kapitalizmus (országblokkoktól függetlenül) egy-egy póluson felosztotta.” In: Kovács István (2019): Egy empirikus kutatás részletei: a prostitúció jelensége és társadalmi kontrollja napjainkban. Budapest, Dialóg Campus Kft.

harc fokozásának, a közrend megszilárdításának és személyi állomány megerősítésének. Az utóbbi keretében a rendőrség soraiba küldtek 800 felsőfokú végzettségű szakembert, növelték a Moszkvai rendőrfőiskola hallgatói létszámát, rendőr középiskolákat nyitnak Moszkvában, Habarovszkban, Minszkben és a Don-Melléki Rosztovban.

1952.³⁴

Január 5. – A Minisztertanács határozatával létrehozták az MVD Kollégiumát. Elnöke: Kruglov Sz. N. belügyminiszter; a kollégium elnökének helyettese – Szerov I. A. a belügyminiszter első helyettese; a kollégium tagjai a belügyminiszter hét helyettese, valamint Dolgih I. I. a GU-LAG vezetője és Seredega a Moszkvai Légoltalmi Szolgálat Főcsoportfőnöke.

November 27. – Az MVD Kollégiuma jóváhagyta a központi apparátus munkatársainak munkanapi-rendjét:

- Az önkéntesek és középvezetők munkaideje: 10.30–20.00, egyórás ebédszünettel.

- Főcsoportfőnökök és osztályvezetők munkaideje: 10.30–24.00, 17.30–20.30 ebédszünet.

- Szombatonként és ünnepek előtt a munkanap vége minden munkatárs számára 17.00.

1953.

Március – Berija L. P.-t belügyminiszterré és a Minisztertanács elnök-helyettesévé nevezik ki.

Június 2. – Az MVD miniszteri parancsa alapján a minisztérium központi állománya 8.704 fővel csökken. Május 15-tel az MVD létszáma szerveivel és a Belügyi Csapatokkal együtt a (rendőrség nélkül): 1.095.678 fő, közülük a központi állomány kb. 20.000 fő. 26.

34 Vö.: Ettől az évtől kezdődően a Szovjetunióban képezték ki – az állambiztonsági, a honvédelem a rendőrtisztek mellett – a Határőrség tisztikarának egy részét is, akiknek első csoportjai 1955-ben és 1956-ban érkeztek haza, és akik közül többen felső vezetői beosztásokba kerültek később. Virányi Gergely (2019): Határőrizeti és határrendészeti tisztképzés 1903–2011. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 63.

Hruscsov a Politikai Bizottság általa összehívott speciális ülésén röviden megvádolta Beriját, majd gombnyomására Zsukov marsall vezetésével tábornokok csoportja lépett be pisztollyal a kezükben és letartóztatták. Decemberben Beriját „bandájával” együtt titokban elítélik, kémkedés vádjával, „a burzsoá hatalom visszaállítására irányuló tevékenységgel” felmentik beosztásaiból, megfosztják összes kitüntetésétől és mindannyiukat kivégzik...³⁵

1956.

Október 25. – MT és SzKP KB határozat születik „Az MVD munkájának javításáról”.

1957.

Január 1-4. – A budapesti „csonka-VSZ találkozáson” a szovjet, csehszlovák, bolgár és román vezetők első ízben avatkoztak be kollektíven egy táborbeli ország belügyeibe.³⁶

Április – A Határőr Csapatok az MVD-ből az MGB-hez kerülnek.

1958.

A rendőrség megakadályozta a hívőknek a templomlátogatást, a keresztút járását, zarándoklatokat.³⁷

1966.

Július 26. – A Legfelsőbb Tanács Elnöksége Rendeletet ad ki a „Szu Össz-szövetségi és Köztársasági Társadalmi Rend Védelmének Minisztériumai létrehozásáról” (Miniszttersztvo Ohranü Obszesztvennovo Porjadka – MOOP) a Belügyminisztériumok átszervezésével.

1966.

35 Aniszimov E. (2010): Oroszország története Ruriktól Putyinig, emberek, események, dátumok. Szentpétervár, Pityer, 488.

36 Kalmár Melinda (2014): Történelmi Galaxisok vonzásában, Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1990. Budapest, Osiris, 108.

37 Aniszimov E. (2010): Oroszország története Ruriktól Putyinig, emberek, események, dátumok. Szentpétervár, Pityer, 500.

Szeptember. – A MOOP (Belügyminisztérium) vezetőjévé kinevezik Scsolokov N. A.-t.

1968.

November 19. – Az SzKP KB a Minisztertanáccsal közös határozatot hoz „A rendőrség tevékenységében tapasztalható komoly hiányosságokról és a rendőrség további erősítéséről”

1974.³⁸

Január 10. – Az MVD alárendeltségében Tudományos-módszertani tanács alakul a hazai és nemzetközi tudományos-technikai eredmények, legjobb módszerek minisztériumi és a Belügyi Csapa-toknál történő alkalmazására kidolgozások készítése, ilyen jellegű javaslatok elbírálására, és a minisztériumi kiadói tevékenység koordinálására.

December 9. – A Belügyminisztérium jóváhagyta a „Politikai-nevelőmunka Csoportfőnökség minisztériumi tevékenységéről”

1983.

Június – Az MVD szervezetében létrehozták a Politikai Csoportfőnökséget.

1984.

Május 3. – A Legfelsőbb Tanács jóváhagyta az MVD fegyelmi szabályzatát, valamint „A hivatásos és sorállomány becsületbíró-ságai létrehozásáról” szóló határozatát.

December 13. – Scsolokov N. A. volt belügyminiszter főbe lövi magát. „Előtte az állami és pártfegyelem durva megsértéséért, a hatalommal önző céljaira történő visszaélésért” kizárták a párt-

38 Vö.: Bágyi ezredes a magyar Határőrség törzsfőnöke 1974. július 8-án intézkedést adott ki „a Moszkvai Határőr Parancsnoki Főiskolára vezényelt – második – kiutazó csoport alapkiképzésére”. Virányi Gergely (2019): Határőrizeti és határrendészeti tisztképzés 1903-2011. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 276.

ból, megfosztották hadseregtábornoki rendfokozatától, a katonák kivételével összes állami kitüntetésétől, a „Szocialista Munka Hőse” címtől.

1987.

Október 1. – Belügyminiszteri parancs alapján az MVD szervezetében létrehozzák a különleges rendeltetésű alegységeket (podrazgyelenyija szpecialnovo naznacsenyija – Szpecnaz).

1988.

Október 3. – A belügyminiszter parancsot ad ki a Rendőrségi Különleges Rendeltetésű Osztagok (Otrjadü Miliciji Oszobovo Naznacsenyija – OMON) felállításáról. Feladatai: társadalmi-politikai, sport, kulturális és más tömegrendezvények biztosítása, továbbá biztosítási feladatok természeti és ipari katasztrófák, járványok és egyéb rendkívüli helyzetben; csoportos közrendsértés és tömeges zavargások okainak megelőzése; részvétel fegyveres bűnözők elfogásában.

1989.

Augusztus 14. – A Legfelsőbb Tanács határozatot hoz „A bűnözés elleni küzdelem határozott megerősítéséről”

1991.

1954–1991 a Szovjetunióban rehabilitáltak 1millió 967 ezer embert, akiket korábban ellen-forradalmi, vagy állam-ellenes bűncselekmények miatt ítélték el.³⁹

December 19. – Oroszország elnöke rendelete ad ki „Az Orosz Szövetségi Szocialista Köztársaság (RSZFSZR) Biztonsági és Belügyminisztériuma létrehozásáról”⁴⁰

³⁹ Oleg Hlobusztoz (2010): A Szovjetunió KGB-je 1954–1991a Nagyhatalom pusztulásának titkai. Moszkva, Akvaterm, 377.

⁴⁰ Voroncov Sz. A. (2018): Oroszország Speciális szolgálatai (Szpecszluzsbü Rossziji). Don-melletti Rosztov, Feniksz, 359.

December 25. – Gorbacsov M. Sz. elnök lemond a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa vezetői posztjáról, a Független Államok Közössége másnapi megalakulása okán. Ezzel formálisan is megszűnt a Szovjetunió.⁴¹

Törvényben megváltoztatják az Orosz Szövetségi Szocialista Köztársaság elnevezést Orosz-országi Föderációvá (Oroszország). Ezzel összefüggésben a Szovjetunió Belügyminisztériumának (MVD) minden Oroszország területén található intézménye és szervezete Oroszország joghatósága alá és Belügyminisztériuma alárendeltségébe kerültek.

3. A milícia a polgárháború, majd a Nagy Honvédő Háború kohójában, majd a békés építő munka biztosításában a rendszer-váltásig

A milícia munkatársai mindig állhatatosan, gyakran hősi helytállással teljesítették feladataikat. A szovjethatalom első éveiben küzdöttek a bűnözéssel, főként Közép-Ázsiában a politikai indítatású bandákkal úgynevezett „baszmacsokkal”⁴² a fehérterrorral. A VCSK-t segítve a rendőrség, egységeivel, helyi erőivel, tevékeny részt vállalt az ellenforradalmi fészkek, titkos fegyverraktárak felszámolásában.⁴³ (A 60 éves rendőrség tevékenységét méltató korabeli belügyminiszter tragikus sorsáról olvashatunk a tanulmány további részében.)

Az iparosítás és a kollektivizálás idején a rendőrség fellépett a nepperek tolvajlási próbálkozásai, a spekulánsok és a pazarlók ellen, közben leleplezve az egyéb bűncselekményeket, elkövetőiket.

41 Heller Mihail – Nyekrics Alexandr (1996): Orosz történelem I-II. Budapest, Osiris, 572-574.

42 Az 1917-es októberi forradalom után az üzbég „baszma” – rajtaütés szóból eredő kifejezés, a XX. század elején, a közép-ázsiai nemzeti-felszabadító, katonapolitikai, muszlim vallási színezetű gerilla mozgalom elnevezésére. Maksz Faszmer: Etimológiai szótár. Forrás: <https://gufo.me/dict/vasmer/%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%BC%D0%B0%D1%87> (Letöltés ideje: 2020. 03. 30.)

43 Scselokov N. A. (1977): Október szülötte. In.: Szovjetunió Belügyminisztériuma: Gyejsztvityelno narodnaja... (Valóban a népből eredő...) Moszkva, Juridicseskaja Literatura.

A milíciát joggal nevezték az árva, felügyelet nélküli gyermekek barátjának. A rendőrség a csellengő gyerekek elkallódását, bűnözővé válását folyamatosan hatékony intézkedésekkel próbálta megakadályozni.

A közép-ázsiai köztársaságokban az új társadalmi rend bevezetését követő gazdasági vissza-esés életszínvonal csökkenés volt az egyik meghatározó tényezője a térségben kialakult politikai banditizmusnak.⁴⁴

A másik ok a régi, kapitalista társadalmi rend kedvezményezettjeinek, híveinek ellenállása egységesedése, majd a fehérgárdisták támogatásának elnyerése.

A következő hasonlóan jelentős tényezősor a szovjethatalom képviselőinek gyakran durva zsarnoki megnyilvánulásai, a helyi muszlim tradíciók, viszonyok figyelmen kívül hagyása, miközben a kommunizmus egyfajta laboratóriumaként kezelték ezeket a fiatal szovjetköz-társaságokat. Írta G. K. Ordzsonikidze levelében I. V. Sztálinnak.⁴⁵

A közép-ázsiai köztársaságokban a belügyi csapatok a Vörös Hadsereggel, valamint a helyi nemzeti erőkkel közösen, a nagy baszmacs bandák felszámolása mellett részt vettek a helyi rablóbandák likvidálásában, fontos állami intézmények és vasúti objektumok őrzés-védelmében, a szocialista építkezésben, pl. öntözőcsatornák építésében, a termésbetakarítás-ban, a szovjethatalom céljainak és feladatainak ismertetésével a helyi lakosság megnyerésében az új társadalom építéséhez...

A Szovjetunió belpolitikai viszonyai közepette az NKVD-re mind több feladat hárult. Például az SzKP 1934 decemberi XVII. kongresszusán megjelent 1966 küldöttből a pártvezetés által az

44 Vö.: „A vezető tisztviselők a bizonytalanság által övezett, robbanásig feszült helyzetben képtelenek voltak arra, hogy ezt az időszakot reformokkal, szabályozással és irányítással ellenőrzésük alatt tarthassák.” In: Kovács István (2015): Olajozás, szervezett bűnözés és prostitúció a 90-es években Magyarországon. Nemzetbiztonsági Szemle III. évfolyam 1. szám 114-145.p.

45 Marcenjuk J. A. - Klimov A. A. és mások (2017): A Belügyi Csapatok bevezetésének történelmi tapasztalatai a politikai bandák felszámolásában 1920-1950. Moszkva, Az Oroszországi Föderáció Nemzeti Gárdája.

NKVD-vel végrehajtott tisztogatás eredményeként a következő, öt év múlva összehívott kongresszuson mindössze 59-en voltak ott⁴⁶...

Az NKVD határőr és egyéb alakulatai 1940-ben Észtországban, Lettországban, Litvániában, Nyugat-Ukrajnában, és -Belorussziában, Bukovinában és Besszarábiában intenzív műveletekkel tisztították meg a hátországot az „ellenséges elemek” -től.⁴⁷

A Nagy Honvédő Háború évei alatt kifejtett hősie harcaiért, tevékenységéért 33 határőr egységet tüntettek ki a Szovjetunió érdemrendjeivel, 20 kapott megtisztelő elnevezést, több mint 150 határőr-csekista kapott Szovjetunió Hőse kitüntetést.⁴⁸

A határőrök aktív részvételéről a partizánmozgalomban több kutatás, könyv készült.⁴⁹

Az 50-es évek végére a Határőr és a Belügyi Csapatok közös erőfeszítésével, minden egykori német megszállás alatti terület megtisztítottak a nacionalista fegyveres ellenálló csoportoktól.⁵⁰

Az SzKP KB feltárva a törvényesség durva (ebben az NKVD vezetői általi) megsértéseinek, a hatalommal való visszaélésnek a tényeit úgy döntött, hogy a XX. kongresszuson nyíltan tájékoztatja erről a pártot és a népet.⁵¹

Az 1985 tavaszán hatalomra került Gorbacsov, új főtitkár – ahogy elődjei közül már Jurij Andropov is – látta, hogy a rendszer súlyos gondokkal küzd.⁵² Például a növekvő bűnözés visszaszorításában nem elegendők az MVD és a Rendőrség tevékenységében tapasztalható hiányosságok feltárása, majd vissza-visszatérően történő „rendbetétele”.

46 Gecse Géza (2007): Bizáncról Bizáncig. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 220.

47 Viktor Szuvorov (1997): Jégtörő. Moszkva, ASZT, 61.

48 Zürjanov P. (1968): Határőr Csapatok a Nagy Honvédő Háborúban 1941 – 1945. Moszkva, Nauka, 23.

49 Lezsepekov V. (1973): A szovjet állam határainak őrzésén. Moszkva, Voennoe izdatelsztvo, 3–383.

50 Ardasev A.: A határőrök harckiképzése. Moszkva, Jauza, 29.

51 Szamszonov A. (1980.): A Szovjetunió története – II. Budapest, Kossuth, 387.

52 Sz. Bíró Zoltán (2019): Putyin Oroszországa. Budapest, Noran Libro.

A kommunista Szovjetunió jórészt annak köszönhető különféle (egyebek közt rendészeti, határőrizeti, titkosszolgálati) területeken elért kiemelkedő eredményeit, hogy korlátozott forrásait egy-egy feladatra tudta összpontosítani.⁵³

Történelmi perspektívából nézve árnyalódott a Szovjetunió és egyik fontos szerve a milícia szerepe. „Miután nem sikerült Európában lángra lobbantani a világforradalom tüzét az 1920-as évek közepén, viszont Ázsiában ehhez reálisnak és perspektivikusnak tűntek a feltételek...”⁵⁴

A 20-as évek végén sietve összetákoltt sztálini iparosítási terv az NKVD közreműködésével is végrehajtott erőszakos kollektivizáláson nyugodott. Az ennek során elszegényített falu az anyagi értékek és a munkaerő hatalmas kincsesládává vált. A lényegében kézi munkán alapuló hatalmas építkezések csillapíthatatlan munkaerőszomjának kielégítése inspirálta, ösztönözte a kényszermunkák alkalmazásának rohamos fejlődését. Jól jöttek ehhez a GULAG táborok fogvatartottjai alkalmazásának rendkívül széles palettája. (Az NKVD-t vezető Jagoda adatai alapján csak 1930–31-ben az erőszakos kulákosítások során 1,2 millió embert, köztük 454 ezer gyermeket internáltak az ország távoli részeibe, a megyéken belül további 650 ezret, megfosztva gazdaságuktól, gyökereiktől.) A szocializmus építésének építkezéseinek a komszomlista önkéntesekkel együtt táborlakók is dolgoztak. Mindezek eredményeként a Szovjetunió ipari termelésben az USA után a második helyre került.

A Sztálini terror megtorlásai 1927–1936 között több mint 8 millió áldozattal jártak, ami a háború kitöréséig különös kegyetlenséggel folytatódva további 10 millió életet követelt. A „piszkos munkát” elvégző csekisták közül több mint húszezer jutott (köztük legendás hírűek) ugyanerre a sorsra. Jagoda helyére Jezsov

⁵³ Hargittai István (2013): Eltemetett dicsőség avagy hogyan tették a szovjet tudósok szuperhatalommá a Szovjetuniót. Budapest, Akadémia, 11.

⁵⁴ Aniszimov E. (2010): Oroszország története Ruriktól Putyinig, emberek, események, dátumok. Szentpétervár, Pityer, 417.

került, akit Berija követett, kegyetlenkedéseikben, végül sorsukban is osztozva...⁵⁵

1917-től 1945-ig, a II. világháború befejeződéséig a Moszkva-központú állam – egy világ-égés után – Európa és a világ legjelentősebb szárazföldi katonai hatalmává vált. Az 1929-es sztálini „forradalom” csupán az előfeltételeit teremtette meg annak, hogy a Szovjetunióból nagyhatalom legyen, viszont a harmincas évek második fele az óriási áldozatok árán iparosított ország már hatalmas összegeket költött a fegyverkezésre.⁵⁶

A háború nem hozott különösebb változásokat a GULAG létezésében. A szögesdrót mögött több százezer ember volt elzárva, sokan közülük hiába törekedtek a frontra kijutni, mindig elutasították kérésüket. A GULAG-ot a VOHR egész hadserege őrizte – a harcoló hadseregnek oly annyira szükséges egészséges és erős férfiak...

A háborút követő SzKP KB első titkári korszakok fő jellemzője volt a párt ideológiájától eltérően, másként gondolkodók elnyomása. Ebben azonban a KGB vitte a prímet, a szovjet rendőrségre csak érintőleges szerep hárult, azonban a rendszer negatív jellemzőitől pl. a korrupciótól, a hatalommal való visszaéléstől a rendőrség az MVD sem tudott szabadon dolgozni, mint látható a minisztériumot vezető Scsolkov hadseregtábornok tragikus példáján.

4. Összegzés

A cári polícia születésétől a Szovjetunió milíciájának főbb fordulópontjait, egészen az Oroszországi Föderáció megalakulásáig számba vevő tanulmányból több megállapítás le-szűrhető. A „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” az Internacionálé szavaival a múltat kívánta végképp eltörölni, de a cári birodalom lezárását jelentő Romanovok rendőrállamától, csak a pártvezető, majd főtítkárok; Lenin, Sztálin, Hruscsov, Brezsnyev, Andropov, Cser-

⁵⁵ Aniszimov E. (2010): Oroszország története Ruriktól Putyinig, emberek, események, dátumok. Szentpétervár, Pityer, 419-432.

⁵⁶ Gecse Géza (2007): Bizáncról Bizáncig. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 233.

nyenkó, végezetül Gorbacsov (ha legliberálisabb is) rendőrállamig jutott. Talán annyi a különbség, hogy az Állambiztonsági Bizottság 1954-es létrejöttével a rendőrállam szigorát az MVD csak a Belügyi Csapatai révén képviselte egyebek közt a GULAG-ok és utód táboraik őrzésével utóbb pedig a Szpecnaz és OMON alakulataival.

Érdekes momentum, hogy három nappal a forradalom győzelme után, október 28-án (Azaz november 10-én, a Gergely naptár szerint és ezt a napot ünnepelték a Szovjetunióban a Rendőrség napjaként.) már megszületett a belügyi népbiztosi határozat a Munkásőrségek, milíciák szervezéséről a rezsim belső ellenségei ellen. Miközben a külső ellenség elleni fel-lépésre a Munkás-paraszt Vörös Hadsereg megalapításáról csaknem három hónap múltán, január közepén születik kormányhatározat...

Az NKVD egyik főcsoportfőnökségeként működő rendőrség és a népbiztosság történetéből kiderül, hogy NKVD feladatnak számított a központi akarat végrehajtásának fő ellenőreként, mint láthattuk a kivitelezés is, például a színesfém, köztük uránbányászat, kőolajbányászat, jelentős ipari objektumok, repülőterek, űrrakéta kilövő helyek megteremtésével, életre hívásával.

A szovjet milícia pedig - az egykori szocialista országok, köztük a Magyar Népköztársaság rendőrségéhez hasonlóan -, mint a rendszer egyik sarokköve, a hatalom eszközeként, egyik fő végrehajtó szervezeteként jórészt osztozott a nép, a társadalom hatalomnak kijáró tiszteletében, illetve gyűlöletében. Például múlhatatlan érdemeket szerzett a fiatal állam közrendjének megteremtésében, de feledhetetlenek „érdemei” a megtorlásokkal terhes sajátos társadalmi rend fenntartásában, működtetésében is...

TARJÁN G. GÁBOR

REND A TERROR VILÁGÁBAN A KÖZ BIZTONSÁGA A NÁCI BIRODALOMBAN

1.

A 19. század végén Németországban kialakult az önálló közigazgatási jog és a rendészet fogalma. Ettől az időszaktól kezdve a rendészetet nem tekintenek különálló, öncélú jogintézménynek, hanem a közigazgatás szerves részének. *„A rendészet önállóságának megszűnésével tűnik el a rendőrállam, s lép helyébe a jogállam, amely kialakítja a későbbi rendészeti jog fogalmát.”*¹

1919 januárjában, Münchenben Anton Drexler volt vasúti szakmunkás és Karl Harrer újságíró megalapította a Német Munkáspártot (DAP), amelyet – más politikai csoportosulásokkal együtt – megfigyelés alatt tartott a müncheni katonai vezetés hírszerző alakulata – ennek egyik tagja Adolf Hitler volt. Hitlert parancsnoka 1919. szeptember 12-én elküldte a DAP mintegy 40 fős ülésére, hogy megfigyelje és jelentse az ott történeteket. Az összejövetel végén Hitler is szót kért, és nagy tetszést arató beszédet mondott a nagynémet birodalom mellett. Ezt követően a Reichswertől való elbocsátása után felvételt nyert a pártba, és annak munkabizottságába (elnökségébe) is bekerült. Az új pártprogram – amit Hitler terjesztett elő 1920. február 24-én – elfogadását a párt nevének megváltoztatásához kötötte. Így jött létre a Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP), közismert nevén a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt vagy ahogyan az utca embere nevezte, a náci párt. Az NSDAP átvette egy másik jobboldali párttól a Völkischer Beobachter című újságot, amely a nácik legfőbb szócsövévé vált és 1921-től napilapként jelent meg.

¹ Tóth József (1938): Rendészetfogalom a nemzeti szocialista államban. Eger, 20.

Hitler nemcsak előterjesztette a pártprogramot, hanem részt vett annak kidolgozásában is. A 25 pontból, 890 szóból álló tervzet a népjólét megteremtését, az osztályellentétek megszüntetését, a kapitalista kamatszolgátság megtörését, a nemzeti közösség és a nemzetállam szerepének elismerését és a németek önrendelkezési jogának helyreállítását követelte. Megteremtette a náci ideológia alapjait is, melynek első összetevője a nacionalizmus. Ez vérközösségen alapuló népközösség, fizikai és eszmei egység, amely az egyén, az individuum teljes feloldódását követeli a közösségben. A párt nevében szereplő szocializmus néptársi viszonyt, emberi akaraton alapuló társadalmat, társulást fejezett ki. (A népközösség adja a szocializmus nemzeti jellegét).

Az 1921. július 29-i rendkívüli taggyűlésen Hitlert választották elnöknek, aki az új alapszabály értelmében az elnökség többségi határozata nélkül vezette a pártot.

Kimondták, hogy a német birodalom vezéri állam, egység állam, párt-állam. Mindez a Führer-elv alapján, mely szerint a NSDAP csúcán a vezér és kancellári tisztséget betöltő karizmatikus vezető, Hitler állt - „a Führer parancsol, mi követjük őt” - utána helyettese és a birodalmi vezetők következtek. A Felhatalmazási törvény értelmében a kancellár rendeleti úton kormányozhatott, a döntések a náci pártban születtek kiiktatva a parlamentet. Megszűnt az államhatalmi ágak megosztása azzal, hogy Hitler korlátlan jogalkotó hatalommal rendelkezett, az általa deklarált normáknak nem kellett semmilyen más jogforráshoz alkalmazkodnia.

A Führer-elv lényege, hogy Hitler szabta meg a követendő célokat, irányította és felelősségre vonta az alárendeltek, döntéseiért személyesen viselte a felelősséget. Őt magát a népközösség megismerésének, a közkerkölcs bajnokának, a német gazdasági csoda megteremtőjének, kiváló katonai vezetőnek, a nemzet ideológiai ellenségeivel (marxistákkal, bolsevistákkal, zsidókkal) szembeni védőbástyának tekintették. Közvetlen jogalkotó tevékenységének három formája létezett: a birodalmi törvény (Reichsgesetz), a vezéri rendelet (Führerverordnung) és a vezéri utasítás (Erlaß des Führers).

Tehát a német nemzetiszocializmus alapelveit az 1920. évi müncheni pártprogram deklarálta. A nacionalizmus eszerint vérközösségen alapuló népközösséget jelent, amit fizikai és eszmei egység kapcsol össze. A szocializmus néptársi viszonyt fejez ki, emberi akaraton alapuló társadalmat, társulást. A fentebbi népközösség adja a szocializmus nemzeti jellegét. A német birodalom vezéri állam, egység állam, párt-állam.

Végig jellemző volt a náci rendszerre, hogy a „rend álarca mögött megbúvó rendetlenség alapját részben az képezte, hogy a párt és az állami hatalmi köröket sosem különítették el, részben pedig az, hogy a náci Németországban nem léteztek döntéshozatalra felhatalmazott szervezetek. Megtörténhetett, hogy egy társadalmi-nak, vagyis párt jellegűnek kinéző szervezet a valóságban kormányzati irányítás alatt állt, hogy egy másik vezető fél lábbal a pártban, a másikkal viszont a kormányban gyökerezett, de az még gyakrabban, hogy ugyanazt az ügyet két, három vagy akár még több helyen intézték, miközben az alá- és fölérendeltség kérdése tisztázatlan maradt.”²

Röhmék kiiktatása után a polikratikus rendszerben – elsősorban a pártban – szigorú, fentről lefelé húzódó vezetési struktúra jött létre, amely a gyakorlatban gyakran hatalmi és kompetencia vitát szült.

A nácik 1933-as hatalomra kerülése előtt Németországban, nem voltak egységes rendőri erők.

A Weimari Köztársaság (1918-1933) idején minden német államnak megvolt a saját rendőrsége: egyenruhások, nyomozók és politikai rendőrök egyaránt. A feladatok és célok tekintetében nagy volt az azonosság, hasonlóság az egyes régiókban, de Berlinben egyenruhás rendőrnek lenni nagyon különbözött a vidéki egyenruhás rendőrtől.

1929-től a gazdasági világválság felborította a német gazdasági, társadalmi és politikai életét, ami hatással volt a bűnügyi rendőrség munkájára is. A weimari köztársaság utolsó éveiben

² Ormos Mária (2005): A nemzetiszocialista állam. In: Rubicon, 2005, 4-5. sz. 41.

a nyomozók túlterheltek voltak és minden szempontból alulértékeltnek érezték magukat, amikor megpróbálták reflektálni az új társadalmi kihívásokra. Ezért a nyomozók egy része a nemzeti-szocialista párt irányába fordult. Úgy gondolták, hogy a nácik – akik megígérték, hogy keményen küzdenek a bűnözéssel szemben – megoldják azokat a társadalmi és jogi problémákat, amelyek a szakmai és személyes életükre is kihatnak. Elutasították a weimari büntető igazságszolgáltatási rendszert, mint túl enyhét. „Azal is vádolták a kormányt, hogy hagyta, hogy az újságok szenzációhajhász krimik révén tegyék híressé a bűnözőket.”³ Számos berlini nyomozó elfogadta ezeket az álláspontokat, és aktívvá vált a náci mozgalomban.

A náci birodalomban a rendőrség nem volt az NSDAP pártszervezete; felépítése, feladatrendszere már az NSDAP 1933-as hatalomra kerülése előtt kialakult. Ebben az időpontban sokan magasabb pozíciókat töltöttek be a rendőrségen, amelyek ellen a náci párt tagjai néhány évvel korábban harcoltak.

A rendőrség struktúrája a hatalom lefoglalásától a második világháborúig többször változott. Ezeket két szakaszra (1933-1936 és 1933-1939) osztják, amelyben a parancsnoki hierarchia, valamint a rendőrség és az NSDAP pártszervezetei közötti kapcsolat a legfontosabb. A nemzetiszocialista rendőri gyakorlat fordulópontja minden a második világháború kezdete volt 1939-ben. Ezért külön szokták kezelni, bemutatni, elemezni a rendőrség háborús alkalmazását és szerepüket. Különösen meghatározók a kettős parancsnoki láncok működtetése a hadműveletekben és a bűnüldöző szervek tisztviselőinek ideológiai képzésében.

„Hagyományosan a rendőri egységek és a csendőrség felett a parancsnokság a szövetségi államoké volt, ezért decentralizált alapon szerveződött a föderalizmusnak megfelelően. A katonaság birodalomban betöltött szerepe miatt kezdetben nem volt szükség fegyveres és laktanyában állomásozó rendőrségre.” A versailles-i béke-

3 A náci Kripó (bűnügyi rendőrség). Forrás: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-nazi-kripo-criminal-police-1> (Letöltés ideje: 2020.11.26.)

szerződés szellemében a rendőrégek „Schutzpolizei” illetve „Ordnungspolizei” elnevezést viseltek. 1928-ban a Nemzetközi Katonai Ellenőrző Bizottsággal és a szövetséges kormányokkal folytatott megbeszélés után a rendőrség létszáma 138.470 főt tett ki.⁴

A rendőrség átalakítása, átalakulása az 1933-as náci hatalomátvétellel kezdődött - konszolidációs szakasz -, folytatódott az 1936-os központosítással, majd a háború kezdetével radikalizálódott. A konszolidációs szakasz bő három éve a nem (szélső)jobboldali állomány (tisztek, vezetők) leépítésével kezdődött. A megtisztítás érdekében 1933 áprilisában elfogadták a hivatásos közszolgálat helyreállításáról szóló törvényt, amely kimondta, hogy a nemzeti (nemzetiszocialista) állam melletti nem-kiállítás felmentést von maga után. 1933 végére a tisztek 7,3%-át, az őrmesterek 1,7%-át bocsátották el. Göring ebben az időszakban alacsony szinten akarta tartani az SS és az SA tagjok számát a rendőrségen, hogy Röhm és Himmler befolyása a rendőrségen belül ne növekedjen. A kormány hatalma megerősítése és biztosítása céljából 1933 februárjában Poroszországban, majd más államokban is segédrendőrséget állított fel, amelyben a létszám felét SA tagok alkották.

Az új náci kormány felszámolta a weimari alkotmányban rögzített személyes (egyéni) védelmet, ami a rendőrség hatáskörét is kibővítette.

Ez lehetővé tette, hogy az új rezsim megváltoztassa a bűnügyi rendőrség gyakorlatát. 1933. november 13-án a porosz rendelet „megelőző őrizetet” (Vorbeugungshaft) hozott létre egy koncentrációs táborban, ami az úgynevezett hivatásos bűnözőkre vonatkozott.

Más német államok is követték a példát. A rendelet számos bűnügyi területen dolgozó rendőr és kriminológus hosszú távú kívánságát teljesítette; lehetővé tette a bűnügyi rendőrség számára,

⁴ Robin Grosskopf (2020): Zur rolle der ordnungspolizei im ns-regime. Ganz normale polizisten? Forrás: <https://www.grin.com/document/996745> (Letöltés ideje: 2020.12.01.)

hogy őrizetbe vegye az embereket, ha szándékosan elkövetett bűncselekmények miatt háromszor legalább hat hónapra ítélték őket.

2.

A weimari Németországban számos a félkatonai alakulat működött, közülük jónéhány formailag pártsemleges. A paramilitáris szervezetek rendszeres zenés felvonulásai, az ellenfelek demonstrációinak szétverése, a saját rendezvények agresszív védelme mindennapos jelenségei voltak a korszak közéletének. A nemzetiszocialista párt mellett állt több paramilitarista különítmény, az SA (Sturmabteilung; rohamosztag), az SS (Schutz-Staf-

feln; véderő), a kollaboráns szervezetek: az orvosok, tanárok, jogászok, hivatalnokok szakszövetségei); a hatalomátvétel után megalapított politikai rendőrség, valamint a Gestapo (Titkos Államrendőrség) a megfélemlítés eszközévé váltak.

A paramilitáris Sturmabteilung (SA) - melynek tagságát nagyrészt a Freikorps, fegyveres szabadcsapatok állományából toborozták - 1920. november 4-én alakult. A kiszolgált katonák a Weimari Köztársaság kezdetén a baloldaliakkal harcoltak az utcákon. Pártgyűléseket védtek, a náci összejöveteleken felvonulást tartottak és fizikailag bántalmazták a politikai ellenfeleket. Azzal, hogy a párt gyűléseit erőszakkal a politikai ellenfelek csoportjainak támadásától védte, illetve azok rendezvényeit ugyanilyen agresszivitással zavarta, meghatározó szerepet játszott a nemzeti-szocialisták hatalomra kerülésében.

A párton belüli részleges önállóságával Hitler nem értett egyet, mert neki egy nem-gondolkodó, neki engedelmesebb, az ő parancsait feltétlen végrehajtó pártalakulatra volt szüksége. Ezért jött létre a párt régi tagjaiból 1923 márciusában a „Törzsőrség” (Stabswache), melynek tagjai felesküdték Hitlerre, hogy életük kockáztatása árán is megvédik ellenségeitől. Ők hordtak először fekete egyenruhát halálfejes kitűzővel. A különítményt egy egykori szabadcsapat-vezető, Hermann Ehrhardt irányította, aki már korábban is politikai merényleteket szervezett, illetve követett el. Miután az őrség tagjai a Hitlerrel való egyet nem értésük jeleként elhagyták a pártot, a Führer „Adolf Hitler Rohamcsapat” (Stoßtrupp Adolf Hitler) néven új 200 fős csapatot szervezett Joseph Berchtold és Julius Schreck vezetésével - hivatalosan 1923 májusában alakultak meg a müncheni Torbräu vendéglő tekepályáján.

Öltözkük már előrevetítette az SS félelemkeltő megjelenését. A barna SA-inghez fekete nyakkendőt, csizmanadrágot és sisapkát viseltek ezüst halálfejes jelvényel, - amit az első világháborúban az arcvonal előtt ténykedő lángszórós 1. tartalék gárdautásvezérektől vettek át - horogkeresztes karszalagjukat fekete szegély övezte.

Az 1923. novemberi müncheni államcsínykísérlet („sörpuccs”) kudarca után a bajor kormány az SA-t, a Stosstruppot és a náci

pártot betiltotta, Hitlert pedig 1924 decemberéig a landsbergi vár-börtönbe zárta. Szabadulása után folytatta szervezését, a testőrség újjáalakítását. 1925 áprilisában gépkocsivezetője, Julius Schreck a volt Stosstrupp tagjaiból 7 embert toborzott, közöttük a Sepp Dietrich egykori őrmestert, akit Hitler személyi testőrének választott. Az alakulatnak Hermann Göring, korábbi első világháborús repülőtiszt adta a Schutzstaffel (SS, Védosztag) nevet, emlékezve a kísérf repülőgépekre, amelyek oltalmazták harci bevetéseiket a Richthofen-ezred kötelékében. *„Schreck 1925 szeptemberében elrendelte, hogy a pártkörzetekben alakítsanak legfeljebb 10 főből és a parancsnokból (Berlinben kivételképpen 20 személyből és 2 vezetőből) álló SS- csapatokat. A szigorú felvételi követelmények már ekkor jelezték, hogy az SS-be csak a mozgalom elitje kerülhet be: 25-35 év közötti, erős fizikumú, józan életű férfiak, akik legalább 5 éves helyben lakással rendelkeznek, és 2 megbízható párttag ajánlja őket. Hitler a nyilvánosság előtt is deklarálta, milyen jelentőséget tulajdonít az SS- nek. 1926. július 4-én, a náci párt weimari kongresszusán az SS őrizetébe adta át a mozgalom „szent ereklyéjét”, a „vérzászlót”, amely az 1923. november 9-i felvonuláson az élen menetelők rendőrsortűz által kiontott véréből vált foltozzá.”*⁵

1926-ban megkezdődött az ismét legálissá vált SA tömegmozgalommá fejlesztése. 1933-ra már mintegy 700 ezer főre nőtt a létszáma és Hitler legfontosabb szó szoros értelmében vett erőjévé vált a hatalomért folytatott harcban. A rohamosztagok folyamatosan az utcákon járőröztek, masíroztak, állandó hangos propagandakampányt folytattak, terrorizálták a politikai ellenfeleket a náci diktatúra elfogadása érdekében.

A tagok nagy része komolyan vette az NSDAP radikális jelszavait, szociális lózungjait és folytatni akarták a forradalmat, Röhmm pedig a több százezezres tömegeből egy új fegyveres erőt kívánt formálni, amely magába olvasztja és feleslegessé teszi a hagyományos hadsereget (Reichswehr). Hitler ekkor még kezdetleges sikerét ezek a törekvések komoly veszélybe sodorták, ezért az őt eddig támogató és kormányra segítő konzervatív-jobboldali körök -

⁵Sipos Péter (1997): Mi volt a Waffen-SS? In: História, 1997. 3. sz. 32.

többek között Hindenburg birodalmi elnök környezete és a Reichswehr vezetői – figyelmeztették a kancellárt: ha nem fogja vissza az SA-t és nem kíméli meg a hadsereget akkor kockára teszi hatalmát. Hitler döntését megkönnyítette, hogy ez időben már rendelkezésére állt a saját pártján belül az az eszköz, amellyel leszámolhatott az SA-val.

1933. február 22-én Hermann Göring megbízott porosz belügyminiszter az SA-ból, az SS-ből és a Stahlhelmből (Acélsisak) rendeleti úton segédrendőrséget állított fel, ezzel legitimálta az SA rendőri tevékenységét. Ebben az évben SA vezetők rendőrkapitányi, polgármesteri és tartományi elnöki pozíciókat szereztek és ezekkel a közigazgatási funkciókkal legitimáltatták magukat.

A náci rezsim hatalomra jutása után az SA rendszeres utcai erőszakot alkalmazott zsidók és a náci ellenfelek ellen. De a hadsereg és a gazdag iparosok – két olyan csoport, akiknek a támogatására Hitlernek szüksége volt – gyanakvással figyelték Röhméket. Hitler kifejezett kívánságai ellenére Röhm folytatta a szocialista jellegű „második náci forradalom” szorgalmazását, és azt remélte, hogy saját vezetésével egyesíti a rendes hadsereget az SA-val.

1934. június 30-án a „Hosszú kések éjszakáján” Hitler az SS közreműködésével elvégezte az SA vezetésének „vértisztítását”; Röhmöt és tucatnyi vezetőtársát megölték. Ezt követően az erősen redukálódott SA továbbra is létezett, de már nem játszott jelentős politikai szerepet a náci ügyekben.

3.

Az 1930-as években a náci rendőrség vezetői átalakították a rendőri kultúrát, hogy igazodjanak az új „értékekhez”. Ez része volt a nemzetiszocialista rendfenntartás létrehozására irányuló terveknek. A propaganda jelentős erőfeszítést fordított arra, hogy javítsa a rendőrség megítélését a közvélemény szemében. 1934-től kezdődően a „német rendőrség napja” elnevezésű ünnepek felvonulásokkal és beszédekkel erősítették a rendőrség és az emberek közötti kapcsolatot.

Ezen események során, amelyek végül egy teljes hétre bővültek, német rendőrök az utcasarkokon álltak és pénzt gyűjtöttek a náci

téli segélyprogramhoz (Winterhilfswerk). A propaganda azt ábrázolta, hogy a német rendőrök irányítják a forgalmat, visszaadják az elveszett gyermekeket, kezük fog a emberekkel és új képességeket tanítanak a gyerekeknek.

Amikor 1933. január 30-án Hindenburg kinevezte Hitlert kancellárrá, az 1931. évi Polizeiverwaltungsgesetz (PVG), azaz a német rendőri igazgatásról szóló törvény volt hatályban, amely szerint a rendészeti hatóságok a „kötelességszerű belátás” alapján intézkednek a közrendet és közbiztonságot fenyegető veszélyek elhárításáról. A rendészet tehát biztonsági rendészet volt.

A kollektív felelősség-áthárítás eredményeként a közvélemény jelentős részét sikerült meggyőzni, hogy a totális belső terror eszköze az SS mellett eredetileg a porosz területeken szervezett, majd kiterjesztett hatáskörű titkos államrendőrség, a Gestapo volt. Valójában a hagyományos rendőrség kezdettől fogva zokszó nélkül bekapcsolódott az akcióiba, biztosítva a kellő végrehajtó személyzetet. Részt vett a gettósításban, a gettók őrzésében.

A nemzetiszocialista felfogás szerint a rendészeti hatalom és a rendészeti kényszer csak eszköze a rendészetnek, de kiterjesztett értelemben. Ezért vezették be – olasz mintára – a „védőrizetet” melynek *„alkalmazása az illetékes rendőrhatalóság szabad belátásától függ”*. Ezzel jelentősen megnövelték a rendőrség diszkrecionális jogkörét. *„A nemzeti szocializmus rendészeti elvei szerint a rendészeti szervek csak olyan eszközöket vehetnek igénybe, amelyek a cél elérése érdekében szükségesek.”*⁶ A rend fenntartására alkalmazott eszközöket, illetve alkalmazásuk szükségességét a demokratikus államokban bírósági határozatok döntenek el, tartják mederben, míg a náci államban „egyedül a rendészeti hatóságok elbírálása alá helyezte a rendészeti eszközök alkalmazásának szükségességét, mérvét, módját.”⁷

A bűnügyi rendészet szélesebb értelemben általában a rendőrség bűncselekmények üldözésére irányuló tevékenységét foglalja

6 Tóth József (1938): Rendészetfogalom a nemzeti szocialista államban. Eger, 73.

7 id. m. 76.

magában, szűkebb értelemben csak a bűnügyi rendőrségi munkát (krimináltechnikával együtt).

A náci világnézet, amelynek egyik alapfunkciója a totális állam tekintélyének biztosítása – a rendészeti hatalom természetének szempontjából – oly módon érvényesült, hogy nemcsak kiterjesztette a rendészeti hatalmat, hanem ezzel párhuzamosan szűkítette az individuális szabadságjogokat. Így jelenik meg az egyéni szabadság előtt álló népközösség eszméje, mint a rendészet alapja. A népközösség formálása és nevelése a NSDAP, a védelme a hadsereg, míg a fenntartása a rendészet feladata – az értelmezések körében ez tűnik a legegyszerűbbnek. A nemzeti szocialista állam vezéri állam, mert *„a törvény az állam és a nép iránt való legfelsőbb felelősségtudatból eredő vezéri akarat; a közigazgatás és rendészet törvényszerűségét ennek a vezéri akaratnak teljes végrehajtása jelenti. Ezzel az elvvel való szembeszállás egyúttal a Führer akaratával szemben való engedetlenség.”*⁸

A közigazgatás és a rendészet horizontális tagolódása:

1a. központi hatóság – 1b. miniszteriális rendőrhatóság

2a. tartományi hatóság – 2b. kerületi rendőrhatóság

3a. körzeti hatóság – 3b. körzeti rendőrhatóság

4a. helyhatóság – 4b. helyi rendőrhatóság.

Vannak esetek, ügyek, amikor az egyes fokozatok átugorhatók; a miniszteriális rendőrhatóság sem mindig harmad- vagy negyedfokú fórum, hanem bizonyos ügyekben elsőfokú rendészeti hatóságként jár el.

„A nemzeti szocialista német birodalomban a rendészeti hatalom: birodalmi államhatalom. Amennyiben a rendészeti hatalmat nem közvetlenül állami szervek gyakorolják, úgy az ez esetben is csak a birodalom nevében és megbízásából gyakorolható.” Ennek az elvnek a gyakorlati megvalósítása a rendészeti szervek egységesítésével járt. *„A nemzeti szocialista államban a rendőrség egyúttal politikai organizmus.”* Mivel a rendészet az állam politikai formálásának egyik központi intézménye, a politikai természetű

⁸ Tóth József (1938): Rendészetfogalom a nemzeti szocialista államban. Eger, 121.

ügyeket az erre a célra rendszeresített szervezet hatáskörébe utalták. Ez pedig a Gestapo. A szervezet közvetlenül a miniszterelnök irányítása alatt áll, őt az SS birodalmi vezetője (Reichsführer der SS) követi az irányításban.

A Gestapo központja Berlinben volt, 35 államrendőrségi állomás tartozott alá.⁹

A rendészet három főcsoportja:

1. biztonsági rendészet,
2. igazgatási rendészet (egészségügyi rendészettől kezdve az építési-rendészeten át az erkölcsrendészetig 14 csoport),
3. különrendészet (politikai rendészet és még 3 csoport).

(Más megközelítésben minden rendészet biztonsági rendészet és minden rendészet közigazgatásnak is tekinthető, tehát igazgatási rendészet.)

A biztonsági rendészet három nagy területe:

1. bűnügyi rendészet,
2. bíraskodó rendészet,
3. ítéletvégrehajtó rendészet

Az „általános biztonsági rendészet” körébe tartozik: egyesületi rendészet, gyülekezési rendészet, fegyver- és robbanóanyagrendészet, idegenrendészet, útlevelrendészet, közlekedési rendészet, sajtórendészet, színházrendészet, mozgóképszínház-rendészet, tűzrendészet.

„Nemzeti szocialista felfogás szerint a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása főleg ott és akkor válik szükségessé, ahol és amikor a német népközösség és az állam érdeke ezt megkívánja”.¹⁰ A cenzúra legitimálása. A korlátozások megállapítása és a sajtónak a német nép szolgálatába állítása a propagandaminiszter feladata.

4.

⁹ Tóth József (1938): Rendészetfogalom a nemzeti szocialista államban. Eger, 130.

¹⁰ id. m. 141.

A rendőrség tekintetében 1820-ban a „Kriminalkommisar”, azaz önálló bűnügyi nyomozók bevezetésével kezdődött a bűnügyi ág elkülönülése, ami 1872-ben vált teljessé, amikor a Bűnügyi rendőrséget (Kriminalpolizeit, Kripo) külön rendőrségi ágazattá minősítették, megkülönböztetve az egyenruhás, közbiztonsági (Schutzpolizeit) rendőrségtől. Tehát a Kripo országos szinten is létrejött.

A bűnügyi munka hatékonyságának növelése érdekében a Reichstag már 1922. július 18-án törvényt hozott a centralizált Birodalmi Bűnügyi Rendőrség (RKPA) létrehozásáról. A szervezet a birodalmi belügyminisztérium (RMI) alárendeltségében rendőrségi hivatalokon keresztül működött. 1936 júliusában a porosz központi bűnügyi nyomozó osztályt (Landeskriminalpolizeiamt) Németország központi bűnügyi nyomozóosztályává (Reichskriminalpolizeiamt) alakították át. A végleges struktúrájú országos hatáskörű szervezet 1937. július 16-án jött létre a porosz bűnügyi rendészetre alapozva.

A nemzetiszocialisták számára a rendőrség „politikai megtisztítása” az egyik első és legfontosabb feladat volt a diktatórikus állam kialakításához. A rendőrség átalakítása és a rendőrségi igazgatási apparátuson belüli az új struktúrák létrehozása nagyon gyorsan ment. A megújítási tervekkel szemben a rendőrség csekély ellenállást tanúsított.

Göring Poroszország új belügyminisztereként rögtön hozzálátott a rendőrség átszervezéséhez a hitleri hatalom megszilárdítása érdekében. *„A rend náci koncepciójának utcákon történő megvalósítása érdekében az SA- és SS-egységekből kiegészítő rendőri erőt hozott létre, és az egész testület előtt világossá tette, hogy a kommunista „ellenséggel” szemben elvárja a lőfegyverhasználatot...”*¹¹

Hitler hatalomra kerülésekor a bűnügyi rendőrség az SS tagjainak irányítása alá került. A gyakorlatban a Német Birodalomban a legnagyobb Porosz Állami Bűnügyi Rendőrségi Hivatal már kvázi központi hatóságként működött a bűnügyi rendőrség számára.

¹¹ Padfield, Peter (2011): Himmler: Reichsführer-SS. Budapest, Mérték Kiadó, 138.

1936 júliusában a porosz központi bűnügyi nyomozó osztály (Landeskriminalpolizeiamt) Németország központi bűnügyi nyomozóosztályává (Reichskriminalpolizeiamt, RKPA) változott. Vezetőjévé Arthur Nebet nevezték ki. Az RKPA 51 bűnügyi rendőrkapitányság hálózatával rendelkezett és olyan központi szervekkel, mint „kábitószerek bűncselekmények”, „lánykereskedelem”, „cigányság elleni harc”.

A berlini bűnügyi rendőrség 1934. december 18-án feloszlatta a porosz LKPA-t, és utódát a berlini rendőrkapitányságon önálló "porosz rendőrség szakközpontjaként" szervezte meg. Majd a porosz belügyminiszter elrendelte a porosz LKPA elkülönítését a berlini rendőrkapitányságtól és annak "*az összes német állam bűnügyi rendőrségének műszaki irányításával*" való megbízását. 1937. július 16-án a porosz LKPA-t végül birodalmi bűnügyi rendőrségi központtá alakították. 1939-ben a személyzet 302 nyomozóból, 24 adminisztratív tisztből, 62 alkalmazottból és 24 másik alkalmazottból állt.

A bűnügyi rendőrség nyomozói az Orpo egyenruhás rendőreivel és a Gestapo ügynökeivel dolgoztak együtt. A Kripo-t hierarchikus rendszerbe szervezték, központi irodái voltak minden városban. Elsősorban súlyos bűncselekményekkel foglalkozott, mint például a nemi erőszak, gyilkosság és gyűjtögetés. A tevékenysége központjában a betörések megakadályozás, felderítése állt, mivel ezek a cselekmények komoly problémát jelentettek a bombázások során. Ekkor a bűnözők elhagyott lakásokat, üzleteket szemeltek ki, ahol értéktárgyakat kerestek. A Kripo az egyik bázisát adta az Einsatzgruppék parancsnokainak.

A náci ideológia hatása alatt a Kripo elméleti és végrehajtotta a bűnözés faji-biológiai értelmezését. A nácik a bűnözőket örökletes és faji szempontból degeneráltak tekintették. Úgy vélték, a bűnözők veszélyeztetik a német társadalom faji egészségét. A náci állam és a Kripo vezetői szerint a bűnözőket erőszakkal el kellett távolítani a társadalomból, hogy megvédjék a népközösséget (Volksgemeinschaft).

Arthur Nebe, a birodalmi bűnügyi rendőrség igazgatója 1939 augusztusában tartott beszédében a bűnözést „*az emberek testén*

visszatérő betegségként” határozta meg. Ezt a betegséget örökítették a bűnözők és az „asszociálás személyek” gyermekeiknek. Ez utóbbiak olyan emberek voltak, akik a társadalmi normákon kívüli módon viselkedtek. A kategóriába a vagabondoknak, koldusoknak, prostituáltaknak, pattanóknak és alkoholistáknak azonosított emberek tartoztak; a műhely (arbeitsscheu); és a hajléktalannak. Ebbe a kategóriába sorolták a romákat is.

A Kripo elfogadta a bűnözés náci értelmezését, sokan vélték úgy, hogy kötelesek olyan embereket megcélozni, akiket biológiailag, faji szempontból vagy örökletes módon hajlamosak a bűncselekményre.

1937-ben az új rendeletek kiterjesztették a megelőző őrizet gyakorlatát. A Kripo koncentrációs táborokban őrzött több ezer embert, akiket soha nem ítélték el bűncselekmény miatt, de többüket aszociálisnak minősítettek. A Kripo széles körben alkalmazta ezt a gyakorlatot, ami egybeesett a koncentrációs tábor rendszerének 1937-1938-ban történő bővítésével és hozzájárult ahhoz. 1937-től a Kripo által hivatásos bűnözőként letartóztatott személyek a táborok rabjainak nagy százalékát tették ki.

1938 után a koncentrációs tábor rabjait Kripo megelőző őrizetében vagy a Gestapo védő őrizetében (Schutzhaft) tartották fogva. Mindkettő célja a népközösség faji, politikai és társadalmi integritásának védelme volt.

1933 és 1945 között a Kripo több mint 70 000 embert küldött koncentrációs táborokba. E foglyok legalább fele a náci brutalitás és elhanyagolás következtében halt meg. A Kripo volt a felelős a romák üldözéséért és tömeges meggyilkolásáért. Ez az erőfeszítés az európai rendőri erők régóta bevált mintájára épült, amely nyomon követi, zaklatja és üldözi a közösséget.

1933-ban a Kripo és más rendőri egységek szigorúbban kezdték meg a náci jogszabályok végrehajtását azok ellen, akiket „cigánynak” (Zigeuner) minősítettek. Faji szempontból nemkívánatosnak ítélték az ilyen embereket. 1936-ban Himmler a Kripo részeként hivatalt hozott létre a cigány ártalom visszaszorítására. Az 1930-as években a Kripo táborokat alapított és működtetett a romák

számára. A leghírhedtebb ilyen korai „cigány tábor” a Berlin melletti Marzahn volt. A háború alatt a Kripo kiterjesztette a romák internálását, majd részt vett a deportálásukban és meggyilkolásukban.

5.

Himmler célul tűzte ki, hogy a különálló, regionális politikai rendőrségeket, az SS rendszerét egységesítse, majd az összes rendőri erőt, a politikai, a bűnügyi, a közrendvédelmi és a zöld egyenruhás biztonsági rendőrséget egyesítse, és mint „belső védelmi erőt” az SS részévé tegye. Hasonló elképzelései voltak a birodalmi belügyminiszternek, Wilhelm Fricknek is – akit 1943-ban Himmler követ a miniszteri bársonyszékben -, és aki szövetségese is lett.

Az 1918-ban létrehozott porosz politikai rendőrség a berlini rendőrség egyik részlegeként működött kezdetben és mind helyi, mind állami szintű feladatokat látott el kezdetben. Az IA alosztály 1925 után egész Németország területén foglalkozott hírszerzéssel, noha erre semmilyen jogi felhatalmazása nem volt. Hitler hatalomra kerülése után a Reichstag elnöke, Hermann Göring váltotta a porosz miniszterelnöki székben Franz Brachtot, és nagymérvű tisztogatást hajtott végre az 50 ezer fős porosz rendőri állományban.

A politikai rendőrség székhelye Berlinben a Prinz-Albrecht-Straße 8. alatt volt. Az alapító okiratot eredetileg Adolf Hitler írta alá, de aztán áthúzta a nevét, és aláírta "Hermann Göring porosz miniszterelnök birodalmi kancellár számára". Az első bekezdésben így szólt: *"A politikai rendőri feladatok ellátása érdekében a rendőri hatóságok mellett vagy helyett, létrejön a berlini székhellyel rendelkező titkos állami rendőri hivatal."*

A nemzetiszocialista hatalomátvétel után a rendőrség korai átalakítási folyamatának fontos lépése volt a politikai rendőrség elválasztása a bűnügyi rendőrségtől és átalakítása titkos állami rendőrséggé (Gestapo). Ez a szervezet kezdetben a birodalmi belügyminisztériumnak volt alárendelve, de Heinrich Himmler Reichsführer befolyása – aki már 1934 áprilisában a Gestapo helyettes vezetője volt – egyre nagyobb lett. A Gestapo felhatalmazást kapott a náci párt és Németország elleni árulás, kémkedés, szabotázs és bűncselekmények eseteinek kivizsgálására.

Miután 1933. január 30-án Paul von Hindenburg birodalmi elnök Adolf Hitlert nevezte ki kancellárrá, Göring a porosz belügyminisztérium birodalmi megbízottja lett (és a légiközlekedés biztos). Ezzel ő lett Porosz Politikai Rendőrség főparancsnoka. Még aznap kinevezte Rudolf Dielst a porosz belügyminisztérium politikai rendészeti osztályvezetőjét a porosz politikai rendőrség IA főosztályának vezetőjévé, amely a politikai ellenfelek megfigyelésével és az ellenük folytatott harccal foglalkozott. Dielst kezdeményezésére nevezték át a Gestapát¹² Gestapová.

Az 1933. március 24-i felhatalmazási törvény segítségével a rendőrséget is jelentősen átszervezték. A jogszabály alapján Poroszországban még 1933 végén törvényt hoztak a később jól ismert és hírhedté vált Titkos Államrendőrség (Geheime Staatspolizei [Gestapo]) felállításáról, amely már nem a belügyminiszter, hanem közvetlenül a porosz miniszterelnök irányítása alá tartozott, s átvette az összes politikai rendőrségi feladatot. 1934 márciusában pedig egy miniszterelnöki utasítás a civil közigazgatás minden részétől hermetikusan elzárta. A Gestapo állam lett az államban. 1933-1934 folyamán Poroszországhoz hasonlóan az összes tagországban kiépítették a közigazgatási szervezettől elkülönített politikai rendőrséget.

A Gestapo 1933. április 26-i létrehozás kapcsán Göring azt írta, hogy: *„Először is rendkívül fontosnak véltem, hogy a rendőrséget, mint fegyvert szilárdan saját kezemben tartsam. Itt hajtottam végre az első jelentős változtatásokat. A 32 rendőrfőnökből 22-t el-*

¹² A "Gestapa" ("Geheime Staatspolizei") eredetileg a "Titkos Államrendészeti Hivatal" postai rövidítése volt, míg a Gestapo a "Titkos Államrendőrség"(Geheime Staatspolizei) rövid formája. A Gestapa hatáskörét a porosz belügyminiszter állapította meg, akinek utasítása alapján a berlini központ elrendelte az alsóbb szintű szervezet kiépítését. A rendőrségtől a politikai jellegű ügyeket ehhez a hatósághoz utalták. Ezt követően az egyesülési és gyülekezési jog korlátozására, a sajtótermékek betiltására, rendkívüli állapot idején a személyes szabadságnak a törvényes kereteken túli korlátozására már nem a hagyományos rendőrség, hanem a Titkos Államrendőrségi Hivatal volt jogosult.

távolítottam. Őket felügyelők százai és rendőrőrmesterek ezrei követték... Új embereket toboroztam, akik egytől egyig a rohamcsapatok és az őrség hatalmas tartalékából kerültek ki.”¹³

Ettől kezdve a politikai rendőrség önálló rendőri hatóságként, de továbbra is a közigazgatás részeként működött, és a porosz belügyminiszter alárendeltje maradt. Ez a megbízás megváltozott a titkos állami rendőrségről szóló, 1933. november 30-i második törvénnyel. Ez kimondta: „A titkos állami rendőrség a belső közigazgatás önálló ágát képezi. Főnöke a miniszterelnök.” Ugyanakkor a politikai rendőrség „állami titkosrendőrség ügyeiben” felhatalmazást kapott az állam, a körzet és a helyi rendőrség felett. Ezeknek *„be kellett tartaniuk a Titkos Államrendészeti Hivatal utasításait”* – áll a (3) bekezdésben. A pontos hatásköröket a második bekezdés határozta meg nagy szabadsággal:

„A titkos államrendőrség feladatai közé tartozik a politikai rendőrség feladatköre, amelyeket az általános és a belső közigazgatás hatóságai látnak el. A miniszterelnök, mint a titkos államrendőrség vezetője határozza meg, hogy mely vállalkozás kerül át a titkos állami rendőrségre”.

Göring megpróbálta megerősíteni pozícióját az SS Reichsführer Heinrich Himmlerrel folytatott kompetencia vitában. 1933 március közepén átvette az egész bajor politikai rendőrség irányítását és sikerült a dachau koncentrációs tábor irányítása alá helyezni. Sikerült Bajorországból fokozatosan felelősséget vállalnia a nem porosz államok politikai rendőrségéért is.

1934. január végén – amikor a nemzetiszocialisták elkezdték üldözni ellenfeleiket – már csak a porosz Gestapo nem tartozott Himmler felügyelete alá és Göring ezt így is akarta a továbbiakban, hiszen ebben látta hatalma biztosításának zálogát. A titkos rendőrségnek köszönhette, hogy telefonlehallgató rendszerével egyetemben meg tudta őrizni pozícióját a párton belül és folyamatosan figyelhette vetélytársait, illetve a veszélyessé válható többi náci hatalmi csoportosulást is.

¹³ Rupert Butler (2006): A Gestapo története. Hitler titkosrendőrségének története: 1939-1945. Budapest, Magyar Könyvklub, 23.

A Gestapo magvát a belső ellenség felderítésével, megfigyelésével és felszámolásával foglalkozó II. főosztály alkotta, amelyet személyesen Heydrich vezetett. Legnagyobb segítsége Heinrich Müller volt, aki a müncheni rendőrségen a kommunisták szakértője volt. Hozzá tartoztak a koncentrációs táborok és felügyelte az NSDAP-t is.

Himmler 1934. áprilisában lett a Gestapo teljhatalmú vezetője; tehát végül győzelmet aratott ellenfelével, Göringgel szemben. Legközelebbi kollégájával, SS-emberrel, Reinhard Heydrich-rel Berlinbe költözött és most a német birodalom legnagyobb országának, Poroszországnak a politikai rendőrségét is irányította. 1934. május 2-án a Prinz-Albrecht-Str. 8. szám alatt új koordinációs irodát hoztak létre, a "*tartományok politikai rendőrparrancsnokának központi irodáját*", ahonnan Heinrich Himmler jogkörét gyakorolta.

Az 1936. február 10-i harmadik törvénnyel megszüntették az állami rendőri intézkedések feletti jogi ellenőrzést. A Gestapo felhatalmazást kapott a náci párt és Németország elleni árulás, kémkedés, szabotázs és bűncselekmények eseteinek kivizsgálására. A hetedik szakasz kimondta: "*A titkos állami rendőrség rendeleteit és végzéseit a közigazgatási bíróságok nem vizsgálják felül.*" Tehát a Gestapónak már nem kellett betartania semmilyen törvényt.¹⁴

1935-ben a laktanyában állomásozó rendőri egységek egy részét a Wehrmachtba helyezték át – 56 ezer főt – és felügyeletüket a továbbiakban nem a belügy-, hanem a hadügyminiszter látta el. Mindezek az átszervezések nem változtattak az egyenruhás rendőrség működésén, de a Gestapo létrehozásával „*a Schutzpolizei tisztjei szembesültek a náci párt szerveinek immár államilag legitimált erőszakos cselekményeivel*” elsősorban a segédrendőrség tevékenysége révén.

¹⁴ Már 1935-ben egy porosz közigazgatási bíróság úgy határozott, hogy a Gestapo cselekedeteit nem lehet bírósági felülvizsgálatnak alávetni, így megszűnt a formális lehetősége is annak, hogy a polgárok az államot perelhessék a törvények betartása érdekében.

Wilhelm Frick birodalmi belügyminiszter szinte teljes hatáskört kapott a neki alárendelt rendőrség felett, de nem kapta meg a vágyott „birodalmi rendőrfőkapitányi címet”.

Az 1930-as évek folyamán Himmler fokozatosan átvette a rendőrség irányítását és megkezdte központosítását. Ebben fontos lépés volt 1936. június 17-én kinevezése a német rendőrség főnökévé (Chef der Deutschen Polizei) – beleértve az Orpot is –, aki ettől kezdve hivatalosan ellenőrizte az összes SS és rendőri erőt Németországban. Az SS-t és a rendőrséget még 1936-ban hivatalosan nem egyesítették, Himmler volt a kapocs a két szervezet között. Himmler 1936 júniusában két új rendőri csúcsszervet (főirodát, Hauptamt) hozott létre, amivel tovább intézményesítette az SS és a rendőrség kapcsolatát.

1936. június 17-én az összes német rendőri erő parancsnokának nevezték ki, beleértve az Orpot is. Göringgel folytatott rivalizálása megmaradt, hiszen a „porosz kapcsolat volt az, ami Hitlert leginkább érdekelte, mivel Göring számára ez tette lehetővé a rendőrség ellenőrzését. Poroszország messze Németország legnagyobb állama volt, és magában foglalta a Fővárost, Berlint, valamint az ipari központokat.”¹⁵ Göring pedig azt írta: „Először is rendkívül fontosnak véltem, hogy a rendőrséget, mint fegyvert szilárdan saját kezemben tartsam. Itt hajtottam végre az első jelentős változtatásokat. A 32 rendőrfőnökből 22-t eltávolítottam. Őket felügyelők százai és rendőrőrmesterek ezrei követték... Új embereket toboroztam, akik egytől egyig a rohamcsapatok és az őrség hatalmas tartalékából kerültek ki.”¹⁶ Így Himmler kettős nagyhatalmú tisztségre tett szert, egyrészt SS Reichsführerként, másrészt a német rendőrség főnökeként.

Miután a rendőrség és az SS tevékenysége szorosan összefonódott, az állami rendőri munkát alig lehetett megkülönböztetni az SS pártpolitikai terrorjától, amely "pártrendőrségként" az NSDAP-hoz tartozott. Ez teljesen szándékosan történt. "A rendőrségnek

15 Rupert Butler (2006): A Gestapo története. Hitler titkosrendőrségének története: 1939-1945. Budapest, Magyar Könyvklub, 23.

16 id. m. 24.

meg kell védenie a német embereket, mint szerves egészet, életképességüket és intézményeiket a pusztulással és a bomlással szemben. A rendőrség hatásköre, akinek ezeket a feladatokat kapja, nem értelmezhető korlátozó módon" - mondta Himmler 1937 májusában nyilvános fellépésén. Az "ideológiai képzéshez" számos képzési létesítményt állított fel, köztük a Berlin-Charlottenburg "Biztonsági Rendőrség Vezetőiskoláját". A nemzetiszocialisták számára nem csak a politikai ellenzék felszámolásáról volt szó. Mindenért, ami nem "árja", meg kell küzdeni. A Gestapo a nürnbergi versenytörvények betartását is figyelemmel kísérte, és zsidók ezreit rabolta el az 1938-as novemberi pogromok alatt.

A Biztonsági Rendőrség Főirodáját (Hauptamt Sicherheitspolizei, SiPo) Himmler helyettese, Reinhard Heinrich vezette. Ide tartozott a bűnügyi rendőrség (Kripo) és a politikai rendőrség (Gestapo). Heydrich egyúttal az SS titkosszolgálatának (SD) főnöke is volt. Himmler és Heydrich célja az SD és a Biztonsági Rendőrség egy szervezetbe történő egyesítése volt. Ennek érdekében a világháború kitörése után szeptember 27-én Himmler létrehozta a Birodalmi Biztonsági Főirodát (Reichssicherheitshauptamt, RSHA).

1937-ben Himmler új SS és rendőrségi vezetői beosztásokat hozott létre magasabb szinten (Höhere SS- und Polizeiführer, HSSPF). A HSSPF-k az SS és a rendőrség részét képezték, amit a rendfokozatok is tükröztek. Leggyakrabban SS-altábornagyok és a rendőrség tábornokait (SS Obergruppenführer und General der Polizei) voltak. Ezek a megbízható SS-vezetők közvetlenül jelentettek Himmlernek. Beosztottaikat SS és rendőr vezetőknek hívták (SS- und Polizeiführer-SSPF). A HSSPF-ekké kinevezettek azonos ideológiai világgéppel rendelkeztek. Közülük sokan az első világháborúban szolgáltak, majd 1918 után jobboldali félkatonái szervezetk részeként folytatták a harcokat. Korai tagjai voltak az SS-nek és elkötelezett nácinak bizonyultak. A náci adminisztráció csúcán mintegy 35 HSSPF működött, akik nagy területeket felügyeltek.

Heydrich és Kurt Deluage által kidolgozott rendszerben a Biztonsági Rendőrség és az SD felügyelői (Inspekteur der Sicherheitspolizei und des SD, IdS) ellenőrizték az adott régió összes biztonsági rendőrségi és SD egységét, tehát IdS több Gestapo, Kripo

és SD irodát. A rendőrség (Inspekteur der Ordnungspolizei, IdO) ellenőrei felügyelték a rendőrségi egységeket.

A kinevezett ellenőrök általában hosszú ideje szolgáló magas rangú SS-ek voltak, akik összekötőként szolgáltak a helyi rendőrség és a berlini főiroda között. Regionális szinten képviselték az SS és a rendőri rendszert más szervezetek regionális vezetőivel együtt. Az IdS és az IdO a második világháború kezdete után kibővült és megváltozott.

1938 februárjától kezdődően Gestapo és Kripo vezetőit közösen képezték a rendőri akadémiákon. A rendőrök gyakran mozogtak át e két hasonló szervezet között; az átlagember számára nehéz lehet megkülönböztetni a Gestapo és a Kripo ügynököket.

1936 elején Poroszországban új törvény született a Titkos Államrendőrségről, amely már előfutára volt a szervezetileg is egységes birodalmi rendőrségnek. 1939 szeptember 27-én Himmler hivatalosan egyesítette a Kripót, a Gestapót és az SD-t. A Birodalmi Biztonsági Főhivatal felügyelete (Reichssicherheitshauptamt, RSHA) alá kerültek, amelyet Reinhard Heydrich vezényelte. A Kripo az Office 5-ből (Amt V) lett az RSHA-ban. 1944 júliusáig a Kripo Arthur Nebe vezetése alatt állt. Nebe régóta berlini nyomozó és náci volt. A SiPo tagjainak többségét ösztönözték vagy önként jelentkeztek az SS-tagságra, és sokan mindkét szervezetben rangot szereztek.

1939. szeptember 27-én a náci Németország biztonsági és rendőri ügynökségeit egybeolvasztották az Orpo kivételével. Létrejött az RSHA Heydrich vezetésével. Az RSHA vált a náci elnyomó apparátusokat (Gestapo, SD, Kripo, SiPo stb.) egyesítő és irányító csúcsszervvé, amelynek 1942-ig Reinhard Heydrich, halála után 1943-tól pedig Ernst Kaltenbrunner SS-tábornok volt a parancsnoka. Hét hivatalra tagolódtak, közülük: III. SD, IV. Gestapo, V. Kripo, VI. SD-Ausland (hírszerzés).

6.

A nácik hatalomra kerülésének idején Németországban sok helyi és központi rendőri jogosultságú szervezet működött, amelyek

gyakran nem voltak összehangoltak és átfedő joghatóságukkal rendelkeztek.

A Sicherheitspolizei (Biztonsági rendőrség) elődje az 1919-ben felállított Sicherheitswehr volt, amely a német védelmi minisztérium, a Reichswehr fennhatósága alá tartozott. A Sicherheitswehr egy militarizált biztonsági rendőrség volt, amelyet zavargások és sztrájkok idején vetettek be és mivel tagjai zöld egyenruhát viseltek, hamarosan a „zöld rendőrség” becenevet ragasztották rájuk.

Az Ordnungspolizei (közbiztonsági/egyenruhás rendőrség, Orpo) 1933 előtt a weimari köztársaság rendőrsége volt. Ezt az elnevezést csak 1936. június 26-tól viselte 1945-ig. 1944-ben 401.300 alkalmazottja volt. Létrehozásakor az 1933-ban központosított német rendőrséget két nagy szervezetté választották szét: 1. az állami egyenruhás rendőrségen alapuló rendőrökből álló Ordnungspolizeire (rendfenntartó vagy közbiztonsági rendőrség) 2. egyenruhás védelmi vagy államvédelmi rendőrség (Schutzpolizei). Ez utóbbi az Ordnungspolizei irányítása (Főhivatala) alatt működött. Az Ordnungspolizeihez tartozott még a csendőrség és a Gemeindepolizei (vidéki közösségi rendőrség). (A weimari időszakban az egyes német államok irányították a határaikon belüli rendőrséget.) Az Ordnungspolizei helyi szinten rendszeresen együttműködött a bűnügyi rendőrséggel és a Gestapóval a társadalmi és politikai magatartás nyomon követésében és ellenőrzésében, valamint a náci fajpolitika érvényesítésében.

A Belügyminisztérium irányítása alatt állt, de az SS tagjai vezették élén Kurt Dalugevel (1943. augusztus 31-ig). Zöld egyenruhájuk miatt az Orpot Grüne Polizei-nek (zöld rendőrség) is nevezték. Az Orpo összes egyenruhás rendészeti és sürgősségi reagáló szervezeteket magába foglalta, mint tűzoltók, parti őrség, polgári védelem. Ide tartozott a csendőrség, amely a vidék rendjéért felelt és a közlekedési rendőrség is. Az alcsoportok közé tartozott a közösségi rendőrség (Gemeindepolizei), amely kisvárosokban felügyelte a rendet, míg a védelmi rendőrség (Schutzpolizei (Schupo) tagjai nagyvárosokban járőröztek.

„Az Ordnungspolizei katonai szolgálatának intézményi szemléletét követi a szervezet bevonása a háború alatt a náci rezsim alatt

elkövetett bűncselekményekbe. Különösen az európai zsidók szisztematikus meggyilkolásában, amelyben az Orpo rendőrség is részt vett.”¹⁷

1938-ra Delague hatáskörébe több mint 62 ezer rendőr tartozott, akik közül mintegy 9000 főt a külön-külön 108 emberből álló rendőrszázadokba szerveztek. Németország 10 nagyvárosában hoztak létre 3-3 századból álló „rendőrkiképező egységet”. 1939 szeptemberére az Orpo létszáma elérte a 31 ezer főt. *„Az Ordnungspolizei-t alig vették számításba a háborút megelőző mobilizálási tervekben, és háború alkalmazásának lehetősége se igen merült fel. De a német katonai sikerek és gyors terjeszkedés következtében egyszerre nagyobb megszálló erőre lett igény a frontvonalak mögött.”¹⁸*

17 Robin Grosskopf (2020): Zur rolle der ordnungspolizei im ns-regime. Ganz normale polizisten? Forrás: <https://www.grin.com/document/996745> (Letöltés ideje: 2020.12.01.)

18 Christopher R. Browning (2019): Átlagemberek. Budapest, K. u. K. Kiadó, 18-19.

Lengyelország inváziója után szeptemberben Himmler rendőri zászlóaljok létrehozását rendelte el a megszállt területeken végrehajtandó biztonsági műveletekhez. Végül 21, egyenként mintegy 500 fős rendőri zászlóalj vett részt a lengyelországi műveletekben. Feladatuk volt a hagyományos biztonsági és rendészeti funkcióktól kezdve a tömeges kivégzéseken való részvétel külön-külön vagy az Einsatzgruppen („bevetési csoportok”) részeként. Ezenkívül az Ordnungspolizei alakulatok 1938-ban részt vettek Ausztria anektálásában és a Szudéták megszállásában is.

A szervezet létszáma 1939-re csaknem 100 000 főt számlált, Lengyelország inváziója után szeptemberben Himmler rendőri

zászlóaljak létrehozását rendelte el a megszállt területeken végrehajtandó biztonsági műveletekhez. Végül 21, egyenként mintegy 500 fős rendőri zászlóalj vett részt a lengyelországi műveletekben. Feladatuk volt a hagyományos biztonsági és rendészeti funkcióktól kezdve a tömeges kivégzéseken való részvétel külön-külön vagy az Einsatzgruppen („bevetési csoportok”) részeként.

A lengyelországi rendőr-zászlóaljak alkalmazása precedenst teremtett az Ordnungspolizei erőik felhasználására Jugoszlávia inváziójában és megszállásában, valamint a Szovjetunió 1941-es inváziójában; ez utóbbi esetben több mint 100 rendőrzászlóalj részvételével. A megszállt keleti területeken az Ordnungspolizei egységek – a tíz főnél kevesebb emberből álló csendőrség különítményeitől kezdve az 500 fős rendőri zászlóaljig – bekapcsolódtak a náci emberirtó gépezet tevékenységébe. Az Ordnungspolizei egységek elkobozták a betakarításokat, részt vettek a deportálásokban és katonai műveletekben, a partizánvadászatokban, és becslések szerint egymillió embert gyilkoltak meg, többnyire zsidókat. Tehát az Ordnungspolizei fontos szerepet játszott a végső megoldásban.

SIPOS MÁTÉ LEVENTE

TERVEZETT GENOCIDIUM, KÖZREMŰKÖDŐ RENDŐRSÉG

A magyar holokauszt során a teljes magyar közigazgatási személyzet, ideértve a rendvédelmi szerveket, vasúti dolgozókat, orvosokat, akik a motozást végezték vagy éppen a zálogház munkatársait, akik tudták, hogy zsidó tulajdonú aranyat vesznek át, mind, mind hozzájárultak a „végső megoldás” gördülékeny teljesítéséhez.

Nem lehet tehát elfelejteni, hogy mind a kamenyec-podolszki, mind a délvidéki esetnél jelentős szerepet vállalt a Honvédség, a Magyar Királyi Csendőrség és a városi rendőrség egyaránt. A német megszállást követően a csendőrségnél nem történt olyan szintű szervezeti változás, mint a rendőrségnél. A szélsőjobboldali nézeteket valló, németbarát és emiatt mellőzött csendőrtisztek ismét pozícióba kerültek, mint Ferenczy László alezredes, a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnoksága államrendészeti előadócsoportjának vezetője, akit májusban a zsidó deportálások csendőrségi koordinátorának és a Szálasi-uralom alatt zsidóügyi kormánybiztosnak neveztek ki.

A német bevonulást követően rövid időn belül kerültek felállításra a gettók, csillagos házak és gyűjtőhelyek. A zsidókat érintő procedura a következő volt: a gettósítási rendelet megjelenését követően volt eset, ahol néhány órán belül a rendvédelmi szervek végrehajtó tagjai „rátörték” a zsidókra a házat és azonnal kiköltöztették őket, majd átkísérték a gettóba. A deportálást megelőzően a gettót kiürítették és a gyűjtőtáborba (általában gyárépületek) vitték a zsidóságot, ahol néhány napon belül bevagonírozták őket és elindították a szerelvényeket Auschwitz irányába.

A "zsidók összeszedése" a területileg illetékes rendőrség és csendőrség feladata volt. Szükség esetén a csendőrségnek karhatalmi segítséget kellett nyújtania a városokban a rendőrség számára. A magyarországi zsidók deportálásában meghatározó szerepet játszó mintegy 20 000 fős csendőrség fegyelmi és kiképzési szempontból a honvédelmi, vezénylési szempontból a belügyi tárca alá tartozott. Alapvetően, papíron a gettósítás és a deportálás rendészeti lépéseit, azaz a gettóba, majd gyűjtőtáborba és vonatra terelést, a gettók, gyűjtőtáborok őrzését a városokban a rendőrség, a falvakban és községekben a csendőrség végezte el. A gyakorlatban a csendőrök a városokban is gyakran megjelentek és részt vettek az akciókban. A deportálás végrehajtására általában nem helyi csendőröket vettek igénybe, hogy az ismeretség ne befolyásolja a folyamatot. A jól szervezett, vakfegyelemre szoktatott és a parancsokat gondolkodás nélkül végrehajtó csendőrök általában indokolatlan brutalitással végezték el a feladatot.

Április 7-én a Belügyminisztériumban a Baky László - Endre László páros, két SS-tiszt, csendőr- valamint rendőrtisztek részvételével értekezletet tartottak, melynek témája a zsidókérdés mielőbbi rendezése volt. Itt született meg a gettósítás módszerének és lefolytatásának rendje, miszerint: *„A m. kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól. A tisztogatást területrészenként rendelem el, melynek eredményeként a zsidóságot nemre és korra való tekintet nélkül a kijelölt gyűjtőtáborokba kell szállítani. Városokban és nagyobb községekben később a zsidóság egy része a rendészeti hatóságok által kijelölt zsidóépületekben, illetőleg gettókban nyer elhelyezést.”*¹

Az új Sztójay-kormány belügyminisztere, Jaross Andor csak a politikailag (németbarát) hű rendvédelmi vezetőket hagyta meg. Tulajdonképpen ez volt az alapja a zsidórendeletek szigorú végrehajtásának. Egyes csendőrtisztek külön utasításban adták ki, hogy *„ha a helyzet megköveteli, hogy az utasításokat alaki szempontból, a cél érdekében át kell hágni, akkor a parancsnokok az*

¹ Molnár Judit (1999): Adalékok az 1944-es délvidéki gettók és deportálások történetéhez. Budapest., Múlt és jövő, 69-70.

alárendelteket vegyék parancsnoki védelembe.”² Ezzel utalva arra, hogyha a zsidó rendeleteket végrehajtásuk során esetleges túlkapások útján lehet csak végrehajtani, akkor a közvetlen parancsnoknak védelmébe kell venni a beosztottját. Tehát „az alaki szempont áthágása” elég tág fogalomnak számított a végrehajtás során. A későbbiekben számos példa sorakozik majd ennek alátámasztására.

A továbbiakban csak kifejezetten azok a szabályokat megemlítem meg, amelyek a „Végső megoldás” legvégső stádiumát szolgálták, szabályozták. Ezek az összegyűjtést (gettósítást), illetve a deportálást rendező, vagy nem rendező -ebben a témában nincs egyetértés a történészek között - miniszterelnöki rendeletek voltak. A gettósítást egyértelműen a 1610/1944. M.E. rendelet és más kiegészítő rendeletek szabályozták. Azonban a deportálás jogi rendezésére különösebb rendelet nem született, bár ez a háború, a nemzetközi és hazai helyzet jelleméből kiindulva nem is volt szükség. Egyes történészek szerint a 6163/1944. BM rendeletet („Jaross-listákat”) használták arra, hogy kiket kell összegyűjteni és vagonírozni. Ez részben igaz lehet, hiszen nagyon sok deportált zsidó neve szerepelt ezen a listán, ez a felvetés részben megállja a helyét, de első sorban ez az összegyűjtésre irányult.

A leginkább helytálló az, hogy nem született a deportálásra külön felső vezetési rendelet, csupán a már korábban említett német kérést teljesített 100.000 munkaképes zsidó deportálása. Az köztudott, hogy papíron a deportálás az eichmann-i akaratot végrehajtó csendőrség és rendőrség feladata volt.

1944. március 19-ét követően a veesenmayeri német megszállók és a teljes magyar politikai vezetés között folyamatos egyeztetés folyt a zsidók kitelepítésével kapcsolatban. A németek akarata 100.000 „munkaerős zsidót” követelt a már a vereséget amúgy is kilátásba helyező német haderő hátországának megsegítésére. Ekkor már javában zajlott a kárpátaljai csendőrkerületben lévő zsidóság deportálása. Az április 26-i minisztertanácsi döntés

2 Molnár Judit (2004): A Magyar Királyi Csendőrség és a Holokauszt. Forrás: http://epa.oszk.hu/00000/00018/00078/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_2004_03_0927-0946.pdf (Letöltés ideje: 2018.10.01.)

értelmében 100.000 életerős zsidó férfit és nőt családjukkal együtt internálnak a Birodalom más területére. Egy csendőr visszaemlékezésében meg is jegyezte: „*Ha munkára viszik, minek a 80 éves öregasszony? Meg az öt éves gyereket minek viszik?*”³ A náci ígéret szerint a munkaképesek dolgozni fognak, míg az idősek és a gyermekek koncentrációs táborba kerülnek elhelyezésre.⁴

A Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság által auschwitzit túlélőktől felvett jegyzőkönyvek alapján (továbbiakban DEGOB) kifejtem, hogy milyen körülmények között zajlottak le az egyes agglomerációban élő zsidó közösségek gettósítása, gyűjtőtáborba szállítása, az ott uralkodó körülményeket és a bevagonírozást. Mindezeket úgy, hogy legfőképp a rendvédelmi szervek tevékeny szerepvállalását fogom kifejteni ezen tevékenységek végrehajtásának tükrében.

Az agglomerációs gettókról elmondható, hogy az összegyűjtést és a gettók őrzését a rendőrség végrehajtó állománya végezte. Azonban a gyűjtőtáborba történő szállítás előtt néhány nappal a felügyeletet a csendőrség vette át. Itt meg kell említenünk egy fontos belpolitikai eseményt. A már korábban ismertetett Endre-Eichmann vita utáni megállapodás alapján a fővárosban és környékén fejeznék be a zsidók összegyűjtését és deportálását. Miután az ország vidéki régióiból a csendőrség motivált segítségével teljesítették az „Endlösungot”, a csendőrség egy részét a fővárosba irányították - ez volt a galántai zászlóalj. A hivatalos indok a galántai zászlóalj zászlószentelése volt, miközben már néhány héttel korábban felrendelték a csendőröket, hogy a deportálás beindulásáig megismerjék a fővárost és tudják, hogyan kell lezárni a várost és hatékonyan, gyorsan végrehajtani az akciót.

A galántai úgynevezett "csendőrzászlóalj" nem csendőrökből állt, hanem sorozott legénységgel karhatalmi zászlóalj volt. Ezt a karhatalmi erőt valószínűsíthetően a budapesti zsidóság deportá-

3 Veszprémi László Bernát: (2019): A magyar közigazgatás, a német megszállás és a holokauszt. Budapest, Jaffa Kiadó, 149.

4 Randolph L. Braham (1981): A magyar holocaust II. Budapest, Gondolat, 12-14.

lásához kívánták felhasználni. Végül az ideiglenes erőket eltávolították Budapestről, de a gyűjtőtáborokban ők ügyeltek a rendre, Baky utasítására.⁵

A főváros körüli gettók felügyeletéről és a rendelet vasfegyelemmel történő végrehajtásáról általánosságban elmondható, hogy amíg a rendőrség hajtotta végre, addig lazább volt.

Csepeli csillagos házak. A csepeli gettó felállításáról Koltay László állambiztonsági rendőrtiszt és a Sonderkommando képviselője rendelkezett.⁶ A csepeli zsidóság összegyűjtését a rendőrség végezte, de igazán nem is kellett a zsidóság kilakoltatásával foglalkozni, mert azt tették a helyi zsidók, ami előírtak számukra. A csillagos házak őrzése azok széttagoaltsága miatt nem igazán volt kivitelezhető, de, a gyakorlatban a rendőrség elnéző volt az oda internált zsidósággal. A csendőrség már csak a csepeli téglagyárban vette át a felügyeletet. Amikor a csepeli Wiess Manfréd gyárat bombázták, Almássy, a csepeli gyűjtőhely parancsnoka kiadta a parancsot, hogy zsidók nem mehetnek le a bunkerbe, azonban, ha valaki mégis lemerészkedett azt örökre kikötötték.⁷⁸ Almássy több túlélő nyilatkozata szerint nagyon kegyetlenül bánt a zsidósággal: „*ütött-vert és minden ok nélkül kikötetett zsidókat. Intézkedett azonkívül, hogy a nyilasok zárják körül a táborát és azok aztán kutatást rendeztek értékeink után, mindenütt elszedték és közben ütlegeltek.*”⁹ Ezt a magatartást követelte meg a beosztottjaitól is: „*A bánásmód szörnyű volt: SS-ek és csendőrök pofoztak, rúgtak szüntelenül.*”¹⁰ Volt olyan esetre példa, hogy egy nőt azért

5 Varga László (2013): Honvédség, Csendőrség, Holokauszt. Forrás: https://nepszava.hu/1001415_honvedseg-csendorseg-holokauszt (Letöltés ideje: 2018. 10.01.)

6 Randolph L. Braham (1981): A magyar holocaust II. Budapest, Gondolat, 78-79.

7 Jegyzőkönyv: 1843. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=1843> (Letöltés ideje: 2018.09.30.)

8 Jegyzőkönyv: 1331. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=1331> (Letöltés ideje: 2018.09.30.)

9 Jegyzőkönyv: 1553. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=1553> (Letöltés ideje: 2018.09.30.)

10 Jegyzőkönyv: 1553. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=1553> (Letöltés ideje: 2018.09.30.)

forráztak le, mert találtak nála 100 pengőt.¹¹ Tehát összességében az auschwitzi túlélők szerint a csendőrség már nem részesítette őket olyan bánásmódban, mint a csillagos házakban a rendőrök. A csepeli gyűjtőtáborról még a nyilas uralom alatt is működött, a munkaszázados zsidóknak tartották fent. A téglagyárat első körben július elején részben ürítették ki, majd a nyilas hatalomátvétel után ismét e célt szolgálta.

Kispesti csillagos házak. A csepelihez hasonlóan Kispesten is különböző helyeken kerültek kijelölésre a csillagos házak. A kispesti gettó volt az agglomerációs gettók közül az utolsó, amelyet kialakítottak, köszönhetően a helyi polgármesternek. A csillagos házakat nem őrizte senki. A gyűjtőtáborba szállítás előtti összegyűjtést a csendőrség végezte; egy este 11 órakor törtek be a csillagos házakba, ahová bezárták a zsidókat. Majd másnap reggel gyűjtötték őket össze és internálták Monor felé.¹²

Újpesti gettó és csillagos házak. A helyi zsidóság önállóan költözött be a gettóba. A rendőrök megjelenése előtt az újpesti gettó lakóit nem érték különösebb atrocitások. A megszabott időben szabadon járhattak vásárolni, azt vittek be a gettóba, amit akartak, a legutolsó napig dolgozhattak is.¹³ A gettót és a csillagos házakat nem őrizte senki egészen a rendőrök érkezéséig. Ezután kenyeret is már csak protekcióval lehetett bejuttatni, de legalább lehetett. Június 24-én reggel jött kb. 50 csendőr, kihajtották a gettó lakóit a Magdolna városi pályaudvarra, innen szállították tovább a budakalászi nagy gyűjtőhelyre.¹⁴¹⁵ Előtte és út közben a csendőrök elszedték a zsidók értékeit, még élelmet sem hagytak náluk.¹⁶ Az

11 Jegyzőkönyv: 1989. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=1989> (Letöltés ideje: 2018.10.03.)

12 Jegyzőkönyv: 1617. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=1617> (Letöltés ideje: 2018.09.30.)

13 Jegyzőkönyv: 2448. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=2448> (Letöltés ideje: 2018.09.30.)

14 Jegyzőkönyv: 987. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=987> (Letöltés ideje: 2018.09.30.)

15 Jegyzőkönyv: 371. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=371> (Letöltés ideje: 2018.09.30.)

16 Jegyzőkönyv: 3214. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=3214> (Letöltés ideje: 2018.09.30.)

újpesti zsidóság kezdetben úgy hitte, hogy a terület Budapesthez való közelsége miatt nem kerül majd sor deportálásra. Azonban tévedtek. Az egyik auschwitzi túlélő részletesen számolt be a csendőrök és rendőrök magatartásáról: *„Vasárnap reggel lakásunkba jöttek a csendőrök, mindenkit kizavartak az udvarra. Volt velünk egy 80 év körüli ember a Braunk bácsi, az nem tudott magáról, megfogtuk és kivittük az udvarra. Ott összegyűjtöttek bennünket a csendőrök és azt mondták: "Most elvisszük magukat oda, ahonnan soha többé ide vissza nem jönnek!" Azt mondták, hogy elvihetünk mindent, pénzt, ékszert, értéktárgyainkat és okmányainkat és egy óra időt adtak a csomagolásra. 1 óra elteltével nagyon brutálisan kizavartak bennünket a lakásból. Én egy pohár vizet szerettem volna inni, de az egyik csendőr megfogott és kihajított a szobából. A napon hagytak állni bennünket, szegény öreg, beteg Braunk bácsi is ott volt. Végigmotozták az egész társaságot, közben légiriadó volt, vártuk, hogy bomba csapjon belénk, a csendőrök pedig remegtek a félelemtől. ... Maga a motozás nálunk aránylag tűrhető volt. De ez udvaronként változott, mindig a csendőrtől függött és hallottam, hogy a többi helyen nagyon kegyetlenkedtek a motozásnál.”*¹⁷

Váci gettó. A váci gettóról kevés forrás maradt fent, melynek elsődleges oka a kevés túlélő. A gettó őrzésével nem igazán törődtek, szabad kijárásuk volt a lakosoknak, azonban, ha valaki nem hordta a sárga csillagot, vagy eltakarta, azt brutálisan megverték és azonnal internálták¹⁸ Vácról tudni kell, hogy az Észak-Kelet Magyarországról Auschwitzba tartó szerelvények itt haladtak át. A „halálvonatokból” sokan levelet dobtak ki, hogy valahogyan kapcsolatba lépjenek szeretteikkel. Ha a lakosság körül bárki fel mert venni ezek közül a levelek közül egyet is, azonnal agyonlőtték a csendőrök. Szintén elbeszélésekből ismert, a hatóságok makulátlan feladatvégrehajtása. Elhurcolták a kórházból a betegeket, a vá-

17 Jegyzőkönyv: 3588. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=3588> (Letöltés ideje: 2018.09.30.)

18 Jegyzőkönyv: 1146. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=1146> (Letöltés ideje: 2018.09.16.)

randós anyákat, a keresztény hitre áttérteket, a vegyes házasságban élőket és a pólyás babákat is, még a zsidókhöz házasodott keresztényeket is.

Soroksári gettó. A soroksári gettó felállítása után 2 hónappal jelentek meg a csendőrök, akik ellentmondást nem tűrően hajtották végre feladatukat. Körülvették a gettót és még azt is megtiltották, hogy az illemhelyiséget meglátogassák. A csendőrtsztek átvizsgálták a zsidók holmiját arany, pénz, ékszer és bármiféle érték után kutatva, közben folyamatosan ütötték az értékek tulajdonosait.

Közben a belvárosban is folytak az összegyűjtések: „...07. hó 01-én szabályos sárga csillaggal a ruhámon, a megengedett időben vásárolni mentem. Az utcán két csendőr a zsidókat összefogta, és amikor már 6-700-an voltunk együtt, a Ludovikára vittek bennünket. Itt ütlegetések közben mindenünket elszedték, és egy istállóban helyeztek el mindnyájunkat.”¹⁹ A városban összeszedett zsidókat Budakalászcra szállították.

A főváros körüli gettókból július elejére Budakalászcra és Monorra internálták a zsidóság nagy részét. Itt ár jóval mostohább körülmények között kellett élnie a zsidóságnak.

Monori gyűjtőtábor. A monori gettó, pontosabban a monori téglagyár volt a főváros környéki, 7-8 ezer fős zsidóság (Budapesttől délre és keletre fekvő régiókból, településekből) gyűjtőhelye, melyet a csendőrség felügyelt.²⁰ Elsősorban innen és Budakalászcról indultak közvetlen szerelvények Auschwitz felé. A zsidóság embertelen körülmények között töltöttek itt el napokat. Sokan a szabad ég alatt töltötték az egész napot, esőtől, széltől védetlen helyen. A téglagyárban gyötrődő zsidóknak keresztény barátaik gyakran hoztak élelmet. Az őrzést végző csendőrök el is vették

19 Jegyzőkönyv: 2551. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=2551> (Letöltés ideje: 2018.09.30.)

20 Randolph L. Braham (1997): A népirtás politikája Magyarországon II. Budapest, Belvárosi Könyvkiadó, 739-741.

ezeket a csomagokat, azonban tovább már nem adták a címzettnek.²¹ A deportálásra várva állandók voltak a csendőrök által elkövetett embertelenséget. A vagonírozás minél gyorsabb és hatékonyabb végrehajtására törekedett az ide kirendelt csendőrállomány. Egy marhavagonba kb. 80-85 embert tuszkoltak be, vagy korbáccsal terelték be őket, de volt olyan vagon, amelyben 100-110 embert, közben ütötték, verték őket, ám sokszor nem csak a csendőrök, hanem német SS tisztak is.²²²³ Az egyik csendőrtiszt a vagonírozáskor így fogalmazott: „*rakhatók úgy, mint a heringek, mert a németeknek szívós emberek kellene. Aki nem bírja elhullik. Divathölgyekre nincs semmi szükség ott Németországban.*”, utalva ezzel arra, hogy akár 100 zsidót is rakhatnak egy vagonba.²⁴

Budakalászi gyűjtőtábor. A budakalászi téglagyár és az auschwitz-i koncentrációs tábor Monorhoz hasonlóan vasúti közlekedési viszonylatban közvetlen összeköttetésben állt. Itt koncentrálták a fővárostól északra és nyugatra fekvő agglomerációs területekről összegyűjtött zsidóságot. A DEGOB jegyzőkönyvek többet „mondanak”, mint Monor esetén. Habár a monori gyűjtőtáborban elviselhetetlen és embertelen körülmények uralkodtak, ez Budakalász esetében hatványozottan igaz. Egyesek szerint embertelenebb volt, mint az auschwitz-i láger.²⁵ „*Kifordult szemű halottak, mindenütt szemét, síró gyerekek, kétségbeesett anyák voltak itt. Egy-egy téglarakáson összehújt családok a rémület és félelem megtestesítői voltak. Egy fiatal SS suhanc korbáccsal járt köztünk és ha egy papírdarabot vagy egy gyufát talált a földön, akkor az emberek közé*

21 Jegyzőkönyv: 661. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=661> (Letöltés ideje: 2018.10.03.)

22 Jegyzőkönyv: 1947. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=1947> (Letöltés ideje: 2018.10.03.)

23 Jegyzőkönyv: 3436. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=3436> (Letöltés ideje: 2018.10.03.)

24 Hetek-antológia (2014): Kiáltás rám! S fölkelek! In: Pécsi Tibor-Szobota István (szerk.): Tanulmánykötet a holokauszt 70. évfordulója alkalmából. Budapest, Hetek.hu Kft., 124.

25 Jegyzőkönyv: 2219. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=2219> (Letöltés ideje: 2018.10.03.)

ütött a korbácsával."²⁶ A tábort őrző csendőrök is hasonlóképp jártak el, ütötték-verték a zsidókat. Ezzel a helyzettel Endre László is meg volt elégedve egyik látogatása során.²⁷ Az összegyűjtött zsidók megérkezésekor, akik nehezen tudtak leszállni a vagonról azt a csendőrök egyszerűen lerúgták. A vagonokba terelés hasonló tematikával zajlott Budakalászon, de sok esetben Békásmegyeren is. A vagonírozás előtt Monoron és Budakalászon is megalázó motozáson esett át a deportálásra váró zsidóság. Azonban volt rá példa, hogy a tehetősebb zsidók le tudták fizetni a csendőröket 5000 pengővel, hogy kísérik őket haza „rendezni keresztény státuszukat” ezzel tulajdonképp szabadon engedték őket. Mivel pontosan számontartotta a tábor vezetősége, hogy hány főt kísértek haza, visszafelé menet a csendőrök sárga csillagot viselő zsidókat szedtek össze a nyílt utcáról.²⁸ A vagonba terelés közben folyamatosak voltak a testi bántalmazások. Az magyar határig tartó vonatút során többször is megálltak a szerelvények. Ekkor a helyi és a kísérést végző csendőrök agyonlövással fenyegették a zsidókat, ha nem adják át a maradék értékeiket. Kassán adták át a szerelvényeket az SS-nek, azonban az átadás előtt ismét átvizsgálták a zsidókat értékek után kutatva.

Az agglomerációs területek gettóit nem ürítették ki mindegyiket teljesen, ennek oka a július 6-i Horthy döntés a deportálásokról leállításáról. Közülük több gettó fennmaradt még a nyilas uralom alatt is, amikor már csak a fővárosban és kisebb részben azok környékén voltak a munkaszázados zsidók. Az agglomerációs területekről elhurcolt, mintegy 25.000 zsidót július 6. és 8. között vagonírozták be és indították útnak a pokol felé, tehát már a deportálás központi felfüggesztése után. A kiürített gettóknak, csillagos házaknak és gettóknak ugyan az volt a sorsa. A keresztények, a csendőrök és rendőrök kifosztották, minden értéket elhordtak belőle, majd a fennmaradt házakat kiutalták olyan személyeknek,

26 Jegyzőkönyv: 63. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=63> (Letöltés ideje: 2018.10.03.)

27 Jegyzőkönyv: 733 Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=733> (Letöltés ideje: 2018.10.03.)

28 Randolph L. Braham (1997): A népiértés politikája Magyarországon II. Budapest, Belvárosi Könyvkiadó, 739-741.

akik közel voltak a quisling-kormány érdekszférájához, vagy egyszerű keresztényeknek. A későbbiekben a kormányzati akarat ellenére továbbra is történtek „kicsempészések” Auschwitzba, azonban ezek már jóval kisebb lélekszámú transzportok voltak, mint 1944. baljós tavaszán.²⁹

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye talán külön figyelmet kapott a német okkupációt követően. Ez köszönhető volt az antiszemita Endre László korábbi ispánnak, majd a Sztójay-kormány idején belügyi államtitkárnak. Éppen Endre, és az általa gyakorolt nyomás, befolyás lehetett az oka, hogy a deportálások leállítását követően még történtek vagonírozások és internálások a főváros környékéről és a megye más gyűjtőhelyeiről. Azonban az utasítások ismeretében nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy a csendőrség végrehajtó állománya nem kapott parancsot arra, hogy embertelen módon folytassa le a motozástokat. Puskatussal ütlegeljék a vagonírozás közben a zsidókat, vagy éppen arra, hogy bármilyen formában bántalmazzák a zsidóságot. Bár ilyen dolgokról, vagy azok hasonló intenzitásáról nem feltétlenül számoltak be az agglomerációban élő zsidók, de voltak olyan Feladatuk csupán a zsidók, és vagyonuk összegyűjtésre és a vagonba terelésre és az országból történő elszállítására terjedt ki, azonban, ha bármilyen atrocitást követtek el a zsidósággal szemben, senki nem vonta őket felelősségre. Itt merül fel a felvetés, hogyha valakinek a kezébe korlátlan, ellenőrzés nélküli hatalmat adnak miket képes megtenni. Noha a német nép mellett a magyarságot is kollektív bűnösség terheli a Holokausztban történt borzalmakban, a felelősségre vonás során pusztán néhány vezető került bíróság elé, kiknek büntetése kötél általi halál volt.

Zsidómentő rendvédelem avagy „Számít-e, hogy volt emberséges csendőr is?”

A rendvédelmi szervek személyzeti körének kisebb része volt képes az antiszemita vezetői nyomás alatt, hogy pusztán emberi jószándékból olyan tettet hajtsa végre, amely szöveg ellentéte a parancsban meghatározottaknak. Erre példát nem, vagy csak alig-

²⁹ Randolph L. Braham (1997): A népirtás politikája Magyarországon II. Budapest, Belvárosi Könyvkiadó, 739-741.

alig találunk. A legtöbb esetben olyan apró, emberi figyelmisségen és tisztességen alapuló segítő tevékenységekre találunk példát, amelyek, ha meg nem is mentették a zsidóságok, de szenvedésükön bizonyos mértékben enyhített. Hogy Parádi József, a Szemere Bertalan Társaság elnökének szavait idézzem: „*Kialakult ellenállás is, ez azonban szétszórt és összehangoltalan volt.*”³⁰

A főváros környéki agglomerációs gettók vonatkozásában alapvetően a rendőrség feladata volt, hogy zsidó ne jöhessen ki, keresztény (vagy más nemzetiségű) ne mehessen be oda. Azonban a rendőrség esetében a kép árnyaltabb, mint a csendőrségnél. Előfordult, hogy a rendőrök is kegyetlenül bántak a zsidókkal, de többször előfordult, hogy a sarki rendőr kézbesített csomagokat-leveleket a gettóba, félrenézett, amikor a gettó kerítéséhez keresztények osontak élelmiszerral kezükben.³¹ Az egyik zsidó lány úgy emlékezett vissza, hogy „*a rendőrök általában rendesebbek voltak, nem akartak rosszat a zsidóknak. De a csendőrök! Ők teljesen mások voltak, mint az állatok!*”³² A helyi rendőrök érthetően emberségesebben bántak az ismerős zsidókkal, mint az ország másik végéből odavezényelt, sosem látott csendőrök, de természetesen nem akadályozták a folyamatot. A gettók belső rendfenntartásáért a korábban a rendvédelemben dolgozó zsidók feladata volt, akiknek tevékenységéről kevés visszaemlékezést találunk. A korábban már feltárt agglomerációs gettókból, csillagos házakban zajló élet viszonylag emberséges volt. A legtöbb visszaemlékezés szerint amíg a csendőrök nem vették át a gettók felügyeletét, addig elviselhetőbb volt az élet, mint a vidéki gettók esetében. Azonban még a német bevonulás előtt is voltak esetek, ahol az emberséges segítő szándék jelen volt. Példa gyanánt említeném a szatmárnémeti csendőrosztály vezetőjét, aki még 1940-ben a katonai munkaszolgálaton lévő zsidó férfiak közül több százat rendes katonaként

30 Parádi József (2009): A csendőrség magyarországi története. In: Rendvédelem-történeti Füzetek 2009, 16. évf, 19. sz., 78.

31 Jegyzőkönyv: 22. Forrás: www.degob.hu/index.php?showjk=22, (Letöltés ideje: 2018. 09. 19.)

32 Veszprémi László Bernát: (2019): A magyar közigazgatás, a német megszállás és a holokauszt. Budapest, Jaffa Kiadó, 138.

kezelt a Szentendrén alakuló 101-es hadtápszászlóalj parancsnoka-helyetteseként.³³

Korábban már említettem, hogy a visszaemlékezéseknek csupán töredéke számol be tisztességes, emberséges, együtt érző és segítő rendőrrel vagy csendőrrel. Azonban még ebben a baljós, kétségekkel teli időszakban is voltak, akik próbálták enyhíteni a zsidóság gyötrelmeit. Az újpesti gettóból először Budakalászcra, majd Auschwitzba deportált egyik túlélő említett emberséges rendőrt: *„A rendőrök közt volt egy-két jóindulatú is. Pl. a rendőr vette át másnap a postán érkezett leveleket és betekintést engedett, holott ez meg volt tiltva. Én kaptam egy levelet egy ismerősömtől és a hugomnak megmutatták, nekem nem adták oda, azt mondták, hogy úgylis csak szomorúságot okozna.”*³⁴

Természetesen nem csak a rendőrség berkein belül voltak humanus testületi tagok, hanem a csendőrök között is mutatkoztak még „emberek”. Az egyik ilyen személy Endre László volt. A csendőr főtörzsőrmester pusztán névrokona, a hírhedt belügyi államtitkárnak, Endre Lászlónak. A csillaghegyi csendőrparancsnok és a helyi főjegyző utasítást kapott a szentendrei zsidóság összegyűjtésére. Endre később így nyilatkozott: *„Én, mint családapa, beleképzeltem magam a helyükbe, vajon hogyan esne nekem, ha az én gyermekeimmel bánánk ilyen embertelenül.”*³⁵

Az emberséges magatartását soha meg nem tagadó csendőr mindig engedélyezte a zsidók szabad kijárását, illetve azt hogy költözzenek a belvárosba, sőt mi több a gettó kiürítése előtti éjszaka berendelte a gettót őrző csendőröket, így bárki megszökhetett. Ez a tevékenység kiterjedt a gyűjtőtáborokra is. Endre rendszeresen látogatta ezeket a téglagyárakat, és mentett meg zsidókat a deportálás alól, úgy, hogy kereszténységet igazoló papírokat

33 Molnár Judit (2012): Számít-e, hogy volt emberséges csendőr is? Forrás: www.es.hu/cikk/2012-10-19/molnar-judit/szamit-e-hogy-volt-emberseges-csendor-is.html (Letöltés ideje: 2018. 07. 29.)

34 Jegyzőkönyv: 3588. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=3588> (Letöltés ideje: 2018.07.29.)

35 Kovács Tamás (2014): Embermentő közszolgák a Holokauszt idején. Budapest, NKE Szolgáltató Kft., 116.

szerzett nekik. Temérdek számú mentő tevékenység nem is igazán említhető csendőr vagy csendőrtiszt részéről. Azonban mégis akadt még emberséges csendőr hazánkba, de ez nem a főváros környékéhez, hanem a kárpátaljai Huszthoz köthető. A huszti zsidóság deportálásakor az egyik vagonba 4 állapotos nő került, akiket út közben Kulcsár kimentett. Az egyik állapotos nő hazatérése után így emlékezett vissza: „*Királyházán egy Kulcsár István nevű őrmester kiszabadított mi négyünket; megjegyzem még Huszton meg akart bennünket szöktetni a gettóból, de ott nem sikerült, Királyházán sokáig állt a vonat, úgyhogy meg tudta csinálni. Egész Husztról Királyházáig kerékpáron kísérte a vonatot, ott lépett be szolgálatba. Nem kért ezért a szolgálatáért pénzt, különben mi nem is tudtunk volna pénzt adni, szegények voltunk.*”³⁶

Azt azonban leszögezhetjük, hogy csendőrök tevékenységének pusztán töredéke terjedt ki az ilyen és ehhez hasonló cselekedetekre. Ez leginkább azzal magyarázható, hogy az „Endlösung” végrehajtása előtt a csendőri végrehajtó állományt átvezényelték egy teljesen idegen régióba, így ismeretlen embereken kellett végrehajtaniuk a parancsot, ezzel nem érezve mások előtt szégyénérzetet.

Ebből kifolyólag megállapítható, hogy az agglomerációs gettókat, csillagos házakat őrző rendőrök segítőkészsége leginkább a rendeletek kevésbé szigorúbb végrehajtásában merül ki, de mindig vannak kivételek, mint ahogy láthatjuk is. Azonban pontosan, számszerűen nem lehet meghatározni, hogy hányszor, hány zsidót mentettek ki az eichmanni akarat alól. Ismertek a Kasztner-vonatok, a Strasshoffba történő átirányítások és a magyar-román határon történő átszöktetés, amelyben nyilván részt vett a határrendőrség, de a téma szempontjából a főváros környéki zsidómentésekre koncentrálunk.³⁷ Az igazán fontos embermentő tevékenységet a nyilas hatalomátvétel után fejtették ki, és ez is inkább a

36 Jegyzőkönyv: 1216. Forrás: <http://www.degob.hu/index.php?showjk=1216> (Letöltés ideje: 2018. 10. 05.)

37 Randolph L. Braham (2011): Mentőakciók Magyarországon: Mítoszok és valóság. In.: Randolph L. Braham (szerk.): Tanulmányok a holokausztról V. Budapest, Balassi Kiadó, 137.

rendőrségt jellemezte. Ezeknek a cselekedeteknek a bemutatása kapcsán beszélnünk kell a pesti nagy gettóról és a nyilas hatalomátvétetről.

A segítő tevékenységek leginkább a budapesti nagy gettóhoz voltak köthetők. Azonban az, hogy voltak olyan rendőrök és csendőrök, akik képesek voltak segíteni embertársaikon felveti a nagy „költői kérdést”, hogy a közigazgatás és rendvédelem végrehajtó állományának nagy része miért nem cselekedtek hasonlóan? Ha némelyeknek meg volt az a lehetőségük, hogy szabotálják a „parancsot”, akkor a többiek miért nem tették meg? Ahhoz, hogy megismerjük a gettó béli zsidómentéseket, elengedhetetlen volt megismerni a fővárosi nagygettó és a nyilas hatalomátvétel általános ténszerűségeit.

Az egyik talán legismertebb és legnagyobb mértékben zsidókat védő tevékenység a rendőrséghez köthető, mégpedig a Vadász utca 29. alatt fekvő Üvegház védelme („nemzetközi” gettó), amelyben kb. 3000 zsidót bújtattak. A nyilasok december 31-én indítottak „offenzívát” az Üvegház ellen, jelentős részét az utcán sorakoztatták miközben a szövetséges repülőgépek bombázták a fővárost. Az őrzést végző rendőrök parancsnoka Fábry Pál és helyettese Horváth Attila zászlós szembe szálltak a nyilasokkal, próbálták halogatni a kiürítési parancs végrehajtását, és így megmentve kb. 800 zsidót a „nyilas barbárok karmaiból”. Azonban arról sem szabad elfeledkezni, hogy sokszor a fővárosi rendőrök biztosítottak védelmet a zsidókat segítő diplomataknak.

Az egyik keresztény papírokkal bujkáló zsidót a nyilaskeresztesek elfogták és egy emberséges rendőr végezte annak kihallgatását. Az esetről tudni kell, hogy a hamis papírok valamilyen háborús hőstettel mentesítették a zsidó férfit. Cseh István rendőrfogalmazó figyelmeztette, hogy dokumentumait semmisítse meg, mert hamis katonai iratok birtoklásáért hadbírótság elé állítják. Ezt követően: *„A kihallgatást jóindulatúan vezette, kenyeret és cigarettát adott és azt mondta, nem érdekel a bűnöd, mert tudom, hogy ártatlan vagy, mint a többi, és az életét mindenki úgy menti, ahogy tudja.”*³⁸

38 L. J., Számozatlan számú DEGOB jegyzőkönyv

Viszont a fővárosi nagy gettóban is maradtak még tisztességes és az emberi jóindulattól vezérelt rendőrök. Itt elsősorban a VII. kerületi rendőrfelügyelőnek, Molnár Jánosnak és beosztottjainak kell méltatni a tevékenységét, akik számos zsidó kifosztását, bántalmazását, vagy kivégzését akadályozták meg. Emellett a Dohány utcai zsinagóga körüli gettóban tucatnyi hasonló cselekedet köthető rendőrökhöz. Egy ismeretlen női túlélő: *„Mikor vittek bennünket a védett házból a svájci védett házból a gettóba, akkor egy nyilas és egy rendőr vitt bennünket... azon múltott, hogy a mi csoportunk egyáltalán a gettóba érkezett, hogy nagyon emberséges volt a rendőr. Megkérdezte a nyilas a rendőrtől, hogy a csoportot jobbra vigyünk, vagy balra vigyünk. ... Ha a rendőr azt mondta volna, hogy menjünk most jobbra, az azt jelentette volna, hogy a Dunába lőnek bennünket, mert hogy előzőleg rengetek csoportot a Dunába lőttek. Erre a rendőr azt mondta balra menjünk, természetesen balra menjünk és ez azt jelentette, hogy a város felé mentünk a mai Szent István körút felé, a gettó felé.”*³⁹⁴⁰

A téma elején említettem, hogy október 15-e egy nagyon sötét nap hazánk és a magyar zsidóság történelmében. Lezárult az a Horthy-korszak, amelynek megítélésében, értékelésében ma sincs konszenzus. Ezután a nap után az itthon maradt zsidók -, elsősorban öregek, nők és gyerekek - testközelből tapasztalhatták meg, hogy mire képes az ember, ha hatalmaskodhat és korlátlan irányítási jogkört kap a kezébe. Bár a nyilas hatalom idején (1944. október 15. - 1945. február 13.) még több ezer zsidót öltek meg, vagy indítottak el gyalog a Birodalom felé embertelen körülmények között a nyilaskeresztesek, a fővárosban 130.000 zsidó túlélte a magyar holokausztot.

39 Oláh Gábor (1974): Gettó. Forrás: https://www.youtube.com/watch?v=QSL_eEStGrw (Letöltés ideje: 2018.10.05.)

40 Lévai Jenő (2014): A pesti gettó története. Budapest, VII. kerület Erzsébetváros Önkormányzata, 125- 129.

MÜLLER ROLF

A MAGYAR POLITIKAI RENDŐRSÉG, 1945–1956 SZERVEZETTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A második világháború utáni politikai rendőrség meghatározó szereplője a Rákosi-korszak erőszaktörténetének. Intézménytörténeti spektrumból személve az egyik fő kérdés lehet, hogy miként jutott el ez a szervezet 1945 kaotikus világának kis létszámú „szedett-vedett” alakulataitól addig a több ezerfős hatóságig, amelynek „katonái”, nyomozói, ügynökei az ötvenes évek beköszöntére már széleskörű hírhedségre tettek szert, a rettegés és a félelem légkörét teremtve meg Magyarországon.

A politikai rendészeti osztályok

Kezdjük mindjárt a születés pillanatával. A korszak politikai rendőrségének története 1944 végén kezdődött. Az országban ekkor még harcok dúltak, de azokon a területeken, ahonnan a front elvonult, fokozatosan kiépült a szovjet katonai igazgatás. Emellett létezett még a Horthy-rendszerből „örökölt” rendőrség is, noha ez utóbbit csak igen nehézkesen tudták működtetni a régi-új közigazgatás képviselői. A közrend és a közbiztonság minél előbbi helyreállítása az 1944. december 21–22-én megalakult debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlésre és Ideiglenes Nemzeti Kormányra várt. Pontosabban a reszortterületért felelős Erdei Ferenc belügyminiszterre, aki azonnal megkezdte a tárgyalásokat a szovjet katonai hírszerzés főnökének, Kuznyecov vezérezredesnek a – névről pontosan nem ismert – helyettesével. A belügyminiszter a december 28-i kormányülésen már arról tájékoztatta társait, hogy a po-

litikai rendészet ügyében szovjet részről több általános tanács, javaslat hangzott el.¹ A magyar politikai rendőrség szülőágyát tehát az első perctől kezdve szovjet bábák állták körbe. Bár valljuk meg: az adott politikai helyzetben más lehetőség nem is igen kínálkozott az új kormány számára, amely még a „*fennhatósága alá került*” országrész felett sem rendelkezett valós hatalommal.

A politikai rendőrség témája majd minden miniszteri találkozón terítékre került 1945 januárjában, az első hivatásos politikai rendőröket is e hónap 21-én és 23-án nevezték ki Debrecenben, összesen huszonketten tették le az esküt.² Vezetőjük a nemzetközi munkásmozgalomban edződött Tömpe András lett, akinek egy hét leforgása alatt sikerült egy száz főt meghaladó osztagot maga köré szerveznie, majd gépkocsikkal elindulnia a fővárosba. Az egység a hónap végén érkezett meg Budapestre, pontosabban a kommunisták Tisza Kálmán (később: Köztársaság) téri párházához, ahol azzal kellett szembesülnie, hogy ott már működik egy politikai osztály a párt egy másik régi harcosa, Péter Gábor irányítása alatt.³ Január végére a fővárosban tehát két kommunista vezetésű politikai rendőrség volt, és, hogy a kép még színesebb legyen, a főváros kerületeinek többségében ugyancsak tevékenykedtek különböző politikai nyomozócsoportok. Ezek némelyike a helyi közigazgatási apparátus részeként jött létre, de az újjászerveződő pártok is létrehoztak rendőri alakulatokat, elég, ha a Szociáldemokrata Párt Rendező Gárdájára utalunk. A korabeli dokumentumok ugyanakkor a nyilasok utáni hajtóvadászat résztvevői közé sorolták a szovjet titkosszolgálat után elnevezett „*Magyar GPU-t*”, a Miklós Béla miniszterelnök fia által megszervezett „*Miklós-gárdát*”, az Egyetemi Nyomdában készült igazolványokkal rendelkező „*Magyar partizánosztagot*”, a Budapesten élő csehszlovákok rendőrségét, valamint az ellenállás összefogására 1944 novemberében

1 Jegyzőkönyv a Minisztertanács 1944. december 28-i üléséről. Közölte: Szűcs, szerk. (1997): 94–95.

2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-B-1-r-790-sorsz.-1945. Eskütételi jegyzőkönyvek, 1945. január 21–23.

3 Politikatörténeti Intézet Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 867. f. t-101. Tömpe András visszaemlékezése, 1969. szeptember 16

életre hívott „*Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságát*” is. Ez utóbbiak közül kezdetben több is élvezte a szovjet városparancsnokság, illetve elhárítás jelenlévő képviselőinek bizalmát (akik természetesen ugyancsak folytattak nyomozásokat), ám február végére-március elejére vagy beszüntették működésüket, vagy felszámolták őket Péter és Tömpe egységei, illetve a megszálló hatóságok.⁴

Ezzel párhuzamosan a nyilas bűncselekmények felderítése katonai vonalon is megkezdődött. Még folytak a harcok, amikor 1945 januárjában a Szentgyörgyi Albert körül szerveződő ellenállás egyik támogatója, Matheidesz Géza alakított rövid életű nyomozócsoportot, amelyben már több hivatásos katonatiszt is részt vett, köztük Kruchina Viktor egykori folyamőr százados és Vészy István honvéd százados. Tevékenységük abból állt, hogy a nyilas pártházakban, így például az Andrássy úti „*Hűség Házában*” összegyűjtötték a megmaradt dokumentumokat. A csoport feloszlása után Vészy Debrecenbe utazott, ahonnan Vörös János honvédelmi miniszter felhatalmazásával tért vissza, és hamarosan közel félszáz fős alakulatot szervezett, amely a Honvédelmi Minisztérium 40. osztályaként működött tovább, nyomozórészlegét Kruchina irányította. Időközben, március 12-én Debrecenben zászlót bontott a HM Katonapolitikai Osztálya (későbbi közismert nevén: a Katpol) is, amely a kommunista Pálffy György vezérkari százados vezetésével április közepén érkezett Budapestre, és feloszlatta a 40. osztályt – igaz, a beosztottak egy részét átvette, Kruchinát például osztályvezető-helyettesként.⁵

4 Tömpe András jelentése Erdei Ferencnek a politikai rendőrség működéséről, 1945. február 7. Közölte: Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. i. m. 76–79. Kádár János jelentése Erdei Ferencnek a budapesti rendőrség megalakulásáról és működéséről, 1945. február 9. Közölte: Uo. 79–84. Andreánszky István jelentése Erdei Ferencnek a politikai rendőrség működéséről, 1945. február 15. Közölte: Uo. 90–94. Továbbá I. V. Sikin jelentése G. F. Alekszandrovnak a budapesti helyzetről, 1945. március 2. Közölte: Izsák–Kun, szerk. (1994): 48.

5 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.2.4. K-1414. Okváth (2000): 58–60. Markó (1988). Dávid (2013): 297–298. Dávid (2014): 123–125.

Vidéken ugyancsak kaotikus állapotok uralkodtak. A kormány megpróbálta ellenőrzése alá vonni a helyi rendfenntartó szervezetet, egyúttal megszüntetni a hatalmaskodó rendőrparancsnokok tevékenységét. Az egyik ilyen hírhedt „*kiskirály*” Bokor Antal volt, aki mint 1924-ben nyugdíjazott rendőrkapitány a szovjet csapatok bevonulása után „*reaktíválta*” magát, és átvette a szegedi külterület polgárőrségének parancsnokságát. 1945 januárjára – az elene tanúskodók szerint – egy közel ezerfős fegyveres testület fellett diszponált, és saját érdekei szerint intézte a szegedi tanyavilág közbiztonsági ügyeit.⁶ Az indulás nehézségeit jól példázza, hogy – amint azt Szebenyi Endre minisztériumi osztályvezető egy évvel később, 1946 februárjában tartott előadásában kiemelte – „*volt olyan város, ahol két politikai osztály működött, és egymást tartóztatták le annak tagjai.*”

Április elejére az ország nagy részén befejeződtek a harcok. A kormány Budapestre költözött, és megteremtette a közigazgatás működésének kereteit, amelynek része volt a rendfenntartó szervezetek helyzetének jogi tisztázása is. Az 1945. május 10-én kihirdetett 1.690/1945. ME számú rendelettel feloszlatták a csendőrséget, és létrehozták a belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt álló Magyar Államrendőrséget, azon belül is a fővárosért és a környező településekért felelős Budapesti Főkapitányságot, valamint a Vidéki Főkapitányságot. Valójában ezzel csak az úgy-ahogy működésbe lendült rendőri szervezet utólagos „*legalizálása*” történt meg, ami egyúttal azt is jelentette, hogy érvényben maradt a Magyar Királyi Rendőrség szervezeti felépítése, annak kettős tagoltsága – csak épp a „*királyi*” jelző tűnt el a testület nevéből. Az államrendőrség felállításának részleteiről a szintén május 10-én kihirdetett 1.700/1945. ME számú rendeletben intézkedtek. Ennek értelmében a politikai rendészeti osztályok vezetőinek kine-

6 Bővebben: Krahulcsán Zsolt (2007): A Bokor-ügy. A szegedi külterületi rendőrség vezetőjének letartóztatása 1945 áprilisában. Betekintő, 3. sz.

7 Jegyzőkönyv a politikai rendészeti osztályok értekezletéről, 1946. február 28. Közzölte: Krahulcsán-Müller, szerk. (2009): 246-305.

vezésére az illetékes önkormányzatok törvényhatósági bizottsága, illetve képviselő-testülete tehetett javaslatot.⁸ Jogszabályi szinten tehát véget vetettek a kezdeti hónapok zűrzavarának, és a politikai rendészeti osztályok helyet kaptak a rendőri szervezeten belül. Némileg hasonlóan az 1945 előtti állapothoz,⁹ ezúttal is területi alapon osztották meg a munkát, amelyre amúgy is ketten jelentkeztek: Péter Gábor a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának, Tömpe András pedig a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának élére került.

A szervezetek célkeresztjében mindenekelőtt a múlt rendszer kiszolgálói, a háborús és néPELLenes bűntettek elkövetői álltak, ugyanakkor feladatuk volt azok ellen is nyomozást folytatni, akiknek működése nem volt összeegyeztethető az akkor kiépülő, magát demokratikusnak meghatározó új politikai rendszerrel. Ebben az időszakban a „reakció elleni harc” legkézenfekvőbb eszközének az internálás és a rendőri felügyelet (ref.) alá helyezés számított. Elrendelésüket a háború után felállított igazolóbizottságok és népbíróságok számára kormányrendelet tette lehetővé. Az internálendók közé sorolták többek között a volt kormánypárt, a Magyar Élet Pártja, a szélsőjobboldali nyilas és nemzetiszocialista pártok (párttagnak azt tekintették, aki két hónapon keresztül fizetett tagdíjat), illetve egyesületek tagjainak nagy részét, valamint a besúgókat és feljelentőket, a háborús és fasiszta propaganda terjesztőit, továbbá az ún. németbarát és volksbundista elemeket. A rendelet a politikai indíttatású internáláson kívül lehetőséget

8 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1.690/1945. ME sz. rendelete a csendőrség feloszlásáról és az államrendőrség megszervezéséről, 1945. május 10. Közölte: Krahulcsán-Müller szerk. (2009): 117–123. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1.700/1945. ME sz. rendelete a Magyar Államrendőrség felállításáról, 1945. május 10. Közölte: Uo. 123–129.

9 1945 előtt a politikai rendőrség szintén budapesti, illetve vidéki tagozatokkal működött, bár utóbbi kis létszámú „központi irodaként” a városi politikai detektívetek és államrendészeti előadókat csak koordinálta, és nem folyt bele a nyomozások valós irányításába. Ugyanakkor szervezeti különállása is inkább névleges volt, a gyakorlatban az egységgel a Budapesti Főkapitányság Országos Politikai Rendészeti Osztályának vezetője rendelkezett. Lásd Varga Krisztián (2015): Ellenség a baloldalon. A politikai rendőrség a Horthy-korszakban. Budapest. Jaffa Kiadó, 53–64.

adott a gazdasági visszaéléseket elkövetők rendőri felügyelet alá helyezésére is. Ennek a büntetési formának a legrövidebb időtartama hat hónap, a leghosszabb két év lehetett.¹⁰ A politikai rendészeti osztályok feladatai közé tartozott továbbá a pártok szemmel tartása, főképpen azoké, akiket a baloldal és sajtója egyre gyakrabban a „reakcióso” gyűjtőhelyének minősített. A nyomozásokhoz és letartóztatásokhoz később jogalapot biztosított az 1946. március 12-én elfogadott és 23-án életbelépett, a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. törvény is, amely igen szélesen értelmezte, egyúttal szigorúan büntette az államellenes szervezkedést és propagandát. Hasonlóképpen a „köztársaság védelme” jelentett hivatkozási alapot az egyházi személyek vegzálásához is.

Míndeközben Péter Gábor az alá tartató szervezetnél ún. főcsoportok között osztotta meg a fővárosi feladatokat, Tömpe pedig alosztályokat állított fel a vidéki munka koordinálására.

A budapesti Politikai Rendészeti Osztály szervei 1945. június 5-ét követően¹¹

Szervezeti egység	Szakfeladat
A főcsoport	Munkaszolgálatos alakulatok, volksbundisták, SS katonák ügyei.
B főcsoport	Gettók és deportáltak ügyei.
C főcsoport	Népellenes besúgók, spiclik, provokátorok, valamint az osztály belső bizalmi (esetleges megvesztegetések, részrehajlások stb.) ügyei.
D főcsoport	Defenzív vonatkozású (földalatti szervezkedések, Zöld Segély, fasiszta illegáció stb.) ügyek.
E főcsoport	A legális politikai pártokba, társadalmi egyesületekbe stb. beszivárgott reakcióso elemek és reakcióso frakcióso ügyei.

10 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. ME sz. rendelete a népbírászkodásról. Magyar Közlöny, 1945. 3. sz. (február 5.) 1-4.

11 ÁBTL 1.1. 10. sz. utasítás, 1945. június 5.

F főcsoport	Igazoló bizottságok által nem igazolt egyének (nem intellektuális vonatkozású) ügyei.
G főcsoport	Az intellektuális vonatkozású politikai bűncselekmények nyomozása.
H főcsoport	A régi rendőrség és a volt csendőrség népellenes bűnöseinek ügyei, valamint azok figyelmese.
I főcsoport	Az ipari üzemek és a termelés politikai rendészeti, természeti (szabotázs, szürke reakció, gyanús igazolások stb.) ügyei-
K főcsoport	A fogda-fogalmazó által kiosztott ügyek, az őrizeteskkel való szabálytalan bánásmóddal kapcsolatos kikérdezések és az állambiztonsági rendészeti (gyűlések, felvonulások, tüntetések, előadások stb. biztosítása) ügyek.

A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának alosztályai és azok feladatkörei 1946 júliusában¹²

Szervezeti egység	Feladat
Végrehajtási alosztály	Felügyelte a szervezet titkos ügynökeit.
Offenzív alosztály	Különleges nyomozások lefolytatása vidéken (a Felügyeleti és Területi alosztály kérésére alapján).
Defenzív alosztály	Felügyelte a rendőrség és a politikai rendőrség belső biztonságát. Őrizte a vidéki politikai rendőrség iratait.
Bizalmi alosztály	Ügynökséget tartott, amely a politikai, gazdasági eseményekről készített országos viszonylatban jelentéseket.

¹² Brit titkosszolgálati jelentés, 1946. július 25. (Benne: Bevezető jegyzet a vidéki politikai rendőrségről.) Közzölte: Figder-Palasik (1999): 184-186.

Felügyeleti és Területi alosztály	Ellenőrizte a többi alosztályt és a vidéki szervek közti tevékenységet. Eldöntötte, hogy az egyes ügyek kivizsgálásához milyen lépéseket kell tenni (ha kell, utasítja az Offenzív alosztályt a vidéki ügyek kivizsgálására).
Utánpótlási és Szállítási alosztály	A gépkocsipark karbantartása, javítása. Szállítási, beszerzési feladatok.
Oktatási alosztály	Előadások a politikai rendőrség munkájáról, szervezetéről.
Repatriálási Biztonsági alosztály	A repatriált személyek biztonsági ellenőrzését végezte.
Internálási alosztály	Vidéken internált személyek kérelmeinek elbírálása.

Miután 1945. november 15-én Erdei Ferenc távozott a Belügyminisztérium éléről, az önkényes letartóztatásokat és testi fenyegetéseket egyre gyakrabban tették szóvá az Országgyűlésben. A Független Kisgazdapárt képviselőinek padsoraiból csak úgy záporoztak a kérdések az éppen aktuális kommunista miniszter – Nagy Imre, majd 1946. március 20-a után Rajk László – felé.¹³ Utóbbi

13 Lásd Veér Imre beadványa Nemzetgyűlés elnökéhez a budapesti politikai rendőrség túlkapásaira vonatkozó interpellációja tárgyában, 1946. január 30. Közlte: Krahulcsán-Müller szerk. (2009): 237–237. Futó Dezső interpellációi Nagy Imréhez a szentesi rendőrségről és a Bihar vármegyei politikai rendőrségről, 1946. február 9., 12. Közlte: Uo. 244–245. Uo. Rajk Lászlóhoz a vidéki politikai rendőrség túlkapásairól, 1946. május 22. Közlte: Uo. 318–319. Hompolá Mihály interpellációja Rajk Lászlóhoz a barcsi járási politikai rendőrség által elkövetett bűncselekményekről, 1946. május 22. Közlte: Uo. 319–320. Jónás József interpellációja Rajk Lászlóhoz Csurgó járás politikai rendőrsége által elkövetett visszaélésekről, 1946. július 3. Közlte: Uo. 322–323. Szőnyi Imre interpellációja Rajk Lászlóhoz a makói rendőrségről, 1946. július 23. Közlte: Uo. 323–324. Miskolczy István interpellációja Rajk Lászlóhoz az egri politikai rendőrségről, 1946. augusztus 23. Közlte: Uo. 339. Milassin Kornél interpellációja Rajk Lászlóhoz a tiszafüredi politikai rendőrség törvénytelenégeiről, 1946. augusztus 23. Közlte: Uo. 340.

1946 júliusában már komolyan foglalkoztatta a rendőrségi szervezet teljes átalakítása,¹⁴ augusztus 30-án a Minisztertanácsban pedig belügyi létszámcsökkentésre és egy egyszerűbb szervezeti struktúrára tett javaslatot, ami a politikai rendészet esetében ekkor még csak a járási kapitányságokon lévő osztályok megszüntetését jelentette volna.¹⁵ Majd miután a grémium támogatta az előterjesztést, 1946. szeptember 5-én kihirdették a 10.060/1946. ME számú rendeletet, amelynek értelmében a belügyminiszter felhatalmazást nyert arra, hogy az államrendőrség egyes szerveit – a belügyi tárca költségvetési kiadásainak csökkentése, illetve az ügyintézés hatékonyabbá tétele érdekében – összevonhassa vagy megszüntethesse.¹⁶ Így október 6-án az 533.900/1946. BM számú rendeletével a vidéki ügyekért felelős politikai rendőrséget beolvastotta a fővárosiba, amelynek elnevezését Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályára (ÁVO) változtatta, működési körét pedig kiterjesztette az ország egész területére.¹⁷

14 Rajk László által beterjesztett javaslat az MKP Központi Vezetőség Titkársága elé, 1946. július 15. Részleteit közölte: Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf szerk. (2009): Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 324–337.

15 Jegyzőkönyv a Minisztertanács 1946. augusztus 30-i üléséről. Közölte: Szűcs szerk. (2003): 1283–1284.

16 A Magyar Köztársaság Kormányának 10.060/1946. ME sz. rendelete az államháztartás egyensúlyi helyzetének rendbe hozása érdekében az államrendőrség kebelén belül végrehajtandó szervezeti változásokról és az államrendőrséget érintő egyes kérdések újabb szabályozásáról. Magyar Közlöny, 1946. 201. sz. (szeptember 5.) 2–3. (A Magyar Közlöny 212. számában közölt helyesbítés értelmében a „szervezeti” szó elhagyandó a fenti címből. 1946. szeptember 18. 1.) A rendelet azonban csak általában, közvetve szólt a községi rendőrbiztoságok, a járási kapitányságok politikai rendészeti osztályainak és az egyes vármegyei főkapitányságok megszüntetéséről, valamint a törvényhatósági jogú városok főkapitányságai ellenőrzési jogkörének kiterjesztéséről, mivel e kérdésekről csak törvényhozási úton rendelkezhetek volna. Ez a rendelet csak a rendőrorvosi szolgálat léépítését, illetve a legénységi állomány kiegészítését tartalmazta.

17 A belügyminiszter 533.900/1946. BM számú rendelete az államháztartás egyensúlyi helyzetének rendbe hozása érdekében az államrendőrség kebelében végrehajtandó változásokról szóló 10.060/1946. ME számú rendelet 1. §-ában foglalt rendelkezések végrehajtása tárgyában, 1946. október 4. (Hatályba lépett a kihirdetése napján, október 6-án). Közölte: Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf

Az Államvédelmi Osztály

Igaz, Péter Gábor szervezete az államigazgatási hierarchiában „*csupán*” a rendőrség egyik osztálya maradt, ám a belügyminiszter közvetlen alárendeltségébe került, vagyis a vidéki és a budapesti rendőrfőkapitány már nem diszponálhatott felette. A közbeeső parancsnoki szint kiiktatásából következett, hogy szolgálati értelemben a vidéki államvédelmi osztályok sem a helyi rendőrkapitányhoz, hanem az Államvédelmi Osztály vezetőjéhez tartoztak. A hatalomgyakorlás egy nagyon fontos szegmensét tekintve ugyanakkor a politikai rendőrség továbbra is a második vonalban maradt. Hatósági jogkörökben sem egy vidéki államvédelmi osztályvezető, sem egy államvédelmi előadó vagy megfigyelő (ilyenek működtek a nagyobb forgalmú helységek kapitányságai mellett), sőt maga Péter Gábor sem járhatott el önállóan. A politikai ügyekben formailag még mindig úgy állt a helyzet, hogy kényszerintézkedésekre csak javaslatot tehettek, a végső szót pedig a kapitányság/főkapitányság vezetője mondta ki.¹⁸ Funkcionális párhuzamosságot tartott fenn továbbá, hogy a Katpol is megőrizte saját pozícióit, különösképpen a hírszerzés és a kémelhárítás területén.

szerk. (2009): Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. A politikai rendészeti osztályok 1945-1946. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 49-51.

18 A belügyminiszter 535.000/1946. BM számú rendelete a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának, valamint az alája rendelt rendőri hatóságoknak szervezeti szabályai tárgyában, 1946. november 27. Vonatkozó részleteit

Az év végén jelent meg az ÁVO feladat- és ügykörének részletes szabályozása,¹⁹ ám lassan két évvel az elődszervezetek megalakulása után a politikai rendőrség még mindig számos örökölt gyermekbetegséggel (személyi és technikai hiányosságokkal) küzdött, miközben a vele szembeni elvárások növekedtek. 1947. április 9-én a vidéki osztályvezetőket ekként igazították el: „A változás lényege abban áll, hogy munkánk súlypontja a múlttól a jelenre helyeződött át, hogy elsősorban nem a volt politikai bűnösöket kell felkutatnunk, tekintet nélkül elkövetett cselekedeteik súlyosságára, hanem a demokratikus állam rendjére törököt kell szándékaik végrehajtásában megelőznünk.”²⁰

Az új államvédelmi koncepció a szervezet belső struktúrájának kialakításában is tetten érhető volt. A munkamegosztás során a főbb célterületeket – vagy miként a korabeli szakzsargonban használatos volt: a „vonalakot” – a központban alosztályokhoz, a vidéki osztályokon pedig előadókhoz rendelték.

A „népi demokrácia ellenségeinek” és lehetséges bűvőhelyeinek feltérképezését eleinte hat fő vonal között osztották szét. Ezek közül az első az 1945 után szerveződött politikai pártok megfigyelésével foglalkozott, kitüntetett helyen a kiszagdálással, amihez az 1946 decemberében kirobbantott Magyar Közösség-ügy szol-

közölte: Krahulcsán-Müller szerk. (2015): Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 2. Az Államvédelmi Osztály 1946-1948. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 52-53.

19 A belügyminiszter 535.059/1946. BM számú rendelete a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya szervezetének, továbbá feladat- és ügykörének megállapítása tárgyában, 1946. december 10. Közölte: Krahulcsán-Müller szerk. (2015): Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 2. Az Államvédelmi Osztály 1946-1948. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 54-61.

20 Összefoglaló a külső osztályok vezetőinek első értekezletéről, 1947. április 19. Közölte: Krahulcsán-Müller szerk. (2015): 68-122. (Lásd Alpár Zoltán felszólalását: 89.) Hasonló szavakkal fogalmazott az értekezleten Timár István ezredes, a vizsgálati részleg vezetője is: „A súlypont így a múlttól a jelenre helyeződött át, mert bármennyire is fontos volt, és jelenleg sem tekinthető befejezettnek a múlt bűnöseinek felelősségre vonása, mégis a legfontosabb feladat a jelenben működő antidemokratikus erőknél állandó szemmel tartása, megfigyelése, s a törvénnyel való összeütközésük esetén leleplezése.” Uo. 78.

gáltatott alapot. A revíziós, illetve német- és a szovjetellenes hagyományokkal rendelkező társaság ugyanis jó kapcsolatokat ápolt a kiscgazdák vezérkarával, ami kapóra jött a kommunistáknak: a korábbi szórványakciók után ezúttal már totális támadást indíthattak a legnagyobb tömegtámogatottsággal rendelkező párt ellen, amiben az ÁVO-ra és szintén a befolyásuk alatt álló Katpolra egyaránt támaszkodhattak. A Magyar Közösség-ügyben a vizsgálatot a két szervezet a szovjet elhárítással karöltve folytatta.²¹ Az „összeesküvés” ugyanakkor a továbbiakban indokot teremtett nem csupán a kiscgazdák, de a többi politikai tömörülés utáni nyomozásra és a rendszeres vegzálásokra, valamint alkalmat adott szinte bárki és bármi megfigyelésére, lett légyen szó az egyházakról (3-as vonal), az ifjúsági szervezetekről (4-es vonal), vagy a közhivatalokban dolgozókról (6-os vonal).

Az idegen titkosszolgálatok hazai tevékenységének leleplezése az önálló szervezeti rangra emelt kémelhárításra várt (2-es vonal), amelynek központi apparátusa és vármegyei alárendeltjei kapták feladatul az ország területén élő, vagy oda érkező külföldiek, illetve a kiutazni szándékozó magyar állampolgárok ellenőrzését, a határátkelők, vasutak, országutak, csempészösvények, szállodák, benzinkutak figyelését, valamint rájuk várt az ipari centrumokban folyó kémkedés és esetleges szabotázscelemekények leleplezése is.²² 1947 végére a szervezet újabb profillal bővült: a határon túli hírszerzéssel, vagy ahogy akkor inkább nevezeték, a „*támadólagos elhárítással*”.²³ A külföldi információszerzés azonban még sokáig gyerekcipőben járt: e területen komolyabb háború előtti hagyományokkal és szervezettséggel a Katpol rendelkezett.²⁴

21 Bővebben: Szekér Nóra (2017): Egy titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története. Budapest, Jaffa Kiadó.

22 Jegyzőkönyv az operatív csoportvezetők első értekezletéről, 1947. április 11-12. Közölte: Dokumentumok a politikai rendőrség történetéből 2. i. m. 123-202.

23 Péter Gábor jelentése az Államvédelmi Osztály munkájáról és problémáiról, 1948. július 6. Közölte: Krahulcsán-Müller szerk. (2015): 352-358. Bővebben: Tóth (2013): 384-385.

24 Okváth Imre (2000): „Sziget egy reakciós tenger közepén” Adalékok a Katpol történetéhez, 1945-1949. In.: Gyarmati György (szerk.): Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második

A hangsúlyeltolódások ellenére az ÁVO sem feledkezhetett meg az előző rendszerben kompromittálódott elemekről. Míg korábban e küldetése több részleg között volt megosztva, most egy alosztályhoz rendelték: az 5-ös vonalba sűrítették a földbirtokosok, arisztokraták, legitimisták, B-listázottak, volt katonatisztek, csendőrök megfigyelésének teendőit.²⁵ Am hiába sorolták hátrébb a múlt viselt dolgait, vidéken a ki nem telepített sváb lakosság, az egykori volksbundisták, SS-ek felkutatása nem elhanyagolható terhet rótt az állományra,²⁶ ráadásul különös gondot kellett fordítani a hazaérkező hadifoglyok ellenőrzésére is.²⁷

Hogy a fent vázolt „*vonalas*” rendszer működése nem volt éppen zökkenőmentes, azt jól jelzi, hogy több vidéki osztálynál a megfelelő nyomozók hiánya miatt egyes reszortok még sokáig betöltetlenek maradtak. Sőt az államvédelmi hierarchia legalsó fokán tevékenykedő járási megbízottak sem voltak képesek meghálálni a beléjük vetett bizalmat, hiszen egyszerre kellett volna tartaniuk mind a hat vonalat, mindezt a legnagyobb titokban, és sokszor egy olyan kis közösségben, ahol mindenki ismert mindenkit – őket is.²⁸

világháború utáni tevékenységéről. Történeti Hivatal, Budapest, 60–62., 66., 68–74., 91.

25 Jegyzőkönyv az operatív csoportvezetők első értekezletéről, 1947. április 11–12. Közölte: Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 2. i. m. 123–202. (Lásd Woititz Endre felszólalását: 155–157.)

26 Összefoglaló a külső osztályok vezetőinek második értekezletéről, 1947. május 17. Közölte: Krahulcsán–Müller szerk. (2015): 204–238. (Lásd Simándy György, Emőd János, Jánoska József, Bolvári Kálmán és Dombos Lajos felszólalásait: 218., 227., 229–230., 232.)

27 Tímár István jelentése Péter Gábornak a hadifoglyok hazahozatalára alakult tárcaközi bizottságban végzett munkájáról, 1947. május 19. Közölte: Krahulcsán–Müller szerk. (2015): 239–241.

28 Összefoglaló a külső osztályok vezetőinek első értekezletéről, 1947. április 19. Közölte: Krahulcsán–Müller szerk. (2015): 68–122. Jegyzőkönyv az operatív csoportvezetők első értekezletéről, 1947. április 11–12. Közölte: Uo. 123–202. (Lásd Hazai Gábor felszólalását: 144–145.) Jegyzőkönyv az operatív csoportvezetők második értekezletéről, 1947. június 26. Közölte: Uo. 245–282. (Lásd Kotroczó Máttyás, Gábor Sándor, Gelber Miklós, Déri György felszólalásait: 264–266., 268.)

Mindeközben előtérbe került az üzemi elhárítás, egyfajta párhuzamosságot teremtve Villányi András Gazdasági Rendészeti Osztályával (GRO), majd 1947-től Ügyosztályával (GRÜ),²⁹ valamint a nyílt nyomozásokkal foglalkozó vizsgálati munka, amely ekkor vált önálló szervezeti egységgé.³⁰ Ezen túlmenően felállítottak egy operatív eszközökért felelős részleget, illetve egy személykövetéssel megbízott „*lefigyelő-csoportot*” is,³¹ bizonyítva, hogy a sorozatos dekonspirációs malőrök ellenére Péter egy igazi „*titkosan szolgáló*” szervezetben gondolkodott, olyanban, amely észrevétlenül „*jelen lehet*” mindenhol: tereken, munkahelyeken, magánlakásokban, belelásson a lezárt borítékokba, és megzabolazza az éter hullámain.

Az Államvédelmi Osztály szervezete³²

Szervezeti egység	Feladat
I. alosztály	Politikai pártok megfigyelése
I/a. alosztály	A szervezeten belüli információk kiértékelése, tájékoztatók készítése
I/b. alosztály	Vidéki államvédelmi szervek (külső osztályok) koordinálása
II. alosztály	Kémelhárítás, határon túli támadólagos elhárítás (hírszerzés)

²⁹ Radványi Dezső jelentése a VII. alosztály működéséről, 1948. február 28. Közölte: Krahulcsán-Müller szerk. (2015): 320-329.

³⁰ Összefoglaló a külső osztályok vezetőinek első értekezletéről, 1947. április 19. Közölte: Krahulcsán-Müller szerk. (2015): 68-122. (Lásd Tímár István előadását: 78-81.)

³¹ Farkas Vladimir jelentése a technikai eszközök beszerzése céljából tett csehszlovákiai utazásáról, 1947. december 8. Közölte: Krahulcsán-Müller szerk. (2015): 300-304. Jegyzőkönyv az operatív csoportvezetők első értekezletéről, 1947. április 11-12. Közölte: Uo. 123-202. (Lásd Princz Gyula felszólalását: 196-200.) Péter Gábor jelentése az Államvédelmi Osztály munkájáról és problémáiról, 1948. július 6. Közölte: Uo. 352-358.

³² Bővebben: Müller (2015).

III. osztály	Egyházak megfigyelése
IV. osztály	Ifjúsági szervezetek megfigyelése. 1948 januárjától pártórség
V. osztály	Az 1945 előtti rendszer „haszonélvezőinek” (köztük nagybirtokosok, arisztokraták, legitimisták, volksbundisták, B-listázottak, katonatisztek, csendőrök, SS-ek) megfigyelése
VI. osztály	Állami hivatalok, közigazgatási szervek megfigyelése
VII. osztály	Titkos követések, környezettanulmányok készítése. 1948 januárjától az államvédelmi nyomozások és üzemi elhárítás a fővárosban, majd az egyházi szervezetek és társadalmi egyesületek megfigyelése is.
VIII. osztály	Vizsgálat (nyílt nyomozás) és a Népügyészégi Kirendeltség
IX. osztály	Operatív technika
X. osztály	Nyilvántartás
XII. osztály	Gazdasági Hivatal
XIII. osztály	Épületkezelés (1947 szeptemberétől)
XIV. osztály	Személyzeti ügyek
XV. osztály	Belső nyomozások (az állomány ellenőrzése), 1947 áprilisától 1948 januárjáig pártórség
XVI. osztály	Fővárosi kerületek államvédelmi csoportjai (1948 januárjáig)

A politikai rendőrség a főbb osztályokon kívül kiképzett egy vonatellenőrző csoportot is a MÁV-tól átnyergelt vasutasokból, különböző hivatali, ellátási segédszervezeteket üzemeltett, bizalmas nyilvántartót működtetett, illetve kirendeltséget tartott fenn a Népügyészségen és a Számvevőségen is. Képviseltette magát majd

minden budapesti kerületben, valamint Újpesten, Kispesten, Pest-erzsébeten, Csepelen, Mátyásföldön és Budafokon.³³ A vármegyék államvédelmi ügyeit az ún. Budakörnyéki Osztályból (ennek székhelye ekkor még a fővárosi Mozsár utcában volt) és kilenc nagyvárosi központból igazgatták, ezek között osztották szét a kisebb városi osztályokat.³⁴

A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának vidéki szervei 1948 januárja után³⁵

Külső osztály	Alárendelt osztály	Illetékességi terület (vármegyék)
Budakörnyék	Esztergom, Bállassagyarmat	Észak-Pest (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye nagykátai, monori, alsódabasi és ráckevei járásai, valamint a tőlük északra fekvő járasok az Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának illetékességi területét kivéve) Komárom-Esztergom, Nógrád-Hont
Miskolc	Eger, Szikszó, Sátoraljaújhely	Heves, Borsod-Gömör, Abaúj, Zemplén
Debrecen	Nyíregyháza, Mátészalka, Berettyóújfalu	Hajdú, Szabolcs, Szatmár-Bereg, Bihar
Szolnok	Gyula	Jász-Nagykun-Szolnok, Békés

33 ÁBTL 1.2. 13. sz. központi utasítás, 1947. március 29. Uo. 176/1947. sz. napiparancs, 1947. augusztus 8.

34 Péter Gábor jelentése az Államvédelmi Osztály munkájáról és problémáiról, 1948. július 6. Közölte: Krahulcsán-Müller szerk. (2015): 352-358.

35 Szervezési és vezetési irányelvek vidéki államvédelmi szervek számára, 1948. január 19. Közölte: Krahulcsán-Müller szerk. (2015): 309-319.

Szeged	Szentes, Makó, Hódmezővásárhely	Csongrád, Csanád
Kecskemét	Baja	Észak-Pest (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye abonyi, kunszentmiklósi járásai, Cegléd és Nagykörös megyei város, Kecskemét thj. város, valamint a tőlük délre fekvő járások), Bács-Bodrog
Pécs	Szekszárd, Kaposvár	Baranya, Tolna, Somogy
Szombathely	Zalaegerszeg	Vas, Zala
Győr	Sopron	Győr-Moson, Sopron
Székesfehérvár	Veszprém	Fejér, Veszprém

Az ÁVO kétéves fennállása alatt szervezetileg megizmosodott, Péter azonban nem volt elégedett. Szemei előtt egy még nagyobb és mindenekelőtt önállóbb államvédelem lebegett. Terhesnek érezte a BM-et, a Katpolt és a GRÜ-t. Legnagyobb fájdalma pedig az volt, hogy nem rendelkezett karhatalmi feladatokra alkalmas saját őrszeméllyel, de igencsak ácsingózott a határrendészetre, a külföldiek ellenőrzésének és az útlevelek kiállításának jogosítványára is. A függetlenedési törekvések felé mutatott egy gazdasági hivatal és államvédelmi tanosztály felállításának terve.³⁶ Az igazat megvallva, Péter törekvéseinek volt jogalapja, hiszen Dinyés Lajos kormányának 1947. augusztus 3-án kelt rendelete „de jure” a Budapesti és a Vidéki Főkapitánysággal egyenrangú közép-fokú hatóságnak nevezte meg „*az államrendőrség államvédelmi*

36 Péter Gábor észrevételei Rajk Lászlónak az államvédelem továbbfejlesztésére vonatkozó előterjesztéséhez, 1948. április. Közzölte: Krahulcsán-Müller szerk. (2015): 332-337. Péter Gábor jelentése az Államvédelmi Osztály munkájáról és problémáiról, 1948. július 6. Közzölte: Uo. 352-358.

hatóságát”.³⁷ A „de facto” hatósághoz vezető út pedig 1948-ban már egyre kevésbé tűnt rögsnek. Nem zavarták a képet az ellenzéki pártok (a függetlenségiek betiltva, a demokraták passzivitásban), és ami még fontosabb, a kiscgazdák szétzilálása a vége felé közeledett, nemkülönben a szocdemeké, akiknek az önállósága június 12-ével a Magyar Dolgozók Pártjában olvadt fel.

A politikai rendőrséget érintő kérdések legfelsőbb pártfórumán, az MDP Belügyi Bizottságában 1948. július 6-án Rajk fel is vetette egy 8–10 ezer fős karhatalom szervezését az ÁVO mellérendeltségében, miként azt is, hogy „*indokolt esetben*” az államvédelem vezetője a belügyminiszter előzetes engedélye nélkül rendelhessen el letartóztatást.³⁸ Hat nappal később, július 12-én egy éjszakába nyúló ülésen Rajk előterjesztésére újfent megerősítették a politikai rendőrség „másodfokú hatósággá” emelését, valamint részére az útlevél kiadás, a külföldiek ellenőrzése és a határrendészet átadását, Péter pedig megint benyújtotta igényét a saját őrszemélyzeti parancsnokságra.³⁹ A zöld jelzés ellenére a Péter–Rajk-koncepció gyakorlati kivitelezése nem indult meg azonnal. Másra nem gondolhatunk, mint arra, hogy a tárca élén történt változások szóltak közbe. Rajkot ugyanis augusztus 5-én külügyminiszterré nevezték ki, utódja a belügyben Kádár János lett. Az új tárcavezető a Belügyi Bizottság szeptember 4-i ülésén kapta meg a jóváhagyást az átalakításra,⁴⁰ majd pár nap múlva kiadta a 288.009/1948. és a 288.010/1948. BM számú rendeleteit, s így

37 A Magyar Köztársaság Kormányának 9.482/1947. Korm. sz. rendelete az államrendőrség zavartalan működésének biztosítása tárgyában. Magyar Közlöny, 1947. 175. sz. (augusztus 3.) 2121–2123.

38 Jegyzőkönyv a Belügyi Bizottság 1948. július 6-i üléséről. Közölte: Krahulcsán–Müller szerk. (2015): 358–360.

39 Jegyzőkönyv a Belügyi Bizottság 1948. július 12-i üléséről. Közölte: Krahulcsán–Müller szerk. (2015): 361–364.

40 Jegyzőkönyv a Belügyi Bizottság 1948. szeptember 4-i üléséről. (Benne javaslat az Államvédelmi Osztály középfokú hatósággá való átszervezéséről, d. n.) Közölte: Krahulcsán–Müller szerk. (2015): 379–383.

1948. szeptember 10-i hatállyal létrejött kibővített jogkörű politikai rendőrség, a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (BM ÁVH).⁴¹

A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága

Az immáron közvetlenül a belügyminiszter alá tartozó hatóság magába olvasztotta a Budapesti Főkapitányság Igazgatásrendészeti Ügyosztályának Útlevel alosztályát, a BM Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságát (KEOKH) és az államrendőrség határ-, folyam- és légirendészeti szerveit, valamint saját őrsemélyzeti parancsnoksággal gyarapodott. A jogállását tekintve immáron középfokú hatóság vezetője széleskörű felhatalmazást kapott a személyzeti kérdések intézésében, sőt elsőfokú határozatokat hozhatott kitiltási, ref. és internálási ügyekben.⁴² Egy újabb, szeptember 20-án kiadott rendelet értelmében pedig a kényszerintézkedések felülvizsgálati, ún. revíziós eljárásait is a BM ÁVH folytathatta le.⁴³

41 A belügyminiszter 288.009/1948. IV/1. BM sz. rendelete a magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya középfokú hatósági szervezetének megállapítása és elnevezésének megváltoztatása tárgyában, 1948. szeptember 6. Rendőrségi Közlöny, 1948. 19. sz. (szeptember 15.) 727–728. A belügyminiszter 288.010/1948. IV/1. BM sz. rendelete a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága jogkörének megállapítása tárgyában, 1948. szeptember 6. Uo. 728.

42 A belügyminiszter 288.009/1948. IV/1. BM sz. rendelete a magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya középfokú hatósági szervezetének megállapítása és elnevezésének megváltoztatása tárgyában, 1948. szeptember 6. Rendőrségi Közlöny, 1948. 19. sz. (szeptember 15.) 727–728. A belügyminiszter 288.010/1948. IV/1. BM sz. rendelete a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága jogkörének megállapítása tárgyában, 1948. szeptember 6. Uo. 728. A belügyminiszter 590.671/1948. IV. 1.a. BM sz. rendelete a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya középfokú hatósági szervezetének megállapítása és elnevezésének megváltoztatásáról szóló 288.009/1948. IV. 1. BM sz. és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága jogkörének megállapításáról szóló 288.010/1948. IV. 1. BM sz. rendeletének kiegészítése tárgyában, 1948. szeptember 8. Uo. 735.

43 A belügyminiszter 288.276/1948. IV. 1. b. BM sz. rendelete a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága jogkörének megállapításáról szóló 288.010/1948. IV/1. BM számú rendelet kiegészítése tárgyában, 1948. szeptember 20. Rendőrségi Közlöny, 1948. 23. sz. (november 15.) 838–884

Az új államvédelmi szervről rendelkező normák hatályba lépése előtt két nappal, szeptember 8-án Péter Gábor már hatósági vezetőként jegyezte napiparancsát, üdvözölve abban a politikai rendőrség régi és új tagjait,⁴⁴ azonban a belső struktúra átalakítása nem ment egyik-napról a másikra. A parancsokból kitűnik, hogy a hatóság szervezeti egységei eleinte az elődszervezet alosztályainak számozása alatt működtek tovább, ami azt is jelentette, hogy a felsőbb parancsnoki gárda is lényegében kontinuuus maradt.⁴⁵ A megörökölt ávos szervezeti egységek mellett ugyanakkor a jelentős változást az új „jövvények” jelentették.

A BM ÁVH jogkörét szabályozó és szeptember 10-én hatályba lépő belügyminiszteri rendelet külön nevesítette a hatóság őrszemélyzetét, mint a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága Rendőri Őrségi Parancsnoksága,⁴⁶ ahová még ugyanaznap Kádár – „szolgálati helyükön való meghagyás mellett” – több száz fős rendőri állományt helyezett át a budapesti főkapitányságról, majd a létszámukat tovább gyarapították a Központi Kiképző Zászlóalj-ból.⁴⁷

A karhatalmon túl a Péter Gábor államvédelmét erősítette az Útlevél alosztály. A Budapesti Főkapitányságtól érkező részleg voltaképpen már korábban is szoros kapcsolatban állt a politikai rendőrséggel, olyannyira, hogy 1947 áprilisától minden útlevél-kérelmező nevét átküldték Péter Gáborék titkos nyilvántartásába, és

44 ÁBTL 1.2. 1/1948. sz. napiparancs, 1948. évi szeptember 8.

45 ÁBTL 2.8.1. Állományparancsok, 1948. október 1. – október 27. Uo. 1.2. Napiparancsok, 1948. szeptember 8. – október 28.

46 A belügyminiszter 288.010/1948. IV/1. BM sz. rendelete a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága jogkörének megállapítása tárgyában, 1948. szeptember 6. Rendőrségi Közlöny, 1948. 19. sz. (szeptember 15.) 728.

47A belügyminiszteri rendelet nyomán kiadott normát lásd: ÁBTL 1.2. 5/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 13. Uo. 2.8.1. 3/a/1948. sz. állományparancs I, 1948. október 13. MNL OL XIX-B-1-r-527-1948. Tímár István jelentése a belügyminiszternek a BM ÁVH-hoz áthelyezett rendőrök továbbképzése tárgyában, 1948. szeptember 21.

csak az államvédelmi jóváhagyás után engedélyezték nekik a papírok kiadását.⁴⁸ A VI. kerületi Eötvös utca 7. szám alatt 1947 közepén 51 fő végezte a kivándorlásokkal, útiokmány kérelmekkel-beadásokkal és a külföldön tartózkodó magyar állampolgárokkal kapcsolatos ügyeket.⁴⁹ 1948 szeptemberében aztán a belügyminiszter már több mint 100 főt helyezett át – szolgálati helyükön való meghagyás mellett – a BM ÁVH Útlevel alosztályba.⁵⁰

Még ennél is nagyobb létszámú állományt, majd 130 beosztottat hozott magával a külföldieket ellenőrző hatóság.⁵¹ A KEOKH népes személyzete komoly ügyfélforgalmat bonyolított le: egy korabeli újsághír havi 12.000 külföldről tudósított, akik bejelentési kötelezettségük miatt betértek a Belgrád rakpart 24.-be. Többségük átmeneti vendégként 10–14 napot töltött Magyarországon, de ide kellett fordulni a külföldről hazatérő magyaroknak is.⁵²

A tömeges áthelyezéseket elrendelő szeptember 10-i belügyminiszteri norma a BM ÁVH határ-, folyam- és légirendészetét is érintette. A budapesti révkapitányság, a csepeli révkirendeltség, a Hajótelep Parancsnokság, valamint a Folyamrendészeti Tanosztályra vezényelt rendőrei hirtelenjében a BM ÁVH-n találták magukat, akiket aztán követtek a határrendészeti és a révkapitányságok, valamint a repülőtéri kirendeltségek beosztottai.⁵³

A feladatkörök számának növekedése indokolta a BM ÁVH folyamatos létszámbővítését is, ezért szereltek át például több alkalommal a budapesti és a vidéki főkapitányságtól rendőröket (igaz, az ellenirányú mozgásra is volt példa), szintén kerültek át az ál-

48 Bővebben: Krahulcsán Zsolt (2011): A BM KEOKH és Útlevel Osztály szervezettörténete, 1956–1962. Betekintő, 4. sz.

49 MNL OL XIX-B-1-r. 51. d. 378. t. 223.269/47. Az Útlevel alosztály újjászervezése, 1947. május 19.

50 Az 590.701/1948. IV. 1. a. BM sz. belügyminiszteri rendelet nyomán kiadott normákat lásd: ÁBTL 1.2. 5/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 13.

51 Az 590.701/1948. IV. 1. a. BM sz. belügyminiszteri rendelet nyomán kiadott normákat lásd: ÁBTL 1.2. 5/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 13.

52 KEOKH. Magyar Rendőr, 1948. szeptember 15. 5.

53 A belügyminiszteri rendelet nyomán kiadott normát lásd: ÁBTL 1.2. 5/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 13. Továbbá az áthelyezéseket: Uo. 2.8.1. Állományparancsok, 1948. október 1 – október 27.

lamvédelem kötelékébe a folyamrendészetin túl a kistarcsai tanosztályból, illetve a Központi Kiképző Zászlóaljából, de gyarapodott az állomány a Belügyminisztérium IV. 1. c alosztályából és az Országos Gépjármű Osztálytól érkezőkkel is.⁵⁴ Egy kimutatás szerint a hatóság szeptemberi létrehozásakor a központban 1430-an, vidéken 856-an, a határ-, folyam- és légirendészetél, valamint az őrsparancsnokképző tanfolyamon 1713-an szolgáltak, a BM ÁVH teljes létszáma tehát ekkor 3.999 fő volt.⁵⁵ Más adatsor az Útlevévalosztálytól és a KEOKH-tól érkezőket együttesen 243 főben adta meg, az ávéhás karhatalmistákat 452, míg a határ-, folyam és légirendészetet „önmagában” 1261 főre tette, ugyanakkor e forrás alapján a szeptembertől folyamatos átvételek következtében további 778 rendőr szerelt át az államvédelemhez, amelynek állománya így december 31-ére elérte 4.546 főt.⁵⁶

A rendőri szervek betagozódása igen hamar indokot teremtett az ÁVO-tól megörökölt intézményi felépítés átalakítására. Az új struktúra lerögzítésére 1948. október 20-án készült el a javaslat, amely szerint a hatóság hat ügyosztályra, azon belül 20 alosztályra és kisebb csoportokra tagolódott. A belső struktúra megváltoztatását elrendelő hatóságvezetői parancs mindeztől nem került elő, azonban az átállás a hónap végén megtörtént, vagy kezdetét vette, ugyanis a BM ÁVH október 28-ai költségvetése már egyértelműen a hat arab számmal jelölt ügyosztályra lett szabva, továbbá az új alosztályszámozások október 29-től nyomom követhetők az állományparancsok soraiban.⁵⁷

November 17-én az MDP Államvédelmi Bizottsága (amelybe még szeptember 10-én a párt Katonai-, illetve Belügyi Bizottságát

54 Lásd ÁBTL 2.8.1. Állományparancsok, 1948. október 1 - október 27.

55 MNL OL XIX-B-1-au. 26. d. 1. cs. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság növekedéséről 1945. március hótól 1949. december 31-ig, 1951. január 16.

56 MNL OL XIX-B-1-au. 26. d. 1. cs. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság létszámának változásáról az 1946–1952. években, 1952. december 30.

57 ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslát a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. Uo. XI/3. A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága 1949. évi költségvetése, 1948. október 28. Uo. 2.8.1. Állományparancsok, 1948. október 29.- 1949. április 1. Uo. 1.2. Napiparancsok, 1948. november 4. - 1949. április 13.

egyesítették) a Katpol és BM ÁVH rezortjainak elhatárolásakor a hadiüzemeket elhárítási szempontból államvédelmi felségterületként rögzítette. Miképpen ugyanezen ülésen döntöttek a GRÜ felszámolásáról, ami a gyakorlatban az jelentette, hogy – belügyminiszteri rendelettel – állományának nagy része a budapesti főkapitányság Bűnügyi Osztályára lett áthelyezve, míg hírszerzői (ún. II. alosztálya) Péter Gábor hatóságát gyarapították, ők december végéhez közeledve érkeztek meg új szolgálati helyükre.⁵⁸

1949 első felében több miniszteri lakás biztosítása a hatóság pártórségéhez került,⁵⁹ aminek nagyobb volumenű erősítésre utalt Kádárnak a minisztérium február 27-i Politikai Kollégiumán tett bejelentése, miszerint a március 5. és 10. között zajló toborzások után pótbehívásokra is szükség lesz, mert a kétezer újonc mellett további 300 főt fognak a pártórség számára kiképezni.⁶⁰ A miniszter által említett kétezer fős „regruta” ugyanakkor a további objektumőrzési és karhatalmi profil megerősítését is jelezte. A toborzások megkezdésére és a legénységi tanosztály létrehozására már 1948. október 26-án áldását adta az Államvédelmi Bizottság,⁶¹ ennek fényében pedig két nappal később a BM ÁVH 1949-re előirányzott költségvetése is a fővárosi mellett a nyolc külső osztály székhelyén felállítandó parancsnoksággal számolt.⁶² Az állomány felduzzasztását az állami kezelésbe vett MAORT-olajmezők védelmével is indokoltak, amit a Központi Kiképző Zászlóalj újabb

58 MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 12. ő. e. Jegyzőkönyv az Államvédelmi Bizottság 1948. november 17-i üléséről. ÁBTL 2.8.1. 13/a. sz. állományparancs I., 1948. december 22. A belügyminiszter 1948. november 25-én kelt 584.309/1948. BM sz. rendeletét a GRÜ megszüntetéséről közölte: ÁBTL 1.2. 67/1948. sz. napiparancs, 1948. november. 27. Megjelent: Cserényi-Zsitnyáni (2015): 222–223. A megszüntetésről bővebben: Molnár (2010): 63–64.

59 MNL OL XIX-B-1-r. 90. d. 18. t. Miniszteri lakásokat őrző őrszemélyzet áthelyezése a rendőrségtől a BM ÁVH-hoz, 1949. január-május.

60 ÁBTL 2.1. XI/8. Jelentés a Politikai Kollégiumról, 1949. február 27.

61 MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 11. ő. e. Jegyzőkönyv az Államvédelmi Bizottság 1948. október 26-i üléséről.

62 ÁBTL 2.1. XI/3. A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága 1949. évi költségvetése, 1948. október 28.

megcsapolásával oldottak meg, így 1949 januárjában 156-an újdonsült ávéhás indultak útnak dél-zalai állomáshelyére.⁶³

Kádár János március 1-jén Budakörnyék kivételével az összes vidéki központban, tehát Debrecenben, Miskolcon, Pécsen, Szegeden, Székesfehérváron, Szolnokon és Szombathelyen karhatalmi századokat állított fel, egyúttal a vasi megyeszékhely parancsnokságának rendelte alá az olajmezők őrzését ellátó nagykanizsai századot is. Ettől fogva az alakulatok elnevezésében már tükröződött a pontos szervezeti hovatartozás, példának okáért a cívisvárosban állomásozókat hivatalosan Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága Rendőri Őrségének Parancsnoksága debreceni karhatalmi századának nevezeték. Ugyanezen rendelet szerint a karhatalmi bevetésről a területileg illetékes külső osztályok államvédelmi vezetői dönthettek, míg kiképzési, fegyelmi és szolgálati tekintetben a központi Rendőri Őrség Parancsnokságnak voltak alá rendelve a századok. Élükön a századparancsnokok, egyben a helyi államvédelmi osztály vezetőjének karhatalmi előadói álltak, akik rendelkeztek helyettesel, szolgálatvezetővel és századírnökkel, valamint három szakaszparancsnokkal.⁶⁴

A fejlődés irányát a belügyminiszter a már említett március 7-ei politikai kollégiumi ülésen egyértelműsítette, bejelentve a rendőrség Központi Kiképző Zászlóaljának szerepcsökkenésével párhuzamosan nő az államvédelmi karhatalom ereje.⁶⁵ A szavakat pedig hamar tettek követték, ugyanis március 10-ei hatállyal elrendelte 2.213 rendőrújonc próbarendőri kinevezését, akiket a BM ÁVH karhatalomhoz osztottak be.⁶⁶

63 MNL OL XIX-B-1-r-98-200648-1949. Oszkó Gyula feljegyzése Kádár Jánosnak a dél zalai olajmezők karhatalmi biztosításáról, 1948. október 29. Uo. 91. d. 98. t. Kajli József kérelme az Központi Kiképző Zászlóaljtól való áthelyezésekre a Magyar Államrendőrség Karhatalmi Őrségi századához, 1948. november 15. Uo. A belügyminiszter 200.698/1949. IV. 1. a BM sz. rendelete a Központi Kiképző-zászlóaljból a BM ÁVH-ba való áthelyezésekről, 1949. január. Uo. A Központi Kiképző Zászlóalj parancsnok-helyettesének jelentése a belügyminiszternek a külön-század útba indulásáról, 1949. január 22.

64 ÁBTL 2.8.1. 9/a/1949. sz. állományparancs I., 1949. március 2.

65 ÁBTL 2.1. XI/8. Jelentés a Politikai Kollégium 1949. március 7-i üléséről.

66 ÁBTL 2.8.1. 12/a/1949. sz. állományparancs I., 1949. március 23. Uo. 12/1949. sz. állományparancs III., 1949. március 25.

1949. február elejére a BM ÁVH már 21 határrendészeti kapitánysággal rendelkezett (Balassagyarmat, Bánréve, Biharkeresztes, Esztergom, Hegyeshalom, Hidasnémeti, Kelebia, Komárom, Kőszeg, Lőkősháza, Nagykanizsa, Nyírábrány, Rajka, Rédics, Salgótarján, Sátoraljaújhely, Sopron, Szeged, Szentgotthárd, Szob és Záhony településeken). Továbbá hét révkapitányság (Barcs, Budapest, Gyönyű, Mohács, Siófok, Szeged és Szob székhelyekkel), és szintén hét légirendészeti kapitányság (Budaörs, Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Szeged és Szombathely) tartozott a szervezethez.⁶⁷

Mivel az államvédelmi hatóság keretében még egy hatóság államigazgatási nonszensznek minősült, ezért Péter Gáborék a KEOKH elnevezés helyett legszívesebben Külföldiek Ellenőrző alosztály-t szerettek volna látni az új struktúrában, bár ehhez a szervezet felállításáról rendelkező, még a Horthy-korban meghozott 1930-as hatályos törvény módosítása szükségeltett.⁶⁸ Azonban a BM ÁVH vezetője ennek hiányában november 4-én önhatalmúlag elrendelte az átnevezést: Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatalra.⁶⁹

A BM ÁVH szervezete, 1948. október – 1949. április⁷⁰

Szervezeti egység	Feladat (illetve hozzátartozó részleg)
A-ügyosztály (Hatóság vezetőjének alárendelt)	I. alosztály: szervezés II. alosztály: határ-, folyam- és légirendészet BM kirendeltség Főorvosi Hivatal
B-ügyosztály (operatív)	III. alosztály: belföldi ügyek IV. alosztály: külföldi elhárítás V. alosztály: határontúli hírszerzés VI. alosztály: lefigyelés, akciók

67 ÁBTL 2.8.1. 6/1949. sz. állományparancs IV., 1949. február 11.

68 ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20.

69 ÁBTL 1.2. 48/1948. sz. napiparancs, 1948. november 4.

70 ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. Bővebben: Müller (2019).

	VII. osztály: KEOKH Központi Operatív Nyilvántartó
C-ügyosztály (hatósági)	VIII. osztály: vizsgálat (nyílt nyomozások) és Népügyészségi Kirendeltség IX. osztály: államrendészet X. osztály: nyilvántartás XI. osztály: útlevél ügyek
D-ügyosztály	XII. osztály: üzemi elhárítás XIII. osztály: tömeghálózat, kerületi államvédelmi munka szervezése XIV. osztály: operatív technika XV. osztály: információs anyagok készítése XVI. osztály: vidéki szervek ügyei
E-ügyosztály (karhatalmi)	XVII. osztály: biztonsági feladatok (pártórség) XVIII. osztály: őrségi és karhatalmi feladatok
F-ügyosztály (El-látó Hivatal)	XIX. osztály: gazdasági, műszaki feladatok XX. osztály: épületkezelés

Minden jel arra mutat, hogy az 1948 végén kialakított hatósági szervezetrendszer hosszabb távon nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. 1949. áprilisban egy egészen más logika alapján ugyanis megtörtént az átalakítás. A BM ÁVH központi szerveit az említett időintervallumban legfelső szinten hét – időnként még ügyosztályként is előforduló – főosztály, továbbá egy ügyosztály képezte, azokon belül félszázra tehető az osztályok, illetve főcsoportok, osztályok egyéb részlegek száma. Az év második felének állománymozgásait részben tükrözte egy, november vége környékén készített statisztika, amely budapesti lokációban a karhatalmi és a pártórségi parancsnokságon túl felsorolt egy őrségi, egy karhatalmi zászlóalj, illetve egy pártórségi századot, a csapat-szolgálatot teljesítők létszámát pedig 2.615 főben adta meg, és a nyolc karhatalmi század esetében 1.031 fővel számolt. (Ugyanakkor a határ-, folyam és légrendészet őrszemélyzetét is hozzáadva

potenciális államvédelmi csapaterő meghaladta az ötezer főt.) A kimutatás a hatóság teljes létszámát 8.760 főre tette.⁷¹

A 1949-es évnek a politikai rendőrség szemszögéből minden bizonnyal a két legjelentősebb kampányeseménye a Mindszenty-per előkészítése és a Rajk-ügy „nyomozása” volt, amelyeknek köszönhetően a szervezet ázsiója tovább emelkedett. Már 1949 áprilisában az Államvédelmi Bizottságban döntés született, hogy a határőrizet a hadseregtől az államvédelemhez kerül. Határidőnek előbb 1949. október 1-jét, majd 1950. március 1-jét szabták meg, végül a két időpont közötti félidőben történt meg az átadás/átvétel.⁷² Karácsonyt megelőző délután ugyanis a bizottság tagjai pontot tettek a több mint fél éve húzódó átalakítási procedúrára, és határozatot hoztak arról, hogy a következő évkezdéskor a politikai rendőrség az államigazgatási lajtorja egy magasabb fokára léphet.⁷³ A politikai rendőrség újabb „előreléptetéséről” szóló döntés végül 1949. december 28-án látott napvilágot, amikor is *Magyar Közlönyben* megjelent 4.353/1949. MT sz. rendelet, amely szerint a 1950. január 1-jén a BM ÁVH és a Honvéd Határőrség összevonásával a Minisztertanács közvetlen alárendeltségében megalakul az Államvédelmi Hatóság (ÁVH).⁷⁴

Az Államvédelmi Hatóság

A rendelkezéssel lényegében egy államvédelmi minisztériumot hoztak létre, azzal a megkötéssel, hogy noha a belügytől szervezetileg elszakították, a Minisztertanácsban kijelölt felelőse a belügyminiszter maradt. A szervezeti és státusváltozás azonban nem

71 ÁBTL 2.1. XI/4. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság szervezetéről az 1949. november 25-i állapot szerint, 1949. november vége.

72 MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 17. ó. e. Jegyzőkönyv az Államvédelmi Bizottság 1949. április 26-i üléséről

73 MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 21. ó. e. Jegyzőkönyv az Államvédelmi Bizottság 1949. december 24-i üléséről. Lásd még Uo. 276. f. 54. cs. 78. ó. e. Jegyzőkönyv a Titkárság üléséről, 1949. december 21.

74 A Minisztertanács 4.353/1949. (268) MT sz. rendelete Államvédelmi Hatóság szervezése tárgyában, 1949. december 28. Magyar Közlöny, 1949. 268. sz. (december 28.) 2167–2168.

forgatta fel jelentősen a hatóság felső vezetésének személyi összetételét. Péter Gábor pozíciója megkérdőjelezhetetlen volt, és a parancsnoki karban is a kipróbált elvtársakra alapoztak. Ugyanakkor Kádár János, aki sokat tett azért, hogy Péter Gábor hatóságából az legyen 1950-ra, ami, nemsokára egy pártközpontos beosztásban, egy éven belül pedig a börtönben találta magát. Utódja 1950. június 23-án Zöld Sándor lett, aki 1951. április 23-án – értve Rákosi személyét érintő kritikájából – nem várta meg a lakására érkező fogdmegeket: végzett két gyermekével, feleségével, az édesanyjával és magával. A belügyminiszteri széket ezt követően az Elnöki Tanács tagja Házi Árpád, majd 1952. november 14-én a Szabolcs-Szatmári megyei első titkár, Györe József foglalta el.

Miként az ország közhangulatára, úgy az új hatóság működésére is komoly hatást gyakorolt „*Rajk és kémbandájának*” az előző évben lezárult ügye. Az éberség fokozásának tömeghisztériájában a párton belüli ellenség egy világméretű összeesküvés részeként realizálódott, a politikai rendőrségnek pedig „kémek özönlő áradatával” kellett számolnia. A „*nyugati zsoldban álló ügynökök*” leleplezése így az ÁVH egyik kulcsterületévé nőtte ki magát. A hazai elhárítás 1951-ben már 321 kém lebuktatásáról tudott számot adni. A „*megbízók*” nemzetiségét tekintve 84 amerikai, 66 angol, 65 francia és 106 titóista ügynök akadt fenn a rostán. A titkoszolgálati konkurenciát főképp az amerikai szárazföldi hadsereg elhárító szerve, a CIC (Counter Intelligence Corps), az angol katonai hírszerzéshez tartozó FSS (Field Security Service), a francia SDECE (Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage) és a jugoszláv állambiztonsági igazgatóság, az UDB (Uprava Državne Bezbednosti) jelentette, ugyanakkor ellenséges hírszerzőcsoportnak minősült a magyar emigráns katonatiszteket tömörítő MHBK (Magyar Harcosok Bajtársi Közössége) is. A külföldön kiképzett hírszerzők felkutatásával párhuzamosan a Budapestre helyezett külügyi alkalmazottakat és a velük kapcsolatba kerülő magyar állampolgárokat is folyamatosan megfigyelték.⁷⁵

75 ÁBTL 1.4. 3. d. Összefoglaló jelentés az imperialista hírszerzés Magyarország elleni aknamunkájáról, 1951. december 21.

Az „*imperialista behatolás*” elleni küzdelem nem kis szerepet játszott abban, hogy 1950. február 1-jén az ÁVH a határőrség után újabb területet szakíthatott ki a Honvédelmi Minisztériumból. Megszerezte a katonai és támadólagos elhárítást, igaz, kissé felelős módon, mert az a honvédelmi minisztertől sem szabadult meg teljesen: jelentési kötelezettsége megmaradt, és a miniszter utasításait ugyanúgy végre kellett hajtania.⁷⁶ A hadseregben mozgó kémek leleplezéséért Péter Gáborékhoz került, a katonai hírszerzés pedig a HM-nél maradt.

Mindeközben az „*ávéhás vonal*” erősítette saját külföldi információszerzési képességeit is részben szovjet tanácsadókra támaszkodva. Ugyanis a Szovjetunióval megkötött kormánymegállapodás értelmében az együttműködést három területen irányozták elő. 1. információk cseréje, 2. kapitalista országok és Tito Jugoszláviája elleni hírszerzésben egymás támogatása, 3. szükség esetén közös akciók végrehajtása.⁷⁷ A magyar hírszerzés súlyának emelkedését mindenképpen jelzi továbbá, hogy 1951 szeptemberétől már az ÁVH egyik főosztályaként tevékenykedett, valamint 1953-ig Bécsben, Párizsban, Londonban, Washingtonban, Rómában, Brüsszelben, Bernben és Buenos Airesben kezdték meg működésüket a diplomáciai álruhába bújtatott hírszerző irodák.⁷⁸

76 A Magyar Közlönyben 1949. december 28-án megjelent 4.353/1949. (268) MT számú rendelet a katonai elhárítás átadását és a honvédelmi miniszternek való további alárendelését nem tartalmazta, mivel az „titkos záradék” volt. Lásd MNL OL M-KS 267. f. 62. cs. 201. ő. e. Feljegyzés Farkas Mihály vezető szerepéről a Katonai Elhárító Főosztállyal kapcsolatban, 1956. április 28. A rendeletnek a záradékkal bővített szövegváltozata: ÁBTL 2.1. XI/2.

77 MOL M-KS 276. f. 65. cs. 182. ő. e. A Szovjetunió és Magyarország külpolitikai hírszerző szervei közötti kapcsolat megteremtése, 1950. május 19. (valószínűsíthető dátum).

78 Tóth Eszter (2013): A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945–1990. In.: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962. (Intézménytörténeti tanulmányok), Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, 381–445.

Az ÁVH központi szervei és azok feladatai⁷⁹

Szervezeti egység	Alárendelt szerv és feladatkör
I. (Hálózati) Főosztály	I/1. Osztály: vidéki kirendeltségek irányítása I/2. Osztály: belső reakció elleni harc I/3. Osztály: kémelhárítás I/4. Osztály: szabotázs-elhárítás I/5. Osztály: hírszerzés (ami 1950. augusztus 25-től X/3. Osztály), december 23-tól mezőgazdasági elhárítás I/6. Osztály: közlekedési elhárítás
II. (Katonai Elhárító) Főosztály	II/1. Osztály: katonai kémelhárítás II/2. Osztály: hálózati-operatív munka a belső karhatalomnál, a határőrségen és a rendőrségen II/3. Osztály: volt katonák figyelése, háborús bűnösök, külföldi ügynökök felkutatása II/4. Osztály: katonai vizsgálat (nyílt nyomozások) II/5. Osztály: katonai hálózati és operatív nyilvántartás
III. (Operatív) Főosztály	III/1. Osztály: figyelés és környezetanulmányozás, házkutatás, rendkívüli esetekben nyomozás III/2. Osztály: levéllenőrzés, telefon és rádiólehallgatás, fedőkmány készítés, rejtjelezés, rádióbemérés, operatív fényképezés, labormunkák. 1951. szeptember 28. után csak levéllenőrzés

79 Bővebben: Cserényi-Zsitnyányi Ildikó (2013): A Belügyminisztérium szervezeti változásai 1953-1956. In.: Gyarmati György - Palasik Mária (szerk.): Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953-1956. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 63-127.

	<p>III/3. Osztály: központi operatív nyilvántartás</p> <p>III/4. Osztály: 1951. szeptember 28. után rádió-elhárítás</p>
<p>IV. Főosztály (ÁVH Határőrség és Belső Karhatalom, 1952. május 15. után ÁVH Határőrség)</p>	<p>IV/A. Osztály: határőrségi és karhatalmi politikai osztályok</p> <p>IV/1. Osztály: Belső Karhatalmi Dandárparancsnokság</p> <p>IV/2. Osztály: Határőr Parancsnokság (Törzs)</p> <p>IV/3. Osztály: személyzeti ügyek</p> <p>IV/4. Osztály: felderítés</p> <p>IV/5. Osztály: Hadtápparancsnokság</p>
<p>V. (Káder majd Személyzeti) Főosztály</p>	<p>V/1. Osztály: személyzeti ügyek</p> <p>V/2. Osztály: katonai személyzeti ügyek</p> <p>V/3. Osztály: Főorvosi Hivatal, 1950. szeptember 1. után: fegyelmi ügyek</p> <p>V/4. Osztály: tanulmányi ügyek</p> <p>V/5. Osztály: személyzeti nyilvántartás, 1952. május 16-án a V/6. Osztállyal összevonva: szervezés és állomány-nyilvántartás</p> <p>VI//6. Osztály: szervezési ügyek (1952. május 16-ig)</p> <p>Dzerzsinszkij Iskola</p>
<p>VI. (Jogi és Börtönügyi majd Vizsgálati) Főosztály</p>	<p>VI/1. Osztály: vizsgálat</p> <p>VI/2. Osztály: börtönök, internálótáborok</p> <p>VI/3. Osztály: kémelhárító vizsgálat (1953. január 2. után)</p> <p>VI/4. Osztály: belső reakció vizsgálat (1953. január 2. után)</p> <p>VI/6. Osztály: vidéki vizsgálat (1951. december 10. után)</p>
<p>VII. (Gazdasági majd Anyagellátó) Főosztály</p>	<p>VII/1. Osztály: pénzügyek</p> <p>VII/2. Osztály: anyagellátás, 1952. augusztus 22. után: építés és elhelyezés</p>

	<p>VII/3. Osztály: gépjármű üzemeltetés, 1952. augusztus 22. után: ellenőrzés</p> <p>VII/4. Osztály: központi anyagellátás, 1952. augusztus 22. után: tervezés és szervezés</p> <p>VII/5. Osztály: építés és elhelyezés, 1952. augusztus 22. után: személyzeti és kiképzési ügyek</p> <p>VII/6. Osztály: egészségügy (1950. szeptember 1. és 1952. január 25. között), 1952. augusztus 22. után: élelmezés</p> <p>VII/7. Osztály: fegyver és lőszerellátás (1951. április 14. után)</p> <p>VII/8. Osztály: tervezés és szervezés (1951. július 6. után), 1952. augusztus 22. után: gépjármű üzemeltetés</p> <p>VII/9. Osztály: híradástechnikai-műszaki ellátás (1952. március 3. után)</p> <p>VII/10. Osztály: ruházat, vonatanyag és irodaszer (1952. augusztus 22. után)</p> <p>Budapesti Ellátó Osztály (1952. augusztus 22. után)</p> <p>Központi Anyagszertár (1952. augusztus 22. után)</p>
<p>VIII. (Hírszerző) Főosztály 1951. szeptember 28. után</p>	<p>VIII/1. Osztály: jugoszláv hírszerzés</p> <p>VIII/2. Osztály: angol-amerikai hírszerzés</p> <p>VIII/3. Osztály: nyugat-európai hírszerzés</p> <p>VIII/4. Osztály: emigrációs hírszerzés</p> <p>VIII/5. Osztály: külképviseleti elhárítás</p>
<p>IX. Főosztály (1952. május 15. után: ÁVH Belső Karhatalom)</p>	<p>Szolgálati Osztály Káderosztály Kiképzési Osztály</p>

<p>ÁVH vezetőjének közvetlenül alárendelt szervek</p>	<p>X/1. Osztály: kormány és pártórség X/2. Osztály: tájékoztatás X/3. Osztály: hírszerzés (1950. augusztus 25. után, a III. Főosztály vezetőjének alárendeltségében), majd operatív technika (1951. szeptember 28. után) X/4. Osztály: gazdasági ügyek (1951. november 27. után) X/5. Osztály: egészségügy (1952. január 25. után, az ÁVH első vezető-helyettese alárendeltségében) Ellenőrzési Osztály (1951. április 12. után) Hírközpont (1951. február 16. után) Sportosztály (1951. október 6. után, az ÁVH vezető-helyettese alárendeltségében) Kultúrosztály (1950. július 15. után) Budapesti Osztály (1951. január 24. után)</p>
---	--

A Jugoszláviával elmérgesedett viszony jó lehetőséget teremtett az államvédelmi frontharcok kiszélesítésére, földrajzi és társadalmi értelemben egyaránt. A dél felé fordított irányzékkel elsődlegesen az átszivárgó kémeket vették célba, de a szélesebb látómezőben ott voltak a „velük összejátszó” határ menti „osztályidegen” elemek, főképpen a nagygazdák. 1950. július 1-jén Magyarországon hivatalosan létrejött, a speciális ellenőrzés alatt tartott zóna, az ún. déli határsáv. A Jugoszláviával érintkező megyéknek, azaz Csongrádnak, Bács-Kiskunnak, Baranyának, Somogynek, Zalának és Vasnak az országhatártól számított 15 kilométeres részére ezentúl külön szabályok vonatkoztak. A területen az államvédelmi határórség lett az úr, oda belépni csak külön engedéllyel lehetett. Az ott élő „osztályidegen elemeket” kitelepítették: 1953-ig összesen közel 4000 főnek kellett elhagynia az otthonát, ahova aztán nem egy esetben államvédelmisek költöztek be. Megkezdődött a helyi délszláv lakosság tervszerű vegzálása is, amelybe beletartoztak a napi szintű durva zaklatások, a több napos elzárások

és verések, a sorozatos letartóztatások és a kreált kémperek. 1952 szeptemberével az övezetet kiterjesztették a nyugati határvonalra is. Az osztrák határon 70, délen 105 kilométernyi szakaszon kétsoros drótakadályt húztak ki, magas megfigyelőket építettek, amelyeket fényszórókkal, gépfegyverekkel, telefonnal láttak el. A portyázó ávéhásokat járőrök kísérték, a folyókon rohamcsónakokból fürkészték a vizet és a partokat.⁸⁰ A határőrség legénységét (1950 októberétől Piros László kezei alatt) kilenc határkerületbe, egy önálló és egy híradós zászlóaljba, valamint egy műszaki századba osztották. A kerületekben lévő zászlóalj-parancsnokságok alá őrsök tartoztak, valamint a fontosabb közlekedési helyeken még külön forgalomellenőrző pontokat (fep.) és révőrsöket is felállítottak.⁸¹

Az Államvédelmi Hatóság Határőrségének magasabb szintű csapategységei 1953 közepén⁸²

Kerületi parancsnokságok	Zászlóaljparancsnokságok
I. Csorna	1. Mosonszentjános 2. Sopron 3. Kőszeg
II. Zalaegerszeg	1. Szombathely 2. Szentgotthárd 3. Óriszentpéter
III. Nagykanizsa	1. Lenti 2. Zákánytelep 3. Nagyatád
IV. Pécs	1. Barcs 2. Sellye 3. Harkány

80 MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 178. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1952. január 30-i üléséről (Benne: Jelentés az Államvédelmi Hatóság helyzetéről, 1952. január 21.) Bővebben: Orgoványi (2001)

81 MNL OL XIX-B-1-az. 4/7797/1953. Az Államvédelmi Hatóság Határőrség szervezeti felépítése, 1953. június 20.

82 MNL OL XIX-B-1-az. 4/7797/1953. Az Államvédelmi Hatóság Határőrség szervezeti felépítése, 1953. június 20.

	4. Mohács
V. Kiskunhalas	1. Gara 2. Tompa 3. Bácsalmás 4. Mórahalom 5. Szeged
VI. Orosháza	1. Magyarcsanád 2. Gyula 3. Berettyóújfalu
VII. Nyírbátor	1. Mérkvállaj 2. Gacsáj 3. Mándok
VIII. Miskolc	1. Sárospatak 2. Hidasnémeti 3. Bánréve
IX. Balassagyarmat	1. Salgótarján 2. Szécsény 3. Vámosmikola
Önálló Zászlóalj, Győr	

1951 elején kezdte meg működését az Állami Futárszolgálat, ahol szintén államvédelmisek látták el a pártszervek bizalmas leveleinek továbbítását. Egy évvel később országosan már 507 objektum között bonyolították a postaforgalmat.⁸³ A politikai rendőrséghez ugyanakkor jelentős rendfenntartó erő is tartozott. Az erre hivatott karhatalmat 1952. május közepén különválasztották a határőrségtől (az addig használatos elnevezésük ÁVH Határőrség és Belső Karhatalom volt). Ők adták az őrséget nemcsak az államvédelmi objektumoknál, a börtönöknél vagy az internálótáboroknál, hanem a megyei pártbizottságok épületeinél, a stratégiai-mentő fontos rádióállomásoknál, a fegyverraktáraknál, a hadiipari üzemeknél és az olajmezőknél is.⁸⁴ Az egyéb kiemelt jelentőségű

83 MNL OL M-KS 276. f. 92. cs. 76. d. Feljegyzés az Állami Futárszolgálatról, 1952. február 15.

84 MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 136. ó. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1953. szeptember 12-i üléséről. (Benne: Gerő Ernő javaslata a Belső Karhatalom szervezeti felépítésének megváltoztatására és létszámának emelésére, 1953. szeptember 1.).

üzemek és gyártelepek védelmét az ipari őrseg látta el. 31 létesítményben, 263 őrhelyen 1200 ún. polgári őr teljesített szolgálatot ÁVH-s tisztek és tiszthelyettesek felügyelete alatt, de csak 1952 márciusáig, amikor parancsnokaikkal együtt átkerültek a Belügyminisztériumhoz.⁸⁵

Az Államvédelmi Hatóság Belső Karhatalmának magasabb szintű csapategységei 1953 közepén⁸⁶

Zászlóaljparancsnokságok	Századparancsnokságok
1. Budapest	
2. Budapest	
3. Szombathely	
4. Szeged	
5. Budapest	
6. Budapest	1. Budapest 2. Kistarcsa 3. Vác 4. Recsk
7. Budapest	1. Törökbálint 2. Budapest (Magyar Optikai Művek) 3. Ferihegy 4. Lakihegy 5. Budapest (Kőbányai Gyógyszerárúgyár)
8. Veszprém	1. Veszprém 2. Balatonfűzfő 3. Pétfürdő 4. Székesfehérvár

85 MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 178. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1952. január 30-i üléséről. (Benne: Javaslat a Titkársághoz az ipari objektumok őrzésének a Belügyminisztériumon belül való megszervezésére, 1952. január 30. Titkárság határozata az ipari objektumok őrzésének a Belügyminisztériumon belül való megszervezésére, 1952. január 30.)

86 MNL OL XIX-B-1-az. 4/7797/1953. Az Államvédelmi Hatóság Belső Karhatalom szervezeti felépítése, 1953. június 20.

	5. Tatabánya 6. Almásfüzitő (Győr) 7. Szombathely
9. Lovászi	1. Lovászi 2. Bázakerettye
10. Kaposvár	1. Kaposvár 2. Pécs
11. Miskolc	1. Miskolc 2. Eger 3. Nyíregyháza 4. Debrecen 5. Tiszalök
12. Kecskemét	1. Szolnok 2. Szeged
13. Budapest (tartalék zászlóalj)	

1951 végén a vidéki államvédelmi kirendeltségek elnevezését megváltoztatták: a városok helyett a megyék lettek a névadók, vagyis példának okáért ettől kezdve egy a Viharsarokban gazdálkodó parasztembernek nem az ÁVH Békéscsabai, hanem az ÁVH Békés Megyei Osztályától kellett tartania.⁸⁷ Amire minden oka meg is lehetett, hiszen addigra mindenhol megszervezték a mezőgazdasági alosztályokat, amelyek elsősorban a kulákság ellen dolgoztak, de ugyanúgy felderítést végeztek az állami gazdaságokban, a traktor- és gépállomásokon, valamint a szerveződő termelészövetkezeti csoportokban.⁸⁸ Ugyanebben az évben a főváros is újabb szervezettel gazdagodott, az ÁVH Budapesti Osztályával, amely a központi apparátusnak segített be, a „szervezetlen lakosság”, a kerületi hivatalok, az üzemek és egyéb intézmények titkos ellenőrzésével.⁸⁹ Ennél látványosabban zajlott a „nemkívánatos budapesti

87 ÁBTL 4.2. II. sorozat. 080/1951. ÁVH T. biz. Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 81. sz. parancsa, 1951. október 11.

88 ÁBTL 4.2. II. sorozat. 070/1950. ÁVH T. biz. Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 043. sz. parancsa, 1950. december 23.

89 ÁBTL 4.2. II. sorozat. 07/1951. ÁVH T. biz. Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 7. sz. parancsa, 1951. január 24.

elemek” kitelepítése, amit ugyan a Belügyminisztériumra testáltak, de mind az irányításban, mind a lebonyolításban a politikai rendőrség is kivette a részét. (Az akció volumenét jelzi, hogy 1951-ben pár hónap leforgása alatt mintegy 5500 családot kellett vidéki kényszerlakhelyén elhelyezni, családfőként 5 mázsa, családtagonként 250 kg holmival.)⁹⁰

Összességében az Államvédelmi Hatóság a mindenkitől elvárt éberséget egy több mint 35 ezer fős militarizált szervezettel, 45 ezer együttműködővel, üzemszerűen termelt, szovjet mintára összevarrt és dossziéba kötött iratokkal, valamint egy óriásira duzzadt személyi nyilvántartással felügyelte: 1953 elején közel 1,2 millió személy szerepelt az „*antidemokratikus elemek*” adattárában.⁹¹

A „*totális elhárítást*” az ÁVH-n valósággal csúcsra járatták, amikor az MDP Politikai Bizottságának 1953. január 22-i ülésén Rákosi Mátyás bejelentette Péter Gábor letartóztatását és eltávolítását a testület éléről.⁹² A politikai rendőrség hírhedt vezére valójában már január 3. óta fogságban volt, rajta kívül pedig számos főtitstet lefogtak, a megbízott vezető a határőrség parancsnoka, Piros László lett. Az ÁVH „*lefejezése*” mögött egy szovjet mintájú, nagyszabású cionista per előkészületei húzódtak meg, azonban 1953. március 5-én meghalt Sztálin, és az ezt követő enyhülés itt-hon sem maradhatott el. A párt Központi Vezetőségének júniusi határozatai között kiemelt szerepet kapott a törvényesség helyre-

90 MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 83. ó. e. Jegyzőkönyv a nemkívánatos elemek Budapestről való kitelepítése kérdésében tartott ülésről, 1951. május 5.

91 Egyes kimutatások szerint 1953. közepén a titkos és hivatali állomány létszáma: 7640, a polgári és szerződéses alkalmazottaké további 820 fő volt. (MNL OL XIX-B-1-au. Feljegyzés, 1953. június 18.) Ugyanekkor a Határőrségnél 18859-en, a Belső Karhatalomnál 9500-an szolgáltak. (Uo. Jelentés a Határőrség és Belső Karhatalom átszervezés előtti és átszervezés utáni szervezetszerű állományáról, 1953. szeptember 19.) A hálózati adatokat lásd: A Belügyminisztérium Kollégiumának 1953. szeptember 8-i ülése (Benne: Jelentés az államvédelmi szervek hálózati munkájáról, 1953. augusztus 31.) Közzölte: Kajári szerk. (2001): 147-190. lásd 148. A nyilvántartásról: Baráth (2013): 453.

92 MNL OL M-KS 276 f. 53. cs. 113. ó. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1953. január 22-i üléséről.

állításának igénye, amelyhez Rákosi pozíciójának átmeneti gyengülése és Nagy Imre megerősödése társult. A változás szelei nemcsak a formálódó Péter-ügyet, de az „örökül hagyott” szervezetet sem hagyták érintetlenül.⁹³

Gerő Ernő, az új belügyminiszter (aki egyúttal a Nagy Imre-kormány első miniszterelnök-helyettesi posztját is betöltötte) 1953. július 4-én vette át a tárcát Györe Józseftől. Elképzelése, hogy az ÁVH önállóságát felszámolja, a Politikai Bizottságban zöld jelzést kapott, majd a Minisztertanács július 17-én el is rendelte az államvédelem visszatérését a Belügyminisztériumba. Mindezt titokban történt: a testület 500/6/1953. számú határozatát nem hozták nyilvánosságra.⁹⁴

A Belügyminisztérium államvédelmi szervei

1953 nyarán tehát a politikai rendőrség két és fél éves függetlenségének vége szakadt, hatóságként megszűnt, hivatalos elnevezése: Belügyminisztérium államvédelmi szervei lett, a belügyes házasság mégsem járt súlyvesztéssel. A Gerő által július 22-én kihirdetett új struktúrában a tárca 26 központi szervezeti egységének fele egyértelmű államvédelmi profilt kapott (I–XIII-ig számozva), de a többit is jórészt ÁVH-s tisztek parancsnokolták: a

93 A percionista vonalát feladták, így a Budapesti Hadbíróóság 1953. december 24-én Péter Gábort bűnösnek találta népellenes tevékenységben, hűtlenségben, halált okozó testi sértésben, folytatólagosan elkövetett hivatali hatalommal való visszaélésben, külföldre szökés elősegítésében és társadalmi tulajdon elleni bűntettben, amiért életfogytiglani börtönre, a közügyektől tízévi eltiltásra, teljes vagyonelkobzásra és lefokozásra ítélte. 1954. január 15-én a másodfokon eljáró Katonai Felsőbíróóság a vád tárgyát tekintve azt bünszövetkezetben elkövetett cselekménynek minősítette, a kiszabott büntetést érintetlenül hagyta. A perújítási eljárásban 1957. június 15-én a Legfelsőbb Bíróóság többrendbeli hamis vád, szám szerint meg nem állapítható rendbeli hivatali hatalommal való visszaélés, kétrendbeli halált okozó súlyos testi sértés és folytatólagosan elkövetett szolgálati hatalommal való visszaélés büntetésében 14 év börtönre, tízévi jogfosztásra, illetve lefokozásra ítélte, de az 1953-as közkegyelmi rendelet alapján a szabadságvesztést a felére csökkentette, és abba az addigi fogva tartási időt beszámította. Bővebben: Müller (2017): 201–212.

94 Jegyzőkönyv a Minisztertanács 1953. július 17-i üléséről. Közzölte: Baráth-Gecsényi szerk. (2018): 82–125.

határőrséget, a belső karhatalmat és a KEOKH-ot éppúgy, mint a BM Titkárságát és Személyzeti Osztályát. Az ekkor kinevezett összesen harmincegy felső vezetőből huszonheten, a tárca fő tanácskozó testülete, az új belügyi kollégium tizenegy tagjából pedig heten viseltek „áv.” megjelölést a rendfokozatuk előtt (ezek használatát ugyanis nem törölték el).⁹⁵ Az ÁVH-s múltúak, ha nem is a fenti arányban, de szép számmal képviseltették magukat a vidéki parancsnoki gárdában is. 1954-ben a 19 megyei és a budapesti főosztályvezető közül 11-en, a 125 járási osztályvezetőből 61-en voltak érintettek, sőt a BM vezetése kifejezetten törekedett az operatív ismeretekkel rendelkező káderek körének további bővítésére.⁹⁶ Mindezek fényében talán nem túlzás kijelenteni, hogy ha az 1953 júniusa előtti ÁVH kvázi minisztérium volt,⁹⁷ akkor ez az új minisztérium kvázi ÁVH-ként értékelhető.

Mint említettük az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 1953. január 3-ai letartóztatása után egyik helyettese, Piros László vette át a szervezet irányítását, júliusban pedig, amikor az államvédelmi szerveket visszaterelték a belügybe, ő lett Gerő Ernő első helyettese. Ugyanakkor a pártvezetés nem akart a politikai rendőrség teljes szervezete felett diszponáló és minden szálát a kezében tartó vezetőt, ezért Piros mellett még két belügyminiszter-helyettesi posztot hoztak létre, az egyiket az ÁVH-tól 1950-ben elcsapott és most visszatért Dékán István, a másikat a korábbi belügyminiszter, Györe József kapta. Ebben a felállásban dolgoztak 1954 júniusáig, amikor Piros feljebb lépett, beült a miniszteri székbe, és átadta Egri Gyulának a karszalagot, mi több a helyettes-csapat újabb tagokkal bővült, Bartos Antallal és Pócze Tiborral. Közöttük

95 MNL OL XIX-B-1-az. 10-2517/1953. A belügyminiszter 01/1953. sz. parancsa a Belügyminisztérium és az Államvédelmi Hatóság összevonása után létrejött új Belügyminisztérium szervezeti felépítéséről, 1953. július 22.

96 Kajári Erzsébet (2000): Az egységesített Belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége, 1953–1956. In.: Gyarmati György (szerk.): Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Budapest, Történeti Hivatal, 157.

97 M. Kiss Sándor (2000): Péter Gábor Államvédelmi Hatósága, 1950–1953. In.: Gyarmati György (szerk.): Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Budapest, Történeti Hivatal, 137.

osztották szét a belügyi reszortokat, így aztán több-kevesebb államvédelmi felelőssége mindenkinek lett, sőt a miniszter is közvetlenül magához rendelt egy-két ilyen területet. Tehát a BM államvédelmi szektorát tekintve egyfajta „kollektív” vezetői testületről beszélhetünk.⁹⁸

A Belügyminisztérium központi államvédelmi szervei 1953 második felében⁹⁹

Szervezeti egység	Feladat (hozzátartozó részleg)
I. Osztály	Kémelhárítás
II. Osztály	Hírszerzés
III. Főosztály	Katonai elhárítás
IV. Osztály	Belső reakció elhárítás
V. Osztály	Ipari és mezőgazdasági szabotázs-elhárítás
VI. Főosztály	Vizsgálat
VII. Osztály	Közlekedés és híradás (postai) elhárítás
VIII. Osztály	Környezettanulmányozás, figyelés
IX. Osztály	Operatív technika
X. Osztály	Operatív nyilvántartás
XI. Osztály	Államtitok-védelem
XII. Osztály	Levélellenőrzés
XIII. Osztály	Kormányőrség
Hírosztály	Tájékoztatás, futárszolgálat

98 Cserényi-Zsitnyányi (2013): 64–65. A megosztott feladatkörökről: MNL OL 276. f. 53. cs. 172. ó. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1954. április 28-i üléséről (Benne: Táblázat a miniszterhelyettesek által felügyelt területekről, 1954. február 3.). MNL OL XIX-B-1-az. 2-4237/1954. A belügyminiszter 33/1954. sz. parancsa a Belügyminisztérium ügyrendjének kiadásáról, 1954. december 16. ÁBTL 4.2. II. sorozat. 2-10/35/1956. A belügyminiszter 35/1956. sz. parancsa a Belügyminisztérium megyei főosztályok és járási osztályok vezetésének és ellenőrzésének megjavításáról, 1956. május 21.

99 MNL OL XIX-B-1-az. 10-2517/1953. A belügyminiszter 01/1953. sz. parancsa a Belügyminisztérium és az Államvédelmi Hatóság összevonása után létrejött új Belügyminisztérium szervezeti felépítéséről, 1953. július 22.

KEOKH és Útlevel Osztály	Külföldiek ellenőrzése, kiutazások elbírálása
Dzerzsinszkij Iskola	Államvédelmi tisztok képzése

1953 júniusa után várható volt, hogy Péterék bukása az „önkényeskedők” csoportos leépítésében teljesebbé válik. Gerőék azonban finoman szólva sem erőltették a tisztogatási kampányt, inkább a létszám „racionalizálására” helyezték a hangsúlyt. A politikai elvárásoknak megfelelően megkezdték a minisztériumi elbocsátásokat, ám ennek zöme az adminisztratív, kiegészítő és gazdasági szervezeteket érintette. Az államvédelem – határőrség, karhatalom, polgári és szerződéses alkalmazottak nélküli állománya – az egyesülés előtt 7.500 fő volt. Az első évben az átszervezés nagyjából 3.000 főt érintett, kétharmaduk más belügyi területre került, és nem egészen 900-zal csökkentették a központi apparátust, miközben 1.300 fővel gyarapodott is a létszám: nagy részüket a vidéki szervezetekhez vezényelték. Így 1954 áprilisában másfél ezerrel kevesebb államvédelmis szolgált – egészen pontosan ennyivel kevesebben voltak ilyen státuszban. A közlekedés-elhárításért felelős részlegben (ide tartozott az ún. vasúti rendőrség) ugyanis közel ugyanennyi rendőri alkalmazott dolgozott, akiket Gerő 1954. áprilisi, a PB-nek címzett beadványa az államvédelemhez sorolt. Magyarán kimutatása szerint a „kezdeti” ÁVH-s létszámhoz képest komoly csökkenés nem történt, csak a központ-vidék arány változott, az utóbbi javára. Egy 1956. októberi jelentés is arról számolt be, hogy az államvédelmi szervek létszáma 1953 júliusával összehasonlítva 59 fővel lett kevesebb.¹⁰⁰

A határőrségen 1953 szeptemberében közel 19.000-en, míg 1956 januárjában 3.000-el kevesebben szolgáltak, a karhatalom

100 MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 172. ó. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1954. április 28-i üléséről (Benne: Jelentés az Belügyminisztérium átszervezésének tapasztalatairól, 1954. április 7.) Uo. XIX-B-1-au. Kimutatás az állambiztonsági szervek létszámának változásairól 1945-től 1969. december 31-ig, 1970. március 25. Uo. Kimutatás a központi államvédelmi szervek rendszeresített létszámának emelkedéséről 1954. január 1-től június 1-ig, 1954. június 16. Uo. Jelentés az Belügyminisztérium államvédelmi szervei létszámának alakulásáról 1953. július és 1956. október 15. közötti időben, 1956. október 20.

állománya ugyanebben az időszakban 12000-ról 7000-re csökkent.¹⁰¹ A csapatok besorolása ugyanakkor megváltozott az új struktúrában: mindjárt 1953. július 22-én megszüntették még az ÁVH-n elrendelt különválasztást, vagyis BM Határőrség és Belső Karhatalomként vonták össze két szervezetet, 1956. március 29-én viszont újra külön parancsnokság alá helyezték azokat, mint BM Határőrség, illetve BM Belső Karhatalom.¹⁰²

Szigorúan az operatív területet tekintve a megyei szervek említett megerősítésén túl kiemelhető, hogy a szövetkezetekből való tömeges kilépésekre válaszul (amelyre az új politika nyitott lehetőséget), valamint az állami gazdaságok és a gépállomások működésének biztosítása végett önálló osztályi rangra emelték a mezőgazdasági szabotázselhárítást, és a titkosszolgálati munka tudományos megalapozottságát emelendő felállították a Módszertani Irodát, ugyanakkor több elhárítási területet főosztályként szerveztek újjá.¹⁰³

A minisztérium szervezete és irányítási mechanizmusa eközben olyan bonyolulttá vált, hogy 1955 elején a politikai vezetés újra az önálló államvédelem gondolatával kacérkodott. Tanulmányozni kezdték a minisztérium szétválasztásának, illetőleg – szovjet mintára – a Minisztertanács mellett működő Államvédelmi Bizottság létrehozásának lehetőségét is. Utóbbira ösztönzőleg hatott, hogy azt nem sokkal korábban a lengyelek is meglépték, ezért a védelmi ügyek fő felelőse, Farkas Mihály február 21-én írásban

101 MNL OL XIX-B-1-au. Kimutatás a Határőrség és a Belső Karhatalom átszervezés előtti és átszervezés utáni szervezetszerű állományáról, 1954. szeptember 19. Uo. Kimutatás a Belügyminisztérium testületeinek rendszeresített tiszti, tiszthelyettesi, legénységi állományáról, 1956. január 6.

102 Cserényi-Zsitnyányi Ildikó (2013): A Belügyminisztérium szervezeti változásai 1953–1956. In.: Gyarmati György – Palasik Mária (szerk.): Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 107.

103 Cserényi-Zsitnyányi Ildikó (2013): A Belügyminisztérium szervezeti változásai 1953–1956. In.: Gyarmati György – Palasik Mária (szerk.): Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 76., 112–113.

jelezte Rákosinak: „Véleményem szerint év végére elő kell készíteni a belügy kettéválasztását.”¹⁰⁴ Végül a teljes szakítás lekerült a napirendről, amellet azonban továbbra is kitartottak, hogy a két terület jobban határolódjon el egymástól. Piros László, immáron belügyminiszterként 1955 decemberében utasítást adott egy külön belügyi és államvédelmi kollégium működtetésére – hogy a szovjet modellből legalább részleteket átemeljen – a BM-en belül ún. főcsoportfőnökségeket szervezett, I. (államvédelmi), II. (rendőri), III. (határőrség, belső karhatalom) számozással.¹⁰⁵ A struktúrát tekintve az osztályok főosztállyá szervezése tovább folytatódott. Vesztességként könyvelhették el az Államtitok-védelemi Osztály 1956-os megszüntetését, viszont gazdagodtak a külkereskedelmi elhárítással.¹⁰⁶

Egri Gyula 1955 őszén elhagyta a fedélzetet (egy időre lehorogyzott a pártközpontban), majd december végén a párt Györe Józsefnek is más fontos megbízatást szemelt ki. A pályaelhagyók ellenére a létszám nem apadt. A főcsoportfőnökségi szisztémára való átállással együtt a miniszternek most – nem elírás – két első helyettese lett, egy „általános” és egy „államvédelmi”. Előbbi Gábris Mihály, aki majd minden belügyi területéért felelős lett (határőrségért, belső karhatalomért is), utóbbi pedig Dékán István, ő alá tartozott a I. (Államvédelmi) Főcsoportfőnökség, amelynek élére a hírszerzők vezetőjét, Hárs Istvánt állították, aki ugyancsak belügyminiszter-helyettesi titullussal gazdagodott. Dékán közvetlenül felügyelte a kémelhárítást, a hírszerzést, a katonai elhárítást, a vizsgálatot és a Módszertani Irodát, a többi maradt Hársnak. A belügyminiszter-helyettesi címét megtartotta Bartos Antal és Pócze Tibor, valamint megszerezte azt a személyzeti ügyeket kézben tartó Fekete Károly (előzőleg a közlekedés és postai elhárítók

104 MNL OL M-KS 276. f. 71. cs. 18. ó. e. Farkas Mihály feljegyzése Rákosi Mátyásnak, 1955. február 21.

105 MNL OL XIX-B-1-az. 2-3/85/1955. A belügyminiszter 85/1955. sz. parancsa, 1955. december 24.

106 Cserényi-Zsitnyányi Ildikó (2013): A Belügyminisztérium szervezeti változásai 1953–1956. In.: Gyarmati György – Palasik Mária (szerk.): Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 87.

irányítója). A miniszter és hat helyettese a terheket személyre fazonírozottan viselete, ezért belügyi értelemben felosztották „*egy-
más között az országot*”.¹⁰⁷

A Belügyminisztérium I. (Államvédelmi) Főcsoportfőnöksége a forradalom előtt¹⁰⁸

Szervezeti egység	Feladatkör
I. Főosztály	Kémelhárítás
II. Főosztály	Hírszerzés
III. Főosztály	Katonai elhárítás
IV. Főosztály	Belsőreakció-elhárítás
V. Főosztály	Ipariszabotázs-elhárítás
VI. Osztály	Mezőgazdasági szabotázs-elhárítás
VII. Főosztály	Közlekedés- és postaiszabotázs-elhárítás
VIII. Főosztály	Környezettanulmányozás, figyelés
IX. Főosztály	Operatív technika
X. Osztály	Operatív nyilvántartás
XI. Osztály	Külkereskedelmiszabotázs-elhárítás
XII. Osztály	Levéllenőrzés
XIII. Főosztály	Kormányórség
XV. Osztály	Tájékoztatás, rejtjelezés, rejtjelfejtés
Vizsgálati Főosztály	Vizsgálat (börtönügyek kivételével)

107 Cserényi-Zsitnyányi (2013): 64-65. A megosztott feladatkörökről: Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1954. április 28-i üléséről (Benne: Táblázat a miniszterhelyettesek által felügyelt területekről, 1954. február 3.) MNL OL XIX-B-1-az. 2-4237/1954. A belügyminiszter 33/1954. sz. parancsa a Belügyminisztérium ügyrendjének kiadásáról, 1954. december 16. ÁBTL 4.2. II. sorozat. 2-10/35/1956. A belügyminiszter 35/1956. sz. parancsa a Belügyminisztérium megyei főosztályok és járási osztályok vezetésének és ellenőrzésének megjavításáról, 1956. május 21.

108 MNL OL XIX-B-1-au. Kimutatás a központi államvédelmi szervek rendszeresített létszámáról, 1956. június 20. Cserényi-Zsitnyányi (2013).

KEOKH és Ütlevel Osztály	Külföldiek ellenőrzése, kiutazások elbírálása
Dzerzsinszkij Iskola	Államvédelmi tisztek képzése
Módszertani Iroda	Operatív nyomozati módszerek kidolgozása

1953. július 26-án a Népköztársaság Elnöki Tanácsa meghirdette a részleges amnesztiát, a Minisztertanács pedig határozatot hozott az internálótáborok felszámolásáról és a kitelepítések feloldásáról. Ám mindezek természetesen nem jelentették automatikusan a szabadulást. A súlyosabb köztörvényes bűnelkövetőket, a demokráciaellenes szervezkedés és hűtlenség, a háborús és népellenes bűncselekmények, valamint a tiltott határátlépések miatt elítélteket eleve kizárták az amnesztiából, vagy bizonyos esetekben egyéni elbírálás tárgyává tették további sorsukat. Elrendelték továbbá az összes szabadult operatív hálózati ellenőrzését is, ami eleve teljesíthetetlen feladat elé állította a politikai rendőrséget, noha a tömeghálózat karcsúsítása ellenére 1956. szeptember végén még mindig 24.000 hálózati együttműködéssel rendelkezett.¹⁰⁹ A letartóztatottak (köztörvényest és politikait egyaránt beleértve) számának csökkenése 1954 második felétől aztán ismét emelkedésnek indult, 1955 vége felé pedig már meghaladta a közkegyelem előttit.¹¹⁰ Ebben az évben – a határsértések kivételével – 1.417 „politikait” fogtak el, ami 1954-hez képest 65%-os emelkedést jelentett.¹¹¹

109 A MNL OL 276. f. 62. cs. 136. ó. e. Javaslat a Politikai Bizottsághoz amnesztiára, 1953. július 23. Bank (2017): 294–306. Baráth (1999): 152–153. Az 1956. január végi 35000-es hálózati létszámot csökkentették szeptemberre 9000 együttműködéssel. Lásd MNL OL 276. f. 96/Közig. cs. 85. ó. e. Feljegyzés a Belügyminisztérium tervszerű operatív munkájáról és az államvédelmi hálózat fejlesztésének helyzetéről, 1956. október 10.

110 MNL OL M-KS 276. f. 74. cs. 38. ó. e. Jelentés a börtönök és bv. munkahelyek létszámáról 1955. február 1-i állapot szerint, 1955. február 15. Uo. 276. f. 53. cs. 256. ó. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1955. november 3-i üléséről. (Benne: Jelentés a Politikai Bizottsághoz az őrizeteselek, elítéltek létszámának alakulásáról és büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről, 1955.)

111 MNL OL XIX-B-1-az. A Központi Vezetőség H/42/1656. sz. határozata a Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek a belső reakció elleni munkájáról,

1955. április 3-án újabb kegyelmi rendelet látott napvilágot, ami az ország határán kívül tartózkodó magyarokat csábította volna vissza, ez azonban nem volt túl nagy hatással az emigrációra.¹¹² Ennél lényegesen több embert foglalkoztatott az ország elhagyása, és érthető módon leginkább a fiatal generációt.¹¹³ A jelentős számú „dobbantási” kísérletre válaszul, illetőleg arra reagálva, hogy a szovjetek elhagyták Ausztriát, megerősítették a vasfüggöny őrségét. 1955 közepétől komoly erőátcsoportosítások zajlottak: új őröket hoztak létre, tartalék zászlóaljakat vezényeltek a térségbe, és emelték a vonatellenőrző-csoportok létszámát.¹¹⁴ Munkájukat csak nehezítette, hogy 1956 májusában a pártállami vezetés határozatot hozott a műszaki akadályrendszer eltávolításáról.¹¹⁵ Hasonló végítéletet mondtak ki, nem sokkal korábban, 1956. március 12-én – a magyar-jugoszláv viszony rendeződésére hivatkozva – a 15 kilométeres déli határövezetre is. Az utazási és letelepedési korlátozó intézkedéseket érvénytelenítették, a drótakadályokat lebontották, az aknamezőt felszedték, bár a határvo-naltól számított 500 méteren belüli vadászat és az 50 méteres

1956. június 15. (A belügyminiszter 47. sz. parancsának melléklete, 1956. június 21.). A politikai ügyek számának emelkedéséről lásd még: Dékán István felszólalása az 1955. szeptember 14-i országos államvédelmi értekezleten. Részleteiben közölte: Kajári (2000): 180–181.

112 MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 184. ó. e. Jelentés a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1955. április 4-én kibocsájtott amnesztia rendeletének a külföldi magyar emigrációra tett hatásáról, 1955. október 26.

113 MNL OL M-KS 276. f. 96/F. cs. 97. ó. e. A határsértések értékelése nyugati viszonylatban, 1956. január 26.

114 MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 240. ó. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1955. július 7-i üléséről. (Benne Javaslat a Politikai Bizottsághoz a nyugati határszakasz határőrzetének megerősítésére, belső átcsoportosítás útján, 1955. június 28. ÁBTL 4.2. II. sorozat. A BM Határőrség és Belső Karhatalom parancsnokának 0046. sz. parancsa, 1955. július 13. Uo. 2-3/38/1955. A belügyminiszter 38/1955. sz. parancsa a nyugati határszakasz megerősítéséről, 1955. július 8. MNL OL XIX-B-1-az. A BM Határőrség és Belső Karhatalom parancsnokának 0047. sz. parancsa, 1955. július 13.

115 MNL OL XIX-B-1-az. 2-10/45/1956. A belügyminiszter 45. sz. parancsa a magyar-osztrák határszakaszon műszaki zár eltávolításával kapcsolatos helyes értelmezésről, 1956. június 11. Sallai (2012): 34–36.

körzetben való engedélyi nélküli tartózkodás, illetve polgári célú építkezés tilalmát fenntartották.¹¹⁶

A belügyben való „rendcsinálási” törekvéseket jelezte, hogy az államvédelem törvényességi felügyeletét 1954-ben a Legfőbb Ügyészséghez rendelték, valamint az ellenőrzésben fokozottabb szerepet szántak a budapesti és megyei pártbizottságoknak.¹¹⁷ Az ügyészség által kritizált egyik terület az államvédelem „*adatbázisa*” volt. Ugyanis az 1953. decemberi állapot szerint még mindig közel 1,2 millió személyről vezettek kartont a politikai rendőrségen, ami a felnőtt lakosság több mint 20%-át jelentette. A felülvizsgálat eredményeképpen nem egészen másfél év múlva már közel 670.000 főt töröltek a nyilvántartásból, azonban 460.000 embert továbbra is potenciális ellenségként kezeltek.¹¹⁸

A törvényesség helyreállításában továbbá megkerülhetetlen lett volna a nagy koncepciók perек felülvizsgálata. Nagy Imre sürgette is a folyamat megindulását, ám az elítéltek rehabilitálása és a felelősök megnevezése csak nem akart megtörténni, majd a kormányfő eltávolításával, 1955 közepén végképp megfeneklett, és a holtpontról csak egy évvel később mozdult ki. A Szovjetunió Kommunista Pártja XX. Kongresszusának zárt ülésén „*leleplezett*” sztálini bűnök szinte egyből ki-, majd átszivárogtak a népi demokráciákba, így a magyar pártvezetés sem tehetett egyebet, minthogy kutakodjon a politikai rendőrség múltjában.¹¹⁹ 1956. július 15-én

116 MNL OL XIX-B-1-az. 0536/Szolg. – 1956. A BM Határőrség és Belső Karhatalom parancsnokának rendelete a határövezet megszüntetéséről a magyar-jugoszláv határon, 1956. március 29. Orgoványi (2001): 280.

117 MNL OL M-KS 276. f. 96/Közig. cs. 82. ó. e. A Központi Vezetőség határozata a Belügyminisztérium budapesti és megyei szerveinek pártellenőrzésére, 1954. március 12. ÁBTL 4.2. II. sorozat 003119/1954. Legf. Ü. A belügyminiszter és a legfőbb ügyész közös utasítsa a Legfőbb Ügyészség Különleges Ügyek Osztályának és a megyei ügyészségek különleges ügyek csoportjainak működéséről és tevékenységi felügyeletéről a BM államvédelmi szervek és a BM vegyes szervek tevékenysége felett, 1954. november 17.

118 MNL OL M-KS 276. f. 74. cs. 38. ó. e. Czákó Kálmán feljegyzése Nagy Imrének, 1954. október 19. Uo. 276. f. 53. cs. 225. ó. e. Jelentés a Politikai Bizottsághoz az államvédelmi operatív nyilvántartás felülvizsgálatáról, 1955. március 29.

119 Baráth (2000): 190–195.

készült el a pártközpontban egy jelentés a nagyobb politikai ügyekben érintett államvédelmi tisztek tevékenységéről, amelyben oldalakon keresztül sorolták a bűnöket. A jelentés mellékletében harmincegy személyt neveztek meg, akiknek felelősségre vonását javasolták, és akik közül tizenegyen még ekkor is belügyi állományban voltak.¹²⁰ Végül csak hónapokkal később vették őrizetbe a lista öt szereplőjét, valamint Farkas Mihályt. Akkor ugyanis már több hónapja dolgozott egy, a Központi Vezetőség által létesített ötfős bizottság is, amely a volt hadügyminiszter és rendvédelmi pártfelelős szerepét vizsgálta, jobbára egykori államvédelmiek tanúvallomásaira támaszkodva.¹²¹

A forradalom alatt az államvédelmi szervezet szétzilálódott. A rádióban október 28-án elhangzott Nagy Imre híres beszéde, amelynek egyik üzenete így hangzott: „A rend helyreállítása után egységes új államrendőrséget szervezünk, és az Államvédelmi Hatóságot megszüntetjük.” E szavak akkori jelentőségéhez nem férhet kétség, még akkor sem, ha tudjuk, hogy egyfelől a kijelentés önmagában nem volt jogforrás, másfelől az államvédelem hatóságként 1953 júniusa óta már amúgy sem létezett. Ám az akkori „megszüntetés”, vagyis a szervezet belügybe olvasztása – mint azt említettük – titokban zajlott, a forradalom óráiban az ország lakosságát pedig minél érthetőbben kellett tájékoztatni és egyben megnyugtítani.

A harcok alatt az államvédelmi állomány egy része a lakásán maradt, ismerősöknél próbált megbújni vagy a forradalmárok őrizetébe került. Azok, akik elfoglalták szolgálati helyüket, az objektumok védelmében vettek részt, mások szovjet csapategységekhez csatlakoztak, és november 4. után velük tértek vissza a fővárosba. Ezzel azonban már egy új történet, a politikai rendőrség újjászervezésének és a megtorlásnak a története kezdődött el.

120 MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 298. ó. e. Jelentés a nagyobb politikai ügyek vizsgálatában részt vett államvédelmi tisztek tevékenységéről, 1956. július 7.

121 MNL OL 276. f. 62. cs. 211. ó. e. A Központi Vezetőség által Farkas Mihály ügyének megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése, 1956. július 19.

KRAHULCSÁN ZSOLT

A KÁDÁR-KORSZAK ÁLLAMBIZTONSÁGI SZERVEI SZERVEZETI FELÉPÍTÉS, MŰKÖDÉS, ÁLLAMI-ÉS PÁRTIRÁ- NYÍTÁS (1956–1990)

I. Az állambiztonsági szervek szervezeti felépítése

A BM (Politikai Nyomozó) Főosztály szervezeti változásai (1956–1962)

Tanulmányomban a Kádár-korszak politikai rendőrsége legfontosabb állambiztonsági területeinek (hírszerzés, kémelhárítás, belsőreakció-elhárítás, operatív-technika) szervezeti változásait, működését, valamint az állami- és a pártirányítás formális karakterjegyeit mutatom be. Az állambiztonsági szervezetnek az állami hierarchiában elfoglalt helye, szervezeti felépítése, alá- és fölérendeltségi viszonyai csak az adott korszak politika- és köztörténetébe helyezve értelmezhetők. Az 1956-os forradalmat követő megtorlások és a berendezkedő Kádár-rendszer egyik legfontosabb hatalmi szerve, a BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztálya volt. Létrehozásának körülményei a zavaros közállapotok, illetve az alkalmi, ad hoc jellegű döntések miatt nehezen rekonstruálható.¹ Nagy Imre 1956. október 28-i rádióbeszédében bejelentette ugyan az Államvédelmi Hatóság felszámolását és egy demokratikus rendőrség megszervezését, ám az ÁVH szervezetileg ekkor már nem is

¹ Az állambiztonsági szervek 1956-os forradalmat követő újjászervezéséről ma már jelentős szakirodalom áll a rendelkezésünkre, itt csak néhány – kifejezetten az politikai rendőrség újjáalakulásával foglalkozó – munkára utalok. Baráth (2008), Cseh – Okváth (szerk.) 2013., Pintér (2002), Krahulcsán (2013). Itt jelzem azt is, hogy jelen tanulmány szervezettörténeti fejezetének összeállítás során saját és kollégáim (Baráth Magdolna, Borvendég Zsuzsanna, Cseh Gergő Bendegúz, Cserényi-Zsitnyányi Ildikó, Okváth Imre, Müller Rolf, Palasik Mária, Papp István, Takács Tibor, valamint Tóth Eszter) korábbi kutatási eredményeire nagy mértékben támaszkodtam.

létezett.² A Minisztertanács 1953-as határozata nem volt nyilvános és majd csak a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1956. december 30-i törvényerejű rendelete intézkedett nyilvánosan a régi államvédelmi szervek formális megszüntetéséről. Münnich Ferenc, a kormány elnökének helyettese kapott megbízást a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek vitelére. Ez gyakorlatilag a honvédelmi és a belügyi, illetve az igazságügyi szervezet feletti jogosultságot jelentette. Az 1956. december 19-i miniszterhelyettesi értekezlet jóváhagyta a Belügyminisztérium központi szerveinek felépítését. Az egyes vidéki államvédelmi szervek visszaállításának betiltásáról szóló 1956. november 7-i rendelet értelmében az állambiztonsági osztályokat a rendőrség szervezetén belül kellett létrehozni.³ Így egy jelentősen megnagyobbodott, kibővített feladatokkal és hatáskörökkel bíró Országos Rendőr-főkapitányság jött létre, amely magába foglalta a feloszlott ÁVH feladatainak nagy részét átvevő Politikai Nyomozó Főosztályt is. A rendőrségen belül alakult politikai nyomozó osztályok a rendőrségi törvény módosításáról rendelkező, 1956. december 30-án kiadott 1956. évi 35. tvr. alapján, nyilvános jogi formában is átvették a megszüntetett ÁVH feladatait.⁴ Ezzel a politikai rendőrség szervezete az ORFK-t felügyelő miniszterhelyettes felügyelete alá került.

2 A Minisztertanács 1953. július 17-i ülésén 500/6/1953. sz. határozatával elrendelte az Államvédelmi Hatóság mint önálló szerv megszüntetését és a Belügyminisztériummal való összevonását.

3 A belügyminiszter 5003/1956. (XI. 7.) BM sz. rendelete.

4 A kormány 1956. december 28-i ülésén tárgyalta meg a rendőrségről szóló 1955. évi 22. sz. törvényerejű rendelet kiegészítését, mely kimondta: „a Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek megszüntetése folytán az állambiztonsági feladatok ellátására a rendőrség szervezetén belül politikai nyomozó szerveket kellett felállítani.” Jegyzőkönyv a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1956. december 28-i üléséről. Baráth (szerk.) (2009) 136-146., Bövebben Pintér (2002) 176-177. és 193-194. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 36. számú törvényerejű rendelete a rendőrségről szóló 1955. évi 22. számú törvényerejű rendelet kiegészítéséről. Magyar Közlöny, 1956. december 30. 621-622.

Az állambiztonsági szervek forradalom utáni első - ismert - szervezeti struktúrája december közepére alakult ki. Ekkor hét osztály alkotta a Mátyás László vezetésével megalakult Politikai Nyomozó Főosztályt:

1. Kémelhárító Osztály
2. Hírszerző Osztály
3. Belső Reakció Ellen Harcoló Osztály
4. Ipari és Közlekedési Szabotázs Elhárító Osztály
5. Figyelő és Előállító Osztály
6. Vizsgáló Osztály
7. Technikai Osztály.⁵

⁵ A fegyveres erők minisztere a Minisztertanács 1956. december 6-i ülésén Mátyás Lászlót a Politikai Nyomozó Főosztály, Sós Györgyöt pedig a BRFK vezetőjévé nevezte ki. Jegyzőkönyv a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1956. december 6-i üléséről. Baráth (szerk.) (2009) 90-109. A fegyveres erők miniszterének 6. számú parancsa vezetők kinevezéséről és felmentéséről. 1956. december 7. MNL OL XIX-B-1-az 27. d.

Mátyás László december közepi jelentése a központi állomány létszámát 60 főről 135 főre kívánta emelni, a konspirált lakásokba történt kitelepüléseket minél előbb fel kívánta számolni, tervezte a politikai rendőrség állományának rendszeres ellenőrzését, valamint parancsban kívánta szabályozni a Politikai Nyomozó Főosztály vezetőinek hatáskörét, jogait és kötelességeit.⁶ Az MSZMP Intéző Bizottságának ülésén több alkalommal bírálták a politikai rendőrség vezetőjét és a munkáját felügyelő miniszterhelyettest. A kormány 1957 februárjában Mátyás Lászlót leváltotta és helyére Horváth Gyulát nevezte ki, míg Pócze Tibor helyére Bartos Antal került.⁷

A következő szervezeti átalakítás 1957 áprilisában történt, amikor a Politikai Nyomozó Főosztály kivált az ORFK szervezetéből és a belügyminiszter közvetlen alárendeltségébe került. Még ebben a hónapban a BM Szervezési Osztálya a politikai rendőrség 14 osztályának elnevezésére és fedőszámmal való ellátására tett javaslatot. Ez utóbbira azért volt szükség, mert az 1956 októbere előtt alkalmazott fedőszámok, valamint a Levéllenőrzési Osztály korábbi (betű)jelzése a forradalom időszaka alatt ismertté vált. A megyei politikai nyomozó osztályok alosztályainak számozását a központi alosztályokéhoz hasonlóan alakították ki. A Politikai Nyomozó (II. sorszámmal jelölt) Főosztály a BM szervezeti rendjében a központi szervek között helyezkedett el, az ORFK, a Személyzeti szervek (Személyzeti Főosztály, Tanulmányi, Szervezési és Fegyelmi Osztályok), a Gazdasági szervek (Anyagi és Technikai, Terv és Pénzügyi Főosztály, Egészségügyi Osztályok, Gazdasági, Üdültetési és Gyermekeveltetési Központ, Hír-, Sport-, és Kultúr Osztályok) és a Belügyi Parancsnokság (Határőrség-, Légoltalom-

6 Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről, 1956. december 17. ÁBTL 1.6 1. d.

7 Jegyzőkönyv a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957. február 14-i üléséről. Baráth (szerk.) (2009) 228-244. Mátyás leváltásának egyik oka az volt, hogy nem értett egyet a koncepciók perекben érintett egykori „ÁVO-sok” átvételével és - általánosságban - a politikai rendőrség működését kizárólag a törvényes eszközök alkalmazásával képzelte el.

Büntetés végrehajtás-, Tűzrendészeti Parancsnokságok, Térképészeti Hivatal) között.⁸

Tanulmányom első részében a politikai rendőrség szervezetét, elsőként a BM (Politikai Nyomozó) Főosztály főosztályi szintű struktúráját, illetve a főosztály törzs megszervezésének lépcsőit veszem sorra, majd a legfontosabb operatív részlegek alosztályi szintű szervezeti és feladatköri leírását ismertetem. Biszku Béla belügyminiszter 1957 május elején kiadott parancsában a II. Főosztály osztályainak elnevezését és számozását az alábbiak szerint adta meg:

1. Katonai Elhárító Osztály
2. Kémelhárító Osztály
3. Hírszerző Osztály
4. Közlekedési Szabotázs Elhárító Osztály
5. Belső Reakció Elleni Harc Osztály
6. Ipari Szabotázs Elhárító Osztály
7. Mezőgazdasági (Szabotázs Elhárító) Osztály
8. Vizsgálati Osztály
9. Figyelő és Környezettanulmányokat készítő Osztály
10. Operatív Technikai Osztály
11. Operatív Nyilvántartó Osztály
12. Országos Rejtjel Központ
13. „K” Ellenőrzési Osztály
14. Kormányőrség

A parancs kikötötte, hogy a megnevezéseket szigorúan titkosan kell kezelni, biztosítani kell a megfelelő konspirációt, oly módon, hogy hivatalos iratokon az osztály megjelöléseként csak a fedőszámot volt szabad használni. Külső szervek felé mind a fedőszám, mind az elnevezés használata szigorúan tilos volt.⁹ Ugyanezen a napon kerültek kinevezésre az egyes osztályok vezetői is, a II. Főosztály helyettes vezetői Galambos József és Rajnai Sándor

⁸ A belügyminiszter 8. számú parancsa a BM szervek megnevezése és szervezeti hovatartozása tárgyában. 1957. április 9. ÁBTL 4.2 II. sorozat 5. d.

⁹ A belügyminiszter 12. számú parancsa a Politikai Nyomozó Főosztály osztályainak elnevezése és számozása (1957. május 6-tól) tárgyában. 1957. május 3. ÁBTL 4.2. II. sorozat 5. d.

lettek.¹⁰ 1957 májusára alakult ki az a struktúra, amely kisebb változásoktól eltekintve gyakorlatilag 1962 végéig megmaradt.

A közvetlen vezetői hatáskörök 1957 augusztusában az alábbiak szerint oszlottak meg. A belügyminiszter I. helyettese hatáskörébe az Országos Rejtjelközpont (II/12.) és a Kormányőrség (II/14.), a II. Főosztály vezetője alá az Osztály Titkárság, a Katonai Elhárító (II/1.), a Kémelhárító (II/2.), a Hírszerző (II/3.), a Figyelő és Környezettanulmányozó (II/9.), az Operatív Technikai (II/10.), az Operatív Nyilvántartó (II/11.) és a „K” ellenőrzési (II/13.) osztályok tartoztak. A II. Főosztály két vezető helyettes között pedig a fennmaradó többi szervezeti egység oly módon különült el, hogy az egyik alá – jól érzékeltetve ezzel ennek a részlegnek a súlyát, jelentőségét – „csak” a Vizsgálati Osztály (II/8.), míg a fennmaradó többi a másik helyettes hatáskörébe került. Ez utóbbiak a Közlekedési Elhárító (II/4.), a Belső Reakció Elhárító (II/5.), az Ipari Szabotázs Elhárító (II/6.) és a Mezőgazdasági Szabotázs Elhárító (II/7.) osztályok voltak.¹¹ A politikai rendőrség vezetője két helyettesének feladatkörét egy pár hónappal későbbi jelentés a fentiek-től némileg eltérő módon kívánta szabályozni. A politikai rendőrség vezetési struktúrájának átalakítására született javaslat megfogalmazta, hogy a főosztályvezető a jövőben közvetlenül csak a belső reakció elleni harccal foglalkozna, egy helyettese a hírszerzéssel és a vizsgálati szervekkel, míg egy másik helyettese a többi operatív és segéd operatív szervek irányítását végezné. Az AO ja-

10 A Politikai Nyomozó Főosztály I. Osztálya vezetője Selmeczi György, a II. Osztályé Hazai Jenő, a III. Osztály vezetője Móró István, a IV. Osztályé Perényi Gyula, az V. Osztály vezetője Hollós Ervin, a VI. Osztály vezetője Kucsera László, a VII. Osztály vezetője Dáni János, a VIII. Osztály vezetője Szalma József, a IX. Osztály vezetője Dobróka János, a X. Osztályé Markó Imre, a XI. Osztály vezetője Ács Ferenc, a XII. Osztály vezetője Kunos László, és a XIII. Osztály vezetője Hídegkuti Károly lett. A belügyminiszter 13. számú kinevezési parancsa. 1957. május 3. ÁBTL 4.2 II. sorozat 5. d.

11 A BM Politikai Nyomozó Főosztály szervezeti felépítése. 1957. augusztus 18. MNL OL XIX-B-1-au 1957/442. 16. d.

vasolta, hogy szükség lenne egy szűk körű vezető testület létrehozására is, amely a legfontosabb osztályok vezetőiből tevődne össze, elnöke a főosztályvezető lenne.¹²

1958 elején újabb személyi változás történt a Belügyminisztérium felső vezetésében, a PB döntött Tömpe István áthelyezéséről, valamint Fekete Sándor és Kurimszky Sándor belügyminiszter helyettesek leváltásáról. A belügyminiszter első helyettese Földes László lett, míg Horváth Gyula miniszterhelyettesként a BM Személyzeti Főosztályát vezette tovább, a II. Főosztály vezetőjévé pedig Galambos Józsefet – addigi főosztályvezető-helyettest – nevezték ki.¹³

A vizsgált korszakban a belügyminiszter egyetlen alkalommal – 1959 februárjában – kiadott ügyrendje értelmében a II. Főosztály ekkor már a miniszter közvetlen irányítása alá tartozott. A Politikai Nyomozó Főosztály hálózati osztályai munkájukat a vonalas, az objektum és területi elv alapján szervezték meg. Vonalas elv alapján kellett egy adott állambiztonsági területet, irányt kezelni, így a nyugati „imperialista” hírszerzőszervek kémtevékenységének megakadályozását, egyéb államellenes bűncselekmények felderítését és leleplezését, valamint a „belső reakció ellenforradalmi kategóriái” általi szervezkedéseket, összeesküvéseket megakadályozni és felderíteni. Az objektum elv azt jelentette, hogy a gyárak, üzemek, termelőszövetkezetek, állami gazdaságok, államigazgatási hivatalok, tudományos és kutató, tervező intézetek, kulturális intézmények, a fegyveres erők épületeit, valamint a közlekedés operatív védelmét az adott objektum köré kellett megszervezni. A területi elv alapján végzett elhárítás, pedig a földrajzilag megjelölt területen elhelyezkedő összes ellenséges elem elleni operatív elhárító munkát jelentette, kivéve az objektum elv alapján védett nagyobb üzemeket és intézményeket. A hálózati operatív osztályok mellett a szakszolgálati teendőket ellátó, speciális operatív

12 Jelentés a PB 1957. november 12-i határozatának végrehajtásáról. 1958. május 22. MNL OL M-KS 288. f. 30/2. ő. e.

13 Javaslat a Politikai Bizottságnak a BM állományából történő áthelyezésekre és kinevezésekre. 1958. január 14. Jegyzőkönyv a PB 1958. január 25-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5/62. ő. e.

technikát és módszert alkalmazó osztályok az operatív osztályok ilyen irányú igényeit elégítették ki.¹⁴

A II. Főosztály osztályai számára az ügyrend öt feladatcsoporthat állapított meg: a szocialista Magyarország elleni ellenséges tevékenységet kifejtő „belső reakciós elemek” és a nyugati hírszerző szervek elleni harc, a fent felsoroltak ellenséges terveinek, aknamunkájának felderítése és megakadályozása, az ipar, mezőgazdaság, a hadsereg, a tudományos és kulturális élet védelme az ellenséges kémek behatolásától, az ellenség „romboló” tevékenységének megakadályozása, továbbá biztosítania kellett a párt és a kormány vezetőinek a védelmét, és végül rendszeresen tájékoztatnia kellett a párt és a kormány vezetőit az ellenség tevékenységéről és a fontosabb politikai eseményekről.¹⁵

A politikai rendőrség szervezeti struktúrája 1957 májusára kialakult, de kisebb szervezeti változtatások ezután is történtek. 1958 nyarán a BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztály törzs szervezetét alakították át, létrehozták a központi és megyei politikai nyomozó szervek munkájának értékelését, ellenőrzését végző, hét fős Felügyeleti Csoportot. A főosztály törzs összlétszáma ezzel 15

14 A belügyminiszter 2. számú parancsa a BM Politikai Nyomozó Főosztály központi és megyei (budapesti) szervei ügyrendje kiadásáról. 1959. február 10. MNL OL XIX-B-1-az 39. d.

15 Uo.

főre emelkedett.¹⁶ Három évvel később javaslat született a Felügyeleti Csoport alosztálya történő átszervezésére, és hatásköre ekkor – hangsúlyozottan – a II. Főosztály központi szerveinek munkájának ellenőrzése lett.¹⁷

A II. Főosztály szervezete 1961 májusában újabb osztállyal bővült, ekkor a belügyminiszter létrehozta a politikai nyomozók személyi ügyeit intéző Személyzeti Osztályt, és azon belül egy három fős Fegyelmi Csoportot is felállított. Az új osztályt a II. Főosztály felügyeletével megbízott miniszterhelyettesnek rendelte alá.¹⁸ Két hónappal később a belügyminiszter a BM Útlevel Osztály vezetőjének irányítása alól a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatalt a kémelhárítás vezetőjének a hatáskörébe, ezzel egyidejűleg pedig a Hazahozatali Bizottság irányítását a II/2. Osztály vezetőjének hatásköréből a BM Útlevel Osztály vezetőjének a hatáskörébe utalta.¹⁹ A II. Főosztály Titkárságának létszámát 1961-ben három fővel kellett bővíteni, többek közt azért, hogy a Politikai Nyomozó Bizottság²⁰ üléseinek anyagának előkészítését, az ott ho-

16 Javaslat a BM II. Főosztály törzs szervezeti felépítésének módosítására. 1958. június 25. MNL OL XIX-B-1-au 445/1958. 16. d.

17 Javaslat a BM II. Főosztály törzsének létszámemelésére. 1961. július 26. MNL OL XIX-B-1-au 447/1961 16. d.

18 A belügyminiszter 009. számú parancsa a BM II. Főosztálya személyzeti munkájának hatékonyabbá tétele érdekében. 1961. május 15. ÁBTL 4.2 II. sorozat 9. d. Egy május 26-ai, a BM Szervezési Osztálya által készített javaslat – melyet Biszku Béla belügyminiszter június 8-án jóváhagyólag aláírt – a Személyzeti Osztály irányítását a Politikai Nyomozó Főosztály vezetőjének a hatáskörébe utalta és egyidejűleg az osztályoknál lévő személyzeti előadói munkaköröket megszüntette. Javaslat a BM II. Főosztályán belül Személyzeti Osztály létrehozására és a BM Személyügyi Főosztály, BM Tanulmányi és Módszertani, valamint a BM Fegyelmi Osztály állománytáblázatának jóváhagyására. 1961. május 26. MNL OL XIX-B-1-au 519/1961. 16. d.

19 A belügyminiszter 004. számú utasítása a KEOKH-nak a BM II/2. Osztály vezetőjének hatáskörébe kerüléséről. 1961. június 23. MNL OL XIX-B-1-az 46. d. Bővebben: Krahulcsán (2013) 362–363.

20 1961 nyarán, pontosan nem megállapítható időpontban, létrehoztak egy testületet, a Politikai Nyomozó Bizottságot (PNYB), amely elvi-politikai döntéshozatal mellett koordináló és ellenőrző munkát végzett. Sajnos a fenti testület mű-

zott határozatok megszerkesztését magasabb színvonalon végezhesse el. Ugyanekkor, 1961 júliusában, 15 fővel létrehozták az Értékelő és Nemzetközi Kapcsolatok alosztályát, melyek egyik legfontosabb feladata a „baráti” államok állambiztonsági szervei közötti nemzetközi kapcsolatok intézése lett.²¹ A Tájékoztató Csoportot ugyanennek az átszervezésnek a keretében alosztállyá szervezték.²²

A BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztály legfontosabb operatív osztályainak szervezeti leírása többé-kevésbé teljes képet ad a korabeli struktúráról, de előfordulnak hiányosságok is. Az egyik legkevésbé feltárt terület a kémelhárítás szervezeti rendje. A kémelhárítás konspirált – az állambiztonság által fenntartott, titkos – lakásokban 30 fős létszámmal kezdte meg működését. Kezdetben nehézséget jelentett az osztály hálózati személyeinek az „újrafelvétele”, de ekkorra már 125 hálózati személyt „aktiváltak”, akik közül többet Ausztriába és Nyugat-Németországba telepítettek.²³ Pontosabb információink vannak a katonai elhárító szervekről – későbbi elnevezéssel – a **BM II/1. (Katonai Elhárító) Osztályáról**. A BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztály szervezetének első osztálya az 1956-os forradalom leverését követően mintegy hat hónapig a Honvédelmi Minisztérium felügyelete alatt működött. 1956. december 22-én Uszta Gyula vezérőrnagy, a fegyveres erők miniszte-

kódéséről, összetételéről, a szervezeti rendben elfoglalt helyéről nincsenek adataim. Jelentés a II. Főosztály vezetéséről szerzett tapasztalatokról. 1961. július 20. MNL OL M-KS 288. f. 30/16. ő. e.

21 Piros László belügyminiszter még 1956 augusztusában Gazdik Gyula előadó vezetésével állította fel a többi szocialista ország állambiztonsági szerveivel való viszony kereteit meghatározó nemzetközi kapcsolatok referatúráját. A referens feladatát 1961 augusztusától a BM II. Főosztály Értékelő- és Nemzetközi Kapcsolatok alosztályán belül létrehozott csoport vette át. Az alosztály vezetője közvetlenül a miniszterhelyettesnek volt alárendelve. Gazdik Gyula jelentése BM-ben működő nemzetközi kapcsolatok referensének feladatköréről. 1957. január 12. ÁBTL 1.6. 1. d. Bővebben: Krauhulcsán (2009) 3–19.

22 Javaslat a BM II. Főosztály törzsének létszámemelésére. 1961. július 26. MNL OL XIX-B-1-au 447/1961. 16. d.

23 Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről. 1956. december 17. ÁBTL 1.6 1. d.

rének első helyettese elrendelte a katonai elhárítás központi szerveknek – közvetlen alárendeltségében történő – felállítását. Az alosztályi struktúra és feladatkörök az alábbi felsorolást követték:

II/1-A (HM-MNVK Elhárító) alosztály: a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Néphadsereg Vezérkara szervei, valamint a Tanintézetek Elhárító Osztály elhárítása

II/1-B (Csapatelhárító) alosztály: a 4., a 9. gépkocsizó lövész-hadosztály, a 30. tüzérdandár elhárító alosztályai és az Országos Légvédelmi Parancsnokság (OLEP) Elhárító Osztályának biztosítása

II/1-C (Vizsgálati) alosztály

II/1-D (Köröző-kutató) alosztály

Határórség Elhárító Osztálya

Karhatalom Elhárító Osztálya.

A későbbiekben a szervezeti felépítése alapján nem sokat változott, csak kisebb korrekciókra került sor. Az Operatív Nyilvántartás az Értékelő és Tájékoztató alosztályhoz került, a Határórség és a Belső Karhatalom elhárítását végző osztályok pedig önállóak lettek, s közvetlenül az osztályvezető alá kerültek. A struktúra az elkövetkezendő években csupán kis mértékben módosult.²⁴

A hírszerzés, vagyis a későbbi elnevezéssel **BM II/3. (Hírszerző) Osztály** a kémelhárításhoz hasonló gondokkal küszködött, az összes külföldön lévő rezidentúrájuk dekonspirálódott. Ezért a követségeket fokozatosan új beosztottakkal töltötték fel, de azt a korábbi gyakorlatot, hogy a hírszerzőket a külképviseleteken helyezték el fedett állományban, már nem kívánták alkalmazni, ezért új hálózattartási módszereket kellett kidolgozniuk. Az osz-

24 Javaslat a Katonai Elhárítás szervezeti felépítésére. 1957. április 2. MNL OL XIX-B-1-au. Bővebben: Okváth Imre (2013): A BM II/1. (Katonai Elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 36–38.

tály feladata 1956 decemberében ezeknek a technikáknak a kidolgozása, illetve az új hírszerzők kiválasztása és felkészítése volt.²⁵ 1957 márciusára a következő struktúra alakult ki:

Osztálytörzs

Értékelő és Tájékoztató alosztály

Illegális alosztály

Osztrák és nyugatnémet alosztály

Olasz, francia, svájci, belga alosztály

Angol-amerikai alosztály

Nyilvántartó.²⁶

A II/3. (Hírszerző) Osztály feladatai közé tartozott az operatív osztályok által külföldön végzett hírszerző munka koordinálása, a telepített ügynökök kihelyezésének, „átdobásának” a munkakörülményeinek kialakítása, a „legenda” biztosítása.²⁷ 1960 őszén az alábbi szervezeti tábla volt érvényben:

Törzs alosztály

II/3-A alosztály: angol-amerikai elleni hírszerzés

II/3-B alosztály: a reakciós emigráció elleni hírszerzés

II/3-C alosztály: az ellenséges hírszerző és elhárító szervek elleni hírszerzés

II/3-E alosztály: Nyugat-Európa elleni hírszerzés

II/3-F alosztály: tudományos-műszaki hírszerzés

II/3-G alosztály: illegális rezidentúrák felállítása és irányítása

25 A hírszerzés 1956 előtti előzményeiről, illetve az 1956-os forradalom utáni újjászervezéséről bővebben: Palasik Mária (2013): A BM II/3. (Hírszerző) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 47–101.

26 [A] Belügyminisztérium Hírszerző Osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi ellenforradalmi események óta. BM II/3-6. alosztály. D. n. ÁBTL 1.6. sz. n. Bővebben: Palasik Mária (2013): A BM II/3. (Hírszerző) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 62.

27 Palasik Mária (2013): A BM II/3. (Hírszerző) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 67.

II/3-H alosztály: a külképviseletek ellenséges behatolás elleni védelme.

A fentiekén kívül volt még egy ún. Értékelő és Tájékoztató alosztály, valamint egy Tanulmányi és Módszertani csoport is. A D jelű alosztály a fedőszervekben működő hírszerző tisztek alosztálya lehetett, amit már korábban megszüntettek.²⁸ 1962-ben egy új szervezeti egység (II/3-I alosztály) jelent meg, feltehetően a II/3-A alosztályt választották szét angol-amerikai és közel-keleti vonalakra.²⁹

A belső reakció ellen harcoló részleg, a **BM II/5. (Belsőreakció-elhárító) Osztály** kezdetben – hasonlóan a kémelhárításhoz – konspirált körülmények között, egy-egy lakásban 32 fővel kezdte meg a működését. A legnagyobb problémát itt is az ügynökség újrafelvétele, munkába állítása jelentette, decemberre az aktivizált – és leellenőrzött – ügynökök száma elérte a 60 főt. Több „illegális szervezkedést” tartottak feldolgozás alatt, elsősorban a tudományos élet és az ifjúság területén, de ekkorra az egykori „horthysta ellenforradalmi elemek” elleni hálózati munkát is beindították. Alapvető problémájuk az elhelyezés, a technikai eszközök hiánya és a kis létszámból adódó kevéssé eredményes munkavégzés volt.³⁰ A belső reakció elleni harc részlege a forradalom leverését követően alapvetően az 1956 október előtti felépítése alapján szerveződött újjá. Ennek megfelelően négy alosztállyal kezdte meg a működését. 1957 elején ezek az alábbiak voltak:

II/5-a alosztály: a jobboldali pártok volt tagjai elleni elhárítás

II/5-b alosztály: a horthysta erőszakszervezetek volt tagjai elleni elhárítás

28 Palasik Mária (2013): A BM II/3. (Hírszerző) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó 79., 83–84.

29 Palasik Mária (2013): A BM II/3. (Hírszerző) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 87.

30 Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről. 1956. december 17. ÁBTL 1.6 1. d.

II/5-c alosztály: a klerikális reakció elleni elhárítás

II/5-d alosztály: az ideológiai, kulturális és tudományos területen végzett elhárítás (később II/5-e alosztállyá nevezték át)

A korábban is már meglévő négy alosztály mellé új részlegeket is szerveztek, egy a névtelen levelek és röpcédulák szerzőinek és terjesztőinek felkutatásával foglalkozott, amelyet később a d-jelű alosztállyá szervezték át. A másik új szervezeti egység az „ellenforradalmárok” felkutatására szervezett csoport volt. Ez lett 1958 januárjától a II/5-g alosztály. Külön alosztályt kapott az ifjúsággal és sporttal foglalkozó csoport is, valamikor 1957 elején, ez lehetett a II/5-f alosztály. A belsőreakció-elhárítás szervezeti sémája a konszolidált működés időszakában az alábbiak szerint nézett ki:

II/5-a alosztály: a jobboldali pártok volt tagjai elleni elhárítás

II/5-b alosztály: a horthysta erőszakos szervezetek volt tagjai elleni elhárítás

II/5-c alosztály: a klerikális reakció elleni elhárítás

II/5-d alosztály: a névtelen levelek és röpcédulák szerzőinek és terjesztőinek felkutatásával

II/5-e alosztály: az ideológiai, kulturális és tudományos területen végzett elhárítás

II/5-f alosztály: ifjúsági és sport vonalon működő ellenséggel foglalkozó csoport

II/5-h alosztály: körözést és kutatást végző csoport

II/5-i alosztály: tájékoztatás és értékelés

1959 nyarán az MSZMP PB határozatának megfelelően a II. Főosztály kötelékéből a Kormányőrséget kiemelték és önálló szervezatként a belügyminiszter I. helyettesének közvetlen irányítása alá helyezték. Ezzel megszűnt a II/14. Osztály, a Kormányőrség központi szerveinek elnevezése pedig BM Kormányőrség Parancsnokság lett. Egyidejűleg a belügyminiszter a Kormányőrség volt operatív osztályát a II/5. Osztály, a környezettanulmányt készítő operatív tisztjeit, pedig a II/9. Osztály alárendeltségébe helyezte.³¹ A II/5. Osztályba tagozódó és h jellel új alosztályként megalakuló

31 A belügyminiszter 11. számú parancsa a Kormányőrség átszervezéséről. 1959. június 8. MNL OL XIX-B-1-az 39. d.

részleg az állami és pártvezetők operatív védelmét, illetve a terroristagyanús személyek operatív feldolgozását végezte.³²

Az ipari és közlekedési szabotázs elhárítással foglalkozó csoport, a **BM II/6. (Ipariszabotázs-elhárító) Osztály** 30 fővel kezdte meg munkáját szintén konspirált lakásokba települve. 160 ügynökkel vették fel a kapcsolatot, és 60 személyt állítottak elő és vettek őrizetbe.³³ Legnagyobb problémájuk a munkástanácsok tevékenysége, a sztrájkok voltak, ezért felmerült a vállalati munkástanácsok tagjainak „politikai priorálása”, adataik felülvizsgálata.³⁴ A forradalom leverését követően az osztály négy alosztállyal kezdte meg működését, feltételezéseink szerint az első az ún. alapanyagipar területén végzett elhárító munkát, a második a kohó- és gépiparral foglalkozhatott, a harmadik a könnyűipar, a belkereskedelem és a pénzügyi szervezetek vonalán, míg a negyedik a közlekedési szabotázs-ügyekkel foglalkozott.³⁵ Egy 1957 októberi belügyminiszteri parancs szerint az osztály feladata az 1956-ban vereséget szenvedett ellenség ipari üzemekben végzett „kártevő” tevékenységének a megakadályozása lett.³⁶ Az osztály szervezeti felosztása 1958 első felében az alábbiak szerint nézhetett ki:

II/6-a alosztály: alapanyag-ipar

II/6-b alosztály: kohó-és gépipar

32 Bővebben: Takács Tibor (2013): A BM II/5. (Belsőreakció-elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956-1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 138-148.

33 Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről. 1956. december 17. ÁBTL 1.6 1. d.

34 Az ipariszabotázs-elhárítás szervezeti kereteinek újjáalakításáról részletesen ír: Takács Tibor (2013): A BM II/6. (Ipariszabotázs-elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956-1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó 153-180.

35 Takács Tibor (2013): A BM II/6. (Ipariszabotázs-elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956-1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 160-162.

36 A belügyminiszter 42/1957. sz. parancsa. 1957. október 21. ÁBTL 4.2. 6-200/42/1957.

II/6-c alosztály: könnyű. és élelmiszeripar

II/6-d alosztály: belkereskedelmi és pénzügyi

II/6-e alosztály: kutató és realizáló

II/6-f alosztály: helyszínelő és nyílt vizsgálat

II/6-g alosztály: titokvédelem.³⁷

1960 augusztusában javaslat született a Belügyminisztérium II/2., II/4, II/5., II/6. és a II/7. osztályokon, továbbá a megyei és budapesti politikai nyomozó osztályoknál működő operatív jellegű államtitok védelmi feladatokat ellátó alosztályok és csoportok meghagyása mellett, egy országos hatáskörű ún. államtitok védelmi revizori alosztály felállítására a II/6. Osztály szervezeti keretei közt. Az összesen 19 fős alosztály vidéki és budapesti csoportra tagozódott és feladatok elsősorban a titkos ügykezelés (TÜK) ellenőrzése lett.³⁸

Az ipariszabotázs-elhárítás átalakítása 1960/1961 fordulóján került napirendre, végül 1962-ben egységes Szabotázselhárító Osztályt szerveztek a korábbi ipari, közlekedési, mezőgazdasági-szabotázs-elhárító osztályok összevonásával. Feladata az ipar, a közlekedés, a hírközlés és a mezőgazdaság területén a kártevő tevékenységek felderítése, megelőzése és megszakítása lett. A „kártevő, szabotáló, romboló elemek” tevékenységének eredményesebb elhárítása érdekében a megyei rendőr főkapitányságok politikai nyomozó osztályain lévő párhuzamos alosztályokat pedig ugyancsak Szabotázselhárító alosztály néven kellett egységes alosztályá összevonni.³⁹ Az osztály szervezetét hét alosztály alkotta:

Nehézipari alosztály

37 Takács Tibor (2013): A BM II/5. (Belsőreakció-elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 165.

38 A BM Szervezési Osztály javaslatának további sorsáról sajnos nincsenek információim. Javaslat az államtitok védelmi munka átszervezésére. 1960. augusztus. MNL OL XIX-B-1-au 474/1960. 16. d.

39 A belügyminiszter 0013. számú parancsa a BM II/4, 6, 7. Osztályok megszüntetése, és a Szabotázselhárító Osztály megszervezése tárgyában. 1962. május 9. MNL OL XIX-B-1-az 50. d.

Kohó- és Gépipari alosztály
Vasúti alosztály
Légiforgalmi, Hírközlési és Mélyépítési alosztály
Mezőgazdasági alosztály
Államtitok-védelmi alosztály
Értékelő, Koordináló és Tájékoztató alosztály.⁴⁰

A fentebb már említett **BM II/4. (Közlekedési Elhárító) Osztály** szervezeti felépítése – az 1962-es összevonás előtt – az alábbiak szerint nézett ki:

Titkárság

II/4-a alosztály: vasúti elhárítás

II/4-c alosztály vidéki (instruktori) elhárítás

II/4-d alosztály: postai területeken történő elhárítás

II/4-e alosztály: autóközlekedési, közlekedésépítési, mélyépítési

II/4-f alosztály: repülős

II/4-g alosztály nyugati határszéli vasúti átkelőhelyek biztosítása

II/4-h alosztály: hajós

II/4-i alosztály: TÜK

A területi szerveit a szombathelyi, budapesti (II/4-b alosztály) pécsi, szegedi, debreceni és a miskolci alosztályok alkották.⁴¹

A **BM II/7 (Mezőgazdasági Elhárító) Osztály** viszonylag sokáig csupán két alosztállyal működött, a harmadik részleget csak 1959 áprilisában hozták létre. Ekkortól az osztály szervezete az alábbi felosztás szerint működött:

II/7-a alosztály: az FM részlegeit és háttérintézményei ellenőrzését végezte

40 Takács Tibor (2013): A BM II/6. (Ipariszabotázs-elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 179.

41 Cserényi-Zsitnyányi Ildikó (2013): A BM II/4. (Közlekedési Elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 115–117.

II/7-b alosztály: az állami erdészet szerveit, az agrárkereskedelmi vállalatokat, a vízügy és az állami gazdaságok intézményeit

II/7-c alosztály: instruktori (felügyeleti) csoport, mely a megyékben folytatott operatív elhárító munkát ellenőrizte.⁴²

Ez utóbbi alosztályt a vidéki elhárítás hatékonyabbá tétele érdekében 1959 júniusában a hozták létre, amelynek a feladata a megyei mezőgazdasági elhárító munka ellenőrzése, segítése lett.⁴³ Ez a szervezeti egység csak szűk két évig létezett, mert 1961 novemberében a belügyminiszter helyettes a megyei politikai nyomozó osztályok munkájának jobb ellenőrzése és segítése érdekében a mezőgazdasági elhárításnál (valamint a kémelhárításnál és a Vizsgálati Osztályon) megszervezett instruktori alosztályokat megszüntette, és a megyei politikai nyomozó osztályok munkájának általános ellenőrzését a II. Főosztály Felügyeleti alosztálya hatáskörébe utalta. A megyei párhuzamos alosztályok tevékenységének koordinálásáért, munkájuk segítéséért továbbra is az illetékes központi osztályok vezetői voltak a felelősek.⁴⁴ A belügyminiszter 1962 elején úgy ítélte meg, hogy szükséges és lehetséges, az elsősorban a „*mezőgazdaság szocialista átszervezése*” ellen irányuló ellenséges tevékenység megakadályozása és leleplezése” érdekében létrehozott megyei politikai nyomozó kirendeltségek számának csökkentése, mivel az általános konszolidáció, az „*ellenséges bázis*” szűkülése feleslegessé tette ezek létét. Ekkor 14

42 Bővebben: Papp István (2013): A BM II/7. (Mezőgazdasági Elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 198–202.

43 A belügyminiszter 12. számú parancsa a mezőgazdasági elhárítás szocialista átszervezésének meggyorsítása és a BM szervei elé állított feladatok. 1959. június 9. MNL OL XIX-B-1-az 39. d. Bővebben: Papp István (2013): A BM II/7. (Mezőgazdasági Elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 181–209.

44 A belügyminiszter helyettes 009. számú parancsa a BM II/2, 7, 8. Osztályokon instruktori alosztályok megszüntetésére. 1961. november 20. MNL OL XIX-B-1-az 47. d.

megyei kirendeltséget számoltak fel.⁴⁵ A belügyminiszter a megváltozott állambiztonsági doktrínák alapján a Mezőgazdasági Elhárító Osztályt 1962 májusában a fentebb már említett egységes Szabotázselhárító Osztály szervezetébe illesztette be.⁴⁶

A Figyelő és Előállító Osztály november 10-én kezdte meg a működését, kb. 300 fős állománnyal és december közepéig mintegy 500-600 személyt állított elő. Elsősorban a forradalom alatt vezető szerepet játszó személyeket kutattak fel, valamint tevékenyen részt vettek fegyveres csoportok lefegyverzésében, titkos fegyverraktárak felszámolásában. A forradalom ideje alatt a figyelők özszes fedés alatt működő objektumát leleplezték és felszámolták, ezért az egész állomány a Roosevelttéri BM épületben helyezkedett el. Decemberben kezdték meg a speciális figyelő részlegek telepítését, melyek elsősorban a követségi diplomatak és a nyugatról beküldött hírszerzők figyelését végezték. A későbbiekben hivatalosan a **BM II/9. (Környezettanulmányozó és Figyelő) Osztálynak** nevezett részleg öt alosztályra és négy csoportra tagolódott:

II/9-a alosztály: külső figyelés (nyugati követségek alkalmazottai)

II/9-b alosztály: külső figyelés (nyugati állampolgárok)

II/9-c alosztály: külső figyelés (magyar állampolgárok)

II/9-d alosztály: nem ismert

II/9-e alosztály: a „kapitalista” követségek előtti őrszolgálat el látása

Volt egy ún. II/9-f csoport is, amely különleges figyelést végzett és a környezettanulmányokat készítette, valamint nyilvántartó,

45 A belügyminiszter 004. számú parancsa a megyei politikai nyomozó kirendeltségek megszüntetéséről. 1962. január 27. MNL OL XIX-B-1-az 52. d. A megszüntetett politikai nyomozó kirendeltségek az alábbiak voltak: Komló, Mohács, Mezőkovácsháza, Orosháza, Szentes, Mosonmagyaróvár, Berettyóújfalu, Komárom, Balassagyarmat, Vác, Cegléd, Barcs, Karcag és Körmend.

46 Bővebben: Papp István (2013): A BM II/7. (Mezőgazdasági Elhárító) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956-1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 181-209.

technikai és gazdasági csoport egészítette ki az osztály struktúráját.⁴⁷

A vizsgálók a Fő utcai BM részlegben alakultak meg, kezdetben 60 fős létszámmal, és – Mátyás László jelentése szerint – decemberre mintegy 1000 személyt állítottak elő a Vizsgálati Osztályon. Ennek a felét szabadlábba helyezték, a többieket az ügyészségnek, vagy a büntetés végrehajtási intézeteknek adták át. A hálózati operatív osztályok sok személyt nem ellenőriztek le kellő alapos-sággal, így nagyon sokan ártatlanul kerültek rács mögé. Ugyanakkor az is előfordult, hogy a vizsgálat során nem tudták kellően rábizonyítani a gyanúsítottra a bűnösségét, így el kellett engedni, holott az állambiztonság vizsgálói meg voltak arról győződve, hogy súlyos bűncselekményt követett el az illető.⁴⁸ A **BM II/8. (Vizsgálati) Osztály** a megtorlás egyik legfontosabb szerve volt. Szervezeti felépítését alapvetően az 1956-os forradalom leverése során elfogott forradalmárok elleni vizsgálati eljárások (kihallgatások, szembesítések, tanúvallomások) hatékony végrehajtására alakították ki:

II/8-a alosztály: kémelhárító vizsgálat

II/8-b alosztály: belsőreakció-elhárító vizsgálat

II/8-c alosztály: szabotázselhárító vizsgálat

II/8-d alosztály: felügyeleti vizsgálat

II/8-e alosztály: értékelő-tájékoztató (a sajtó informálása egy-egy jelentősebb „ellenforradalmi” ügyről)

II/8-f alosztály: jogügyi

II/8-g alosztály: börtönelhárítási operatív

II/8-h alosztály: nyomozó (operációs)

47 A figyelést és környezettanulmányozást végző szervezeti egység megszerzéséről bővebben: Papp István (2013): A BM II/9. (Környezettanulmányozó és Figyelő) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 252–253.

48 A Vizsgálati Osztály megszerzését, állományát, működési feltételeinek változásait mutatja be: Papp István (2013): A BM II/8. (Vizsgálati) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 211–236.

A fentiekén kívül még a titkárság, egy házifogda, valamint egy ún. külön-részleg is az osztály szervezetéhez tartozott.⁴⁹ 1961-re több szervezeti változtatást is eszközöltek, „köszönhetően” a megcsappanó büntetőeljárásoknak, így összevonták a II/8-b és a II/8-c alosztályokat, a c alosztály megszűnt.⁵⁰ 1961 végén megszüntették a megyei vizsgálati szerveket ellenőrző felügyeleti alosztály feladatait is.⁵¹

Meg kell említeni, hogy az 1956-os forradalmat követő megtorlás folyamatában a legjelentősebbnek számító ügyek – köztük a Nagy Imre-per – előkészítésére és lebonyolítására a Vizsgálati Osztályon belül, de attól elkülönülve, egy ügynevezett külön részleget (K-részleg) hoztak létre, amelybe a politikai rendőrség különböző osztályairól átvezényelték a legmegbízhatóbbnak és legalkalmasabbnak tartott munkatársakat, akik aztán több hónapon keresztül végezték a kihallgatásokat.⁵² Ezen a külön részlegen először csak a szovjet tanácsadók hallgatták ki Nagy Imrét és társait. A K-részleget Rajnai Sándor irányította, rajta keresztül kapták a vizsgálók az utasításokat. A politikai „összekötő” a párt felé Biszku Béla belügyminiszter, az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának tagja volt. A Vizsgálati Osztály feletti törvényességi felügyeletet a Legfőbb Ügyészség politikai osztálya látta el. A politikai irányítást, különösen a kiemelt jelentőségű perekben, elsősorban az 1958-ig

49 Papp István (2013): A BM II/8. (Vizsgálati) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 221.

50 A Belügyminisztérium Szervezési Osztályának javaslata a BM II/8. osztály szervezetének módosítására. 1961. április 8. ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 16-112/1961. A Belügyminisztérium Szervezési Osztály vezetőjének levele a II/8. Osztály vezetőjének. 1961. május 13. ÁBTL 1.6. 68-1823/1960.

51 A II/8. Osztály munkaterve, 1962. január 1-től 1962. június 30-ig. 1961. december 21. ÁBTL 1.6. Bővebben: Papp István (2013b): A BM II/8. (Vizsgálati) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 232.

52 A vizsgálatról, a politikai előkészületekről, a perről, a politikai rendőrség, különösen a K-részleg tevékenységéről, lásd: Rainer M. János (1999): Nagy Imre, 1953–1958. Politikai életrajz. Budapest, 1956-os Intézet, 392–410.

tartó időszakban az MSZMP vezetői testületei által létrehozott operatív bizottság gyakorolta, amely Biszku Béla belügyminiszterből, Nezvál Ferenc igazságügy-miniszterből, Szénási Géza legfőbb ügyészből és Domokos Józsefből, a Legfelsőbb Bíróság elnökéből állt. A bizottság gyakran napi szinten intézkedett arról, hogyan történjenek a kihallgatások a különböző ügyekben.⁵³

A technikai feladatokat ellátó osztály 387 fővel a korábbi helyén – Nádor utca 2-4. szám alatt – alakult meg. A telefon és levéllenőrzéssel, rejtjel megfejtéssel, illegális rádióadók felderítésével és lehallgatásával foglalkozó részleg feladatai nagy részét a posta szervezetében tudta csak elvégezni, de az ottani zűrzavaros viszonyok miatt kezdetben rendkívül nehezen volt megvalósítható.⁵⁴ A **BM II/10 (Operatív Technikai) Osztály** 1957 augusztusában az alábbi részlegekből állt:

Osztálytörzs

Írás- és Okmányszakértő csoport

II/10-a alosztály: technikai figyelő, fordító

II/10-b alosztály: rádióelhárítás

II/10-c alosztály: nyomda- és összeköttetés-technika

II/10-d alosztály: rádió- és telefontechnika

II/10-e alosztály: beépítő

II/10-f alosztály: üzemeltető és karbantartó

II/10-g alosztály: terv- és gazdasági

II/10-h kiemelő csoport⁵⁵

53 Bővebben: Krahulcsán Zsolt (2017): A lila füzet. A Nagy Imre és társai ügy vizsgálatában részt vevő állambiztonsági állomány jellemzői, 1957–1958. In: Müller Rolf – Takács Tibor – Tulipán Éva (szerk.): 1956: Erőszak és emlékezet. Budapest, Jaffa Kiadó, 181–185.

54 Az operatív-technikai feladatok ellátását végző osztályról lásd: Müller (2013) 261–293., illetve a rejtjelezést, a postai küldemények ellenőrzését, valamint a rádió lehallgatásokat végző osztályok megszervezését Borvendég Zsuzsanna tárta fel.

55 A II/10. Osztály szervezeti felépítése. 1957. augusztus 18. ÁBTL D. Gy. MNL OL XIX-B-1-au. Bővebben: Müller Rolf (2013): A BM II/10. (Operatív Technikai) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 274.

1962 tavaszán a híradástechnikai és az operatív technika központi elvi irányítása, valamint a két szerv munkája közötti párhuzamosságok felszámolása érdekében a belügyminiszter a BM XV. (Hírosztály) és a II/10. Osztály összevonását rendelte el, melyek a továbbiakban a II/10. Osztály fedőszáma alatt és annak keretében végezték munkájukat.⁵⁶ Az Operatív Technikai Osztály a csoportfőnöki rendszer kialakításáig az alábbi feladatkörökkel és számozással működött:

- II/10-a alosztály: technikai figyelés, fordítás
- II/10-b alosztály (technikai eszközök karbantartása)
- II/10-c alosztály (technikai eszközök beépítése)
- II/10-d alosztály (rádió- és telefontechnika)
- II/10-e alosztály (nyomda-, okmány- és összeköttetés-technika)
- II/10-f alosztály (nem ismert)
- II/10-g alosztály (nem ismert)
- II/10-h alosztály (fotótechnika)
- II/10-i alosztály (nem ismert)
- II/10-j alosztály (nem ismert)
- II/10-k alosztály (távbeszélő- és géptávíró szakterület)
- II/10-l alosztály (szerviz)
- terv-gazdasági alosztály⁵⁷

Az **BM II/12. Osztály (Országos Rejtjelközpont)** az alábbi szervezeti egységekből épült fel:

II/12-a alosztály: rejtjelkészítő és ellenőrző (feladata a rejtjelező eszközök tervezése és előállítása volt)

II/12-b alosztály: rejtjelfejtő (a „kapitalista” államok diplomáciai, rendőrségi és ügynöki rejtjeles táviratainak megfejtése)

II/12-c alosztály: technikai feladatok ellátása

⁵⁶ A belügyminiszter 0010. számú parancsa a Hírosztály és a II/10. Osztályok összevonásáról. 1962. március 28. MNL OL XIX-B-1-az 50. d.

⁵⁷ A BM II. Főosztály vezetője (szám nélküli) állományparancsa, 1962. augusztus 16. ÁBTL 2.8.1. és 491/1962. sz. 1962. augusztus 16-i állományparancsa. Bővebben: Müller Rolf (2013): A BM II/10. (Operatív Technikai) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 275–276.

II/12-d alosztály: rádiólehallgató (a „kapitalista” államok diplomáciai, valamint állambiztonsági rejtjeles táviratainak felderítése, lehallgatása, feldolgozása)

II/12-e alosztály: központi rejtjelező (a BM valamennyi szervének rejtjeles összeköttetését biztosította)⁵⁸

A postai levélforgalom ellenőrzése a **BM II/13. (K-ellenőrzési) Osztály** feladatköre volt, ennek szervezeti felépítése és feladatköre egy 1957-es dokumentum szerint az alábbi volt:

II/13-a alosztály: a helyi és belföldi ellenőrzés (a 62-es postahivatalba működött)

II/13-b alosztály: a külföldi levelek ellenőrzése (a 72-es postahivatalban végezte tevékenységét)

II/13-c alosztály: értékelés és fordítás

II/13-d alosztály: technikai feladatok ellátása (levelek felbonthatása, leragasztása, titkosírásiok felderítése, fotómásolatok készítése)⁵⁹

A magyar állambiztonság szervezetében a rádióelhárítás 1959 tavaszáig nem önállóan, hanem a BM II/10-b alosztály szervezeti keretei között működött. A **BM II/16. (Rádióelhárító) Osztályt** 1959 márciusában szervezték meg. Az új részleg az 1955-óta működő BM rádió elhárító szolgálatát váltotta fel, és mivel a rádió elhárítás kívül esett a szorosan vett operatív technikai feladatok körén, ezért vált szükségessé önálló osztályként való megszervezése. Az osztályon belül operatív felderítő-, kiértékelő-, közel iránymérő- és műszaki alosztályokat, valamint összeköttetési- és

58 Bővebben: Borvendég Zsuzsanna (2013): A BM II/12. Osztály (Országos Rejtjelközpont). In: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 304–305.

59 Bővebben: Borvendég Zsuzsanna (2013): A BM II/13. (K-ellenőrzési) Osztály. In: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 327–328.

iránymérő csoportokat hoztak létre. Az ócsai rádió elhárítási objektum, illetve a II/16. Osztály vezetésével a belügyminiszter B. Kiss István rendőr őrnagyot bízta meg.⁶⁰

II/16-a alosztály: operatív elhárítás (az amatőr rádióadók felderítését végezte)

II/16-b alosztály: felderítés

II/16-c alosztály: kiértékelés

II/16-d alosztály: műszaki feladatok ellátása (állapotfelmérés, dokumentálás)

II/16-e alosztály: közeliiránymérés.⁶¹

1962 júliusának elején Pap János belügyminiszter a párhuzamosságok, a technikai eszközök nem célszerű és gazdaságos felhasználása, a rádióelhárító és a rádió felderítő feladatok, valamint a rejtjelző munka eredményesebb elvégzése érdekében elrendelte a II/12. és a II/16. Osztályok összevonását. Az új osztály feladata lett felderíteni a Magyarország területén működő ellenséges rádiós ügynököket, valamint ellenőrizni, lehallgatni és megfejteni a nyugati államok ügynökségének, diplomáciai testületeinek rádióon sugárzott rejtjeles közleményeit. Ezzel az új osztály az Országos Rejtjelközpont feladatait is átvette.⁶²

A restauráció és a megtorlás korszakának lezárását az állambiztonsági szerveknél a Kádár-korszak alatti legjelentősebb szervezeti átalakítása egyértelműen jelezte. Hosszú előkészítések után Tömpe András, a KB adminisztratív Osztálya vezetője a Politikai

60 A belügyminiszter 6. számú parancsa a BM II/16. (Rádióelhárító) Osztály átszervezéséről. 1959. március 17. ÁBTL 4.2 II. sorozat 7. d.

61 Bővebben: Borvendég Zsuzsanna (2013): A BM II/16. (Rádióelhárító) Osztály. In: Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 346–347.

62 A belügyminiszter 0020. számú parancsa a BM II/12. és a BM II/16. Osztályok összevonása tárgyában. 1962. július 9. MNL OL XIX-B-1-az 50. d., valamint A belügyminiszter 004. számú utasítása a 0020/1960 BM paranccsal összevont II/12. és II/16. Osztály feladatairól. 1962. július 10. MNL OL XIX-B-1-az 50. d. Bővebben: Borvendég Zsuzsanna (2013a): A BM II/12. Osztály (Országos Rejtjelközpont). In: Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre (szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára - L'Harmattan Kiadó, 295–313.

Bizottság 1962. június 26-i ülésére nyújtotta be előterjesztését, amely a BM II. Főosztálya helyett Politikai nyomozó főcsoportfőnökség létrehozását javasolta főcsoportfőnök, illetve főcsoportfőnök-helyettes vezetésével.⁶³

63 Javaslát az MSZMP Központi Bizottság Politikai Bizottságának a BM II. Főosztály szervezetének részleges módosítására. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1962. június 26-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5/269. ó. e.

A Tömpe-féle előterjesztésben szereplő szervezeti és személyi változtatások összefüggésben voltak a törvénysértések ügyében kiküldött bizottság munkájával is.⁶⁴ Tömpe ugyanis ennek kapcsán kívánt megszabadulni a személyi kultusz idején elkövetett törvénysértésekben szerepet vállalt Rajnai Sándortól, a II. Főosztály vezetőhelyettesétől, és két osztályvezetőtől (Vértes Jánostól és Jámbor Józseftől) is. A PB a javaslatoknak zöld utat adott, ám a határozat leszögezte, hogy elbocsátásukra „elvi okból”, annak ellenére kerül sor, hogy „mind az ellenforradalom elleni harcban, mind azt követően pártszerűen helyt álltak”.⁶⁵ A KB 1962. augusztus 14-i határozata a Belügyminisztériumban szolgáló egykori rákosista, szektás, szélsőbalos káderek eltávolítását célozta.⁶⁶ Ilyen szélsőbalos csoportosulás lehetett a Hazai Jenő, a hírszerzés, Hol-

64 Összefoglalók koncepciók ügyekben. ÁBTL 2.1. 233. d. IX/2. 1962 februárjára a Belügyminisztériumban elkészült egy összefoglaló jelentés a koncepciók ügyekről. E dokumentum vizsgálta a koncepciók perek kialakulásának előzményeit, a párt akkori vezetőinek szerepét is. A kimutatás szerint a törvénysértő perekben való részvétel miatt mindössze 15 főt ítélték el (ezek közé sorolták az ÁVH egyik vezetőjét, Szücs Ernőt is, akit 1950-ben saját verőlegényei ütlegettek halálra, valamint Pál Ákost is, aki 1951-ben öngyilkosságot követett el). Az ÁVH vezetőjén, Péter Gáboron és Szücs Ernőn kívül a „kiemelkedő, aktív vezető szerepet” játszó ávosok között szerepelt Décsi Gyula, Janikovszky Béla, Károlyi Márton, Faludi Ervin, Farkas Vladimír neve. A jelentés elkészültének időpontjáig már valamennyien „letöltötték” 1957-ben kapott büntetésüket, s közülük Faludi Ervin már újra a Belügyminisztériumban dolgozott. A kimutatás szerint rajta kívül még kb. húsz egykori ávost foglalkoztatott az idő tájt a Belügyminisztérium. Bővebben: Baráth Magdolna (2012): Felemás desztalinizáció. A törvénysértések lezárása és az állambiztonsági szervek átszervezése Magyarországon 1962-ben. Forrás: http://betekinto.hu/2012_3_barath (Letöltés ideje: 2019.12.19.)

65 Javaslat az MSZMP Központi Bizottság Politikai Bizottságának a BM II. Főosztály szervezetének részleges módosítására. MNL OL M-KS-288. f. 5/269. ó. e. Bővebben: Baráth Magdolna (2012): Felemás desztalinizáció. A törvénysértések lezárása és az állambiztonsági szervek átszervezése Magyarországon 1962-ben. Forrás: http://betekinto.hu/2012_3_barath (Letöltés ideje: 2019.12.19.)

66 A Központi Bizottság 1962. augusztus 14-i határozata a személyi kultusz éveiben elkövetett törvénysértések lezárásáról. MNL OL M-KS 288. f. 4/50-55. ó. e. Közli: Vass Henrik – Ságvári Ágnes (s. a. r.) (1973): A Magyar Szocialista Munkáspárt Határozatai és Dokumentumai, 1956–1962. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 573–577.

lós Ervin a belsőreakció-elhárítás és Tatai József, a BM Útlevel Osztályának vezetője alkotta kör is. A Tömpe András által jegyzett előterjesztés „a párt politikájának nem alkotó módon való alkalmazása miatt” Hazai és Hollós leváltását javasolta. Kérdés persze, hogy egyáltalán beszélhetünk-e szervezett csoportról, mert lehet, hogy csak a kádári politikai vezetés keresett ürügyet, hogy eltávolíthassa a rendszert balról támadó, az egyre megengedőbb politikai irányvonallal elégedetlen, rákosista vezetőket. A BM-ből való eltávolításuk remek lehetőség lehetett Kádárnak, hogy érzékeltesse a belügyi állománnyal a pártvezetés álláspontját bizonyos kérdésekben. A balos állambiztonsági vezetőkkel leszámolni akaró kádári vezetés félt az állambiztonsági szerveknél esetlegesen köréjük szerveződő szektás, a rendszert balról támadó szervezkedés kialakulásától, így 1962 júniusában – még az augusztusi KB-határozat megjelenése előtt – az 1957-ben pártkádérként az állambiztonsághoz helyezett két „sztálinistának tartott” vezetőt leváltották.⁶⁷ Az augusztusi KB-határozatra hivatkozva végül mintegy 70 volt államvédelmis múlttal rendelkező beosztottat távolítottak el a BM állományából. Az ún. elbocsátott légió tagjainak többsége csupán egyszerű beosztott volt, a valódi felelősök számonkérése ekkor (is) elmaradt.⁶⁸

A BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség szervezeti változásai (1962–1990)

A fenti Tömpe-féle javaslat a központi szervek esetében a főosztályhoz tartozó osztályok összevonásával csoportfőnökök ve-

67 Bővebben: Huszár Tibor (2001): Kádár János politikai életrajza, 1957–1989. 2. kötet. Budapest, Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó, 94–96., valamint Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián (2008): Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956–1990. Budapest, 1956-os Intézet – Corvina, 33.

68 A korabeli közvélemény számára az „elbocsátott légió” történetét Moldova György – 1969-ben azonos címmel a Magvető Kiadónál megjelent – könyve ismertette meg, illetve terjesztette el. A könyv keletkezéséről lásd: Papp István (2015): Szemek a láncban. Játshmák a magyar állambiztonság történetében. Budapest, Jaffa Kiadó, 239–272.

zetése alatt öt csoportfőnökség (Hírszerző, Kémelhárító, Belső elhárító, Katonai elhárító, Technikai) megalakítását indítványozta. Emellett a II. Főosztály osztályai közül továbbra is önálló osztályként javasolta meghagyni a Vizsgálati, az Útlevél, az Operatív Nyilvántartó, a Személyzeti, a Felügyeleti, valamint a Tájékoztató és Értékelő osztályokat. Javasolata a nemzetközi helyzetben bekövetkezett változásokkal, az ellenség elleni harc egyre „bonyolultabbá válásával”, specializáltabb, ütőképesebb egységek létrehozásával, valamint azzal indokolta az átszervezés szükségességét, hogy az ellenséges hírszerzőszervek megismerték a politikai rendőrség szervezeti felépítését. A javaslat értelmében a BM II. Főosztály helyett BM Politikai Nyomozó Főcsoportfőnökséget kellett létrehozni, élén a főcsoportfőnökkel és a főcsoportfőnök helyettesével. A BM II. Főosztályhoz tartozó osztályok összevonásával öt csoportfőnökséget kívántak szervezni, élükön a csoportfőnökökkel.

Ezek az alábbiak lettek:

- I. Hírszerző Csoportfőnökség
- II. Kémelhárító Csoportfőnökség
- III. Belső Elhárító Csoportfőnökség
- IV. Katonai Elhárító Csoportfőnökség
- V. Technikai Csoportfőnökség

Önálló osztályként működne tovább a javaslat szerint:

1. Vizsgálati Osztály
2. Útlevél Osztály
3. Operatív Nyilvántartó Osztály
4. Személyzeti Osztály
5. Felügyeleti Osztály
6. Tájékoztató és Értékelő Osztály

Az előterjesztés állambiztonsági főcsoportfőnöknek, miniszterhelyettesnek Galambos Józsefet, a főcsoportfőnök helyettesének Németi Józsefet, az I. csoportfőnök vezetőjének Komornik Vilmost, a II. csoportfőnök élére Karasz Lajost, a III. csoportfőnök csoportfőnökének Rácz Sándort, a IV. csoportfőnöknek Kucsera Lászlót, az V. csoportfőnök vezetőjének Kovács Károlyt, a belső reakció osztály osztályvezetőjének Eperjesi Lászlót, a szabotázs elhárítással foglalkozó osztály élére Szabó Károlyt javasolta. A

fenti tervezet alapjaiban, lényegi vonásait tekintve megfelel a később létrejött új állambiztonsági szervezet struktúrájának.⁶⁹

Az átszervezés egyik legfőbb célja volt, hogy a múltból örökölt „totális elhárítás” szervezeti felosztásának átalakításával, a korábban kevesebb figyelmet kapó hírszerzés és kémelhárítás súlyának megnövelésével a megváltozott bel- és külpolitikai kihívásokhoz jobban alkalmazkodni tudó állambiztonsági szervezet jöjjön létre. Magyarország a 60-as évek elejére, közepére a mérséklet nyugati nyitás politikájával próbálkozott.⁷⁰ A kádári vezetés számára az ötvenes-hatvanas évek fordulóján a gazdasági kapcsolatok élénkítéséhez, a külkereskedelem beindításához, valamint az 1956 utáni megtorlások után nyugaton rögzült magyarországi kép javításához elengedhetetlen volt a hivatalos és a magánjellegű (turista) kiutazásokra vonatkozó szabályok enyhítése. A magyarországi pártvezetés a megtorlásokat követő nemzetközi elszigeteltségből minél előbb megpróbált „kitörni”, de nem csak az államközi, diplomáciai kapcsolatokat, hanem a nemzetközi érintkezések egyéb, alsóbb szintjeit is normalizálni kívánta. Így a Magyarország elleni „hidegháborús propaganda” hatásának csökkentése érdekében a politikai vezetés nem ellenezte, hanem inkább támogatta a kapitalista (és szocialista) országokból érkező turistaforgalom növekedését, abban bízva, hogy többségük pozitív tapasztalatokat szerezve tér vissza hazájába. Ennek a „nemzetközi kapcsolatok fejlesztésére irányuló politikának” eredményeképpen 1960-ra a nyugati országok viszonylatában is megsokszorozódott a magyarországi hivatalos és magán (turista) beutazások száma,

69 Javaslat az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának a BM II. Főosztály szervezetének részleges módosítására. D. n. Az előterjesztést, a személyi javaslatokkal együtt a PB 1962. június 26-i ülésén elfogadta. MNL OL M-KS 288. f. 5/269. ő. e. A PB fenti állásfoglalása alapján a belügyminiszter 0018 és a 0030. számú parancsa, valamint a 004. számú 1963-as belügyminiszter helyettesi utasítás alapján került sor a BM Politikai Nyomozó Főosztály helyén a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség megszervezésére. Ez utóbbit, a BM III. Főcsoportfőnökség 1962. november 14-i ügyrendjét a 004/1963. sz. belügyminiszter-helyettesi utasítással adták ki 1963. február 12-én. ÁBTL 4.2 10-24/1963.

70 Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945–1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 79–80.

megnőtt az idegenforgalom jelentősége. Ez viszont azt is jelentette, hogy – elsősorban – a kémelhárításnak jóval komolyabb kihívásoknak kellett megfelelnie, a megnövekedett nyugati, kapitalista kapcsolatok, beutazások ellenőrzése szükségessé tette a kémelhárítás szervezeti, személyi fejlesztését. Ugyanakkor ez a fajta utazási liberalizáció pedig óriási lehetőségeket is kínált a magyar hírszerzés számára, hiszen új intézményi, személyi kapcsolatok alakulhattak ki, és az így létrejött „legális csatornáknak” az átfogása komoly szervezeti változtatásokat igényelt.⁷¹

Az 1962-ben elkezdődő és 1964-re véglegesített átszervezés eredményeképpen az állambiztonsági szerveket vezetési és irányítás szempontból az egész korszak alatt a miniszter III-as helyettese, mint főcsoportfőnök irányította.⁷² (A későbbiekben az állambiztonság szervezeti felépítését legrészletesebben az 1972-es ügyrend szabályozta,⁷³ amelyet ugyan 1979-ben módosítottak, de ez utóbbi lényegét tekintve nem változtatott a struktúrán és az alapvető feladatokon.⁷⁴) A főcsoportfőnökségen túl az egyes csoportfőnökségeknek, önálló osztályoknak és a területi állambiztonsági szerveknek is voltak ügyrendjei, a szervezeti átalakításokra vonatkozó belső szabályzatai. Ezek alapján felállítható egy olyan sematikus vázlat, amely a főbb átszervezések jelölése mellett hűen tükrözi a 60-as évek közepétől gyakorlatilag a rendszer bukásáig működő állambiztonság strukturális vázát és feladatkörét.

Az 1963 februárjában a III. Főcsoportfőnökségre vonatkozóan kiadott ügyrend szerint a főcsoportfőnökség közvetlenül a miniszterhez tartozott, amelyet a főcsoportfőnök (miniszterhelyettes), távollétében pedig a főcsoportfőnök-helyettes irányított. A III.

71 Krahulcsán Zsolt (2010): A be- és kiutazások állambiztonsági- és pártellenőrzése, 1956–1964. Forrás: http://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2010_1_krahulcsan.pdf (Letöltés ideje: 2020.01.05.)

72 Bővebben: Forró János (2001): A Kádár-rendszer korszaka, 1956. november 1-jétől 1989-ig. (A rendőr-minisztérium). Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből, 1956–1989. Budapest, BM Kiadó, 35–36.

73 A BM III. Főcsoportfőnökség és szerveinek ügyrendje, 1972. március 15. ÁBTL 4.2. 45/52-32/1972.

74 A belügyminiszter 26/1979. számú parancsa. 1979. november 12. ÁBTL 4.2. 10-22/26/1979.

Főcsoportfőnökség öt csoportfőnökségre és hat önálló osztályra tagozódott. A főcsoportfőnök és helyettese a csoportfőnökség szerveit a csoportfőnökökön keresztül, míg az önálló osztályokat közvetlenül irányította. A főcsoportfőnökség megyei szervei a megyei rendőrfőkapitányságok politikai osztályai voltak.⁷⁵

A **III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökség** feladata volt az „imperialista” államok és a magyar állammal szemben álló kormányok külpolitikai terveiről, a főbb „kapitalista” országok gazdasági helyzetéről, a „szocialista tábor” ellen irányuló politikai és gazdasági intézkedéseikről információk beszerzése, az ellenséges hírszerző szervek felderítése, a magyar emigráció lojális táborának segítése, a reakciós emigráns szervezetek gyengítése és így tovább.⁷⁶ Az osztálystruktúra 1972-től a következőképpen nézett ki:

III/I-1. osztály: hírszerzés az USA és nemzetközi szervezetek ellen

III/I-2. osztály: külföldi elhárítás

III/I-3. osztály: hírszerzés az NSZK ellen

III/I-4. osztály: hírszerzés a Vatikán, Izrael, az egyházi emigráció ellen

III/I-5. osztály: tudományos-műszaki hírszerzés

III/I-6. osztály: tájékoztatás, értékelés, elemzés

III/I-7. osztály: hírszerzés és bomlasztás az emigráns szervezetekben

III/I-8. osztály: illegális rezidentúrák és hírszerzők foglalkoztatása

III/I-9. osztály: dokumentációk és okmányok készítése

III/I-10. osztály: személyi ügyek, kiképzés, módszertan

III/I-11. osztály: hírszerzés harmadik országokban és hazai bázison

III/I-12. osztály: összeköttetési, nyilvántartási, pénzügyi, stb. feladatok

III/I-13. osztály: rejtjelfejtés, rejtjelezés, Országos Rejtjelközpont

⁷⁵ BM III. Főcsoportfőnökség 1962. november 14-i ügyrendje. ÁBTL 4.2. 10-24/4/1963. A belügyminiszter helyettesének 004/1963. sz. utasítása, 1963. február 12.

⁷⁶ Uo.

III/I-X önálló osztály: operatív összeköttetés szervezése

III/I-Y önálló osztály: külképviseletek, hírszerző rezidentúrák biztonságtechnikai védelme⁷⁷

A **III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökség** feladata volt, hogy felderítse és leleplezze a NATO országok hazánkban működő követéségei és külképviseleti szervei fedése alatt működő hírszerző szervek és rezidentúrákat és ügynökeiket. A III/I. csoportfőnökséggel közösen az ellenséges hírszerző rezidentúrákba beépüléseket szervezett, és a „legális behatolási csatornák” ellenőrzésével meg kellett akadályoznia, hogy az „imperialista” hírszerzőszervek és ügynökeik a legális be- és kiutazási lehetőségeket felhasználva a magyarországi itt tartózkodásukat kém, diverzáns tevékenységek megszervezésére használhassák fel.⁷⁸ A kémelhárítás osztálystruktúrája 1972-től a következőképpen alakult:

III/II-1. osztály: elhárítás az USA és egyes latin-amerikai országok hírszerzésével szemben

III/II-2. osztály: elhárítás az NSZK és Ausztria hírszerzésével szemben

III/II-3. osztály: elhárítás a többi európai NATO-ország és semleges államok hírszerzésével szemben

III/II-4. osztály: elhárítás a közel- és távol-keleti országok hírszerzésével szemben, magyarországi ösztöndíjasok között

III/II-5. osztály: határon túli operatív intézkedések

III/II-6. osztály: hadiipar, közlekedés, hírközlés, hatóságok és minisztériumok preventív védelme

III/II-7. osztály: elhárítás a nemzetközi együttműködés területeken

III/II-8. osztály: elhárítás az idegenforgalom területén és az amnesztiával hazatértek között

III/II-9. osztály: elemzés, értékelés, tájékoztatás

77 Bővebben: Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve*, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 79-80.

78 BM III. Főcsoportfőnökség 1962. november 14-i ügyrendje. A belügyminiszter helyettesének 004/1963. sz. utasítása, 1963. február 12. ÁBTL 4.2. 10-24/4/1963.

III/II-10. osztály: nemzetközi együttműködés, elhárítás harmadik országban

III/II-11. osztály: hírösszeköttetés, operatív nyilvántartás, ellátmány⁷⁹

A **III/III. (Belső Reakció és Szabotázselhárító) Csoportfőnökség** a klasszikus értelemben vett „hazai ellenség” elleni elhárítás szerve volt és már a korábban is végzett állambiztonsági feladatokat látta el. A III/III. Csoportfőnökség elsődleges feladata a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi, gazdasági viszonyainak megdöntésére készülő ún. belső ellenséges elemek tevékenységének felderítése, megszakítása, esetleges külföldi kapcsolatainak megállapítása és felgöngyölítése volt. Tulajdonképpen a III/III-as Csoportfőnökség feladatkörén mutatkozott meg leginkább az egész Kádár-kori állambiztonsági doktrína újdonsága, az hogy előtérbe került a politikai jellegű bűncselekmények elkövetésének megelőzése, az ellenséges erők bomlasztása, elszigetelése és a „megtévedt elemek” leválasztása. A Rákosi-korszak államvédelme nem a megelőzésre, a – legtöbbször persze el sem követett – bűncselekmények elkövetésének megakadályozására, hanem a (vélt) tettek megbüntetésére koncentrált. Kádár az 1963 folyamán meghirdetett amnesztiával párhuzamosan nem kívánta a bosszú, a terror, a totális elhárítás rendszerét fenntartani, állambiztonsági koncepciója a társadalom belenyugvásának, beletörődésének elősegítésére, az esetleges elégedetlenkedők meggyőzésére, a politikai jellegű ellenállás kialakulásának megelőzésére koncentrált. A belső reakció és szabotázselhárítás osztálystruktúrája 1972-ben az alábbiak szerint nézett ki:

III/III-1. osztály: elhárítás az egyházakban, szektákban, volt szerzetesek között, emigráns szervezetekben (a III/I. Csoportfőnökséggel együtt)

III/III-2. osztály: elhárítás az ifjúság körében (egyetemek, főiskolák, ifjúsági klubok, galerik, stb.)

79 Bővebben: Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945–1990. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve*, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 79–80.

III/III-3. osztály: a társadalomra veszélyesnek tekintett személyek tevékenységét ellenőrző osztály, az „F” (Figyelő) dossziés személyek, volt politikai foglyok, röpcédulázók, falfirkálók, stb. ellenőrzése, nyilvántartása, elhárítása

III/III-4. osztály: kulturális terület védelme

III/III-A önálló alosztály: a párt és a kormány vezetőinek operatív védelme

III/III-B önálló alosztály: elemzés, értékelés, tájékoztatás⁸⁰

A **III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség** feladat volt megszervezni az elhárító munkát a Honvédelmi Minisztérium, a Határőrség és Belső Karhatalom szerveinél, csapatainál, objektumainál. További fő tevékenysége a Magyar Népköztársaság fegyveres erejének védelme a „belső ellenforradalmi erők” és az „imperalista” beavatkozási kísérletek ellen. Felderítette és feldolgozta a fegyveres testületekben „rejtőzködő” ellenséges elemek szervezkedéseit, megszervezte a hazaárulók, szökevények elfogását, valamint részt vett a hadgyakorlatok, katonai tevékenységek biztosításában is. Az osztálystruktúra felépítése 1972-től az alábbiak szerint alakult:

III/IV-1. osztály: elhárítás a Magyar Néphadsereg (MN) Vezérkara központi szervei és alárendelt alakulatai, valamint a minisztériumok katonai vonatkozású területein

III/IV-2. osztály: elhárítás a Honvédelmi Minisztérium központi szerveinek, fegyvernemi főnökségeinek és az ezeknek alárendelt intézmények és csapatok területein

III/IV-3. osztály: elhárítás az 5. Hadsereg területén

III/IV-4. osztály: elhárítás a légvédelem területén

III/IV-5. osztály: elhárítás a 3. Hadtest területén

III/IV-6. osztály: elhárítás a hátországi parancsnokságok területén

III/IV-7. osztály: elhárítás a Határőrség területén

Értékelő, elemző, adatfeldolgozó és propagandaosztály: operatív nyilvántartás, értékelés, tervezés

80 Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945–1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 85.

Önálló koordinációs alosztály: szökött katonák és polgári alkalmazottak körözése, központi ellenőrzések tervezése és végrehajtása

Önálló hadszíntérelőkészítő alosztály: hírszerzés a Magyar Néphadsereg várható alkalmazási területein (Olaszország, Ausztria)

Önálló szervezési, mozgósítási és híradó alosztály: a katonai elhárítás felkészítése harckészültség esetére.⁸¹

A III/V. (Operatív Technikai) Csoportfőnökség technikai eszközökkel segítette az állambiztonsági szervek munkáját. A rádióelhárító, rádiólehallgató szolgálatot megszervezte és végezte a rejtjelfejtési feladatokat, ellátta az Országos Rejtjel Központ funkcióját is. Az operatív osztályok igényei alapján külső figyelmet és a postai küldemények ellenőrzését végezte, valamint környezettanulmányokat készített. A III/V. Csoportfőnökség 1972-től az alábbi osztálybeosztásban működött:

III/V-1. osztály: lehallgató eszközök beépítése, kiemelése, üzemelése, zártechnikai munkálatok, fényképészet, fotótechnika

III/V-2. osztály: vegyészet, nyomdatechnika, okmánykészítés

III/V-3. osztály: operatív-technikai eszközök karbantartása és üzemeltetése

Önálló értékelő, elemző, ellenőrző alosztály: a csoportfőnökség munkájának tervezése, ellenőrzése

Önálló írásszakértői csoport: írásszakértői vizsgálatok végrehajtása, igazságügyi szakértői vélemények készítése

Gazdasági alosztály: a csoportfőnökség pénzügyi, költségvetési kérdéseinek intézése⁸²

A III. Főcsoportfőnökség az 1963-as ügyrend szerint hat önálló osztállyal kezdte meg működését. A III/1. (Vizsgálati) Osztály országos hatáskörrel folytatott vizsgálatokat az államellenes, béke- és emberiség ellenes, valamint a társadalmi tulajdon elleni,

81 Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 85.

82 Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 86.

illetve a katonai büntettekben. A börtönökben fogva tartott politikai elítéltek közötti elhárítást, valamint a vizsgálati munka egységesítését, összehangolását végezte a megyei politikai osztályokkal közösen. A III/2. (Operatív Nyilvántartó) Osztály azokat a személyeket tartotta nyilván, akiket a főcsoportfőnökség szervei államellenes tevékenység miatt köröztek, ellenőrzés alatt tartottak, valamint őrizte a beszervezett ügynökséget, azok kapcsolatait és a K- és T-lakások tulajdonos adatait, anyagait és a főcsoportfőnökség fontos és bizalmas ügyiratait. a III/3. (Útlevél) Osztály feladata volt a magyar állampolgárok hivatalos és magánjellegű útlevéltrejelmeinek, valamint az útiokmányok kiadása, a kivándorlási kérelmek elbírálása, engedélyezése. A külföldön tartózkodó magyar állampolgárok útlevelügyeit intézte és véleményezte a visszahonosítási kérelmeket és döntött a véglegesen hazatelepülni szándékozó magyar állampolgár ügyében is. A III/4. (Tájékoztató, Értékelő-, Nemzetközi Kapcsolatok) Osztálya a párt, a kormány és a BM vezetői részére rendszeres időközönként a külső és belső ellenség tevékenységéről készített összefoglalókat, tájékoztatókat. Elemezte, értékelte az ellenséges tevékenységek irányát, módszerét, taktikáját. Összegyűjtötte, értékelte és továbbította a „baráti szocialista országok” állambiztonsági szerveitől érkező, illetve azokat érdeklő információkat. Az együttműködések, megállapodások előkészítésében is részt vett. A III/5. (Felügyeleti) Osztály segítette a parancsok, utasítások végrehajtásának megszervezését, és végezte a megyei politikai osztályok ellenőrzését is, de a központi szervek beszámoltatását is előkészítette, kontrollálta. A III/6. (Személyzeti) Osztálya párt által előírt káderpolitika megvalósításában vett részt, a hatásköri lista alapján előterjesztette a kinevezéseket, a vezetői megbízásokat, leváltásokat, elbocsátásokat, áthelyezéseket, soros és rendkívüli előléptetéseket, kitüntetéseket, dicsérteket és így tovább.⁸³ Az 1972-es átszervezés után az önálló osztályok – alosztályi felsorolásban – rendszere az alábbiak szerint módosult:

83 BM III. Főcsoportfőnökség 1962. november 14-i ügyrendje. A belügyminiszter helyettesének 004/1963. sz. utasítása, 1963. február 12. ÁBTL 4.2. 10-24/4/1963.

III/1. Vizsgálati Osztály

III/1-A alosztály: vizsgálatok lefolytatása kémelhárítási ügyekben

III/1-B alosztály: vizsgálatok lefolytatása belső reakció elhárítási ügyekben

III/1-C alosztály: vizsgálatok lefolytatása katonai ügyekben

III/1-D alosztály: értékelés, elemzés, nyilvántartás

III/1-E alosztály: jogi véleményadás, állásfoglalás

III/1-F alosztály: börtönelhárítás, fogdaügynöki hálózat működtetése

III/1-G alosztály: őrszolgálat

Anyagi, pénzügyi csoport: a fogva tartottak értékeinek és a bűnjeleknek a kezelése

III/2. Operatív Figyelő és Környezettanulmányozó Osztály

III/2-A alosztály: ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek figyelése, elsősorban az USA elhárítási vonalán

III/2-B alosztály: ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek figyelése, elsősorban az NSZK elhárítási vonalán

III/2-C alosztály: ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek figyelése, elsősorban a belső reakció elhárításának vonalán

III/2-D alosztály: ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek figyelése a NATO-tagállamok és más „kapitalista államok” diplomatái között

III/2-E alosztály: konspirált környezettanulmányok készítése

III/2-F alosztály: külképviseletek épületeinek védelme, illetve operatív figyelése

III/2-G alosztály: a figyelést és környezettanulmányozást elősegítő technikai és álcázó eszközök biztosítása

III/2-H alosztály: elemzés, értékelés, nyilvántartás

III/2. Gépjárműcsoport és garázs: a figyeléshez használt gépkocsik szerelése, álcázása

III/2. Gazdasági csoport: pénzügyi, költségvetési kérdések.

III/3. „K” Ellenőrzési Osztály

III/3-A alosztály: postai küldemények ellenőrzése, az ellenséges anyagok terjesztőinek felkutatása

III/3-B alosztály: disszidens táborokba irányuló, illetve onnan érkező postaforgalom ellenőrzése

III/3-C alosztály: postai küldemények bontása, visszazárása, fotózás, technikai feladatok, kémiai és fizikai vizsgálatok

III/3-D alosztály: a szoroson figyeltetett személyek küldeményeinek ellenőrzése, másolása, a „kapitalista” országok Budapesten működő képviselői postaforgalmának ellenőrzése

III/3-E alosztály: elemzés, értékelés, koordinálás

III/3-F alosztály: az ellenőrzött személyek és szervezetek küldeményeinek ellenőrzése és kiemelése a postai intézményekben.

III/4. „X” Ellenőrzési Osztály

III/4-A alosztály: tájékoztatás, továbbképzés, instruktori feladatok a megyei szervek 3/a és 3/e. rendszabályai felett

III/4-B alosztály: idegen nyelvű, telefon- vagy lakás lehallgatás során szerzett anyagok feldolgozása, fordítása

III/4-C alosztály: a telefon- vagy szoba lehallgatás során keletkezett magyar nyelvű anyagok feldolgozása

III/4-D alosztály: magyar nyelvű anyagok feldolgozása

III/4-E önálló csoport: a feldolgozó osztályok kérése alapján telefon- és lakáslehallgatási vonalak figyelése, rögzítése.

III/5. Rádióelhárítási Osztály

III/5-A alosztály: ellenséges hírszerző szervek rádióközpontjának és rádiós ügynökeinek felderítése

III/5-B alosztály: értékelés, iránymérés, nyilvántartás

III/5-C alosztály: a Magyarországra behatolt rádiós ügynökök és rádióállomások elhárítása

III/5-D alosztály: a „kapitalista” országok rejtjeles rádió- és telexforgalmának lehallgatása

III/5-E alosztály: a rádió lehallgatás technikai eszközeinek biztosítása

A **III/6. Személyzeti Osztályt** két - sorszám nélküli - szervezeti egység alkotta: a Személyzeti alosztály, amely a személyzeti kérdéseket, míg a Kutató csoport, amely az állambiztonsági szervek személyi állományának utánpótlását intézte.⁸⁴

84 Bővebben: Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlatja, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 87-88.

A BM III. főcsoportfőnökség szervezetének újabb módosítására 1979-ben került sor, ez azonban csupán az önálló osztályoknál jelentett némi módosulást. A III/4. „X” Ellenőrzési Osztály elnevezése Operatív-Technikai Ellenőrző és Információt Feldolgozó Osztályra változott, de az osztály feladatköre, funkciói nem változtak. Az Országos Rejtjelközpont (korábban: III/I-13. Osztály) önállósult (BM III/7. Osztály) és önálló lett az Operatív Rövidhullámú Rádiószolgálati Osztály (BM III/6. Osztály) is.⁸⁵

Közvetlenül a rendszerváltás előtt, 1989-ben a központhoz öt csoportfőnökség, öt önálló osztály, valamint egy titkárság és egy személyzeti osztály tartozott, az elhárítás területi szervei a budapesti és a 19 megyei rendőr-főkapitányságon tevékenykedtek. A szervezet egyszemélyi felelős vezetője továbbiakban is a III. Főcsoportfőnök, a belügyminiszter állambiztonsági helyettese volt.⁸⁶

A BM III/I. Csoportfőnökség 12 osztályt és négy önálló alosztályt (utóbbiak közül a III/I-D alosztályt 1989 folyamán állították fel) foglalt magában. Ezek között osztották meg a külpolitikai, gazdasági, műszaki-tudományos információk megszerzésének feladatát, a nyugati titkosszolgálatokkal szembeni felderítést, valamint a magyar emigráció soraiban folytatott hírszerzést és a tőkés országokban működő magyar külképviseletek, kolóniák védelmét. A kémelhárítást országosan koordináló BM III/II. Csoportfőnökség 1989-ben 13 osztállyal és egy önálló alosztállyal rendelkezett. Az itt dolgozó állomány feladata volt a nyugati kémek felderítése, leleplezése, félrevezetése az országhatárokon belül és ún. „támadólagos” módon külföldön. Munkájuk a kiemelt népgazda-

85 A belügyminiszter 26. sz. parancsa a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség ügyrendjének kiadásáról és a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség ügyrendje. 1979. november 12. ÁBTL 4.2. II. sorozat 10-22/26/1979. Bővebben: Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945–1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 88.

86 A rendszerváltás közvetlenül megelőző időszak magyar állambiztonsági szerveinek utolsó szervezeti felosztásáról, valamint működésének körülményeiről részletesen tájékoztat Müller Rolf és Takács Tibor alábbi dokumentumkötete, kutatásuk eredményeire az alábbiakban nagy mértékben támaszkodtam.

sági ágazatokon túl kiterjedt a közlekedésre, az idegenforgalomra, a katonai objektumok környezetének és az államtitkoknak a védelmére. A hazai ellenzék megfigyelését, ellenőrzését a BM III/III. Csoportfőnökség hét osztályának és egy önálló alosztálynak kellett ellátnia, országosan összefognia. Az egyházak, az ifjúság és a kultúra, mint elhárítási területek, kiemelt figyelmet kaptak, csakúgy, mint az ellenzék hangadó személyei, mértékadó csoportjai. A csoportfőnökség feladatai közé tartozott még, a BM Kormányórséggel szoros együttműködésben, a magyar és külföldi párt- és állami vezetők operatív biztosítása is. Hét osztály dolgozott a BM III/IV. Csoportfőnökségen. A katonai elhárításnak a Magyar Néphadsereg (MN) szárazföldi erőinél, repülő csapatainál, légvédelménél, a BM Határórségnél és a Honvédelmi Minisztérium (HM) intézményeinél kellett leleplezni a külföldi hírszerző szervek megbízásából tevékenykedőket, és megakadályozni az állomány soraiban az „ellenséges” nézetek terjedését. Az operatív technikákkal kapcsolatos teendőket a BM III/V. Csoportfőnökség hat osztálya és két önálló alosztálya végezte. A szervezet felelt a telefon- és a lakáslehallgató készülékek telepítéséért, működtetéséért, a vegyi és fotótechnikai munkák elvégzéséért, fedőokmányok elkészítéséért, üzemeltette a párt- és a kormányzati titkosított hír-összeköttetési rendszerét. A csoportfőnökséghez tartozott minden technikai fejlesztéssel összefüggő kutatási, gyártási tevékenység.

A III. Főcsoportfőnökségen belül most már nem hat, hanem csak öt önálló szervezeti egység működött. A BM III/1. (Vizsgálati) Osztály folytatta le a nyomozásokat az állambiztonsági ügyekben, amelybe beletartozott a fogvatartottak közötti operatív felderítés is.⁸⁷ A magyar és külföldi állampolgárok megfigyelését és a titkos környezettanulmányok készítését a BM III/2. (Operatív Figyelő és

87 A BM III/1. Osztályát az ORFK I-3. Osztályával vonták össze, így jött létre az ORFK önálló Vizsgálati Osztálya. A belügyminiszter 19/1989. sz. parancsa a BM ORFK szervezetének módosításáról, 1989. november 1. ÁBTL 4.2 10-22/19/1989. Bővebben: Müller Rolf (2010): Zárójelentés: a magyar állambiztonság szervezete és működése 1989-ben. In Müller Rolf - Takács Tibor (szerk.): Szigorúan titkos'89. A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolóí. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 11-12.

Környezettanulmányozó) Osztály látta el, amely emellett közreműködött fontosabb katonai csapatmozgások operatív védelmében, a budapesti (kapitalista) külképviseletek ellenőrzésében. A BM III/3. (K-ellenőrző) Osztály feladata volt a postaforgalom ellenőrzése, az ellenségesnek minősített küldemények kiemelése. Az arra jogosult vezetők az állambiztonsági és bűnüldözési szempontból fontos objektumok, személyek csoportok, kapcsolataik titkos megfigyelését, lehallgatását a BM III/4. (Operatív-technikai Ellenőrző és Információt Feldolgozó) Osztálytól kérhették. Az osztály a megszerzett adatokat értékelés és feldolgozás után megküldte a kérelmezőnek, illetve egy országos nyilvántartásban tárolta. Az ellenséges hírszerzés rádiós ügynökeinek felderítése a BM III/5. (Rádió Elhárítási) Osztályhoz tartozott. Itt nemcsak az ügynökgyanús rádióközpontokat, de az iskolai kiképző, kísérleti és egyéb, ismeretlen adásokat is figyelték, valamint lehallgatták a nyugati külképviseletek hírközleményeit. A rövid hullámú sáv tartomány ellenőrzése során együttműködtek más szocialista társ-szervekkel is.⁸⁸

A Budapesti Rendőr-főkapitányságon és az egyes megyékben működő állambiztonsági részlegek belső felépítése alapján véve megfelelt a központi szervezeti rendszernek, hiszen a fővárosi és vidéki elhárítók a főcsoportfőnökség szakmai irányításával, azaz a Belügyminisztérium „*irányító, segítő és ellenőrző munkája mellett*” tevékenykedtek. Emellett jogosultak voltak a hatáskörükbe utalt kérdésekben önállóan intézkedni, vagyis előzetes ellenőrzést és bizalmas nyomozást, illetve büntetőeljárást lefolytatni. Természetesen ezekről folyamatosan tájékoztatniuk kellett az illetékes központi szerv vezetőjét. Az egyes területi elhárító szolgálatok élén a főkapitány állambiztonsági helyettese állt, hozzá tartozott egy állambiztonsági törzs, ahová általában be volt osztva egy értékelő-tájékoztató tiszt (mint kiemelt főelőadó), egy operatív nyilvántartásért felelős előadó, illetve egy titkárnő és egy gépíró. A

88 Bővebben: Müller Rolf (2010): Zárójelentés: a magyar állambiztonság szervezete és működése 1989-ben. In Müller Rolf - Takács Tibor (szerk.): Szigorúan titkos'89. A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolóí. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 11-12.

BRFK-n önálló III/A (Értékelő, Tájékoztató és Nyilvántartó) alosztály működött.

A rendőr-főkapitányságok állambiztonsági tevékenységének két súlyponti területe volt: a kémelhárítás és a belsőreakció-elhárítás, s ezt a szervezeti felépítés is tükrözte: mindenhol egy-egy osztály lett beállítva az ilyen típusú feladatok ellátására. A III/II. osztályok kémkedési ügyekben bizalmas nyomozást csak a csoportfőnök jóváhagyásával és az illetékes központi osztályokkal történt egyeztetés alapján és irányításuk mellett folytathattak. Kötelesek voltak ellenőrizni a megye területén élő olyan külföldieket, akikről feltételezték, hogy kémtevékenységet folytathatnak és a lakosság olyan csoportjait, akik a kémszervezetek potenciális bázisaként jöhettek szóba. Biztosítaniuk kellett a hadiipari objektumokat, vasúti közlekedést, a postát, a titkos objektumok (magyar és szovjet katonai egységek, kormányobjektumok) környezetét, továbbá az államtitok-védelmet. Megfigyelték az amnesztiával hazatért ellenséges tevékenységgel gyanúsíthatókat, a Központi Kémelhárítási Adattárban (KKA) szereplő beutazókat.

A feladatokat általában egy A és egy B alosztály között osztották meg, ám voltak területi eltérések: Győr-Sopronban C alosztály is működött,⁸⁹ Tolna megyében pedig külön alosztály végezte, Pakson, az atomerőmű védelmében a kémelhárító munkát.⁹⁰ A megyeieknél jóval tagoltabb volt a főváros kémelhárításának szervezete: a BRFK III/II-1. Osztály az ún. népgazdaság-védelmi feladatokat látta el, és A, illetve B alosztályra tagolódott, míg a III/II-2. (Idegenforgalmi) Osztályhoz három (A, B, C) alosztály tartozott, amelyek a budapesti utazási irodák, szállodák mellett a katonai objektumokkal, a disszidáló és a hazatérő budapesti lakosokkal, illető-

89 A Győr-Sopron megyei állambiztonsági szerv emlékeztetője az 1989. június 30-i állambiztonsági-helyettesi vezetői értekezletről. 1989. július 19. ÁBTL 1.11.1 45-47/7/89.

90 A Tolna megyei állambiztonsági szerv emlékeztetője vezetői értekezletről, 1989. június 5., illetve uo. 45-56/2/89. A vezetői értekezletek 1989. évi munkaterve. 1989. február 8. ÁBTL 1.11.1 45-56/4/89.

leg a jugoszláv és a román titkosszolgálatokkal kapcsolatos felderítéssel foglalkoztak. 1988. január 1-je után a BRFK III/II-2-A alosztályon terrorelhárítási vonal is működött.⁹¹

A belsőreakció-elhárítás esetében a csoportfőnökség közvetlen irányítása alá tartozott az egyházi, a kulturális és ifjúsági elhárítás, továbbá az államellenes tevékenység megelőzésére irányuló munka. Saját hatáskörben feladatuk volt a galerik, a nyugati rádióadókkal levelezők, a külföldön munkát vállalók, az F-dossziés személyek, a „veszélyes” politikai elítéltek, a jobboldali pártok tagjainak, az ellenforradalmárok, a háborús bűncselekmények teteseinek szemmel tartása, illetve a röpcédulázók, a falfirkálók, a névtelen levélírók, a zászlótépők és az emlékműrongálók személyazonosságának felderítése.

Az 1989-es év változásai mind a III/II., mind a III/III. osztályokat az ún. vonalas munkaszervezés folyamatos feladására kényszerítették. Nemcsak a központban, de a megyékben is a szolgálatot több helyen átszervezték, szinte mindenhol egy-egy témakörre, célra orientált csoportokat alakítottak ki. Szolnok megyében összevonták a katonai és az idegenforgalmi vonalat,⁹² Borsod-Abaúj-Zemplénben a kémelhárításon belül létrehoztak egy felderítő és egy feldolgozó alosztályból álló részleget. Csongrádban egy (a román hírszerzéssel kapcsolatos) X-300-as és egy terrorelhárító csoportot állítottak fel, a belső elhárításon belül pedig két alosztályt alakítottak ki, egyet a nemzeti és egyet a polgári radikális alapon álló szélsőségesek ellenőrzésére. Szabolcs-Szatmár megyében is megszervezték egy, a román titkosszolgálatokkal kapcsolatos feladatok ellátására specializálódott 5 fős csoportot.

A területi állambiztonsági munka harmadik legjelentősebb feladata a hírszerzés volt, azonban a III/I. Csoportfőnökségnek nem minden kapitányságon voltak területi szervei. 1989-ben önálló

91 A Budapesti Rendőr-főkapitányság III/II-2-A alosztályának jelentése az 1987. december 14-i főkapitányi értekezleten hozott döntés alapján, a terrorcselekmények elhárításával összefüggésben jelentkező feladatok végrehajtásáról. 1989. november. ÁBTL 1.11.1 45-60/18/88.

92 A Szolnok megyei állambiztonsági szerv emlékeztetője az 1989. szeptember 22-i főkapitány-helyettesi vezetői értekezletről. 1989. szeptember 28. ÁBTL 1.11.1 45-55/12/89.

III/I. (Hírszerző) alosztályok a BRFK-n, Baranya, Borsod, Csongrád, Győr-Sopron, Pest, Vas és Veszprém megyékben bizonyosan működtek, ám ott is csak kis létszámmal, mivel a külföldre irányuló információszerző munka hangsúlyos részét a központ végezte.

A vizsgálati feladatokat néhol alosztályi, de egyre több megyében 1989-ben már csak csoport szinten végezték. Az állambiztonsági vizsgálati szerveket a rendőr-főkapitányságok (Bűnügyi) Vizsgálati Osztályai vették át.

Az operatív figyelés és környezettanulmányozás megszervezése vidéken egészen sajátos volt. A központi III/2. Osztálynak ugyanis csak egy megyei szerve volt: a Győr-Sopron megyében lévő III/2. alosztály, amely viszont nemcsak a saját területén, hanem Komárom, Veszprém, Vas és Zala megyékben is végrehajtott megfigyelési akciókat (az ottani főkapitányok és állambiztonsági helyettesek kérésére). A BM III/2. Osztály szakfelügyelete alá tartoztak még a Baranya, Borsod, Csongrád és Hajdú-Bihar megyei rendőr-kapitányságokon szolgálatot teljesítő, T-állományú környezettanulmányozó operatív tisztek.

A BM III/IV. Csoportfőnökségnek nem voltak területi szervei, mivel ők a honvédségi objektumokban foglalkoztatták az operatív állományukat, a laktanyákon és egyéb bázisokon kívüli katonai jellegű elhárítás pedig a helyi III/II. osztályok feladata volt. Nem képviseltette magát a rendőr-főkapitányságokon a BM III/5. Osztály sem.⁹³

A legutolsó, a vizsgált korszakba lezajlott szervezeti átalakulás az 1990. évi X. törvény nyomán következett be. A jogszabály az állambiztonsági feladatokat a BM helyett az újonnan felállítandó nemzetbiztonsági szolgálatokra ruházta át. Ezzel a BM III/III. Főcsoportfőnökség jogutód nélkül megszűnt, míg a többi (hírszerzés, kémelhárítás, katonai elhárítás, operatív technika) a későbbiekben létrehozott Információs Hivatal, Nemzetbiztonsági Hivatal,

93 Bővebben: Müller Rolf (2010): Zárójelentés: a magyar állambiztonság szervezete és működése 1989-ben. In Müller Rolf - Takács Tibor (szerk.): Szigorúan titkos'89. A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolói. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 12-15.

Katonai Felderítő Hivatal, Katonai Biztonsági Hivatal és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat vette át.⁹⁴ A III. Főcsoportfőnökség központi szervei 1989-ben:

BM III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökség szervei és feladatkörei

III/I-1. Osztály: amerikai vonal

III/I-2. Osztály: külső elhárítás

III/I-3. Osztály: nyugat-európai vonal

III/I-4. Osztály: operatív biztonságtechnika és összeköttetés

III/I-5. Osztály: műszaki-tudományos és gazdasági területek

III/I-6. Osztály: információfeldolgozás

III/I-7. Osztály: aktív intézkedések és emigráció

III/I-8. Osztály: illegális szolgálat kiképzése és irányítása

III/I-9. Osztály: illegális szolgálat dokumentációs feladatai

III/I-10. Osztály: személyzeti és kiképzési feladatok

III/I-11. Osztály: Kína és a harmadik világ vonala

III/I-12. Osztály: Országos Rejtjel Központ

III/I-A alosztály: anyagi, pénzügyi és technikai feladatok

III/I-B alosztály: hazai operatív bázissal kapcsolatos feladatok

III/I-C alosztály: igazgatási feladatok

III/I-D alosztály: (feladatköre nem ismert)⁹⁵

BM III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökség szervei és feladatkörei

III/II-1. Osztály: amerikai vonal

III/II-2. Osztály: nyugatnémet és osztrák vonal

III/II-3. Osztály: egyéb NATO-országok

III/II-4. Osztály: Közel- és Közép-Kelet, Ázsia

III/II-5. Osztály: határon túli támadólagos elhárítás

III/II-6. Osztály: ipari elhárítás

94 Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 89.

95 A hírszerzéssel foglalkozó osztályok feladatainak meghatározásához lásd: Tóth Eszter (2011): A politikai hírszerzés szervezettörténeti vázlat, 1950-1989. Forrás: http://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_2_toth_e.pdf (Letöltés ideje: 2020.01.15.), valamint Müller Rolf (2010): Zárójelentés: a magyar állambiztonság szervezete és működése 1989-ben. In Müller Rolf - Takács Tibor (szerk.): Szigorúan titkos'89. A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámoló. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 7-15.

- III/II-7. Osztály: közlekedési elhárítás
- III/II-8. Osztály: közgazdasági, kereskedelmi, pénzügyi vonal
- III/II-9. Osztály: kutatás, körözés
- III/II-10. Osztály: terrorelhárítás és idegenforgalmi vonal
- III/II-11. Osztály: tájékoztatási és gazdasági feladatok
- III/II-12. Osztály: rezidentúrák, K-vonalak, újságírók
- III/II-13. Osztály: terrorelhárítás
- BM III/II-A alosztály: államtitok-védelem

BM III/III. (Belső Reakció Elhárító) Csoportfőnökség szervei és feladatkörei

- III/III-1. Osztály: egyházi reakció elhárítás
- III/III-2. Osztály: ifjúságvédelem
- III/III-3. Osztály: ellenséges személyek, rendkívüli események
- III/III-4. Osztály: ellenséges ellenzék fő erői
- III/III-5. Osztály: kulturális terület
- III/III-6. Osztály: ellenséges propaganda elhárítása
- III/III-7. Osztály: jelentőszolgálat, nyilvántartás
- III/III-A alosztály: kormány- és pártvezetők operatív védelme⁹⁶

BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség szervei és feladatkörei

- III/IV-1. Osztály: HM-szervek elhárítása
- III/IV-2. Osztály: törzsosztály
- III/IV-3. Osztály: MN szárazföldi csapatok elhárítása
- III/IV-4. Osztály: MN légvédelmi és repülő csapatok elhárítása
- III/IV-5. Osztály: titkárság
- III/IV-6. Osztály: MN háttországi szervek és intézetek elhárítása
- III/IV-7. Osztály: elhárítás a BM Határőrség területén

BM III/V. (Operatív Technikai) Csoportfőnökség szervei és feladatkörei

- III/V-1. Osztály: operatív technikai rendszabályok beépítése, karbantartása
- III/V-2. Osztály: vegyi- és fotótechnikai kutatás, nyomdatechnika

⁹⁶ Az egyes III/III. osztályok alosztályainak feladatköreiről: Cseh Gergő Bendegúz (1999): A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945–1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999. Budapest Történeti Hivatal, 89.

III/V-3. Osztály: központi operatív technika javítása és üzemeltetése

III/V-4. Osztály: operatív technikai fejlesztés, gyártás

III/V-5. Osztály: nemzetközi titkosított kormány-összeköttetés

III/V-6. Osztály: pénzügyi, gazdasági, költségvetési, tervezési feladatok

III/V-A alosztály: értékelés, elemzés

III/V-B alosztály: gazdasági feladatok

II. A politikai rendőrség működése

Állambiztonsági eszközök és módszerek

Az egész korszakra jellemzően megállapíthatjuk, hogy az állambiztonsági eljárások alapvetően egymást követő három fázisban történtek. Ezek az alábbi szakaszok voltak: előzetes ellenőrzés, bizalmas nyomozás és végül az ügyek realizálása vagy megszüntetése. Az előzetes ellenőrzés célja az adatszerzés, adatpontosítás volt, amelyhez nyilvános és operatív nyilvántartásokat, különböző adattárakat (lakcímnnyilvántartó, KEOKH adattár, stb.) használhatták fel, illetve környezettanulmányokat készítettek. A második szakasz a bizalmas nyomozás, amikor a bizonyítékok beszerzése volt az elsődleges cél. Ekkor már használhattak operatív rendszabályokat, technikákat, fedett akciókat is. Ilyenek voltak a K-ellenőrzés (postai levélforgalom célzott szűrése), operatív akciók (pl. titkos házkutatás), telefon lehallgatás (3/a-rendszabály) és lakás lehallgatás (3/e „labda” rendszabály), a célszemélyek titkos vagy nyílt (agresszív) követése és mozgásuk rögzítése, dokumentálása, titkos („leplezett”) őrizetbe vétel, legenda (fedőtörténet) megalkotása, „csapdák”, kombinációk alkalmazása, operatív játszma lefolytatása (egyoldalú levelezés, fordított levelezés, „elaltatás”, perspektivikus beszerzés, visszafordítás, rádiós játszma, „vatta”, fogdaügynök, párhuzamos hálózat, tárgyi postaláda, személyi postaláda, önmegsemmisítő konténer) és így tovább. A harmadik, befejező szakasz az ügyek „realizálása” vagy megszüntetése volt. Ha a realizálás mellett döntöttek, akkor vagy büntetőeljárást indítottak, vagy megelőző (preventív) intézkedése-

ket (például szignalizáció) tettek, esetleg dezinformációs, vagy lejárató (kompromittáló) szándékkal információkat terjesztettek, amely elsősorban az ellenségesnek tekintett csoportok szétbomlasztását szolgálta.

A BM III. Főcsoportfőnökség területére vonatkozóan Galambos József főcsoportfőnök 1963 augusztusában egy átfogó konspirációs és biztonsági szabályzatrendszerrel dolgoztatott ki, amelyet aztán a 80-as évek elején megismételtek. A szabályzat az operatív eszközök felhasználásának és védelmének céljából, az állomány konspirációs fegyelmének megszilárdítása miatt lett kiadva és az ügynökség (hálózati személyek), a vizsgálati eljárás, a figyelés és környezettanulmányozás, a K-ellenőrzés, az operatív technika és nyilvántartás, a titkos állomány, az írott dokumentáció, és az operatív akciók védelmét részletezte.⁹⁷ E szerint biztosítani kellett az ügynökség titkosságát, az ügynöki munka folyamán a jelölt kiválasztásától kezdve az adott operatív osztály vezetője határozhatta meg, hogy ki vehetett részt a jelölt tanulmányozásában, feldolgozásában, beszerzésében és a kapcsolattartásban. Az ügynök ún. B-dossziéjában vezetni kellett, hogy kiktől szereztek be a jelöltre vonatkozó információkat, kik tudtak az ügynökről, kik tekinthettek bele a B-dossziéba, az ügynökkel folytatott rendszeres, vagy alkalmankénti találkozási legendáját is le kellett fűzni a dossziéba, a konkrét feladatokat írásban kellett meghatározni a számára, valamint a telefonos kapcsolattartást a minimálisra kellett szorítani és így tovább. A konspiratív és a találkozási lakások (K és T-lakások) biztonsági helyzetének fokozása érdekében ezekben csak maximum négy-öt ellenőrzött, megbízható ügynökkel lehetett találkozókat lebonyolítani, továbbá a lakások B-dossziéjában

97 A belügyminiszter 0019. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági rendszabályzatának kiadásáról, 1963. augusztus 14. (A BM III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzata, 1963. augusztus 14.) ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-21/19/1963., valamint A belügyminiszterhelyettes 3. sz. parancs a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzatának kiadásáról. 1980. március 4. ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-24/3/1980.

is folyamatosan fel kellett jegyezni, az ott foglalkoztatott ügynökség tagjainak fedőnevét és B-dossziójának a számát.⁹⁸

Többféle hálózati kategóriát ismerünk, ezek közül az ügynök terhelő, kompromittáló adatok alapján, vagy anyagi ellenszolgáltatás fejében vállalta a titkos együttműködést, aki lehetett belső ügynök, őt ellenséges körből szervezték be, vagy utazó ügynök, akit „kölcsön adhatták” más állambiztonsági szervnek, lehetett ún. beszerző ügynök, aki a tipp személyt tanulmányozta, esetleg be is szervezte, vagy kutató, vagy felismerő ügynök, ő a kémek, összeesküvők felkutatását végezte és végül összekötő ügynök, akinek a feladata a másik ügynökkel való kapcsolattartásra szorított. Külön kategóriát képeztek az informátorok, akik olyan a rendszerhez lojális személyek voltak, akik a környezetükben és kapcsolataik körében végeztek felderítést. A rezidens pedig már több informátor irányítását is végezhetette.⁹⁹

A szabályzat leszögezte, hogy az állam biztonsága (állami és társadalmi rendje) elleni ellenséges tevékenység felderítését, megszakítását és leleplezését nyílt nyomozással (vizsgálattal) csak a BM III. Főcsoportfőnökség szervei végezheték. Az operatív feldolgozás (bizalmas nyomozás) során keletkezett összes anyagot az ügykezelési szabályok betartása mellett rendezetten, dossziéba varrva, tartalomjegyzékkel ellátva, sorszámozva, a szerv javaslatával együtt kellett – még a nyomozás elrendelése előtt – a vizsgálati szervek rendelkezésére bocsátani. A vizsgálati munka során a terheltet a vizsgálóján kívül más nem hallgathatta ki, továbbá fokozottan ügyelni kellett arra is, hogy az operatív feldolgozó munka során titkos eszközök, módszerek alkalmazásával szerzett dokumentumok a bírósági anyagokhoz ne kerülhessenek. A figyelés és környezettanulmány készítése során ügyelni kellett arra, hogy jóváhagyott terv nélkül a figyelést megkezdeni tilos

98 A belügyminiszter 0019. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági rendszabályzatának kiadásáról, 1963. augusztus 14. (A BM III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzata, 1963. augusztus 14.) ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-21/19/1963., valamint A belügyminiszterhelyettes 3. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzatának kiadásáról. 1980. március 4. ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-24/3/1980.

99 Uo.

volt. A figyelés megszervezését az adott osztálynak szolgálati jegyen kellett kérni. Feldolgozás alatt álló személy tíz napnál hosszabb időre történő figyelését – a konspiráció biztosítása érdekében – csak külön engedély alapján lehetett bevezetni. Előírás volt az is, hogy a III. Főcsoportfőnökség beosztottjai részére végzett figyelő munkába ők közvetlenül nem vehettek részt.¹⁰⁰

A K-ellenőrzés alkalmával az operatív osztályok felé megküldött K-ellenőrzési anyagokat csak az adott ügygel foglalkozó operatív tiszt vehette át, amit még aznap vissza kellett küldenie. K-ellenőrzésre szolgálati jegy ellenében lehetett kérést leadni, telefonon, személyesen nem. A K-ellenőrzési anyag jogi erejűvé tétele csak úgy volt lehetséges, ha az illetékes csoportfőnök által aláírt szolgálati jeggyel kérte az adott operatív osztály vezetője a vizsgálati osztály vezetőjét. Az operatív technika védelme érdekében az alkalmazott rendszabályok anyagába csak az ügygel foglalkozó operatív tiszt és az ellenőrzésre jogosult vezetők tekinthettek bele. Biztosítani kellett a fedőigazolványok, operatív célból készített dokumentumok, okmányok megfelelő nyilvántartását és felhasználásuk után történő visszaszolgáltatását is. A 3/a., a 3/e. rendszabályt igénybe vevő operatív beosztottak a rögzített anyagok meghallgatását csak az arra kijelölt fogadószobában végezhették el. A rejtjelkulcsok, kódok védelmét külön rendszabályok alapján végezték. Az operatív nyilvántartás esetében a legszigorúbb konspirációt kellett alkalmazni, a csoportfőnökségen és a megyei rendőrkapitányságok politikai osztályain a nyilvántartási anyagokat jól zárható, biztonságos páncélszekrényben kellett elhelyezni. Ezek mellett külön bejárattal egy ún. betekintő helyiséget kellett biztosítani. A nyilvántartó osztályon belül az egyes alosztályok egymás konkrét munkáját nem ismerhették meg. A nyil-

100 A belügyminiszter 0019. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági rendszabályzatának kiadásáról, 1963. augusztus 14. (A BM III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzata, 1963. augusztus 14.) ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-21/19/1963., valamint A belügyminiszterhelyettes 3. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzatának kiadásáról. 1980. március 4. ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-24/3/1980.

vántartásból származó adatokat telefonon közölni tilos volt, a megyei operatív szervek sürgős esetben rejtjelezve, géptávíron prioritáshoz juttathatták, amelyre a választ hasonló módon kellett továbbítani. Betekintésre csak az illetékes csoportfőnök által aláírt szolgálati jegy ellenében volt mód.¹⁰¹

A titkos (szigorúan titkos, titkos) állomány a BM (a főcsoportfőnökség) hivatalos épületeit, egészségügyi és kulturális intézményeit általában nem, illetve csak külön engedéllyel látogathatták meg. A fedett objektumokba járó, ott használt gépkocsik a BM épületei előtt nem parkolhattak. Az ún. polgári szervek fedése alatt lévő operatív körletek őrzése céljából a portási teendők ellátására fegyverviselési joggal rendelkező T-állományú tiszthelyetteseket kellett beállítani. Az SZT-állomány tagjaival való kapcsolattartást csak külön e célra szervezett titkos objektumokban lehetett lebonyolítani. Az operatív akciók megszervezése során – még a tervezés időszakában – dossziét kellett nyitni, amelyet az akció lefolytatása után le kellett zárni. Kezdetől fogva konspiráltan kellett az akciókat kezelni, az akció és a célszemély is csak fedőnévvel szerepelhetett az iratokban. Az operatív akciókat csak előzetes terv alapján volt szabad végrehajtani. Ebben pontosan fel kellett sorolni, hogy ki az egész akció, illetve kik az egyes részfeladatok végrehajtásának felelősei. Minden résztvevőnek csak annyit tudhatott az akcióról, amennyi feladatának végrehajtásához feltétlenül szükséges volt. Az akció végeztével pedig részletes értékelő jelentést kellett készíteni.¹⁰²

101 A belügyminiszter 0019. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági rendszabályzatának kiadásáról, 1963. augusztus 14. (A BM III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzata, 1963. augusztus 14.) ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-21/19/1963., valamint A belügyminiszterhelyettes 3. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzatának kiadásáról. 1980. március 4. ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-24/3/1980.

102 A belügyminiszter 0019. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági rendszabályzatának kiadásáról, 1963. augusztus 14. (A BM III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzata, 1963. augusztus 14.) ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-21/19/1963., valamint A belügyminiszterhelyettes 3. sz. parancsa a III. Főcsoportfőnökség konspirációs és biztonsági szabályzatának kiadásáról. 1980. március 4. ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-24/3/1980.

Az állami-és pártirányítás struktúrája

A pártállami időszak belügyminisztériumi (állambiztonsági) szerveinek koordinálása nem választható szét teljesen állami és pártirányítási struktúrákra, ezek egymással párhuzamosan, de még többször szorosan összefonódva jelentek meg. A Minisztertanács vonatkozó döntései, vagy a belügyminiszteri parancsok, utasítások és az MSZMP vezető testületeinek határozatai sokszor egymásra épültek és természetesen az állami szervek váltak a párdöntések végrehajtóivá. A hatalmi ágak megosztásának montesquieu-i elve teljes mértékben negligálva lett, helyette az „*állami mechanizmusban megvalósuló közönséges munkamegosztás*” tételét alkalmazták. Így bizonyos testületekben (pl. Honvédelmi Tanács, vagy az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya Koordinációs Bizottsága) egymás mellett szerepeltek a végrehajtó hatalom, a Minisztertanács képviselői (belügyi, honvédelmi tárca vezetői), vagy az igazságszolgáltatás legfőbb irányítói és az MSZMP vezető testületeinek pártfunkcionáriusai is. 1968 januárjából rendelkezünk egy viszonylag részletes leírással, amely a Honvédelmi Tanács (HT) felépítéséről, feladatairól tájékoztat. A Honvédelmi Tanácson belül a belügyi és igazságügyi osztály hatáskörébe a BM szervei, a Munkásórség, az Igazságügy Minisztérium, a Központi Döntőbíróság, a Legfőbb Ügyészség, a Legfelsőbb Bíróság, valamint a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság (KNEB) tartozott. A HT az MSZMP KB apparátusának feladatait látta el, biztosította az illetékességébe tartozó szervek apparátusának pártirányítását és ellenőrzését, kontrollálta a párt határozatai végrehajtását, javaslatokat, irányelveket dolgozott ki, rendszeresen tájékoztatta a HT, a PB, a KB Titkárság tagjait, valamint a KB-t a fontosabb eseményekről, és ellenőrizte a párt személyzeti politikájának érvényesülését is.¹⁰³ A pártvezetés valamint az igazságügyi és a belügyi szervek közötti koordinációt pedig az MSZMP KB

103 Javaslat a Honvédelmi Tanács osztályai munkarendjére, feladataira, 1968. január 16. MNL OL M-KS 288. f. 31/1. ó. e. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957-ben hozta létre a Honvédelmi Tanácsot és a 2/103/1957. számú határozatával kinevezte a HT tagjait. Elnöke Kádár János, tagja: Apró Antal, Münnich Ferenc, Révész Géza altábornagy és Biszku Béla belügyminiszter

KAO Koordinációs Bizottsága végezte, és ekkor is a párt és állami szervek (igazságügy, belügy) közös döntéshozó fórumáról beszélhetünk, amely 1957-től 1988-ig létezett, vezetője a KB adminisztrációs ügyekért felelős titkára, tagjai az KAO vezetője, a belügyminiszter, az igazságügy miniszter, a legfőbb ügyész és a Legfelsőbb Bíróság elnöke volt.¹⁰⁴

A pártirányítás feladata volt biztosítani, hogy az állambiztonsági szervek a párt irányvonalának megfelelően tevékenykedjenek. Ennek érdekében egy több elemből álló rendszert alakítottak ki, amelynek az összetevői alapvetően 1956 után formálódtak egy egymással szorosan összefüggő struktúrává, amely egészen az államszocialista rendszer utolsó napjáig többé-kevésbé változatlan formában fenn is maradt. Ennek része volt a párt vezető testületeinek határozatai, amelyek jellegüket tekintve kétféleképpen lehetnek: egyrészt olyanok, amelyek a pártirányítás kereteit, szereplőit, azok feladatait határozták meg, másrészt olyanok, amelyekben az egyes állambiztonsági szakmai területek (konkrét) tevékenységéről döntöttek. A politikai rendőrség és az MSZMP területi pártszervezeteinek tevékenységi körébe tartozó egyéb elemek (a parancsnokok beszámoltatása, a pártfegyelmi hatáskör, a pártvezetés felé történő tájékoztatási kötelezettség, a hatásköri listák, az állomány folyamatos oktatása, nevelése) szintén a pártkontrollt erősítették, csakúgy mint az olyan garanciális elemek kialakítása, amelyek határok közé szorították a politikai rendőrséget a pártfunkcionáriusokkal szemben történő intézkedéseik során. Egyes esetekben az úgynevezett közvetlen beavatkozás is a pártirányítás elemét képezhette, de ezt a jelenséget sajnos a legritkább esetben dokumentálták.¹⁰⁵

lettek. Bővebben: Forró János (2001): A Kádár-rendszer korszaka, 1956. november 1-jétől 1989-ig. (A rendőr-minisztérium). Fejezetek a Belügyminisztérium történetéből, 1956–1989. Budapest, BM Kiadó, 22.

104 Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1973. november 13-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5/623. ő. e. Bővebben: Révész Béla (2013): Alkotmányozás és állambiztonság. Alkotmányossá válási törekvések az állambiztonsági reformkonceptiókban, 1989–1990. AETAS, 4. sz. 63–100.

105 A korai Kádár-korszak állambiztonsági szerveinek pártirányításáról bővebben: Krahulcsán Zsolt (2013): A párt belügye. A politikai rendőrség és az

A konkrét állambiztonsági munkavégzés irányát is párthatározatokkal jelölték ki. (A „belső reakció”, vagy a „vallásos világnézet” elleni harcról stb), de előállhatott olyan helyzet is, hogy valamely belügyminiszteri parancs alapján dolgozta ki a politikai rendőrség pártszervezete az adott szakmai feladat „alátámasztására” szolgáló intézkedéseit.¹⁰⁶ Természetesen a párt központi szerveinek határozatai elsősorban a BM szakmai irányítását szolgálták, amelyek a szakmai vezetők részére közvetítették az MSZMP döntéseit, elvi szinten orientálták a szakmai (napi) munkát is, így tehát elméletileg minden belügyi dolgozót elértek, míg a pártszervezetek csak a politikai rendőrség párttag beosztottjait. Az állambiztonsági szervek munkáját alapvetően meghatározó MSZMP vezető testületi döntések, párthatározatok a belügyi pártszervek, alapszervek, pártcsoportok ülésein is megjelentek.¹⁰⁷

A tájékoztatás szorosan összefüggött a párt vezető szerveinek kezdeményező szerepével, azzal, hogy meghatározták a felderítendő célszemélyeket, mozgalmakat, illetve az állambiztonság által „szállított” információkat a párt felső vezetése felhasználta döntési mechanizmusában. Az információk birtokában pedig lehetővé vált a közvetlen beavatkozás az operatív munkába is.

Ugyanakkor az is megállapítható, hogy – a formális szabályozáson kívül – a párt és a politikai rendőrség vezetése közötti személyes kapcsolatok alapvetően meghatározták a párt és az állambiztonsági szervek viszonyát is, sőt a párt által irányított személyzeti politika volt a pártirányítás egyik leglényegesebb eleme. A pártellenőrzést az ott dolgozó párttagokon keresztül kívánták megvalósítani, mert a párttestületek nem utasíthatták (se közvetve, se közvetlenül) az állambiztonsági szerveket. A korszakban elfogadott nézet szerint a pártban csak a párt tagjaira vonatkozóan hoztak

MSZMP a korai Kádár-korszakban (1956–1962). Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó.

106 Jelentés a belső reakció elleni harc feladatairól, 1957. július 22. MNL OL M-KS 288. f. 5/33. ó. e., valamint Jelentés a belső reakció elleni harc néhány kérdéséről, 1960. június 21. MNL OL M-KS 288. f. 5/188. ó. e.

107 Bővebben: Krahulcsán Zsolt (2014): Hatalom/át/mentés. Az MSZMP és az állambiztonság a rendszerváltás évében. Forrás: www.hamvasintezet.hu/hatalom-at-mentes/ (Letöltés ideje: 2020.01.10.)

határozatot, így a tagok meggyőző erején és képességén múlt, hogy az elfogadott határozat végül valósággá vált-e. A párt hatalmának gyakorlását, befolyásának biztosítását szolgálták a személyi ügyek kézben tartása, amelyek közül az egyik leghatásosabb eszköz az úgynevezett hatásköri listák voltak. A különböző szintű pártszervek és pártszervezetek káderhatásköri, illetve véleményezési jogköri listái alkották a nómenklátúra-rendszert és meghatározták az egyes pozíciókba, funkciókba történő kinevezések, felmentések feletti rendelkezési jogosultságokat. Megállapítható, hogy az MSZMP BM pártszervei a személyi kérdések egész rendszerében fontos jogosítványokkal rendelkeztek.¹⁰⁸

A politikai rendőrség pártellenőrzésében a területi pártbizottságoknak, illetve azok első titkárainak (is) biztosítottak szerepet. A korszakban a területi pártszervek és a belügyi szervek pártszervezeteinek szerepe ugyan nőtt, de a területi pártbizottságok első titkárainak ellenőrző szerepe lényegesen gyengébbnek bizonyult, mint a központi szervek (KB AO) vagy a politikai rendőrség pártszervezeteinek kontrolláló tevékenysége. Az MSZMP 1962-ben elfogadott Szervezeti Szabályzata szerint: *„A fegyveres erőknél működő pártszervezetek a párt szervezeti szabályzata alapján tevékenykednek. A pártszervezetek munkáját a pártdemokrácia elveinek megfelelően, minden fokon választott pártszervek, az alapszervezeti vezetőségek és a pártbizottságok irányítják. [...] A fegyveres erők pártszervezetei mozgósítják a személyi állományt a harci és politikai kiképzési feladatok végrehajtására, a parancsok és katonai szabályzatok maradéktalan teljesítésére. A fegyveres erők pártszervezetei szoros kapcsolatot tartanak fenn a helyi pártbizottságokkal, rendszeresen tájékoztatják őket az egységeiknél folyó politikai munkáról.”*¹⁰⁹

108 Bővebben: Krahulcsán Zsolt (2013): A párt belügye. A politikai rendőrség és az MSZMP a korai Kádár-korszakban (1956–1962). Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – L’Harmattan Kiadó, 168–176.

109 Az MSZMP VIII. Kongresszusán elfogadott Szervezeti Szabályzat, 1962. november 20–24. Közli: Vass Henrik – Ságvári Ágnes (s. a. r.) (1973): A Magyar Szocialista Munkáspárt Határozatai és Dokumentumai, 1956–1962. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 619.

A Kádár-korszakban különbséget tettek az egyszerű állampolgárok és bizonyos párttiszséget viselő személyek ellen lefolytandó állambiztonsági eljárási rend között. Az adminisztratív intézkedések, vagyis olyan garanciális elemek beépítése a politikai rendőrség eljárásrendjébe, amely pártkontroll alá vette az állambiztonsági szervek pártfunkcionáriusok elleni bánásmódját, azt a célt szolgálta – és abból a félelemből fakadt – hogy meg kell védeni a párt magasabb funkcióiban lévő tagjait a politikai rendőrség esetleges zaklatásaitól, attól, hogy egyesek újból a Rákosi-korszak államvédelmi módszerei alapján a politikai rendőrséget használják fel politikai ellenfelük likvidálásához.

A magyarországi államszocializmus évtizedeiben összesen négy PB-határozat foglalkozott a BM és szervei pártirányításával és pártellenőrzésével. Az 1956-os forradalom előtt (1954-ben, illetve 1956-ban), valamint a forradalom leverése után 1957-ben, majd 1967-ben, utóbbi végül 1989-ig maradt érvényben.¹¹⁰ Megállapítható, hogy alapvető, lényegi változás 1954 és 1967, illetve 1989 között nem történt. A struktúrát a desztalinizációs folyamat eredményeként megszületett 1954. évi határozat alakította ki, amelyet 1956-ban a KV ellenőrző tevékenységével egészítettek ki, s az 1957. évi módosítás gyakorlatilag “csak” megismételte a korábbi határozatot. Az első és az 1956. évi határozatnak az indoklása a törvényesség betartását, vagyis a korábbi törvénytelenések megakadályozását, a Rákosi-korszak bűneitől való elhatárolódást demonstrálta. Az 1957. évi határozat azonban már az “ellenforradalom” elleni fellépésre helyezte a hangsúlyt, s megszületését is a

110 Az MDP KV 1954. március 12-i határozata a Belügyminisztérium budapesti és megyei szerveinek pártellenőrzésére. MNL OL M-KS 276. f. 53/162. ó. e. valamint Az MDP KV 1956. augusztus 6-i határozata a Belügyminisztérium és szervei pártellenőrzésének további megjavítására. MNL OL M-KS 276. f. 53/297. ó. e., illetve Az MSZMP PB 1957. november 12-i határozata a Belügyminisztérium és szervei pártellenőrzésére. MNL OL M-KS 288. f. 5/49. ó. e. és Az MSZMP PB 1967. november 14-i határozata a BM és szervei pártirányítására, pártellenőrzésére, a belügyi szerveknél működő pártszervezetek jogaira és hatáskörére. MNL OL M-KS 288. f. 5/439. ó. e. A szabályozási struktúrák változásáról bővebben: Krahulcsán Zsolt (2013): A párt belügye. A politikai rendőrség és az MSZMP a korai Kádár-korszakban (1956–1962). Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, 76–91. és 237–241.

forradalomnak “köszönhette”. Közös elem bennük, hogy mind-egyik biztosítékot akart adni a korábbi időszak traumáinak megismétlődésével szemben, az 1967. évi pedig csupán megismételte az előzőek tartalmát. A Belügyminisztérium és ezen belül a politikai rendőrség pártirányítását és ellenőrzését a pártállami korszakban utolsóként szabályozó, 1967-ben kiadott PB-határozat lényegi eltérést nem tartalmaz a korábban kiadottakhoz képest. A BM pártirányítását és ellenőrzését továbbra is a KB – a PB, illetve a KB Titkárságon keresztül – látta el. A területi pártbizottságok irányító, ellenőrző munkájukat a BM területi szervei felett gyakorolhatták.¹¹¹

Az 1966-os átszervezést követően, – az KB Adminisztratív Osztálya a közigazgatási alosztállyal egészült ki, de továbbra is – a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály (KAO) látta el a párt vezető szerveinek megbízásából az állam biztonságával összefüggő kérdések elvi és gyakorlati elemzését, a belügyi szervek munkájának ellenőrzését, valamint a jogpolitikai elvek érvényesülését.¹¹² A politikai rendőrség pártellenőrzése érdekében pedig a III. Főcsoportfőnökség Ügyrendjében rögzítették, hogy a csoportfőnöki értekezleteken meghívottként részt vesz a KB KAO képviselője és a BM pártbizottság első titkára is, és ez utóbbit a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság üléseire is meghívták.¹¹³

111 A Politikai Bizottság e határozat életbeléptetésével egyidejűleg a PB 1957. nov. 12-i, a BM és szervei pártellenőrzésére, valamint a KB Titkársága 1958. április 24-i, a belügyi szerveknél működő pártszervezetek jogaira és kötelességeire vonatkozó határozatokat hatályon kívül helyezte. Krahulcsán Zsolt (2013): A párt belügye. A politikai rendőrség és az MSZMP a korai Kádár-korszakban (1956–1962). Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, 237.

112 Javaslat a Politikai Bizottságnak a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának feladataira és szervezetére. 1966. december 28. MNL OL M-KS 288. f. 31/1961/1. ő. e.

113 A belügyminiszter 02. számú parancsa a III. Főcsoportfőnökség ügyrendje kiadásáról. 1967. december 18. MNL OL XIX-B-1-az 69. d.

A belügyi szervek pártirányításának kérdése az „államigazgatás modernizációja” kapcsán rendszeresen felmerült.¹¹⁴ Lényegi változást a PB 1972. júliusi határozata jelentett,¹¹⁵ melynek értelmében az MSZMP BM pártbizottsága megyei szintű pártszerveként működött tovább, irányítását és ellenőrzését pedig közvetlenül a KB – a belügyminisztérium pártfelügyeletét ellátó titkáron és a KAO-n keresztül – végezte. A BM pártbizottság első titkára pedig a KB apparátusába került.¹¹⁶

A nyolcvanas években nem történt lényegi változás a belügyi szervek pártirányításának és ellenőrzésének szabályozása kapcsán, de egy-egy speciális terület hatékonyabb ellenőrzése érdekében létrehoztak különböző testületeket. Az egyik ilyen az ügynevezett Konzultatív Bizottság volt, amely 1986-tól a KB egyes osztályainak a vezetőiből, a belügyminiszterből, annak helyetteséből, a Legfőbb Ügyészből állt és feladata az „ellenzéki-ellenséges” csoportok tevékenységének korlátozásával összefüggő feladatok koordinálása volt.¹¹⁷ A KAO-n belül pedig egy háromfős elemző-értékelő csoport alakult Gál Ferenc, a fegyveres testületeket felügyelő osztályvezető helyettes vezetésével, mely szintén az „ellenzéki, ellenséges” tevékenység gyors, naprakész, tárgyilagos értékelését végezte elsősorban a Konzultatív Bizottság számára.¹¹⁸

114 Jelentés a Politikai Bizottságnak az állami szervek pártirányításának kérdéseiről. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1971. október 5-i üléséről., valamint MNL OL M-KS 288. f. 4/114. ó. e. Javaslat az államigazgatás és az állami szervek pártirányítása fejlesztésére. Jegyzőkönyv a Központi Bizottság 1971. november 3-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5/565. ó. e.

115 A Politikai Bizottság határozata a minisztériumok és országos főhatóságok pártszervezeteinek feladatairól, hatásköréről, irányításuk egységes rendszeréről. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1972. július 25-i üléséről. MOL M-KS 288. f. 5/586. ó. e.

116 Feladatterv a Politikai Bizottság 1972. július 25-i határozatában foglaltak végrehajtására. MNL OL M-KS 288. f. 5/586. ó. e.

117 Javaslat a Titkárságnak a Konzultatív Bizottság tagjaira, 1986. augusztus 25. MNL OL M-KS 288. f. 31/1. ó. e.

118 Jegyzőkönyv a Titkárság 1988. március 14-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 7/800. ó. e. Bővebben:

Krauhulcsán Zsolt (2014): Hatalom/át/mentés. Az MSZMP és az állambiztonság a rendszerváltás évében. Forrás: www.hamvasintezet.hu/hatalom-at-mentes/ (Letöltés ideje: 2020.01.10.)

A politikai rendőrség pártirányítását az utolsó évben a PB és a KB mellett, a Nemzetközi, Jogi és Közigazgatás-politikai Bizottság, illetve részben a Társadalompolitikai Bizottság (korábban: Agitációs és Propaganda Bizottság) látta el. A Nemzetközi, Jogi és Közigazgatás-politikai Bizottság (NJKPB) a KB 1988. december 15-i döntése alapján alakult meg, feladata volt, hogy a KB és a PB részére javaslatokat készítsen a jogalkotás és joggyakorlat, valamint a közigazgatás és a védelmi politika kérdései témakörben. Elnöke Grósz Károly pártfőtitkár, titkára Horn Gyula KB-tag, ekkor külügyminisztériumi államtitkár volt. A bizottság tagjai valamennyien a KB-tagok voltak: Borbély Sándor (Munkásország országos parancsnoka, Fejti György (a KB-titkára), Fock Jenő (a Minisztertanács nyugalmazott elnöke, a MTESZ elnöke), Horváth István (belügyminiszter), Kárpáti Ferenc (honvédelmi miniszter), Korom Mihály (nyugalmazott KB-titkár), Kótai Géza (a KB Külügyi Osztályának vezetője), Szűrös Mátyás (a KB-titkára), Várkonyi Péter (külügyminiszter). A bizottság fennállása alatt öt ülést tartott, 1989. február 3. és június 9. között.¹¹⁹

A Társadalompolitikai Bizottság (TPB) 1988 decemberében jött létre, 1989. január 18-án tartotta első, június 14-én utolsó ülését. Szerepe elsősorban az MSZMP politikai befolyásának megőrzése volt, ennek kapcsán közvetetten foglalkozott a BM munkájával is.¹²⁰ Az MSZMP KB 1989 májusában mondott le káderhatáskörének gyakorlásáról.¹²¹

Az MSZMP Elnökségének egyik utolsó döntése értelmében az újonnan felvett párttagok adatainak a BM operatív nyilvántartásával történő előzetes egyeztetését törölték el, ezzel lezárva azt a

119 Németh Jánosné (2001): Az MSZMP központi vezető szervei ülésének napirendi jegyzékei, IV/2. kötet, 1981–1989. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 416.

120 Németh Jánosné (2001): Az MSZMP központi vezető szervei ülésének napirendi jegyzékei, IV/2. kötet, 1981–1989. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 333–335. Jegyzőkönyv a Társadalompolitikai Bizottság 1989. június 7-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 41/522. ó. e.

121 Az MSZMP Központi Bizottságának 1989. május 8-ai határozata az MSZMP káderhatáskörének megszüntetéséről. MNL OL M-KS 288. f. 4/260–261. ó. e.

több évtizedes gyakorlatot, amely az állampárt és a politikai rendőrség közt kialakult, és meghatározhatta az egyes pártfunkcionáriusok sorsát, karrierlehetőségeit, ugyanakkor rögzítette az állambiztonsági szerveknek a hatalmi mechanizmusban betöltött szerepét, információs előnyét is.¹²² 1989 novemberében, decemberében pedig a BM – a párttagokra, pártfunkcionáriusokra vonatkozó – egyéb utasításokat, sőt általában a belügyi rendelkezések ideológiai-politikai elvárásokra vonatkozó részeinek hatályon kívül helyezéséről,¹²³ Boross Péter belügyminiszter pedig 1992-ben ezen iratok minősítésének megszüntetéséről döntött.¹²⁴

122 Az MSZMP Elnökségének 1989. július 31-i határozata a párttagok nyilvántartásának módosítására. MNL OL M-KS 288. f. 59/4. ő. e.

123 Berkesi Ferenc BM személyzeti csoportfőnök előterjesztése a belügyi rendelkezések párt- és KISZ hatásköri érvényesítésére, valamint az ideológiai-politikai elvárásokra vonatkozó részeinek hatályon kívül helyezéséről, 1989. december 14. MNL OL XIX-B-1-az 188. d., valamint uo. a Belügyminiszter 1/1990. BM utasítása a belügyi rendelkezések párt- és KISZ hatáskör érvényesítésére, valamint az ideológiai-politikai elvárásokra vonatkozó részeinek hatályon kívül helyezéséről, 1990. január 2. és ÁBTL 4.2. I. sorozat 29. d. A Belügyminiszter 37/1989. BM utasítása a nem függetlenített párt-, szakszervezeti és KISZ-tisztségviselő munkaidő-kedvezményéről szóló 15/1988. BM utasítás hatályon kívül helyezéséről. 1989. november 29.

124 Dr. Verebélyi Imre levele a belügyminiszternek a korábban már hatályon kívül helyezett belügyminiszteri utasítások minősítési jelölésének megszüntetésére. 1992. március 10. MNL OL XIX-B-1-az 184. d.

BODA JÓZSEF

AZ ÁLLAMBIZTONSÁGTÓL A NEMZETBIZTONSÁGIG

„Az Államvédelmi Hatóság azért van, hogy a rosszat lássa meg az emberekben! A jót meglátni nem az ő dolga” Farkas Mihály volt honvédelmi miniszter (1948-1953).

Az állambiztonság fogalmát a BM Könyvkiadó által kiadott Állambiztonsági Kézi Szótárból kölcsönöztem. *„Állambiztonság: az állam biztonsága olyan - külső és belső körülmények által determinált - állapot, amelyben az adott állam zavaroktól mentesen, a teljes szuverenitás alapján gyakorolhatja funkcióit.”*¹ Az állambiztonság fogalma és tartalma átalakult. Az államok biztonsága helyett ma már a nemzetek biztonságáról beszélünk. Alaptörvényünk meghatározza a nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladatát: *„A nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladata Magyarország függetlenségének és törvényes rendjének védelme, nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítése. A nemzetbiztonsági szolgálatok működését a Kormány irányítja.”*²

A nemzetbiztonság fogalma alatt ma egy állam függetlenségének és alkotmányos rendjének fenntartását értjük. Olyan összetett fogalom, amely magában foglalja a politikai, társadalmi, gazdasági, katonai, emberi-jogi, környezeti, informatikai és közbiztonságot. Korunk biztonságának garantálása elképzelhetetlen a törvényesen és hatékonyan működő nemzetbiztonsági szolgálatok nélkül.

A nemzetbiztonság fogalmát a Magyar Rendészettudományi Társaság: Rendészeti szöszedetében találhatjuk meg részletesen. Eszerint a nemzetbiztonság:

1 Gergely Attila (1980): Állambiztonsági Kézi Szótár. Budapest, BM Könyvkiadó, 5.

2 Magyarország Alaptörvénye, 46. cikk, 3-4 pont.

- *Olyan -külső és belső körülmények által determinált - állapot, amelyben az adott állam zavartalanul, a teljes szuverenitás alapján gyakorolhatja funkcióit.*

- *Adott társadalmi rendszer alapja és felépítménye, összességében az államrend egésze stabilitásának, zavartalanságának megléte.*

- *Egy adott ország határain belül található valamennyi anyagi és humán jellegű értékek fenyegető támadástól történő összefogott, többirányú megvédése, illetve ezek érvényesülése a határon belül és azon kívüli tevékenységgel.*

- *Adott nemzet azon képessége, hogy megvédje nemzeti értékeit, érdekeit minden külső és belső fenyegetés ellen.*

- *Adott ország (nemzet) szuverenitásának, alkotmányos rendjének, biztonsági érdekeinek titkosszolgálati eszközökkel fenntartott, támogatott külső és belső veszélyektől, fenyegetettségektől mentes állapota.³*

Az 1995-ben a Magyar Hadtudományi Társaság által kiadott Hadtudományi lexikon, megint másképpen fogalmaz és elsősorban katonai szempontból vizsgálja a fogalmat: *Nemzetbiztonság: valamely állam megfelelő katonai védettségéből, külkapcsolatainak, valamint bel - és gazdaságpolitikájának helyes kialakításából eredő biztonsági helyzete.*⁴

Nemzetbiztonsági szolgálat: *A Magyar Köztársaságban a Minisztertanács 26/1990 (febr. 14.) Mt rendeletével létrehozott, titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazására feljogosított -titkosszolgálat.*

Napjainkban hazánk nemzetbiztonsága szorosan összefügg szűkebb és tágabb környezetünk, valamint szövetségeseink biztonságával. Magyarország csatlakozása az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez, (North Atlantic Treaty Organisation-NATO) és az Európai Unióhoz (EU) megfelelő biztonságot teremtett számunkra.

3 Rendészettudomány szószedet (2008). Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 276-277.

4 Hadtudományi Lexikon (1995). Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 965.

Történeti áttekintés

Még zajlottak a harcok hazánkban, amikor 1945. február elején megalakult a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya⁵. 1946-ban ebből a rendőri szervezetből Államvédelmi Osztály néven vált önállóvá a politikai rendészeti terület, mely már műveleti háttértámogató részlegekkel is rendelkezett.

Az állambiztonsági rendszer kialakulását 1948. szeptember 10-re tehetjük, amikor megalakult az Államvédelmi Hatóság (ÁVH), amely a 288.009/1948. BM. sz. rendelet értelmében, kiszélesített hatáskörrel a belügyminisztérium (BM) közvetlen alárendeltségébe került. Ekkor már a hazai titkos információgyűjtő szervezetek létrehozását és működését szovjet tanácsadók „segítették”, akik itt maradtak egészen a rendszerváltoztatásig.

Az országban a honvédelmi minisztériumon (HM) belül jött létre a háború utáni első titkos információgyűjtő (hírszerző és elhárító) szervezet a HM Katona Politikai Osztálya 1945 márciusában, amely 1947-től már bővülő feladattal és létszámmal működött Katonai Csoportfőnökség néven.

Az 1949. december 28-án kiadott, 4353/1949. MT. sz. rendelet alapján hozták létre a BM-től független Államvédelmi Hatóságot, mint a Minisztertanácsnak (MT) közvetlenül alárendelt szervezetet. A Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztályát és a Honvéd Határőrséget beolvasztották az 1950-től működő, új szervezetbe.

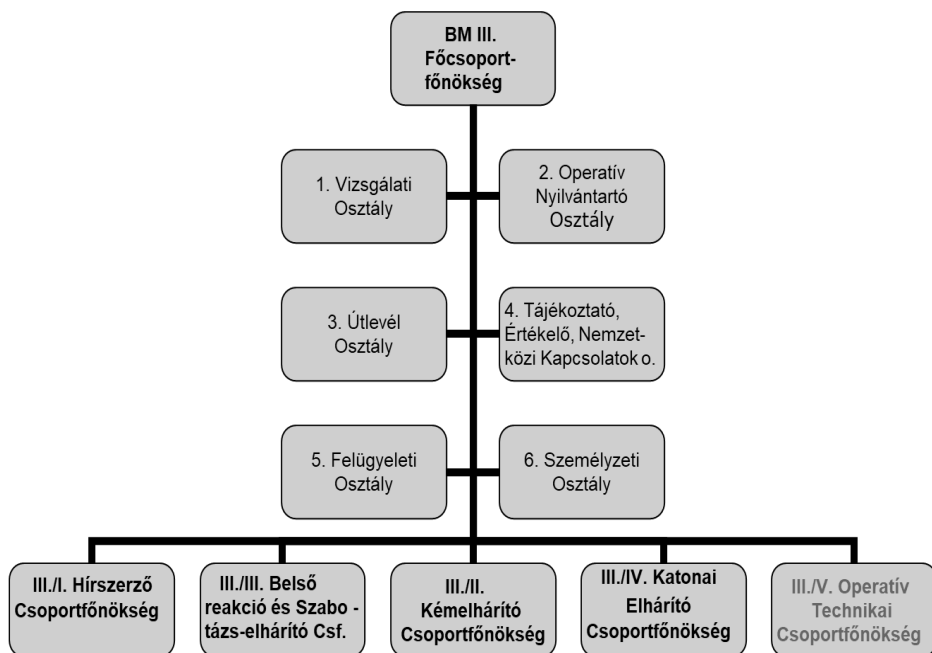
A szovjet tanácsadók javaslatára a MT 1953. július 17-i ülésén, úgy döntött, hogy az ÁVH-t mint önálló szervezetet megszünteti és a BM alárendeltségébe helyezi. A BM-be visszakerült titkosszolgálatot azután 1955 decemberében I. (Államvédelmi) Főcsoportfőnökség néven szervezték újjá.

⁵ Borvendég Zsuzsanna (2011): A levéllenőrzés megszervezése, 1945-1951. In: Betekintő 2011/2. szám. 1.

A BM III. Főcsoportfőnökségének szervezete (1963-1989)

Az 1960-as évek elején végrehajtott nagyméretű átszervezéssel létrejött a BM-ban az, az állambiztonsági szervezeti rend, amely – a csoportfőnökségi felosztást tekintve – egészen 1990 januárjáig, a BM III. Főcsoportfőnökség megszűntetéséig érvényben maradt.

Bár a Belügyminisztériumot az 1970-es években több átszervezés is érintette ezek azonban a titkos információgyűjtéssel foglalkozó szervezeteknél csak kisebb változtatásokat hoztak. Ennek során önálló osztályként működött tovább III./2 Operatív Figyelő és Környezet-tanulmányozó Osztály, a III./3. „K” (posta-küldemény) ellenőrzési Osztály és a III./4. „X” (információ feldolgozó) ellenőrzési Osztály, valamint a III./5. Rádió elhárítási Osztály.⁶

⁶ Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat (1945–1990) Forrás: www.abtl.hu/html/hu/_11_1_intezmeny_tort.html - 80k (Letöltés ideje: 2020.03.02)

A rendszerváltoztatás és az állambiztonság

A politikai átalakulás természetesen magával hozta az állambiztonsági szervezetek megreformálását is. Révész Béla véleménye szerint „... például a „tisztá” rendszerváltó politikai erők és a diktatúrát kiszolgáló „gonosz” állambiztonság lecsupaszított dichotómiája a valóságban soha nem létezett, még ha ez a szemlélet meg is könnyítette a történetek utólagos értelmezését.”⁷ A Nemzeti Kerekasztal- tárgyalások során már javaslat született arra, hogy a fegyveres erők, és a rendőrség tevékenységét mindenki számára hozzáférhető jogszabályokba foglalják. Az 1989. 10. 18-én megtartott Országgyűlés elfogadta, hogy *”a rendőrséggel és az állam biztonságával összefüggő részletes szabályokat alkotmányerejű törvény határozza meg.”*⁸

A Dunagate- botrány

Természetesen az állambiztonsági csoportfőnökségek – bár különböző módon – de készültek a várható változásokra. A III/III-as Csoportfőnökség a kilencvenes évek elejéig volt aktív, egész addig, amíg ki nem robbant a Dunagate-botrány, a rendszerváltás idején lezajlott lehallgatási ügy. Ez volt az az időszak, amikor nagy számban semmisítettek meg titkosszolgálati iratokat. Az SZDSZ és Fidesz képviselői 1990. január 5-én tettek feljelentést ismeretlen tettes ellen amiatt, mert a BM állambiztonsági szervei titkos eszközökkel és módszerekkel nyomoztak ellenük, vagyis az ellenzéki pártok és szervezetek képviselőivel szemben.

Ez a lehallgatás, illetve annak leleplezése vetett véget az állambiztonsági szolgálat működésének. Közismert tény, hogy 1989 karácsonyán, a szolgálat (III/III Csoportfőnökség) Néphadsereg úti központjában ketten teljesítettek szolgálatot. Az egyikük volt Végvári József, aki hazaküldte társát, így egyedül maradt döntéshozó helyzetben, az épületben és ő volt az, aki beengedte oda a

7 Révész Béla (2013): Alkotmányozás és állambiztonság. In: AETAS 28. évf. 4. szám. 63.

8 Révész Béla (2013): Alkotmányozás és állambiztonság. In: AETAS 28. évf. 4. szám. 74.

Fekete Doboz szerkesztőségének munkatársait, akik videóra vették a megsemmisítésre került anyagokat, és a napi operatív jelentéseket, amelyeket január 5-én nyilvánosságra hoztak.⁹ A kirobant botrány hatására a belügyminiszter és az Állambiztonsági Főcsoportfőnök távozni kényszerült, a III/III-as Csoportfőnökséget pedig jogutód nélkül megszüntették, feladatait átmenetileg a kémelhárítási csoportfőnökség vette át. A botrányt kirobantó Végyvári József őrnagy, a főcsoportfőnök és a III/III. csoportfőnök pedig ügyészi megrovásban részesült!

A demokratikus jogi környezet létrehozása

A botrány hatására felgyorsultak az események és a Minisztertanács 3028/1990. határozat (1. b. pontja) alapján 1990. január 18-i hatállyal megszüntette a belső biztonsági szolgálatot (III/III. Csoportfőnökséget). Ugyanez a határozat 4. pontjában intézkedtek arra is, hogy a katonai elhárítást végző belügyminisztériumi szervezetet a Honvédelmi Minisztérium irányítása alá kell helyezni. Az Országgyűlés 1990. január 25-én elfogadta a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek átmeneti szabályozásáról szóló 1990. évi X. törvényt, valamint a nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályozásáról szóló 26/1990. (II. 14.) MT rendeletet.

A Minisztertanács 1024/1990. MT határozata rendelkezett a nemzetbiztonsági szolgálatok megszervezését végző bizottság felállításáról.

A bizottság feladatul kapta:

- a nemzetbiztonsági szolgálatok általános szervezeti rendjére vonatkozó elvekre nézve az egyes feltételek kialakítását,
- a nemzetbiztonsági szolgálatok működésével összefüggő szabályanyag kidolgozásának koordinálását,
- az átszervezéssel összefüggő együttműködés összehangolását, a nemzetbiztonsági szolgálatok és az érintett minisztériumok között.

⁹ Dr. Kende Péter (2004): Titkos magyar szolgálatok. Rege róka rejtem. Budapest, Hibiszkusz Kiadó, 103.

A szolgálatok megnevezéséről a 3039/1990. számú kormányhatározat úgy rendelkezett, hogy "a Minisztertanács a 26/1990. (II.14.) MT rendelet hatálybalépésének napjával létrehozta a Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Hivatalát és Információs Hivatalát, továbbá a Magyar Honvédség Katonai Biztonsági Hivatalát. A Magyar Honvédség katonai felderítő szerve - Katonai Felderítő Hivatal elnevezéssel - nemzetbiztonsági szolgálatként működik".

A polgári szolgálatok első vezetői:

- Információs Hivatal (IH): Dr. Dercze István ezredes (elnök).¹⁰
- Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH): Nagy Lajos ezredes (elnök).¹¹

A katonai szolgálatok első vezetői:

- Magyar Honvédség Katonai Biztonsági Hivatal (MH KBH): Gubicza Jenő ezredes, (elhárítás) vezetője.¹²
- Honvéd Vezérkar Katonai Felderítő Hivatal (HVK KFH): Kovács János vezérőrnagy, (hírszerzés) vezetője.¹³

A BM III/V. (operatív-technikai) Csoportfőnökséget a főcsoportfőnökség szintén operatív-technikai feladatokat ellátó önálló osztályaival együtt beleillesztették a BM III/II. (Kémelhárító) Csoport-

10 Dercze István 1964-től a III/I (Hírszerző) Csoportfőnökségen dolgozott, 1989. 12. 01-én vette át annak vezetését, majd az Információs Hivatal megalakulásakor (1990. 03.01.) annak vezetője lett, amit 1990. 09.09-ig töltött be.

11 Nagy Lajos ezredes, majd vezérőrnagy, a III/I (Hírszerző) Csoportfőnökségen dolgozott, 1990. 03.01. és 09.09. között a Nemzetbiztonsági Hivatal elnöke, majd főigazgatója.

12 Gubicza Jenő ezredes, majd dandártábornok, a III/IV (Katonai Elhárító) Csoportfőnökségen dolgozott, 1990. 03. 01. és 1990. 09. 24. között vezette a Katonai Biztonsági Hivatalt.

13 A Magyar Honvédség parancsnoka 1990. február 14-én alakította meg a HVK Katonai Felderítő Hivatalát, első vezetőjének pedig kinevezte Kovács János vezérőrnagyot, aki 1990. 02. 14. és 1993. 03. 01. között vezette a KFH-t.

főnökség jogutódjaként létrejött Nemzetbiztonsági Hivatal szervezetrendszerébe, Szakszolgálati és Technikai Igazgatóság néven. Első igazgatója Dr. Finszter Géza r. ezredes volt.¹⁴

A Minisztertanács 1062/1990 (IV. 4.) MT határozata rendelkezett a nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendőrség bűnügyi szervei titkosszolgálati eszközökkel való kiszolgálásának szervezeti megoldásáról. A Minisztertanács 98/1990. MT rendelete módosította a 26/1990. (II.14.) MT rendeletet, amely szerint a nemzetbiztonsági szolgálatok irányítását a miniszterelnöki hivatal e feladatokkal megbízott politikai államtitkára vette át.

Az állambiztonsági munka tehát 1990.02.14-vel, a BM III. Főcsoportfőnökség megszüntetésével véget ért. Ugyanakkor az újonnan megalakult nemzetbiztonsági szolgálatok állományának nagy részét ekkor még a korábbi munkatársak képezték.

A rendszerváltoztatás utáni, Antall József vezette első kormányban, amely 1990. május 23-án alakult meg, Dr. Boross Péter, mint politikai államtitkár, azután pedig, mint tárca nélküli miniszter (1990. 07. 23-1990. 12. 21.) felügyelte a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok átalakítását és tevékenységét. Az átalakítással együtt járt a vezetők és az állomány cseréje is, így például következő négy évben az NBH állományának 80% lecserélésre került.¹⁵

A rendszerváltoztatást követően az alábbi rendvédelmi szervek voltak felhatalmazva titkos információgyűjtésre:

- A rendőrség, a 1994. évi XXXIV. tv. (Rtv.) alapján.
- A nemzetbiztonsági szolgálatok, az 1995. évi CXXV. törvény alapján.
- A vám- és pénzügyőrség, az 1995. évi C. törvény szerint.
- A határőrség, az Rtv. 98§-a alapján és a határőrizetről és a határőrségről szóló XXXII. törvény (HŐR tv.) alapján.

14 Finszter Géza 1984-ig a BM Állambiztonsági Főcsoportfőnökség Vizsgáló Főosztályán, majd a Bűnügyi Technikai Intézetet vezette. A rendszerváltoztatás után került az NBH Szakszolgálati és Technikai Igazgatóságának élére.

15 Dr. Kende Péter (2004): Titkos magyar szolgálatok. Rege róka rejtem. Budapest, Hibiszkusz Kiadó, 151.

- A Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatára az Rtv. 75.§-a alapján.¹⁶
- - Az Adó – és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal nyomozó hatóságai, a 1998. évi XCII. Törvény 5§ (2) bekezdése szerint.¹⁷

A Vám – és Pénzügyőrség és a Határőrség korlátozott joggal (bírói engedélyhez nem kötött) rendelkezett a titkos információgyűjtés tekintetében

1995. december 19-én fogadta el az Országgyűlés a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvényt. A jogszabály a Nemzetbiztonsági Hivatalról leválasztotta a titkos információgyűjtéshez technikai háttérrel biztosító Nemzetbiztonsági Szakszolgálatot (NBSZ), amelynek kormányzati irányítását – hasonlóan a polgári hírszerzéshez és elhárításhoz – 1996 és 2002, valamint 2007 és 2010 között tárca nélküli miniszter, 2002 és 2007 között a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter látta el.

2010-es változtatások

A 2010-es kormányváltás mélyreható változásokat hozott a nemzetbiztonsági szolgálatok életében is. Megszűnt az a rendszerváltás óta bevett gyakorlat, hogy a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok irányítását egy tárca nélküli miniszter vagy államtitkár felügyelte. Az Nbtv. módosítását követően a Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH) és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (NBSZ) a Belügyminisztérium (BM) irányítása alá került, az Információs Hivatal (IH) irányítását pedig a Külügyminisztérium vette át. Az NBH a BM-hez kerülése után Alkotmányvédelmi Hivatal (AH) elnevezéssel új nevet és plusz feladatokat kapott. Az irányítás átalakításával szinte egy időben mindhárom polgári szolgálat élére új vezető került kinevezésre. A szervezeti és személyi változások magukkal hozták a jogszabályi környezet változtatásának igényét is. A mi-

16 Nyíri Sándor (1998): A titkos információgyűjtés jogi alapjai. Budapest, BM Duna Palota és Kiadó, 14-15.

17 Nyíri Sándor (2000): A titkos adatszerzés. Budapest, BM Duna Palota és Kiadó, 16.

niszterek rendeletekben és utasításokban határozták meg a szolgálatok működésének általános kereteit, működését és feladatkörét.

Ekkor még nem történt változás a Katonai Biztonsági Hivatal, és a Katonai Felderítő Hivatal alárendeltségében és irányításában sem.

2010.09.01-el megalakult a Terrorelhárítási Központ. Az addig a polgári elhárító szolgálat (AH) által koordinált, a belföldi rendvédelmi együttműködést elősegítő „ad hoc” Terrorellenes Koordinációs Bizottság (TKB) irányítása, valamint a terrorellenes nemzetközi együttműködési feladatok is a TEK hatáskörébe kerültek.¹⁸

2011-es változtatások

A 295/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet értelmében 2011. január 1-jével Terrorelhárítási Központ (TEK) került, az Alkotmányvédelmi Hivatal belföldi terrorelhárítási kompetenciája.

A Kormány az 1308/2011. (IX. 6.) határozatával létrehozta a miniszterelnök irányításával működő Nemzetbiztonsági Kabinetet (NBK) és a titkos információgyűjtéssel foglalkozó nemzetbiztonsági, honvédelmi és rendvédelmi szervek vezetőiből álló Nemzetbiztonsági Munkacsoportot (NBMCS).

2012-es változtatások

2012. január.1-vel a két katonai szolgálatból (KBH, KFH) megalakult a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat. A KNBSZ jogi- és politikai alapját a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló - a 2011. évi CLXXI. törvénnyel módosított - 1995. évi CXXV. törvény biztosítja.

A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozatával megalkotta a jelenleg is érvényben lévő Nemzeti Biztonsági Stratégiát.

18 Kovács Zoltán András (2019): A polgári elhárítás negyedszázada (1990-2016). In: Drusza Tamás (szerk.): A magyar elhárítás fejlődése, Tanulmányok a katonai és polgári nemzetbiztonsági elhárítás múltjáról, jelenéről, jövőjéről. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 166-167.

A 2012.évi XCVI. törvény módosította, többek között az Információs Hivatal irányítását. A CXXV. törvény 4§ (3) pontja az alábbiak szerint változott: *„Ha a Kormány az Információs Hivatalt a miniszterelnök útján irányítja, az irányítással összefüggő egyes hatásköröket a miniszterelnök a Miniszterelnökség szervezeti és működési szabályzatában a Miniszterelnökséget vezető államtitkárra átruházhatja”*. Az államtitkárságon belül egy helyettes államtitkár vezetésével létrejött egy szakapparátus, amely az államtitkár és a miniszterelnök munkáját segítette a nyílt és titkos információgyűjtés eszközeivel és módszereivel megszerzett adatok feldolgozásával, értékelésével, elemzésével és a kormányzati hírigények megfogalmazásával.

2014-es változtatások

A polgári hírszerzési (Információs Hivatal -IH) tevékenység irányítása 2014-től a Miniszterelnökséget vezető miniszter feladat- és hatáskörében jelent meg.¹⁹ A belügyminisztériumban létrehozásra került a rendészeti államtitkári (BM RÁ) beosztás. A BM RÁ feladatai közé került többek között, az AH, és az NBSZ minisztériumi szintű irányítása.²⁰

2015-ös változások

Az Ibtv. 2015. július 16-ai hatályú módosítása eredményeként 2015. október 1-jétől a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat irányítása alatt megalakult a Kormányzati Eseménykezelő Központot (Gov-CERT-Hungary), a Nemzeti Elektronikus Információbiztonsági Hatóságot és az E-biztonsági Intelligencia Központot (NBF-CDMA) egységes keretben magába foglaló, koordináltabb, hatékonyabb

19 Az Országgyűlés 2012 júliusában fogadta el az egyes törvényeknek a polgári hírszerzési tevékenység irányításával kapcsolatos módosításáról szóló 2012. évi XCVI. törvényt, módosítva ezzel az Nbtv.-ben az IH irányítását. A Miniszterelnökséget vezető miniszter IH irányítására vonatkozó feladatait a 152/2014. (VI. 6.) Korm. rendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről 4. § 13. állapította meg.

20 A belügyminiszter 15/2014 (IX. 5) BM Utasítása a Belügyminisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról, 30.§.

feladat-végrehajtást és információáramlást lehetővé tevő Nemzeti Kibervédelmi Intézet.

2016-os változások

A Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ (TI-BEK) – a terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2016. évi LXIX. törvénnyel módosított – a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (Nbtv.) alapján új nemzetbiztonsági szolgálatként, 2016. július 17-én kezdte meg működését.

2018-as változások

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (Nbtv.) 10. § (1) bekezdésének értelmében az Információs Hivatal a Kormány polgári hírszerzési tevékenység irányításáért felelős minisztere irányítja. Az Nbtv. idézett rendelkezését a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 94/2018. (V. 22.) Korm. rendelet tölti ki tartalommal, melynek értelmében a Kormány polgári hírszerzési tevékenység irányításáért felelős tagja a külgazdasági és külügyminiszter.

Megjelent a 3/2018. (VI. 11.) ME utasítás a Miniszterelnöki Kormányiroda Szervezeti és Működési Szabályzatáról (MKI SZMSZ), amely intézkedik, a nemzeti információs államtitkári (NIÁT) beosztás létrehozásáról.²¹ Az SZMSZ szerint NIÁT-t a miniszterelnök közvetlenül irányítja. A 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról, 2018. 07.01-el lépett hatályba és annak 6. része foglalkozik a leplezett eszközök alkalmazásával (XXXV-XLII fejezetek).

Szintén 2018-ban került sor a 13/2018. (VI. 7.) BM rendelet kiadására, amely a titkos információgyűjtés bírói engedélyhez kötött eszközei kérelmezésével és az alkalmazás végrehajtásával kapcsolatos szabályokról rendelkezik. A BM-ben megalakult a

²¹ 3/2018. (VI. 11.) ME utasítás a Miniszterelnöki Kormányiroda Szervezeti és Működési Szabályzatáról, 32 §. Jelenlegi vezetője Kovács József altábornagy, a KNBSZ korábbi főigazgatója (2012-2018)

Közbiztonsági Főigazgatóság, amely a BM SZMSZ²² szerint fél-évente írásban meghatározza a TIBEK főigazgatója számára az időszerű feladatokat; írásban ad utasítást a Kormány tagjaitól érkezett információs igények teljesítésére, működteti a Nemzetbiztonsági Munkacsoport titkárságát!

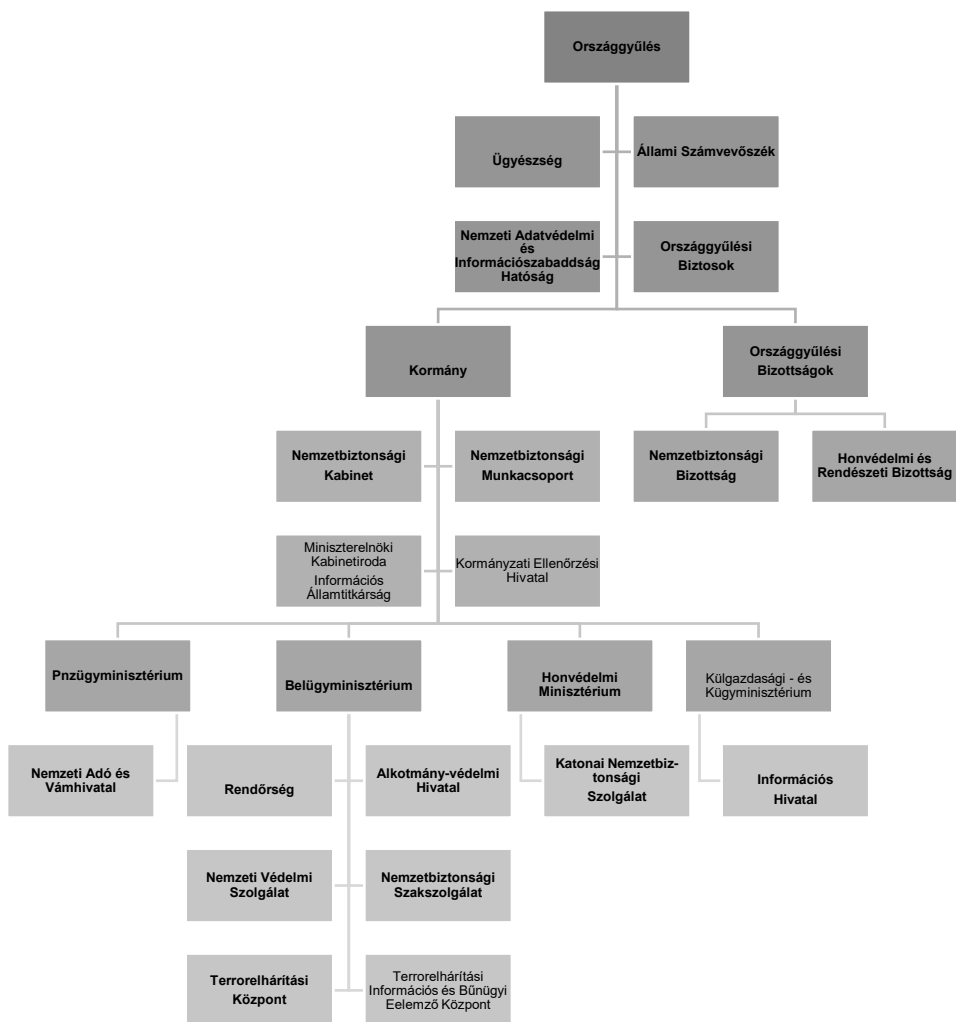
A szolgálatok irányítása, szervezeti felépítése, feladatrendszere

A szolgálatok felügyeletét az *Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága*, a KNBSZ esetében a *Honvédelmi és Rendészeti Bizottság* is ellátja. Jogosult még a szolgálatok ellenőrzésére a költségvetésük tekintetében az *Állami Számvevőszék*, a *Kormányzati Ellenőrzési Hivatal*, az állampolgári jogok betartásának ellenőrzésére az *Alapvető Jogok Biztosának Hivatala*, az adatvédelemi előírások betartásának vonatkozásában pedig a *Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság*.

A nemzetbiztonsági törvénnyel összhangban az AH, az NBSZ, és a TIBEB működése felett a kormányzati irányítási jogkört a belügyminiszter gyakorolja, az IH irányításáért a külgazdasági és külügyminiszter a felelős, a KNBSZ-t pedig a honvédelmi miniszter felügyeli. A miniszterek (államtitkár) hatásköre kiterjed az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottságával és a parlamenti pártok frakcióvezetőivel való kapcsolattartásra.

A polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító minisztert (államtitkárt) jogkörének ellátásában a belügyminisztérium, és a külgazdasági és külügyminiszter hivatali apparátusa segíti. Munkatársai egyrészt a belügyminisztérium és a külgazdasági és külügyminiszter állományába tartozó kormánytisztviselők, másrészt a szolgálatoktól berendelt hivatásos állományú tisztek.

22 A belügyminiszter 11/2018 (VI. 12) BM Utasítása a Belügyminisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról, 40.§.

A titkos információgyűjtésre jogosult szervezetek és azok felügyelete (2020)

A Nemzetbiztonsági Bizottság feladatai

Kivizsgálhatja a nemzetbiztonsági szolgálatok jogellenes tevékenységére utaló panaszokat.

Ha valamely nemzetbiztonsági szolgálat jogszabályellenes vagy nem rendeltetésszerű tevékenységét feltételezi, vizsgálat lefolytatására felkérheti a minisztert.

Ha valamely nemzetbiztonsági szolgálat jogszabályellenes működését észleli, ténymegállapító vizsgálatot folytathat le.

Ha bármely módon valamely nemzetbiztonsági szolgálat jogszabályellenes vagy nem rendeltetésszerű működését észleli, felhívhatja a minisztert a szükséges intézkedés megtételére, és kezdeményezheti a felelősség megvizsgálását.

Véleményezi a nemzetbiztonsági szolgálatok költségvetésének részletes tervezetét, a titkos információgyűjtésre jogosult egyéb szervezetek költségvetésének e tevékenységgel kapcsolatos tételeit, illetve az éves költségvetési törvény végrehajtásáról szóló részletes beszámoló tervezetét, a törvényjavaslatok tárgyalása során az elfogadásra vonatkozóan javaslatot tesz az Országgyűlésnek.

Kinevezésük előtt meghallgatja a főigazgatói tisztségre jelölt személyeket, alkalmasságukról állást foglal.

Alkotmányvédelmi Hivatal (2010-től)

Az Alkotmányvédelmi Hivatal (AH) tevékenységi köreit az 1995. évi CXXV. törvény 5§-a fejt ki részletesen. Az AH működésének célja az állampolgárok és Magyarország alkotmányos rendjének védelme, biztonságuk garantálása.

A Hivatal a belügyminiszter irányításával hajtja végre a nemzetbiztonsági törvényben számára megha-

tározott feladatokat. Együttműködik a Belügyminisztérium rendvédelmi szerveivel, a nemzetbiztonsági szolgálatokkal és az államigazgatás más területeivel. Széles körű együttműködést folytat, döntően a NATO-tagországokkal és az Európai Unió partnerszolgálataival. A rendelkezésére álló – törvényi felhatalmazással alkalmazott – eszközökkel és módszerekkel felismeri és azonosítja a nemzet biztonságát fenyegető rejtett és nyílt kihívásokat, az azokat megjelenítő szervezeteket és személyeket, s hatékonyan lép fel mindezekkel szemben. Kiemelt feladata, hogy Magyarország kormánya számára biztosítsa a döntéshozatalhoz szükséges – más módon be nem szerezhető – információkat.²³

Feladatai: kémelhárítás, alkotmányvédelem, gazdaságbiztonság, nemzetbiztonsági védelem, nemzetbiztonsági ellenőrzések, közreműködés migrációs és honosítási eljárásokban, Non-proliferráció, iparbiztonsági ellenőrzések, awareness program és mentesítési kérelem.

Vezetője: Dr. Kiss Zoltán nb. vezérőrnagy.²⁴

Létszáma: kb. 1100 fő

Költségvetése: kb. 10,7 M.

23 Kovács Zoltán András – Regényi Kund (2018): Az Alkotmányvédelmi Hivatal, In: Resperger István (szerk.): A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatbano. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 230-235.

24 Alkotmányvédelmi Hivatal Forrás: www.ah.gov.hu/html/szervezeti_felepit-es.html (Letöltés ideje: 2020. 01. 02.)

Információs Hivatal (2010-től)

Az Információs Hivatal polgári hírszerző szolgálat, mely elsődlegesen az országhatáron kívül tevékenykedik. Általános rendeltetése, hogy a külföldre vonatkozó vagy külföldi eredetű bizalmas információk megszerzésével segítse elő a magyar nemzeti érdekek érvényesülését, működjön közre hazánk függetlenségének biztosításában és törvényes rendjének védelmében.

A hírszerzési információk a kormányzati döntések megalapozását szolgálják. A Kormány meghatározza azokat a témákat, amelyekről a hírszerzés útján tájékozódni kíván. E hírigények alapulvételel az Információs Hivatal - különleges eszközrendszere révén - olyan adatokat, értesítéseket, dokumentumokat szerez, amelyek a hivatalos csatornákon egyáltalán nem vagy csak korlátozottan ismerhetők meg.

Feladata teljesítése érdekében a Hivatal műveleti tevékenységet folytat. Humán és műszaki-tudományos eszközökkel létrehozott forrásokból titkos és bizalmas adatokat ismer meg, emellett nyilvános forrásokot is felhasznál, s kiaknázza a nemzetközi együttműködésben rejlő lehetőségeket is. A megszerzett információkat elemzi, a már rendelkezésre állókkal összeveti és értékeli, majd hírszerző jelentéseket készít, amelyeket a döntéshozóknak továbbít.²⁵

Vezetője: Dr. Czukor József nb. vezérőrnagy

Létszáma: kb. 720 fő

Költségvetése: kb. 12.3. 7 M.

²⁵ Dezső Lajos (2018): Az Információs Hivatal. In: Resperger István (szerk.): A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 209-223.

Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat (2012-től):²⁶

A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat (KNBSZ) a kormány irányítása alatt álló, az ország egész területére kiterjedő illetékességgel rendelkező, önálló gazdálkodást folytató költségvetési szerv.

A KNBSZ a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvényben meghatározott - hírszerző, elhárító, védelmi és ellenőrzési - feladatok elvégzésével, a nyílt és a titkos információgyűjtés eszközrendszerével működési területén elősegíti Magyarország nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését, ezáltal közreműködik az ország függetlenségének és törvényes rendjének

A szolgálat működésének jogi alapjait, feladatait, a hozzá kötődő szervezeti- és eszközrendszert, az irányítási- és az ellenőrzési jogosultságot, a jogi- és politikai garanciákat a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló - a 2011. évi CLXXI. Törvénnyel módosított - 1995. évi CXXV. törvény biztosítja.²⁷

Vezetője: Dr. Béres János altábornagy.

Létszám: kb. 1000 fő.

Költségvetése: kb. 20 M. Ft.

A KNBSZ fő feladatait a többször módosított 1995. évi CXXV. törvény határozza meg:

Megszerzi a kormányzati döntéseket megalapozó katonapolitikai, hadiipari és katonai információkat, valamint a Honvédelmi Minisztérium, illetve a Honvéd Vezérkar hadászati-hadműveleti, információvédelmi tervező munkájához szükséges adatokat.

²⁶ Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Forrás: knbsz.gov.hu/hu/bemutatkozas.html (Letöltés ideje: 2020.01.02.)

²⁷ Simon László (2018): A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat. In: Resperger István (szerk.): A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 224-229.

Felderíti és elhárítja a külföldi titkosszolgálatoknak Magyarország szuverenitását, honvédelmi érdekeit sértő vagy veszélyeztető törekvéseit.

Működési területén felderíti és elhárítja Magyarország törvényes rendjének jogellenes eszközökkel történő megváltoztatására vagy megzavarására irányuló leplezett törekvéseket.

Információkat gyűjt a nemzetbiztonságot veszélyeztető terror-szervezetekről, felderíti és elhárítja a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szervezeteinél a külföldi hatalmak, személyek vagy szervezetek terrorcselekmény elkövetésére irányuló törekvéseit.

Információkat gyűjt a működési területét érintő szervezett bűnözésről, az Nbtv. által hatáskörébe utalt, valamint a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség törvényes feladatainak végrehajtását veszélyeztető bűncselekményekről, a honvédelmi érdeket sértő kiber- tevékenységről, továbbá a műveleti területén lévő alakulatok és azok állománya ellen irányuló törekvésekről és tevékenységekről.

Ellátja a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szervezeteinél folytatott hadiipari kutatással, fejlesztéssel, gyártással és kereskedelemmel összefüggő, valamint a nemzetközileg ellenőrzött termékekhez és technológiákhoz, továbbá a haditechnikai eszközök és szolgáltatások jogellenes forgalmának felderítéséhez, megelőzéséhez, megakadályozásához és legális forgalmának ellenőrzéséhez kapcsolódó nemzetbiztonsági feladatokat.

Ellátja az illetékességi körébe tartozó, a kormányzati tevékenység szempontjából fontos katonai szervek és létesítmények, valamint a kormányzati és katonai vezetési objektumok biztonsági védelmét.

Elvégzi az illetékességébe tartozó fontos és bizalmas munkakört betöltő személyekhez, gazdálkodó szervezetekhez, a speciális beszerzésekhez, katonai rendezvényekhez és gyakorlatokhoz kötődő minősítési, ellenőrzési és védelmi feladatokat.

A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (1995-től)

A legnagyobb költségvetésű, legnagyobb létszámú, tevékenységében a legösszetettebb, legtagoltabb nemzetbiztonsági szolgálat. Nem „hagyományos” nemzetbiztonsági szolgálat: Önálló hatáskörben titkos adatgyűjtést nem folytat. Tevékenysége túlmutat a nemzetbiztonsági érdekkörön.

A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat feladata Magyarország nemzetbiztonsági védelmének, a bűncselekmények megelőzésének és feltárásának, valamint az igazságszolgáltatás hatékonyságának elősegítése. A szolgálat magasan képzett szakembereivel, folyamatosan fejlesztett eszközeinek és módszereinek alkalmazásával, titkos információgyűjtési és adatszerzési, továbbá szakértői szolgáltatásokat nyújt az igénybevételre törvényi jogosultsággal rendelkező nemzetbiztonsági és bűnüldöző szervezeteknek.

Az NBSZ célja, hogy a tevékenységét szabályozó törvények maradéktalan betartásával, a jogszerűség, a szakszerűség és az átláthatóság biztosításával védje a jogállami követelmények teljesülését és folyamatosan erősítse a Szakszolgálat és a nemzetbiztonsági tevékenység iránti közbizalmat. Az NBSZ munkatársai hivatástudattal, politikai függetlenséggel, esküjükhöz híven szolgálják Magyarországot. A megrendelői igényeket a jogi és jogosultsági követelmények garantálásával, a rájuk bízott titkok megőrzésével, elfogulatlanul, a rendelkezésükre álló erőforrások lehető leghatékonyabb felhasználásával teljesítik. Minőségi munkájukkal az aktuális feladat-végrehajtásra összpontosítanak, de szoros együttműködés keretében, szakismeretük és tapasztalatuk alapján tett javaslatokkal is segítik a megrendelő szervezetek minél eredményesebb munkáját. Az NBSZ folyamatos fejlődésre törekszik a tudományos, valamint az önálló kutatás-fejlesztési eredmények adaptálásával, munkatársai szakismereteinek bővítésével, teljesítőképességének, szolgáltatásai és szakértői

tevékenysége színvonalának javításával.²⁸ 2019-től az NBSZ-hez került a Nemzeti Biztonsági Felügyelet, önálló feladattal és hatósági jogkörrel, főosztályi jogállással.²⁹

Vezetője: Dr. Szabó Hedvig nb. vezérőrnagy.

Létszám: kb. 2000 fő.

Költségvetése: kb. 21,5 M. Ft.

A Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ (2016-tól)

A Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ (TIBEK) a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ jogutódjaként került megalakításra. A Központ létrehozásának célja, hogy a közbiztonsági, valamint a nemzetbiztonsági kockázatokkal szemben fellépő rendészeti szervek, nemzetbiztonsági szolgáltatók és közigazgatási szervek legfőbb

információfúziós és információmegosztó központjaként funkcionáljon, valamint képes legyen a nemzetbiztonságot vagy a közbiztonságot fenyegető cselekmények, támadások elleni bűnüldöző és nemzetbiztonsági szaktevékenység érdemi támogatására, a kormányzati és biztonságpolitikai döntéshozatal segítésére, információigényének teljesítésére.

A TIBEK rendeltetése a nemzetbiztonságot, bűnüldözést, közbiztonságot vagy más alapvető biztonsági érdeket sértő adatok feldolgozásának, elemzésének eredményeként a lehető legátfogoóbb kép összeállítása az ország terror, illetve esetleges más fenyegetettségéről, a belső biztonsági helyzetről, a közbiztonság ál-

28 Dobák Imre (2018): A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat. In: Resperger István (szerk.): A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 235-242.

29 Nemzetbiztonsági Szakszolgálat Nemzeti Biztonsági Felügyelet Forrás: <http://www.nbf.hu/> (Letöltés ideje: 2020.01.09.)

lapotáról. Minderről tájékoztató rendszert működtet, értékelő jelentéseket készít és azokat a miniszter útján eljuttatja a Kormánynak, továbbá az információk elemzésével támogatja az együttműködő szervek tevékenységét. A TIBEK titkos információgyűjtő tevékenységet nem folytat!

A Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ Nbtv.-ben meghatározott főbb feladatai:

- a) vizsgálja Magyarország biztonsági és bűnügyi helyzetét,
- b) kormányzati tájékoztató tevékenységet végez,
- c) támogató, koordinációs elemző-értékelő tevékenységet végez,
- d) ellátja az utasadat -információs egység feladatait.³⁰

A TIBEK együttműködő szervei:

- a) a rendőrségről szóló törvényben meghatározott általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv
- b) a rendőrségről szóló törvényben meghatározott belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerv,
- c) a rendőrségről szóló törvényben meghatározott terrorizmust elhárító szerv,
- d) a Nemzeti Adó- és Vámhivatal,
- e) a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok,
- f) a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat,
- g) az idegenrendészeti hatóság,
- h) a menekültügyi hatóság,
- i) az állampolgársági ügyekben eljáró szerv,
- j) a büntetés-végrehajtás központi szerve,
- k) a bűnügyi nyilvántartó szerv,
- l) a hivatásos katasztrófavédelmi szerv központi szerve,
- m) a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartását kezelő központi szerv.³¹

30 Bálint László (2018): A Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ. In: Resperger István (szerk.): A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 243-255.

31 Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ. Forrás: tibek.gov.hu/bemutakozasbo (Letöltés ideje: 2020.01.05.)

Létszám: kb. 130 fő.
Költségvetése: kb. 2,4 M. Ft.

Egyéb titkos információgyűjtésre jogosult szervezetek 2010 után

Nemzeti Adó- és Vámhivatal (2011-től)

A Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) magyar állami adóztási szervezet, 2011. január 1-jén, a hozták létre az APEH és a VPOP összevonásával.³²

A 2013. július 1-jén hatályba lépett, a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény Különös Részeiben nevesített bűncselekmények közül a Nemzeti Adó- és Vámhivatal nyomo-

zóhatósági jogkörébe utalt bűncselekmények:³³

- nemzetközi gazdasági tilalom megszegése (Btk. 327. §),
- nemzetközi gazdasági tilalom megszegése feljelentésének elmulasztása (Btk. 328. §),
- haditechnikai termékkel vagy szolgáltatással visszaélés (Btk. 329. §),
- kettős felhasználású termékkel visszaélés (Btk. 330. §),
- orgazdaság, ha vámellenőrzés alól elvont nem közösségi árura vagy jövedéki adózás alól elvont termékre követik el (Btk. 379. §),
- bitorlás (Btk. 384. §),
- szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése (Btk. 385. §),

32 Sors László (2018): A Nemzeti Adó és Vámhivatal. In: Resperger István (szerk.): Nemzetbiztonsági alapismeretek. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 182.

33 Nemzeti Adó- és Vámhivatal Forrás: <https://www.nav.gov.hu/nav/archiv/bunugy/buncselekmények.htm>, (Letöltés ideje: 2020.01.02.)

- védelmet biztosító műszaki intézkedés kijátszása (Btk. 386. §),
- jogkezelési adat meghamisítása (Btk. 387. §) és iparjogvédelmi jogok megsértése (Btk. 388. §),
- társadalombiztosítási, szociális vagy más jóléti juttatással visszaélés (Btk. 395. §),
- költségvetési csalás (Btk. 396. §),
- költségvetési csaláshoz kapcsolódó felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettség elmulasztása (Btk. 397. §), jövedékkel visszaélés elősegítése (Btk. 398. §),
- számvitel rendjének megsértése (Btk. 403. §),
- csődbűncselekmény (Btk. 404. §), engedély nélküli nemzetközi kereskedelmi tevékenység (Btk. 406. §),
- versenytárs utánzása (Btk. 419. §), továbbá a fenti bűncselekményekkel összefüggésben elkövetett:
 - közokirat-hamisítás (Btk. 342-343. §),
 - hamis magánokirat felhasználása (Btk. 345. §),
 - egyedi azonosító jellel visszaélés (Btk. 347. §),
 - bélyeghamisítás (Btk. 391. §),
 - pénzmosás (Btk. 399-400. §)
- és a pénzmosással kapcsolatos bejelentési kötelezettség elmulasztása (Btk. 401. §).

Vezetője: Dr Sors László a NAV-t vezető államtitkár, Vankó László pü ddtbk, bűnügyi főigazgató

Létszám: 22 482 fő. Bü. Főig: kb. 1268 fő.

Költségvetése: Bü. Főig. kb. 6 951,4 M. Ft.

Nemzeti Védelmi Szolgálat (2011-től)

2011. január 1-én jött létre a Nemzeti Védelmi Szolgálat. Közel százezer fő az általuk védendő állomány a három nagy szakmai területen: a rendvédelmi szervek, a polgári titkosszolgálatok és közigazgatási szervek területén.

Cél a szervezetek állományának megvédése a nem odavaló, sok kárt okozó tisztességtelen munkatársak ellen. Közös harc kell, hogy legyen a korrupció ellenes harc, amelynek eszközeit az Országgyűlés törvény formájában az NVSZ rendelkezésére bocsátotta.

A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban Rtv.) és a rendőrség belső bűnmegelőzési és büntfelderítési feladatokat ellátó szerve kijelöléséről, valamint feladatai ellátásának, a kifogástalan életvitel ellenőrzés és a megbízhatósági vizsgálat részletes szabályainak megállapításáról szóló 293/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet (a továbbiakban: 293/2010 (XII. 22.) Korm. rendelet) alapján a Nemzeti Védelmi Szolgálat (a továbbiakban: NVSZ) kizárólagos hatáskörrel elvégzi az Rtv.-ben meghatározott belső bűnmegelőzési és büntfelderítési célú ellenőrzést, valamint a részére meghatározott alapvető feladatokat:

- Bűnmegelőzés és büntfelderítés.
- Az NVSZ védelmi feladata.
- A kifogástalan életvitel ellenőrzése.
- Megbízhatósági vizsgálat.
- A korrupcióellenes tevékenységgel összefüggő kormányzati feladatokban való közreműködés.

A főigazgató közvetlenül irányítja a három szakmai igazgatóság vezetőjét, - Rendvédelmi Szervek Védelmi Igazgatósága, a Polgári Titkosszolgálatok Védelmi Szolgálat Igazgatósága és a Közigazgatási Szervek Védelmi Szolgálat Igazgatósága-, a Gazdasági és Humán Igazgatóság, valamint a Hivatal, az Elemző és Értékelő Osztály, az Ellenőrzési Osztály vezetőjének tevékenységét.

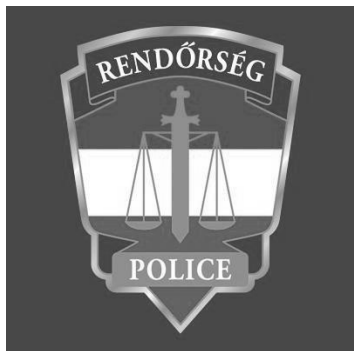
A 293/2010. (XII.22.) Kormányrendelet 5. § értelmében 2014. 09. 05-től a Szolgálat közreműködik a korrupcióellenes tevékenységgel összefüggő kormányzati feladatokban is.

Vezetője: Dr. Bolcsik Zoltán r. vezérőrnagy.³⁴

Létszám: kb. 550 fő.

Költségvetése: kb. 5,8 M. Ft.

A Rendőrség (1881)

A rendőrség feladata az Alaptörvényben meghatározott feladatok mellett a határforgalom ellenőrzése, a terrorizmus elleni küzdelem és az e törvényben meghatározott bűnmegelőzési, bűnfelderítési célú ellenőrzés.

Az Országos Rendőr Főkapitányság Bűnügyi Szolgálat (ORFK):

A rendőrségen belül a titkos információgyűjtéssel foglalkozó szervezetek igazodnak az általános felépítéshez. A bűnügyi felderítést helyi, területi és központi szervek végzik. Hazánkban jelenleg 153 rendőrkapitányság, 21 határrendészeti kirendeltség és a 3 vízi rendészeti kapitányság alkotja a helyi szervezeteket.

Területi jogállású szervezetek a megyei (budapesti) rendőr főkapitányságok, a Repülőtéri Rendőr Igazgatóság és a Készenléti Rendőrség (KR) Nemzeti Nyomozó Irodája (NNI). Központi hatáskörrel bírnak az ORFK Bűnügyi Főosztály Felderítő Osztálya, amely országos szinten a titkos információgyűjtő tevékenység szakirányítását is végzi, és a Kiemelt Életellenes Ügyeket Felderítő Főosztály.

A rendőrség külön jogszabályban meghatározott nyomozó hatóságai és szervei – ezen belül helyi, területi és országos hatáskörrel rendelkező szervezetek egyaránt – végezhetnek titkos informá-

³⁴ Nemzeti Védelmi Szolgálat. Forrás: <https://nvsz.hu/szervezet/nemzeti-vedelmi-szolgalat>. (Letöltés ideje: 2020.01.08.)

ciógyűjtő tevékenységet. Így különösen a felderítő osztályok, alosztályok, és az erre (is) feljogosított szervezeti egységek (bűnügy, gazdaságvédelem, migráció, vizsgálat), valamint a KR Személyi és Objektumvédelmi Igazgatóság Megelőző Védelmi Osztálya, az ORFK Bűnügyi Főigazgatóság Bűnügyi Ellátó Igazgatósága, és a KR Tanúvédelmi Szolgálat.³⁵

Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda

Az NNI a KR parancsnokának közvetlen alárendeltségében működő, országos illetékességű, igazgatóság jogállású, bűnügyi feladatokat ellátó szervezeti egység.

Az NNI alárendeltségében az alábbi szervezetek találhatóak:

- Nyomozó Főosztály
- Felderítő Főosztály
- Nemzetközi Bűnözés Elleni Főosztály
- Korrupció és Gazdasági Bűnözés Elleni

Főosztály

- Kiberbűnözés Elleni Főosztály
- Elemző és Értékelő Osztály.³⁶

A Rendőrségről szóló XXXIV törvény VII. Fejezete foglalkozik a titkos információgyűjtéssel:

63. § (1) A rendőrség bűncselekmény elkövetésének megelőzése, megakadályozása, felderítése, megszakítása, az elkövető kielégítésének megállapítása, elfogása, körözött személy felkutatása, tartózkodási helyének megállapítása, bizonyítékok megszerzése, valamint a büntetőeljárásban részt vevők és az eljárást folytató hatóság tagjainak, az igazságszolgáltatással együttműködő szemé-

35 Takács Tibor (2018): ORFK Bűnügyi Szolgálat. In: Resperger István (szerk.): A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 294-299.

36 Bucsek Gábor (2018): A Készenléti Rendőrség és a Nemzeti Nyomozó Iroda. In: Resperger István (szerk.): A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 299-308.

lyek védelme, valamint az e törvényben meghatározott költségvetési szervek bűnmegelőzési, bűnfelderítési célú ellenőrzése érdekében - törvény keretei között - titokban információt gyűjthet.

(3) Az (1)-(2) bekezdés alapján tett intézkedések, az abban érintett természetes és jogi személyek, valamint jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek adatai nem hozhatók nyilvánosságra.

(5) A rendőrség erre felhatalmazott szerve, valamint a beszerzett adat és az információgyűjtés ténye tekintetében az ügyész és a bíró a titkos információgyűjtés során külön engedély nélkül megismerheti a minősített adat tartalmát. A (2) bekezdésben meghatározott adatok és információk nemzetközi egyezmény, nemzetközi szerződés vagy megállapodás, ennek hiányában viszonyosság alapján, ha a továbbítás súlyos és közvetlen veszély elhárításához, vagy súlyos bűncselekmény megelőzéséhez szükséges - amennyiben a személyes adatok kezelésének feltételei a külföldi adatkezelőnél minden egyes adat tekintetében teljesülnek - nemzetközi és külföldi bűnüldöző, igazságszolgáltatási szervek részére átadhatók.

Vezetője: Dr. Balogh János r. altbgy.

Létszám: kb. 48 148 fő.

Költségvetése: kb. 240 152,1 M. Ft.

Terrorelhárítási Központ (2010)

A Terrorelhárítási Központ (TEK), a 232/2010-es kormányrendelettel 2010. szeptember 1-jével megalapított, a belügyminiszter irányítása alá tartozó magyarországi, országos hatáskörű állami szervezet. Feladatai el látásának részletes szabályait a 295/2010. (XII. 22.) kormányrendelet tartalmazza.

A Terrorelhárítási Központ országos illetékességű, a belügyminiszter közvetlen irányítása alatt működő önálló szervezet, mely önálló költségvetéssel rendelkezik,

vezetőjét a miniszterelnök nevezi ki. A TEK megalapításával központosításra és átvételre kerültek a korábban, a polgári titkosszolgálatoknál és rendvédelmi szerveknél végzett terrorelhárítási feladatok, valamint nemzeti szinten kizárólagos jogkörrel látja el a terrorizmus elleni küzdelem koordinációját, elemzését, értékelését. A TEK működését az egyes rendészeti tárgyú és az azokkal összefüggő törvények módosításáról szóló 2010. évi CXLVII. törvény hatályba lépését követően (2011. 01. 01.) törvényi szinten a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV törvény szabályozza. A TEK nem rendelkezik nyomozati jogkörrel, de jogosult titkos információ gyűjtésére

Főbb feladatai: A Terrorelhárítási Központ végrehajtja a terrorcselekmény és ahhoz kapcsolódó más bűncselekmények felderítését, megelőzését, megszakítását. Szervezi, koordinálja a terrorcselekmények elhárítását végző szervek tevékenységét, elemzi és értékeli a Magyar Köztársaság terrorfenyegetettségének helyzetét. Ellátja a köztársasági elnök és a miniszterelnök védelmét. A belöldi vagy nemzetközi vonatkozású terrorcselekmény és az ahhoz kapcsolódó más bűncselekmények vonatkozásában kapcsolatot tart és együttműködik más államok terrorelhárításban érintett szerveivel. A miniszter kijelölése esetén képviseli a Magyar Köztársaságot a terrorizmussal kapcsolatos nemzetközi fórumokon, egyeztetéseken. Ellátja a kritikus infrastruktúrák védelmét, kidolgozza a biztonsági intézkedési terveket. A rendvédelmi szervek felkérésére elfogja a bűncselekmények elkövetésével gyanúsítható fegyveres vagy felfegyverzett, ön- és közveszélyes személyeket. Felkérésre indokolt esetben végrehajthatja a kiadatási és átadási letartóztatásban lévő kiemelten veszélyes személyek államhatárig vagy külföldről Magyarországra történő kísérését.³⁷

Vezetője: Hajdú János r. vör. gy.

Létszám: kb. 1500 fő.

Költségvetése: kb. 18. M. Ft.

37 Kasznár Attila (2018): A Terrorelhárítási Központ. In: Resperger István (szerk.): A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 281-294.

Ügyészség

Az ügyészség fő feladatait Magyarország Alaptörvénye 29. Cikkének (1) és (2) bekezdése határozza meg. E szerint a legfőbb ügyész és az ügyészség az igazságszolgáltatás közreműködőjeként, mint közvádoló az állam büntetőigényének kizárólagos érvényesítője. Az ügyészség üldözi a bűncselekményeket, fellép más jogsértő cselekményekkel és mulasztásokkal szemben, valamint elősegíti a jogellenes cselekmények megelőzését.

A legfőbb ügyész és az ügyészség törvényben meghatározottak szerint jogokat gyakorol a nyomozással összefüggésben, képviseli a közvédat a bírósági eljárásban, felügyeletet gyakorol a büntetés-végrehajtás törvényessége felett, törvény által meghatározott további feladat- és hatásköröket gyakorol.

Az Országgyűlés az ügyészség tevékenységét kétféle módon: az éves legfőbb ügyészi beszámoló, illetve a legfőbb ügyésznek a rendelkező rész szerinti korlátozott válaszadási kötelezettségén keresztül ellenőrzi.

Jelenleg a Legfőbb Ügyészség irányítása alá öt fellebbviteli főügyészség, 21 (a fővárosi, 19 megyei és a központi nyomozó) főügyészség tartozik, míg a fővárosban és a megyékben összesen 137 helyi ügyészség működik.³⁸

Vezetője: Dr Polt Péter

Létszám: kb. 4616 fő.

Költségvetése: kb. 31.574,3 M. Ft.

Összegzés

Az eltelt harminc év során ugyan komoly változások történtek annak érdekében, hogy a régi állambiztonsági feladatrendszer és szervezeti kereteket átalakítsák, azonban meg kell, hogy állapítsuk, azt a tényt, hogy klasszikus rendészetelmélet szerinti reformra és a szervezetrendszer egészét átfogó szakmai, szakpoli-

38 Eperjes Krisztián – Fazekas Géza (2018): Magyarország Ügyészsége. In: Resperger István (szerk.): A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 169-180.

तिकai gondolkodásra, s vele együtt a jogszabályi keretek tételes átalakítására, illetve újraalkotására hazánkban ez idáig még nem került sor.

Jelenleg a szolgálatok alaptevékenységének végrehajtása is komoly erőfeszítéseket követel, mind a megfelelően felkészült személyi állomány biztosítása, mind a technikai fejlesztések terén. Tapasztalhatjuk, hogy az elmúlt évek alatt a generációs értékrendek jelentős értékben átalakultak. Az úgynevezett „Z” generáció már nem igazán életpályaként tekint a nemzetbiztonsági, és a hivatásos tiszti szolgálatra. Ez a generáció már rövid munkavállalási ciklusokban gondolkodik, és a gyors, kézzelfogható sikerélmény jelent számára megtartó erőt, ami nehezen összeegyeztethető a klasszikus titkosszolgálati munkával.

A szolgálatok előtt álló másik kihívás a nyílt információ gyűjtő képességeik fejlesztése, amelynek során megoldást kell találni a tömeges méretű információ feldolgozására, az ún. BIG DATA kérdésre is. E mellett a fokozódó informatikai (kiber) kihívások kezelése egyaránt szükségelteti, hogy a szolgálatok magasan képzett informatikusokat legyenek képesek alkalmazni.

A nemzetbiztonsági szolgálatra kockázatot is jelenthet az is, ha önként lemondanának a (hagyományos) titkosszolgálati eszközök alkalmazásáról és túlzottan (netán kizárólagosan) a nyílt információk felhasználására támaszkodnának. Ezáltal a titkosszolgálat elveszíthetné „versenyelőnyüket” és olyan szervezetekkel kellene felvenniük a versenyt, („think-thank”-ek- agytrösztök, sajtóorgánumok, közvélemény-kutató intézetek, stb.), amelyek számos ponton (pl. a hierarchia által nem kötött tájékoztatási csatornák, vagy a kötetlenebb finanszírozási formák) előnyösebb helyzetben vannak náluk.

Fontos figyelembe venni azt is, hogy a nemzetközi kihívások érdemi kezelése nemzeti megoldásokat igényel, és sok esetben a nemzeti (társadalmi) szintű kihívások kezeléséhez szükséges a nemzetközi összefogás. Napjainkban jelentősen felértékelődnek a nemzetközi együttműködések, amelyek mára már nemcsak a szűken értelmezett információcserére, hanem konkrét tapasztalatcserére, közös képzésekre és műveletekre is kiterjednek. A nemzetközi együttműködést azonban mindig az adott ország érdekei

vezérlik, ebből adódóan láthatjuk, hogy egy esetleges európai titkosszolgálat létrehozása nem érdeke az országoknak.³⁹

Mindezek alapján fontos feladatnak tartanám egy hazai nemzetbiztonsági stratégia kidolgozását, amely első lépése lehetne a kor színvonalának megfelelő nemzetbiztonsági szervezetrendszer és az azt támogató jogszabályi háttér létrehozásának.

39 Kovács Zoltán András (2019): A polgári elhárítás negyedszázada (1990-2016). In: Drusza Tamás (szerk.): A magyar elhárítás fejlődése, Tanulmányok a katonai és polgári nemzetbiztonsági elhárítás múltjáról, jelenéről, jövőjéről. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 172.